

AKADEMİK İNCELEMELER DERGİSİ

Sakarya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Derginin Sahibi

Sosyal Bilimler Enstitüsü adına,
Prof. Dr. Yılmaz Özkan

Baş Editör

Doç. Dr. Ekrem Erdoğan

Alan Editörleri

**İstatistik – Sayısal Yöntemler –
Ekonometri**

Prof. Dr. Yılmaz Özkan

Doç. Dr. Veli Yılcı

İktisadi ve İdari

Bilimler/Siyasal Bilgiler

Prof. Dr. Mustafa Çağlar Özdemir

Dr. Öğr. Üyesi Onur Metin

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Altınsoy

Fen Edebiyat

Doç. Dr. Fatih Bozkurt

Dr. Öğr. Üyesi Kerim İlker Bulunur

İlahiyat

Doç. Dr. Saim Yılmaz

Sanat Tasarım ve Mimarlık

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı Demir

İletişim

Prof. Dr. Melih Zafer Arıcan

Dil Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Onur Metin (İngilizce)

Arş. Gör. Abdullah Özçelik (Türkçe)

Sekreteryaya ve Redaktör

Arş. Gör. Meryem Kaytan

JOURNAL OF ACADEMIC INQUIRIES

Sakarya University

Institute of Social Sciences

Owner of the Journal

Prof. Dr. Yılmaz Özkan

Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Ekrem Erdoğan

Editorial Board

**Statistics - Numerical Methods -
Econometrics**

Prof. Dr. Yılmaz Özkan

Assoc. Prof. Dr. Veli Yılandı

**Economic and Administrative
Sciences / Political Science**

Prof. Dr. Mustafa Çağlar Özdemir

Assist. Prof. Dr. Onur Metin

Assist. Prof. Dr. Abdulkadir Altınsoy

Arts and science

Assoc. Prof. Dr. Fatih Bozkurt

Assist. Prof. Dr. Kerim İlker Bulunur

Theology

Assoc. Prof. Dr. Saim Yılmaz

Art Design and Architecture

Assist. Prof. Dr. İsmail Hakkı Demir

Communication

Prof. Dr. Melih Zafer Arıcan

Language Editors

Assist. Prof. Dr. Onur Metin (English)

Res. Assist. Abdullah Özçelik

(Turkish)

Secretariat and Reductor

Res. Assist. Meryem Kaytan

Taranan İndeksler

- ULAKBİM (TR Dizin)
- EBSCO
- CiteFactor
- Crossref
- Scientific Indexing Services
- Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD)
- Akademik Araştırmalar İndeksi (acarindex)
- European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)
- Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR)
- İdeal Online

Yayın Kurulu
Editorial Board

Prof.Dr. Adem Uğur (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Arif Bilgin (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Füsün Çağlayan (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Asutay (Durham Üniversitesi)
Prof.Dr. Melih Zafer Arıcan (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Mustafa Kemal Őan (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman Özdemir (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel Uyanık (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Türker Topalhan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Emin Aydın (UWE Bristol Üniversitesi)

Bilim Danışma Kurulu
Scientific Advisory Board

Prof.Dr. Abdulvahit İmamoğlu (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Adem Çaylak (Kocaeli Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet Bostancı (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet Eskicumalı (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Bayram Ali Kaya (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Berch Berberoğlu (Nevada Üniversitesi)
Prof.Dr. Bülent Uçar (Osnabrück Üniversitesi)
Prof.Dr. Cihan Piyadeoğlu (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof.Dr. Fatih Andı (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof.Dr. Fatih Savaşan (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Hasan Vergil (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr. Hilal Yıldız (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Hüseyin Ersoy (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. İsmail Coşkun (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr. Jurgen Bellers (Siegen Üniversitesi)
Prof.Dr. Kemal İnat (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Levent Öztürk (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Lütfi Őeyban (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Markus Porsche-Ludwig (National Dong-Hwa Üniversitesi)
Prof.Dr. Mehmet Karakaş (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Mehmet Yaşar Ertay (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Mehmet Zafer Danış (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Metin Işık (Sakarya Üniversitesi)

Prof.Dr. Michael Kimmel (Stonybrook University)
Prof.Dr. Mustafa alışır (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Özlem Oğuzhan (Medeniyet Üniversitesi)
Prof.Dr. Paul Martin Lester (University of Texas)
Prof.Dr. Raymond Hinnebusch (St. Andrew Üniversitesi)
Prof.Dr. Recai Coşkun (Bakırçay Üniversitesi)
Prof.Dr. Remzi Altunışık (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Süleyman Akkuş (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Temel Gürdal (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. William Velez (Wisconsin-Milwaykee Üniversitesi)
Doç.Dr. Cemal Karabaşoğlu (Sakarya Üniversitesi)
Doç.Dr. Ela Taş (Sakarya Üniversitesi)
Doç.Dr. İrfan Haşlak (Sakarya Üniversitesi)
Doç.Dr. Kerem Cenk Yılmaz (Sakarya Üniversitesi)
Doç.Dr. Tufan tök (Sakarya Üniversitesi)
Doç.Dr. Yüksel Sezgin (Syracuse Üniversitesi)
Doç.Dr. Zeynel Abidin Kılınç (Sakarya Üniversitesi)
Doç.Dr. Zerrin Karakuzulu (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Buket Acartürk Akyurtlaklı (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Mesude Hlyya Doğru (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bülent Kabaş (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Uğur (Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tülay elik (Sakarya Üniversitesi)

Not: Akademik İncelemeler Dergisi (AID) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Nisan ve Ekim olmak üzere yılda 2 kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Akademik bir dergi olan AİD, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmaları yayınlarak sosyal bilimler alanında bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergimize gönderilecek makaleler DergiPark üzerinden açılan kullanıcı hesabı ile iletilmelidir. Dergimizde yayımlanan makaleler için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Dergiye gönderilen makaleler çift taraflı kör hakemlik uygulamasına tabi tutulur. Ayrıca intihale mahal vermemek adına tüm gönderiler iThenticate programı ile intihal taramasından geçirilmektedir. Yayımlanan çalışmanın bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. AİD Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. AİD bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

Note: The Journal of Academic Inquiries (AID) is a peer-reviewed journal published twice a year by the Institute of Social Sciences of Sakarya University in April and October. AID is an academic journal that aims to contribute to the accumulation of knowledge in the field of social sciences by publishing scientific studies at national and international level. The publication language of the journal is Turkish and English. The articles to be sent to our journal should be submitted with the user account opened through the Dergipark. There is no fee for the published articles in our journal. Articles submitted to the journal are subject to double-blind peer-review process. Besides, in order to avoid plagiarism, all articles are passed through a plagiarism scan with the iThenticate program. The academic and legal responsibility of the published work belongs to the author or authors. AID is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. AID provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge.

İletişim/Contact:

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

54187 Serdivan/Sakarya

Tel/Phn: 0264 295 37 78

e-mail: academicinquiries@sakarya.edu.tr

Web: www.dergipark.gov.tr/akademikincelemeler

e-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 15

Sayı/Issue: 1

Yıl/Year: 2020

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

İktisat ve Finans

Türkiye’de Enerji Yatırım Teşviklerinin Etkinliği: Toda-Yamamoto Yaklaşımı / The Efficiency of Energy Investment Incentives in Turkey: Toda-Yamamoto Approach 1

Cem GÖKCE

Türkiye İçin Dış Borcun Dışlama ve Borç Fazlası Hipotezlerinin Ampirik Analizi /An Empirical Investigation of Crowding Out and Debt Overhang Hypotheses for Turkey 29

Mehmet ELA-Uğur Korkut PATA

The Interaction Between Foreign Direct Investment, Foreign Portfolio Investment and Economic Growth: The Case of Sub-Saharan African Countries / Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Yabancı Portföy Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim: Sahra Altı Afrika Ülkeleri Üzerine 57

Adem GÖK- Deniz GÜVERCİN

İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi İle Cari Açık Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği / An Empirical Analysis of the Relationship between Misery Index and Current Deficit: The Case of Turkey 83

Gülden ÜLGEN-Mustafa Orhan ÖZER

Do Private Sector Short-Term External Debt Have Impact on Credit Default Swap Premiums in Turkey? An Analysis with Asymmetric Threshold Cointegration Approach / Türkiye’de Özel Sektör Kısa Vadeli Dış Borcunun CDS Primleri Üzerindeki Etkisi Nedir? Asimetrik Uyarlama Yaklaşımı Kullanılarak Yapılan Bir Analiz ..113

Esra N. KILCI- Burcu KIRAN

Maritime 4.0 and Expectations In Maritime Sector / Denizcilik 4.0 ve Denizcilik Sektörünün Beklentileri 133

Dursun BALKAN

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri / Yönetim Organizasyon

Türkiye İçin İşsizlik Histerisi Hipotezinin Dalgacık Tabanlı Birim Kök Testleri İle Sınanması / Testing the Unemployment Hysteresis Hypothesis with Wavelet-Based Unit Root Tests for Turkey.....171

Mücahit AYDIN

Evden Atölyeye, Atölyeden Fabrikaya Etnografik Bir Çalışma: Devrek Bastonu Örneği / An Ethnographic Study from Home to Workshop, From Workshop to Factory: Case of Devrek Canes.....187

Adem SAĞIR-Semih KURTKARA

Kariyer Gelişimi Bağlamında Sanayi 4.0'ın Meslek Seçimine Etkisine Yönelik Bir Analiz / An Analysis for the Impact of Industry 4.0 on Vocational Selection in the Context of Career Development.....223

Hanife AKGÜL -Zeynep AYER

Duygusal Emek Algısının Tükenmişlik Seviyesine Etkisi: Bandırma Belediyesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma / The Effect of Emotional Labor on Burnout Level: A Research on the Employees in Bandırma Municipality 245

Edip ÖRÜCÜ-İtir HASIRCI

Manifesto Storytelling: A New Method of Organizations / Manifesto Hikâye Anlatıcılığı: Örgütler İçin Yeni Bir Yol 277

Beris ARTAN ÖZORAN

Sosyoloji / Tarih

Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme / A Study on the Problems of International Students in the Academic and Social Life.....309

Fikret TOPAL- Soner TAUSCHER

Osmanlıda Değişim Çabaları ve Mehmet Sadık Rifat Paşa / The Efforts of Change In Ottoman Empire and Mehmet Sadik Rifat Pasha **345**

Rahime Hülya ÖZTÜRK

Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Aile: Rusçuk Örneği / Family at the Beginning of the 19th Century According to the Inheritance Inventories: The Case of Ruse.....**367**

Gülay BOLAT

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Diaspora-Üzerine-Uzman(lık), Politika Çalışmaları İçin Neyi İma Ediyor? / What Does Expert(ise) On Diaspora Imply for Political Studies? **393**

Elif MADAKBAŞ GÜLENER

İlahiyat

Seyyid Kutup ve İhvan İlişkisi / The Relationship Between Sayyid Qutb and The Ikwan **425**

Zehra Betül GÜNEY

İletişim

Söylence ile Gerçeklik Arasında: 19. Yüzyıl Osmanlı Mizah Basınında Karaferye Cadıları / Between Myth and Reality: Karaferye Witches in 19th Century Ottoman Humor Press **449**

Gökhan DEMİRKOL

TÜRKİYE'DE ENERJİ YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ: TODA-YAMAMOTO YAKLAŞIMI

Cem GÖKCE*

Öz

Türkiye gibi enerjide dışa bağımlılığı yüksek olan ülkelerde enerji yatırımları büyük önem arz etmektedir. Bu tip ülkelerde enerji yatırımları ve teşvik politikaları yenilenebilir enerji üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de enerji yatırım teşviklerinin etkinliğini ampirik olarak analiz etmektir. Bu amaçla Türkiye'de 2005-2017 döneminde aylık verilerle enerji yatırım teşvikleri ile enerji üretimi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Kullanılan Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonucunda enerji teşviklerinden enerji üretimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bulgu Türkiye'de ele alınan dönemde enerji teşviklerinin enerji üretimini artırmaya katkı sağladığı dolayısıyla teşvik politikalarının etkin olduğu anlamını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Üretimi, Enerji Teşvikleri, Toda-Yamamoto Nedenselliği

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-mail: cgokce@aku.edu.tr ORCID: 0000-0001-7805-6977

The Efficiency of Energy Investment Incentives in Turkey: Toda-Yamamoto Approach

Abstract

Energy investments are very important for the countries with high foreign dependency in energy such as Turkey. In these countries, energy investments and incentive policies focus on renewable energy. The aim of this study is to analyze empirically the effectiveness of energy investment incentives in Turkey. For this purpose, in the 2005-2017 period with monthly data the causal relationship between energy investment incentives and energy production is examined in Turkey. As a result of the Toda-Yamamoto causality analysis, a one-way causality relationship is determined from energy incentives to energy production. This findings demonstrate that the energy incentives contribute to increasing the energy production in Turkey. It also means that the implementation of incentive policies is effective.

Keywords: Energy Production, Energy Incentives, Toda-Yamamoto Causality

1. Giriş

Enerji, ekonomik sistemin ve toplumların vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Güncel ekonomik sistemin en önemli girdilerinden biri enerji olarak kabul görmektedir. Üretimin önemli girdilerinden biri olarak kabul gören enerji kaynakları yoksunluğu ekonomiler açısından önemli bir problemi de beraberinde getirmektedir. Şöyle ki; enerji kaynakları kullanılmadan üretim yapmanın mümkün olmadığı günümüzde, enerji kaynaklarını ithal eden ülkelerde bu durumun mal ithalatını arttırması sebebiyle ödemeler bilançosuna yani cari işlemler dengesine olumsuz etki yaptığı bilinmektedir. Bununla birlikte ithal edilen enerji fiyatlarında yaşanan şokların ülke içi fiyatlara olumsuz etkisi de bir başka önemli noktadır. Ayrıca hem fiyatlar kanalından hem de üretim kanalından enerji ithalatının büyüme ve istihdam üzerindeki olumsuz etkileri son dönemde sıkça dile getirilen konulardandır. Enerjide dışa bağımlılığın ekonomik büyüme, fiyatlar, cari denge ve istihdam gibi önemli makroekonomik değişkenler üzerindeki olumsuz etkileri son

dönemde tartışılan hassas konulardandır.

Enerji kaynaklarının ekonomik sistemin ve günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesiyle birlikte, enerji sektöründe dışa bağımlı ülkelerde yaşanan panik “enerji arz güvenliği” kavramını ortaya çıkarmıştır. Enerji arz güvenliği en basit tanımıyla; sürdürülebilir bir büyüme için enerji kaynaklarının ucuz, sürekli ve güvenilir bir şekilde temininin sağlanması olarak ifade edilebilir. Enerji güvenliği, “genellikle ekonomik büyümeyi sürdürmek için makul fiyatlarla yeterli ve güvenilir enerji kaynaklarının sağlanması” şeklinde tanımlanmıştır (Hogan v.d., 2007, 29). Enerji arz güvenliği güncel enerji politikalarının en önemli belirleyicilerindedir. 1970’li yıllarda peş peşe yaşanan petrol krizleri, politika yapıcılarını enerji temininde yaşanacak sıkıntılara karşı önlem almaya itmiştir. Petrol krizlerinden sonra sıkça ortaya çıkan enerji arz güvenliği kavramı günümüzde de enerji ve ekonomi politikalarını yakından ilgilendiren bir konudur.

Enerji arz güvenliğini artırmak için ülkeden ülkeye değişen çeşitli önlemler olmakla birlikte enerjide dışa bağımlılığı yüksek ülkeler için alınabilecek ortak birçok önlem bulunmaktadır. Bu önlemler şu şekilde sıralanmıştır (Pascual & Elkind, 2010) ve (UNESCAP, 2008):

- ✓ Arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi
- ✓ Enerji tedarik zincirinin çeşitlendirilmesi
- ✓ Enerji tasarrufu ve verimliliğinin artırılması
- ✓ Acil durum stokları oluşturma
- ✓ Alt yapının yedeklenmesi ve alt yapı yatırımlarının artırılması
- ✓ Yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam içindeki payının

artırılması

- ✓ Enerji sektöründeki fiyat dalgalanmalarına karşı hassasiyetin azaltılması

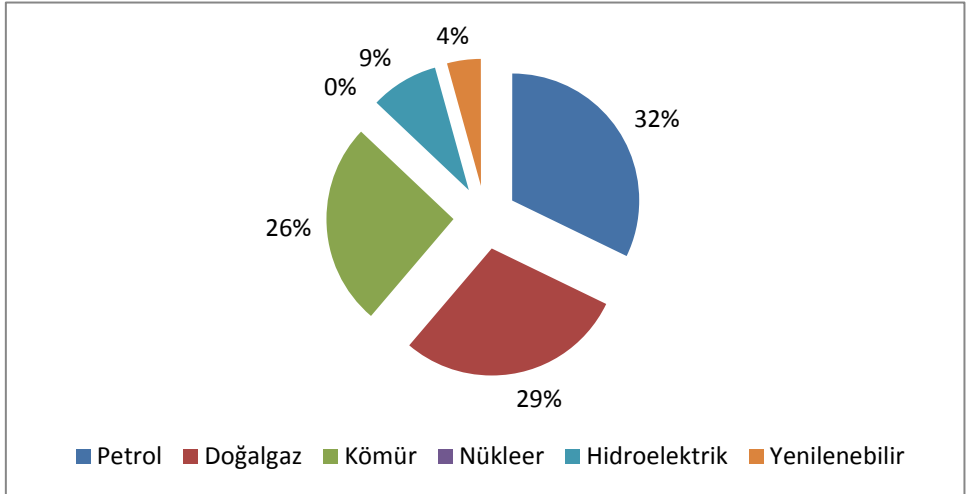
Yukarıda sayılan önlemlerin yanında Türkiye'nin coğrafi konumunun bir sonucu olan enerji koridoru kimliği Türkiye açısından enerji arz güvenliğini artırmanın önemli bir argümanı haline gelmiştir. Türkiye, doğusunda (kuzey doğusunda ve güney doğusunda) bulunan enerji kaynaklarının zengini ülkeler ile batısında yer alan enerji talebi yüksek ve arz açığı bulunan gelişmiş Avrupa ülkeleri arasında bir köprü konumundadır. Türkiye'nin bu konumu enerji kaynaklarının iletimi konusunda Türkiye'yi rakipsiz kılmaktadır. Bu konumun gereği olarak artan boru hatları kuşkusuz Türkiye'nin enerji arz güvenliğine önemli katkı yapmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye açısından enerji arz güvenliği stratejilerini, "yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve yenilenebilir enerjinin payının artırılması ile enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi" olarak ifade edilmiştir (Karagöl & Kavaz, 2017, 26).

Bu çalışmanın iki hassas odak noktası bulunmaktadır. Bunlardan biri enerji yatırımlarına verilen teşviklerin enerji üretimini nasıl etkilediğidir. Diğeri ise aşağıda detayları verilen Türkiye'nin enerji yatırım teşvik politikalarının yenilenebilir enerji üzerinde yoğunlaşması sebebiyle Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyelinin harekete geçirilmesidir. Yukarıda bahsedilen noktalardan hareketle bu çalışmanın amacı da son dönemde artan enerji teşviklerinin etkinliğinin araştırılması olmuştur. Enerji teşvikleri ile enerji üretimi arasındaki bağ çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

2. Enerji Yatırım Teşviklerinin Türkiye Açısından Önemi ve Türkiye’de Enerji Teşvikleri

Enerji arz güvenliğini artırmak için alınabilecek yukarıda sayılan önlemler günümüzde enerji politikalarının en önemli argümanlarıdır. Enerji politikalarının uygulamalarından birisi enerji teşvikleridir. Enerji tasarrufu ve verimliliğinin artırılması, yenilenebilir enerji tüketiminin artırılması ve enerji altyapılarına yatırımın artırılmasına yönelik teşvikler Türkiye’nin son dönemde enerji politikaları açısından büyük önem taşımaktadır. Enerji teşvikleri özellikle de yenilenebilir enerji teşvikleri enerjide dışa bağımlılığı azaltma politikaları ile birlikte sürdürülebilir çevre politikalarının sonucudur. Enerji teşviklerinin detayına değinilmeden önce, Türkiye’de enerji sektörünün son dönemdeki görünümünü incelemekte fayda görülmektedir.

Grafik 1. Türkiye’nin Kaynak Bazında Birincil Enerji Tüketimi (% , 2017, Yıl Sonu)

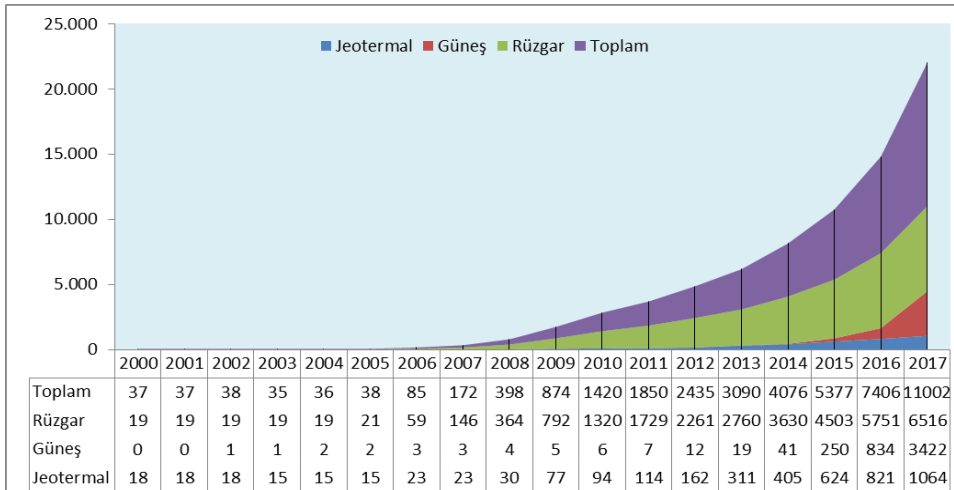

Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, 2019

Grafik 1 incelendiğinde, 2017 sonu itibariyle Türkiye’de tüketilen enerjinin yaklaşık %87’sinin fosil kaynaklar olarak nitelendirilen petrol, doğalgaz ve kömürden oluştuğu görülmektedir. Bu kaynaklar Türkiye’nin çok yüksek oranda dışa bağımlı olduğu kaynaklardır. Petrol ve doğalgaz için dışa bağımlılık %90’ın üzerinde, kömür için ise %50’nin üzerindedir (ETKB:2018).

Türkiye’deki yenilenebilir enerji potansiyelinin kullanılması ve yenilenebilir enerji tüketiminin yaygınlaştırılarak artan enerji talebi karşısında enerji arz güvenliği riskinin düşürülmesi gibi amaç ve hedeflerle 2005 yılında 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte enerji verimliliğinin artırılması amacıyla yönelik 5627 sayılı “Enerji Verimliliği Kanunu” 2007 yılında yayınlanıp yürürlüğe girmiştir. Bu iki gelişme Türkiye’de enerji arz güvenliği riskini azaltmaya yönelik adımların son 10-15 yıllık dönemde atıldığını göstermektedir.

Grafik 2. Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Kurulu Kapasitesi Gelişimi (MW, 2000-2017, Yıl Sonu)

Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, 2019

Grafik 2, Türkiye’nin son dönemde yenilenebilir enerji kurulu kapasitesinin gelişimini göstermektedir. Grafik incelendiğinde, yenilenebilir enerji kapasitesinin 2000’li yılların başında oldukça düşük olduğunu ve 2005 yılından sonra kurulu kapasitede önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Bu kapasite gelişiminin en önemli nedeninin 2005 yılında yürürlüğe giren “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun” olduğu değerlendirilmektedir. Yenilenebilir enerji kapasitesindeki gelişimin önemli bir kısmının rüzgar enerji kapasitesindeki gelişim olduğu görülmektedir. Ayrıca 2014 yılından sonra güneş enerjisi kapasitesindeki gelişimde göze çarpmaktadır. Grafik 1 ve 2 birlikte ele alındığında; yenilenebilir enerji kapasitesindeki önemli gelişime rağmen, 2017 yılının sonu itibariyle Türkiye’nin birincil enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjinin payı %4 ve yine yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde değerlendirilen hidroelektriğin payı %9 olmak üzere toplamda %13’lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu pay Türkiye’nin enerji arz güvenliği riskinin artmasına engel olmakla birlikte azalmasına yol açacak bir gelişme olarak değerlendirilmemektedir. Buradan hareketle yenilenebilir enerji yatırımlarının artan bir ivmeyle devam etmesi Türkiye’nin enerji arz güvenliği riskinin düşmesine sebep olabilecektir.

Bu çalışmanın teorik çerçevesi şu şekilde ifade edilebilir. Türkiye enerji sektöründe dışa bağımlılığı oldukça yüksek bir ülkedir. Enerdata (2019)’nın rakamlarına göre Türkiye’nin 2018 yılı sonu enerji açığı yaklaşık %71’dir. Bu durumda yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek Türkiye açısından kaçınılmazdır. Enerji ithalat bağımlılığından kaynaklanan yüksek cari açık sebebiyle, fosil enerjinin yenilenebilir enerji ile yer değiştirmesinin Türkiye için bir zorunluluk haline geldiğini ifade edilmiştir (Bulut ve Muratoğlu, 2018). Aynı zamanda Türkiye’nin enerji arz güvenliğini artıracak stratejilerin başında yerli ve yenilenebilir kaynaklar gelmektedir. Bu

durum Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017:5)'nin 2015-2019 dönemi stratejik planında da açıkça ifade edilmiştir. Teşvik politikalarının temel amacı üretimin artırılmasıdır. Türkiye’de enerji teşviklerinin temel amacı da enerji üretiminin artırılmasıdır ancak Türkiye fosil kaynaklar açısından fakir bir ülke olduğundan enerji teşvikleri yenilenebilir kaynaklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Böyle bir durumda Türkiye’de enerji teşviklerinin temel amacı elektrik üretiminin artırılması şeklinde planlanmaktadır. Yenilenebilir kaynaklar üzerine yoğunlaşan enerji teşvikleri arttıkça yenilenebilir kaynaklara yatırım artacak, artan yenilenebilir enerji yatırımları sonucunda da elektrik üretimi artacaktır.

Türkiye’de enerji teşviklerinin temel amacı yerli ve yenilenebilir enerji potansiyelini ortaya çıkartarak özellikle elektrik enerjisi üretiminde yerli ve yenilenebilir kaynakların payını artırmaktır. Bu amaçla son 15 yılda birçok politika dokümanı yayınlanmıştır. Bunlardan ilki daha önce de bahsi geçen ve 2005 yılında yayınlanan 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun”dur. Bu kanunun ardından 2011 yılında yayınlanan “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik” bu konuda önemli politika belgelerinden biridir. Yine 2012 yılında yayınlanan “Enerji Verimliliği Strateji Belgesi Elektrik Piyasası Rüzgâr ve Güneş Ölçümlerine İlişkin Tebliğ” ve 2013 yılında yayınlanan “Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik” ve “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Enerjisi Üreten Tesislerde Kullanılan Aksamın Yurtiçinde İmalatı Hakkında Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” diğer önemli politika belgeleridir.

Türkiye’de enerji sektörü teşvikleri birkaç başlıkta ele alınmaktadır. Bu teşviklerin başında sabit fiyat garantisi, lisanssız üretim ve mali teşvikler (KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti vs.) gelmektedir (Yılmaz & Hotunoğlu, 2015). Sabit fiyat garantisi, gerçek ve tüzel kişilerin ürettikleri elektrik enerjisine elde edilen kaynağın

türüne göre farklı fiyattan sabit bir alım garantisi verilmesi olarak ifade edilebilir.

Tablo 1. Kaynaklara Göre Uygulamadaki Sabit Fiyat Garantisi

I Sayılı Cetvel	
Yenilenebilir Enerji Kaynağına Dayalı Üretim Tesis Tipi	Uygulanacak Fiyatlar (ABD Doları cent/kWh)
a. Hidroelektrik üretim tesisi	7,3
b. Rüzgar enerjisine dayalı üretim tesisi	7,3
c. Jeotermal enerjisine dayalı üretim tesisi	10,5
d. Biyokütleyle dayalı üretim tesisi (çöp gazı dahil)	13,3
e. Güneş enerjisine dayalı üretim tesisi	13,3

Tablo 1, 9385 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun” içerisinde yer alan ve uygulamada bulunan sabit fiyat garantisi cetvelidir. Tablo da görüldüğü gibi en yüksek teşvik güneş enerjisinden elde edilen elektrikte ve biyokütleyle dayalı elektrik üretiminde bulunmaktadır.

Sabit fiyat garantisinin yanında yenilenebilir enerji teşviklerinin en önemlilerinden biri de yatırım teşvikleridir. 2012 yılının başında yeniden yapılandırılan yatırım teşvik sistemi dört ayrı uygulamadan oluşmaktadır. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir; (1) Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları, (2) Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları, (3) Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları ve (4) Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamalarıdır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi’nin ilan ettiği yatırım teşvik uygulamalarının detayı aşağıdaki tablo da yer almaktadır.

Tablo 2. Farklı Yatırım Teşvik Rejimleri Çerçevesinde Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları	Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları	Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları
KDV İstisnası	+	+	+	+
Gümrük Vergisi Muafiyeti	+	+	+	+
Vergi İndirimi		+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)		+	+	+
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi		+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı)		+	+	+
Faiz Oranı Desteği		+		+
Arazi Tahsisi		+	+	+
KDV İadesi				+

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi web sayfası

Tablo 2’de yer alan mali teşvikler 9 başlıkta ele alınmaktadır. Bu teşviklerin tamamı bütün rejimler için geçerli olmamakla birlikte, bunlardan KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti bütün rejimler için geçerli yatırım teşvikleridir.

3. Literatür

Enerji yatırım teşviklerine yönelik literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları politika bağlamında enerji yatırımlarını ve yatırımlara verilen teşvikleri ele almışlardır. Ele alınan politika rejimlerinin yenilenebilir enerji üretimine etkisini inceleyen çalışmalara; (Zhou vd., 2011), (Carley, 2009), (Menz & Vachon, 2006), (Delmas & Montes-Sancho, 2011) ve (Bower, 2017) örnek olarak verilebilir. (Zhou vd., 2011), yenilenebilir enerji yatırımlarının teşvik edilmesi için gerekli teşvik politikaları üzerinde durmuşlardır. Teşvik politikasının etkinliği, politika hedefine ulaşmak için toplanan vergiler veya ödenen sübvansiyonlar gibi politika müdahalelerinin miktarı ile ölçüldüğü ifade edilmiştir. ABD üzerine yapılan çalışmada oluşturulan iki aşamalı optimizasyon modeli ile etkili ve verimli teşvik politikalarına ulaşılacağı iddia edilmektedir. Ayrıca vergi ve sübvansiyonların teşvik politikalarında birlikte kullanılması herhangi birinin tek başına kullanılmasından daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Carley, 2009) ise çalışmasında ABD’de eyalet yönetimlerinin elektrik enerjisi politikalarındaki etkinliğini yenilenebilir enerji kaynakları çerçevesinde incelemiştir. Çalışma, ABD’de eyaletlerin enerji politikalarının etkinliğini yenilenebilir enerjiden elektrik üretimi yüzdesi ile yenilenebilir portföy standardı (RPS¹) politikalarının uygulanması arasındaki bağlantının ampirik olarak incelenmesiyle değerlendirmektedir. Sonuçlar, RPS uygulamasının yenilenebilir enerji üretiminin önemli bir tahmincisi olmadığını göstermekle birlikte, bir eyaletin RPS politikasına sahip olduğu her ek yıl için, toplam yenilenebilir enerji üretim miktarını arttırdığını göstermektedir. (Menz & Vachon, 2006) çalışmalarında farklı yenilenebilir politikaların yenilenebilir enerji üretimi üzerindeki

---

¹ Renewable Portfolio Standard (RPS): Yenilenebilir portföy standardı. Bu politika, satılan elektriğin belirli bir yüzdesinin yenilenebilir kaynaklardan gelmesini gerektirir.

etkisini rüzgar enerjisi bağlamında incelemiştir. Çalışma çeşitli eyalet düzeyindeki politika rejimlerinin rüzgâr gelişimine katkısını analiz etmektedir. Çalışmanın ampirik sonuçları, yenilenebilir portföy standardı (RPS) ile rüzgar enerjisi gelişimi arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada elektrik tedarikçilerinin müşterilere yeşil güç seçenekleri sunma zorunluluğunun rüzgar enerjisinin gelişimi ile pozitif ilişkili olduğu da ifade edilmektedir. (Delmas & Montes-Sancho, 2011) ise yine ABD eyalet yenilenebilir enerji politikalarının etkinliği üzerine yaptığı çalışmasında yukarıda bahsi geçen çalışmaların aksine yenilenebilir portföy standardı (RPS)'nin yenilenebilir kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ifade etmektedirler. (Bower, 2017) ABD için ampirik bulgulara yer verdiği çalışmasında, eyalet yenilenebilir enerji teşvik programlarının uzun dönem etkilerini incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, eyalet tarafından finanse edilen yenilenebilir enerji teşvik programlarının ticari yenilenebilir üretim için itici güç olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, çalışmanın bir diğer sonucu uzun vadeli yenilenebilir üretim için etkili politikaların parasal ve finansal teşvikler yerine tüketicilere ve işletmelere eğitim ve teknolojik kaynaklar sağlamak olduğunu göstermektedir. Yukarıda örnekleri verilen yenilenebilir enerji politikalarının etkinliğini ölçmeye yönelik ampirik çalışmalarda genellikle politika rejimlerinin yenilenebilir enerji üretimi üzerindeki etkisi incelenirken, bu çalışmada ise doğrudan politika rejimlerinin bir sonucu olan enerji yatırımlarına verilen teşvikler ile enerji üretimi arasındaki ilişki Türkiye özelinde incelenmiştir.

Türkiye gibi enerjide dışa bağımlılığı ve enerji arz güvenliği riski yüksek olan Avrupa Birliğinde teşvik politikaları ve bu politikaların etkinliğini araştıran çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalara; (Haas vd., 2011), (Cambini & Rondi, 2009), (Lund, 2009), (Charlier, 2015) ve (Kinnunen, 2006) örnek olarak verilebilir. AB ülkeleri üzerine yapılan araştırmada, tanıtım sistemlerinin yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretimi için etkinliği ve verimliliği incelenmiştir (Haas vd., 2011). “Feed-in-tariffs (FIT)”

olarak bilinen yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriğin piyasa fiyatlarının üzerinde bir fiyattan alım garantisinin son dönemde AB ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynak kullanımını önemli derecede etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka çalışmada Avrupa Birliği ülkelerinde teşvik politikalarının enerji sektörü yatırımları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır (Cambini ve Rondi, 2009). Bu amaçla çalışmada panel 2SLS ve GMM metotları kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda AB’de yatırım teşvik düzenlemelerinin enerji sektöründeki yatırımları olumlu etkilediği görülmüştür. Finlandiya, Norveç, Almanya, Japonya, Danimarka, İsveç ve Avusturya örnekleri üzerinden, yenilenebilir enerji yatırımlarına verilen teşviklerin yenilenebilir enerjide endüstri büyümesine ve bu endüstri büyümesi ile birlikte istihdamında arttığını ifade etmektedir (Lund, 2009). Çalışma, yenilenebilir enerji yatırımlarına verilen teşvikler neticesinde ülke örnekleri ile kamu kazançlarının kamu harcamalarından fazla olduğunu göstermektedir. (Charlier, 2015), Fransa’da bölünmüş teşviklerin yetersiz yatırımlara yol açtığı üzerine iki değişkenli TOBIT modeli yardımıyla ampirik kanıtlar sunmuştur. Çalışma aynı zamanda vergi kredisi ve enerji yükünün enerji verimliliği harcamaları üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışmada sonuçlar vergi indirimlerinin bölünmüş teşvikler bağlamında etkisiz olduğunu göstermektedir. Finlandiya elektrik piyasasında yatırım teşviklerini ele alındığı ve sektördeki yatırımların serbestleşmeden sonra nasıl geliştiğinin incelendiği ve sektörün yatırım teşvikleri bağlamında analizinin yapıldığı çalışmada; Finlandiya’daki Enerji Piyasası Kurumu, elektrik dağıtım kalitesini dikkate alan düzenleyici yöntem dahilinde bir araç geliştirerek diğer yandan yatırım teşviklerini destekleme konusuna yaklaşmaktadır (Kinnunen, 2006). Sonuç olarak uzun vadeli yatırım teşviklerinin istikrarlı gelişimi için, istikrarlı bir düzenleyici ortam tasarlanmasının ve açık ve şeffaf kurallar belirlemenin önemli olduğu belirtilmiştir.

Literatürde enerji teşviklerinin etkinliğini ölçmeye yönelik çalışmalar arasında Türkiye üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalar ampirik bulgular içermemekle birlikte, yenilenebilir enerji yatırımları ve bu yatırımlara verilen teşviklerin çeşitli sektörlerle etkisini incelemiştir (Şimşek & Şimşek, 2013; Oskay, 2014; Erdal, 2012; Ulusoy & Bayraktar Daştan, 2018; Yıldırım, 2019; Bayraktar & Kaya, 2016). Türkiye’de son dönemde yenilenebilir enerji teşviklerinin ele alındığı çalışmalarında, Türkiye’nin artan enerji talebi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik eden teşvik politikaları nedeniyle son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarının büyük önem kazandığını belirtmişlerdir (Şimşek & Şimşek, 2013). Ayrıca Türkiye'nin güneş, jeotermal ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji potansiyeline verdiği önemin Dünyanın bu pazara ilgisini çektiğini belirtmişlerdir. Türkiye’nin enerji politikası stratejileri olarak; yatırımlar için gerekli fonları çekmek, enerji altyapısı tasarlanırken hükümetin yenilenebilir enerjiyle ilgili hedeflerinin belirlenmesi, yenilenebilir kaynakların kullanıldığı pazarın etkinliğinin sağlanması ile maliyetlerin düşürülmesi ve yenilenebilir kaynaklarla birlikte karbon emisyon politikalarının belirlenmesi olarak belirtilmiştir. Bir diğer çalışma, Türkiye’de rüzgar enerjisi yatırımlarına yönelik teşvikleri ele almıştır (Oskay, 2014). Çalışma ampirik sonuçlar içermemekle birlikte, rüzgar enerjisinin sürdürülebilir kalkınma açısından rüzgar enerjisinin önemine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte, rüzgar enerjisi yatırımlarına verilen teşviklerle ilgili aksaklıklar belirtilmiş ve özellikle rüzgar enerjisinde yerli yatırımlara verilen teşviklerdeki sürenin kısalığına dikkat çekilmiştir. (Ulusoy & Bayraktar Daştan, 2018), yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik vergisel teşvikler açısından Türkiye ile seçilmiş ülkeler kıyaslamasına yer vermişlerdir. Çalışmada, Türkiye’nin tarife farklılığı ile birlikte sabit fiyat garantisi uygulanmasında birçok ülke ile aynı paralelde politika yürüttüğü ancak bununla birlikte diğer ülkelerdeki yatırım ve üretim vergi teşvikleri gibi mali teşvik kapsamında bulunan uygulamalara yer verilmesinin faydalı olabileceği önerisi sunulmuştur. (Yıldırım, 2019), yenilenebilir enerji

kullanımının artırılması aşamasında, teşviklerin yatırımları nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç incelenirken net bugünkü değer (NBD) ve geri ödeme süresi (GÖS) yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, Balıkesir ilinde yer alan bir RES firmasının kullandığı teşvikler ile yaptığı yatırımlar baz alınarak inceleme yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda teşviklerin yatırımları cazip hale getirdiği, teşviklerdeki azalışında yatırımın karlılığını azalttığı ve geri ödeme süresini arttığı sonucuna ulaşılmıştır. (Bayraktar & Kaya, 2016), Türkiye’de kamu teşviklerinin enerji yatırımları üzerindeki etkilerini incelemiştirlerdir. Çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları kurulu kapasite verileri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç olarak kamu teşviklerinin yenilenebilir enerji yatırımlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. (Erdal, 2012) yukarıdaki çalışmalardan biraz daha farklı olarak yenilenebilir enerji yatırımlarının istihdam yaratma potansiyeli üzerinde durmuştur. Çalışmada enerji alanındaki gelişmelerin ve yatırımların “yeşil meslekler” olarak tanımlanan yeni istihdam alanları oluşturduğu ifade edilmiştir. Yenilenebilir enerji sektörüne sağlanan devlet desteği, kaynak büyüklüğü açısından görece zengin olduğu alanlarda olduğu gibi ulaşım sektöründe de alternatif enerjiye Ar&Ge desteği vererek dünyada yenilenebilir enerji sektöründe piyasa payını alma fırsatını yakalayabileceği ifade edilmiştir. Türkiye üzerine literatürde yer alan sınırlı sayıdaki çalışmalarda genellikle ampirik bulguların yer almadığı ve enerji teşviklerinin mevcut durumunun incelendiği görülmüştür. Bu çalışma da ise Türkiye genelinde (makro anlamda) enerji yatırım teşviklerinin enerji üretimine olan etkisi ampirik olarak incelenmiştir.

4. Metodoloji

Bu çalışmada enerji teşviklerinin etkin olup olmadığının ortaya konulması amacıyla enerji yatırım teşvikleri ile enerji üretimi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Nedensellik ilişkisi

incelenirken Granger (1969) nedenselliğinin değiştirilmiş hali olan Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılmıştır. Granger (1969) nedensellik testinin ön şartlarından biri serilerin durağanlığının sağlanmasıdır. Ancak Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinde böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinde seriler durağanlık derecesine bakılmaksızın modele dahil edilebilmektedir.

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinde seriler için aynı dereceden durağan olma zorunluluğu olmamakla birlikte VAR modeli kurulup uygun gecikme uzunluğu (k) belirlendikten sonra maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) tespit edilebilmesi için birim kök testi uygulanması gerekmektedir.

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinin uygulanabilmesi için ilk olarak değişkenlerin maximum bütünleşme derecesi (d_{max}) tespit edilir. Ardından değişkenlerin düzey değerlerinin yer aldığı VAR (Vektör Otoregresif Model) modeli kurulur ve uygun gecikme uzunluğu (k) seçilir. Son olarak uygun gecikme uzunluğuna (k) değişkenlerin maximum bütünleşme derecesi (d_{max}) ilave edilerek ($k+d_{max}$) gecikmeli VAR modeli kurulur.

$$X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{1i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{2i} y_t + u_t \quad (1)$$

$$y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{1i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{2i} x_t + \mu_t \quad (2)$$

Kurulan VAR ($k+d_{max}$) modelinde k gecikmelerinin katsayıları MWALD testi yardımıyla sıfıra eşit olup olmadığı araştırılarak nedenselliğin olup olmadığı araştırılır. (1) no'lu denklem için boş hipotez (H_0); “Y, X’in nedeni değildir” şeklinde iken alternatif hipotez (H_1) ise “Y, X’in nedenidir” şeklinde olacaktır. Aynı durum (2) no’lu denklem içinde geçerlidir.

5. Veri Seti ve Uygulama Sonuçları

Çalışmanın uygulama bölümüne temel oluşturacak model aşağıdaki (1) no’lu denklemde verilmiştir.

$$LN\dot{E}P_t = f(LN\dot{E}İ_t, LN\dot{İ}P_t) \quad (3)$$

Çalışmada Türkiye’ye ait 2005M01 – 2017M12 dönemine ilişkin aylık veriler kullanılmıştır. LNİPİ (sanayi üretim endeksi) değişkeni kontrol değişken olarak çalışmada yer almaktadır. Çalışmada kullanılan bütün değişkenlerin logaritması alınarak logaritmik olarak ifade edilmiştir. Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin açıklamalar aşağıdaki tablo da verilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlerin Tanımı ve Kaynak

Değişkenler	Tanımı	Kaynak
LN(EP)	Elektrik üretimi (GWh) logaritmik olarak	TEİAŞ
LN(Eİİ)	Yatırım teşvik belgeleri (Milyon TL) logaritmik olarak	EKONOMİ BAKANLIĞI – YATIRIM TEŞVİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
LN(İPİ)	Mevsim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim endeksi logaritmik olarak	TÜİK

5.1. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi Sonuçları

Bu bölümde VAR modelinin varsayımları olan otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını tespit etmeye yönelik testler verilmiştir. Nedensellik testi incelenmeden önce, temel varsayımların geçerli olduğundan emin olmak için bir dizi ön tanı testi uygulanır (Duasa, 2007).

Tablo 4. LM Otokorelasyon Testi

Gecikme Uzunluğu	LM-Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1	26.74475	0.3688
2	24.65249	0.4820
3	14.23483	0.9575
4	32.08954	0.1554
5	33.00624	0.1309
6	29.67898	0.2365
7	22.28908	0.6190
8	22.51578	0.6058
9	25.65537	0.4262
10	21.10080	0.6870
11	35.81613	0.0744
12	17.77665	0.8517

Tablo 5. White Değişen Varyans Testi

Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
94.68422	0.1997

Tablo 4’de yer alan Breush-Godfrey LM testi sonuçlarına göre çalışmada kurulan VAR modelinde otokorelasyon bulunmamaktadır. Bununla birlikte Tablo 5’de verilen değişen varyans testinin sonuçları da çalışmada değişen varyans bulunmadığını ifade etmektedir. Böylece VAR modelinin en önemli varsayımları yerine getirilmiş olmaktadır.

5.2. Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan Toda-Yamamoto (1995) nedensellik analizi farklı dereceden durağan seriler arasında nedensellik analizi yapmaya izin vermekle birlikte, çalışma da maximum bütünleşme derecesinin (d_{max}) belirlenmesi gerektiğinden ADF (1981) ve PP (1988) birim kök testleri ile bütünleşme dereceleri belirlenmiştir.

Tablo 6’deki birim kök testi sonuçları incelendiğinde, LNEP ve LNEİİ değişkenlerinin seviyede durağan yani I(0) oldukları, LNİPİ değişkeninin ise birinci farkında durağan yani I(1) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada maximum bütünleşme derecesi (d_{max}) = 1’dir.

Tablo 6. Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF			PP		
	Sabit	Sabit&Trend	Birinci Fark	Sabit	Sabit&Trend	Birinci Fark
LN(EP)	-0.556 (0.8752)	-3.208 (0.087) ^c	-3.216 (0.021) ^b	-3.027 (0.034) ^b	-8,615 (0.000) ^a	-37.620 (0.000) ^a
LN(Eİİ)	-3.275 (0.0177) ^b	-9.629 (0.000) ^a	-14.274 (0.00) ^a	-6.956 (0.000) ^a	-9.886 (0.000) ^a	-33.218 (0.000) ^a
LN(İPİ)	0.143 (0.968)	-1.633 (0.775)	-15,214 (0.00) ^a	0.201 (0.971)	-2.219 (0.475)	-14.924 (0.000) ^a

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini içermektedir. ADF testi için gecikme uzunluğu Schwarz, PP testi için Newey- West Bandwidth bilgi kriterlerinden yararlanılmıştır. ^a, ^b, ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

5.3. Uygun Gecikme Uzunluğu Seçimi

Tablo 7’de yer alan gecikme uzunluğu kriterlerinden literatürde en sık kullanılanları Akaike(AIC) ve Schwarz(SC) kriterleridir. Bu çalışmada da bu iki kriter 1 gecikmeli modeli en uygun model olarak tanımladığı için uygun gecikme uzunluğu (k) = 1 olarak seçilmiştir.

Çalışmada daha önce belirlenen maximum bütünleşme derecesi (d_{max}) ve uygun gecikme uzunluğu (k) birlikte değerlendirildiğinde, bu çalışmada ($k+ d_{max}$) = 2 gecikmeli bir VAR modeli kullanılmıştır.

Tablo 7. Uygun Gecikme Uzunluğu Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	172.5390	NA	2.18e-05	-2.220521	-2.100095	-2.171596
1	350.3239	343.7175	2.30e-06	-4.570986*	-4.169922*	-4.348673
2	366.1167	29.90095*	2.10e-06*	-4.561556	-4.079854	-4.365856*
3	373.4534	13.59740	2.15e-06	-4.539379	-3.877039	-4.270291
4	379.2561	10.52223	2.24e-06	-4.496748	-3.653771	-4.154273
5	385.6302	11.30334	2.32e-06	-4.461736	-3.438120	-4.045873
6	392.1580	11.31491	2.41e-06	-4.428774	-3.224520	-3.939524

5.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

İki gecikmeli kurulan VAR modeli ile uygulanan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, enerji teşviklerinden (LNEII) elektrik üretimine (LNIPI) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ve enerji teşviklerinden (LNEII) kontrol değişken olan sanayi üretim endeksine (LNIPI) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 8. Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri
LNEII → LNEP	3.864659	0.0493**
LNIPI → LNEP	0.011413	0.9149
LNEP → LNEII	0.118613	0.7305
LNIPI → LNEII	0.799495	0.3712
LNEP → LNIPI	1.167336	0.2799
LNEII → LNIPI	3.482501	0.0620***

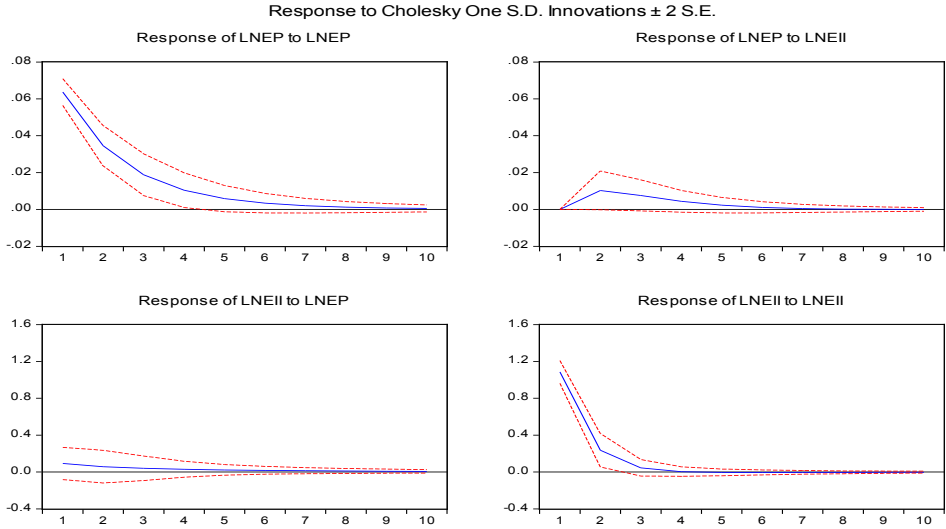
Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Enerji teşvikleri ile elektrik üretimi arasında bir nedensellik ilişkisinin olması çalışmanın amacı ve beklentileri doğrultusunda teşvik politikasının üretimi artırmaya yönelik politika beklentisini karşılamaktadır.

5.5. Etki-Tepki Analizi Sonuçları

Çalışmanın ampirik uygulama kısmının son bölümü etki-tepki analizidir. Etki-tepki analizi sonuçları Grafik 1’de verilmiştir. Etki-Tepki analizi çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlere verilen bir standart sapmalı şokun bağımlı değişkende oluşturduğu tepkinin incelenmesinde kullanılan bir analiz yöntemidir.

Grafik 1. Etki-Tepki Grafikleri

Grafik 1’de verilen etki-tepki analizi sonuçları incelendiğinde, elektrik üretiminin (LNEP) enerji teşviklerine (LNEII) verdiği tepki ikinci döneme kadar pozitif, ikinci dönemden sonra pozitif olmakla birlikte şiddeti azalmaktadır. Yedinci dönemden sonra da tepki ortadan kalkmaktadır. Bu sonuç nedensellik testi sonuçlarını destekler niteliktedir.

Enerji teşviklerinin bağımlı değişken olarak elektrik üretimine verdiği tepki ise dördüncü döneme kadar pozitif ancak şiddeti oldukça düşüktür. Dördüncü dönemden sonra da tepki ortadan kalkmaktadır. Buradan çıkan sonuç elektrik üretiminin enerji

teşviklerini etkileyici bir mekanizması bulunmamaktadır. Bu sonuç yine nedensellik testinin sonuçlarını desteklemektedir.

6. Sonuç

Türkiye gibi enerji sektöründe dışa bağımlılığı yüksek olan bir ekonomide enerji arz güvenliği riski de oldukça yüksektir. Enerji arz güvenliği riskini düşürmek için enerji sektöründe dışa bağımlılığı azaltmak gerekir. Bu amaçla oluşturulan enerji politikaları yenilenebilir ve yerli kaynakların teşvik edilerek bu kaynaklardan üretimi artırma üzerine odaklanmaktadır.

Çalışmada enerji teşviklerinin enerji üretimine etkisini incelemek amacıyla Todo-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Ampirik sonuçlar incelendiğinde, enerji teşvikleri ile enerji üretimi arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu tek yönlü nedensellik enerji teşviklerinden enerji üretimine doğrudur. Yani Türkiye’de enerji yatırımlarına yönelik teşvikler arttıkça enerji üretimi de artmaktadır. Bu sonuç enerji teşviklerinin etkinliğini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte elektrik üretiminden enerji teşviklerine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ayrıca enerji teşvikleri ile kontrol değişkeni olarak kullanılan sanayi üretim endeksi arasında da tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu ilişki enerji teşviklerinden sanayi üretimine doğrudur. Bu sonuç da beklentilere uygun olarak gelişmiştir. Çalışmada verilen etki-tepki analizi sonuçları da nedensellik testi sonuçlarını desteklemektedir.

Türkiye’nin enerji politikaları açısından son döneme bakıldığında, artan enerji talebine rağmen sabit seyreden dışa bağımlılık bir başarı öyküsü barındırsa da bu yüksek dışa bağımlılığın doğurduğu ekonomik ve politik sonuçlar daha radikal enerji politikalarına ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yüksek dışa bağımlılığı azaltacak enerji politikalarına ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir.

Çalışmanın ampirik sonuçlarından da anlaşılacağı gibi enerji yatırımlarına verilen teşvikler yerli kaynaklardan elde edilen elektrik üretimini artırmaktadır. Türkiye, “Yenilenebilir Enerji Kanunu”nun yayınlandığı 2005 yılından itibaren enerji politikalarını yenilenebilir kaynakların önemini artırılması ve enerji verimliliğinin sağlanması ekseninde yapılandırmakla birlikte günümüzde yenilenebilir enerjinin payı %4 seviyesindedir ve henüz istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Fosil kaynaklar açısından dezavantajlı olan Türkiye, yenilenebilir enerji potansiyeli açısından ise birçok ülkeye göre oldukça iyi durumda bulunmasına rağmen çeşitli sebeplerle bu potansiyeli ortaya çıkaracak ivmeyi yakalayamamıştır. Çalışmanın bulgularında görüldüğü gibi teşvikler üretime katkı sağlamaktadır. Yani teşvik sistemi etkin çalışmaktadır. Bununla birlikte yenilenebilir enerji seviyesi yeterli görülmemelidir. Türkiye’nin enerji politikalarında yönünün doğru ancak hızının yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Türkiye’nin etkin teşvik politikasının kapsamının genişletilerek yeterli ivmeyi yakalamasının sağlanması enerji politikalarının en önemli hedeflerinden olmalıdır. Burada yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketimi içerisindeki payının enerjide dışa bağımlılığı azaltacak seviyeye gelmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla ele alınması gereken stratejiler şu şekilde sıralanabilir; (1) Yenilenebilir enerjinin önemini toplumun her kademesine işlenmesi, (2) Yenilenebilir enerji potansiyelinin harekete geçirilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması için uzun vadeli planlamaların hayata geçirilmesi, (3) Geçerli teşvik sisteminin kapsamının genişletilmesi ve (4) Yerli ve yabancı yatırımcı açısından teşvik bilincinin artırılması.

Kaynakça

- Bayraktar, Yüksel & Kaya, Halil İbrahim. “Kamu Teşviklerinin Yenilenebilir Enerji Yatırımları Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”. *International Congress on Political, Economic and Social Studies Proceedings (24-26 Ağustos 2016)*. 421-445. İstanbul.
- Bower, Fred. “The Long-Term Effect of State Renewable Energy Incentive Programs”. *Journal of Environmental and Resource Economics at Colby* 4/1 (2017), 1-11.
- BP, British Petroleum. *Statistical Review of World Energy* (25 Şubat 2020). <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>
- Bulut, Ümit & Muratoğlu, Gönül. “Renewable Energy in Turkey: Great Potential, Low But Increasing Utilization, And an Empirical Analysis on Renewable Energy-Growth Nexus”. *Energy Policy* 123 (2018), 240-250.
<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.08.057>
- Cambini, Carlo & Rondi, Laura. “Incentive Regulation and Investment Decisions of European Energy Utilities”. *Journal of Regulatory Economics* 38/1 (2009), 1-26. DOI 10.1007/s11149-009-9111-6
- Carley, Sanya. “State Renewable Energy Electricity Policies: An Empirical Evaluation of Effectiveness”. *Energy Policy* 37 (2009), 3071–3081. doi:10.1016/j.enpol.2009.03.062
- Charlier, Dorothee. “Energy Efficiency Investments in the Context of Split Incentives Among French Households”. *Energy Policy* 87 (2015), 465–479.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2015.09.005>

- Delmas, Magali & Montes-Sancho, Maria. “U.S. State Policies for Renewable Energy: Context and Effectiveness”. *Energy Policy* 39 (2011), 2273–2288. doi:10.1016/j.enpol.2011.01.034
- Dickey, David A. & Fuller, Wayne A. “Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root”. *Econometrica* 49/4 (1981), 1057-1072. DOI: 10.2307/1912517
- Duasa, Jarita. “Malayasian Foreign Direct Investment and Growth: Does Stability Matter?”. *Journal of Economic Cooperation* 28/2 (2007), 83-98.
- Elkind, Jonathan. “Energy Security: Call for a Broader Agenda”. *Energy Security: Economics, Politics, Strategies and Implications*. Ed. Carlos Pascual & Jonathan Elkind. 119-148. Washington: Brookings Institutions Press, 2010.
- Enerdata. *Global Energy Statistical Yearbook* (2019).
<https://www.enerdata.net/publications/world-energy-statistics-supply-and-demand.html>
- ETKB, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. *2015-2019 Stratejik Planı (Güncellenmiş Versiyon)* (2017).
https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2015_2019_Stratejik_Planı.pdf
- ETKB, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. *EİGM: Ulusal Enerji Denge Tablosu* (2018), <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/EIGM-Raporlari>
- Erdal, Leman. “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve İstihdam Yaratma Potansiyeli”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 4/1 (2012), 171-181.

Granger, Clive W.J. “Investigating Causal Relations by Econometric Models And Crossspectral Models”. *Econometrica* 37/3 (1969), 424–438. DOI: 10.2307/1912791

Haas, Rainhard vd.. “Efficiency and Effectiveness of Promotion Systems for Electricity Generation from Renewable Energy Sources-Lessons from EU Countries”. *Energy* 36/4 (2011), 2186-2193. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2010.06.028>

Hogan, Lindsay vd.. *APEC Energy Security and Sustainable Development Through Efficiency and Diversity Economic Issues in Technology R&D, Adoption and Transfer*. Eighth Meeting of APEC Energy Ministers, May 2007, Darwin.

Karagöl, Erdal Tanas & Kavaz, İsmail. *Dünya’da ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji*. SETA, 2017. <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/YenilenebilirEnerji.pdf>

Kinnunen, Kaisa. “Investment Incentives: Regulation of the Finnish Electricity Distribution”. *Energy Policy* 34 (2006), 853–862. doi:10.1016/j.enpol.2004.08.034

Lund, Peter D. “Effects of Energy Policies on Industry Expansion in Renewable Energy”. *Renewable Energy* 34 (2009), 53–64. doi:10.1016/j.renene.2008.03.018

Menz, Fredric C. & Vachon, Stephan. “The Effectiveness of Different Policy Regimes for Promoting Wind Power: Experiences from the States”. *Energy Policy* 34 (2006), 1786–1796. doi:10.1016/j.enpol.2004.12.018

Oskay, Cansel. “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Rüzgâr Enerjisinin Önemi ve Türkiye’de Rüzgâr Enerjisi Yatırımlarına Yönelik Teşvikler”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* 7/1 (2014), 76-94.

Phillips, Peter C. B. & Perron, Pierre. “Testing For a Unit Root in Time Series Regression”. *Biometrika* 75/2 (1988), 335-346. DOI: 10.2307/2336182

Şimşek, Hayal Ayça & Şimşek Nevzat. “Recent Incentives for Renewable Energy in Turkey”. *Energy Policy* 63 (2013), 521-530. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.08.036>

TCCB, T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. *Yatırım Teşvikleri* (2019). <http://v1.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx>

Toda, Hiro Y. & Yamamoto, Taku. “Statistical Inference in Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes”. *Journal of Econometrics* 66/1-2 (1995), 225–250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)

Ulusoy, Ahmet & Bayraktar Daştan, Ceyda. “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Vergisel Teşviklerin Değerlendirilmesi”. *Emek ve Toplum Dergisi* 7/17 (2018), 124-160. DOI: 10.31199/hakisderg.381941

UNESCAP, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. *Energy Security and Sustainable Development in Asia and the Pacific* (2008). <https://www.unescap.org/sites/default/files/energy-security-ap.pdf>

Yıldırım, Hasan Hüseyin. “Yenilenebilir Enerji Yatırımlarındaki Teşviklerin Yatırım Performansları Üzerine Etkisi”. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/3 (2019), 330-345. DOI: 10.29106/fesa.605785

Yılmaz, Olcay & Hotunluoğlu, Hakan. "Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Teşvikler ve Türkiye". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2015), 74-97.

Zhou, Ying vd.. "Designing Effective and Efficient Incentive Policies for Renewable Energy in Generation Expansion Planning". *Applied Energy* 88 (2011), 2201-2209.
doi:10.1016/j.apenergy.2010.12.022

TÜRKİYE İÇİN DIŞ BORCUN DIŞLAMA VE BORÇ FAZLASI HİPOTEZLERİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Mehmet ELA*

Uğur Korkut PATA**

Öz

Kamu dış borcunun yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini tanımlayan çeşitli hipotezler mevcuttur. Bu bağlamda, 'borç fazlası' ve 'dışlama' hipotezleri sırasıyla, kamu dış borçlanmasının ekonomik büyümeyi ve yatırımları negatif yönde etkileyeceğini belirtmektedir. Bu çalışmada Türkiye için bahsi geçen iki hipotezin geçerliliği 1987-2017 döneminde bileşik eş-bütünleşme testi, tam modifiye edilmiş ve dinamik en küçük kareler tahmincileri ile test edilmiştir. Çalışmanın bulguları iç borcun hem yatırımları hem de büyümeyi, dış borcun ise sadece yatırımları olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Ancak, kamu dış borç servisi ile özel sektör yatırımları arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir. Bu nedenle dışlama hipotezi geçerli değildir. Benzer şekilde Türkiye'de ekonomik büyüme ve dış borç stoku arasında bir ilişki olmadığı için borç fazlası hipotezi de geçersizdir. Çalışmanın sonuçlarında bu durumun sebepleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, Dışlama hipotezi, Borç fazlası hipotezi, Türkiye

---

*Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mail: mehmetela@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7341-6312

**Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mail: korkutpata@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2853-4106

An Empirical Investigation of Crowding Out and Debt Overhang Hypotheses for Turkey

Abstract

There are several hypotheses that describe the positive and negative effects of public external debt on investments and economic growth. In this context, the hypotheses of 'debt overhang' and 'crowding out' state that public external debt has a negative effect on economic growth and investments. In this study, the validity of the two hypotheses has been examined for the case of Turkey over the period 1987-2017 using combined cointegration test, fully modified and dynamic ordinary least squares estimators. The findings of the study imply that domestic debt has a negative effect on both investments and growth while external debt only has a negative effect on investments. However, there is no significant relationship between public external debt service and private sector investments. Therefore, the crowding out hypothesis is not valid. Similarly, the debt overhang hypothesis is not hold in the case of Turkey because according to the empirical findings of the study it seems that there is no relationship between the public external debt and economic growth. And the possible reasons for this situation are discussed in the results of the study.

Keywords: External Debt, Crowding out hypothesis, Debt Overhang hypothesis, Turkey.

1. Giriş

Tasarruf yetersizliği çeşitli ülkelerde ekonomik büyümenin önündeki en önemli engellerden biri olarak yer almaktadır. Tasarrufları yetersiz olan ülkeler, büyük altyapı yatırımlarını finanse etmek, sanayileşmeyi teşvik etmek, bütçe açılarını finanse etmek, vadesi gelen borçların servisini sağlamak, olağanüstü harcamaları finanse etmek, gelişmemiş yerel sermaye piyasalarındaki ve ödemeler dengesindeki açıkları kapatmak gibi birçok nedenden dolayı dış borçlanmaya başvurabilmektedirler.

Dış borçlanma 1950'li yıllarda ekonomik büyümenin sağlanması, tasarruf yetersizliğinin giderilmesi ve dış ödemeler açıklarının kapatılması gibi birçok nedenle gerekli görülmüştür. Bu

konuda ortaya atılan iki temel hipotez olan finansman açığı (financing gap) ve ikiz açık (twin deficit) hipotezlerinde, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından iç tasarrufların yetersizliğine karşı dış finansmanın önemi vurgulanmıştır. Söz konusu hipotezlere göre büyüme için yatırım, yatırım için ise tasarruf gerekmektedir. Büyüme için gerekli tasarruflar yetersiz olduğunda, dış finansmana başvurulmalıdır.

Özellikle son yıllarda bazı ülkelerde yaşanan borç krizinde artış ve bu ülke ekonomilerinin yüksek dış borç oranları, dış borçlanmanın yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olabileceği yönünde fikirlerin ortaya atılmasına ve bu konunun literatürde ilgi çeken alanlar arasına girmesine zemin hazırlamıştır. Bu anlamda dış borçların yatırımlar ve ekonomik büyüme açısından negatif etkilerine değinen borç fazlası hipotezi (debt overhang) ve dış borcun dışlama hipotezinde (the crowding out of external debt), dış borç stoku ve dış borç servisinin özel sektör yatırımlarını caydırabileceği ve bu yolla ekonomik büyümeyi negatif etkileyebileceği vurgulanmıştır.

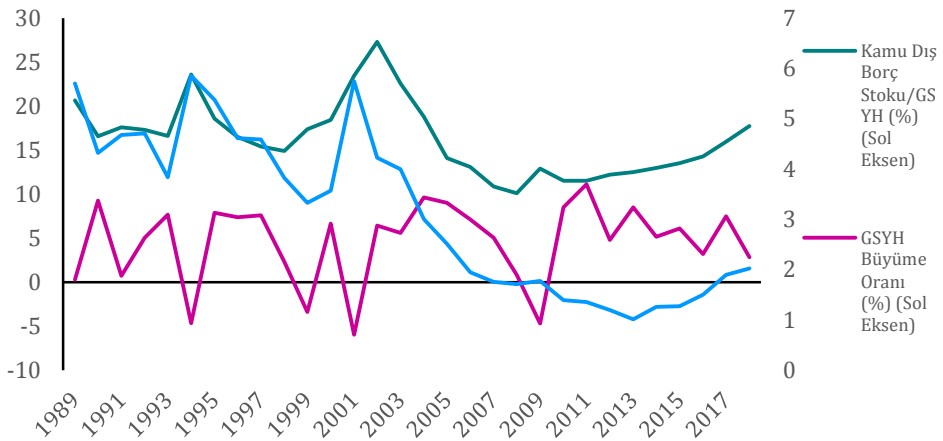
Dış borçların ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve negatif etkilerinin olabileceğini tartışan literatüre bakıldığında, borç seviyesindeki artışın ekonomik yatırımları ve bu yolla ekonomik büyümeyi pozitif ya da negatif yönde etkileyebileceği yönündeki görüşlere ulaşmak mümkündür. Bu anlamda ampirik literatür dış borçlar ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin olumlu ya da olumsuz olacağı yönünde tam bir fikir birliğine ulaşabilmiş değildir.

Son dönemlerde yaşanan borç krizleri ile kendisine geniş biçimde yer bulan dış borçlanmanın yatırımlar ve ekonomik büyümeye etkisi, dış borçlanması dalgalı bir seyir izleyen ve son yıllarda artış gösteren Türkiye açısından kayda değer bir konudur. Bu açıdan Türkiye'nin birçok ülkeden görece daha düşük olan (Dünya Bankası, 02 Ocak 2020) kamu dış borç stoku/GSYH ve kamu dış borç servisi/GSYH oranlarının son yıllarda artış eğiliminde olması, dış

borç stoku ve dış borç servisinin özel sektör yatırımlarına ve ekonomik büyümeye etkilerinin araştırılmasını önemli kılmaktadır.

Grafik 1'e bakıldığında Türkiye'de kamu dış borç stoku/GSYH oranı ve kamu dış borç servisi/GSYH oranının birbirini yakından takip ettiği görülmektedir. Her iki borç göstergesi de kriz yılları olan 1994, 2001-2002 ve 2009'de artışa geçmiş iken diğer yıllarda düşme eğilimi göstermiştir. Bu genel eğilim ise son yıllarda tersine dönmüş durumdadır. Nitekim son yıllarda gerek kamu dış borç stoku/GSYH oranı ve gerekse de kamu dış borç servisi/GSYH oranı artış trendindedir. Diğer yandan söz konusu dış borç göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki göze çarpmaktadır. Nitekim ekonomik büyümenin özellikle düşük olduğu 1994, 2001 ve 2009 yıllarında borç gösterge oranları (dış borç stoku ve servisi oranları) artmıştır. Son yıllarda ise ilişkinin kısmen bozulmuş olduğu görülmektedir. Nitekim inişli çıkışlı bir grafik çizen ekonomik büyüme oranına karşın kamu dış borç stoku/GSYH ve kamu dış borç servisi/GSYH oranları artmıştır. İlişkilerin her dönem için aynı olmaması ve son dönemde özellikle farklılaşması sonucu oluşan söz konusu bu durum, araştırmanın gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Grafik 1. Türkiye'de Dış Borç, Dış Borç Servisi ve Ekonomik Büyüme (%) (1989-2018)

Kaynak: Dünya Bankası (02 Ocak 2020); Hazine ve Maliye Bakanlığı (12 Ocak 2020).

Literatürde kamu dış borcu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında ülkelere veya ülke gruplarına göre farklılaşan sonuçlara ulaşmak mümkündür. Türkiye için söz konusu ilişkiyi negatif bakış açısıyla değerlendiren bu çalışmada, kamu dış borcunun (borç stoku ve borç servisi oranları) özel sektör yatırımları ve ekonomik büyüme üzerindeki borç fazlası ve dış borcun dışlama etkisi incelenmiştir. Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde teorik literatür incelenmiş, üçüncü bölümde ampirik literatüre yer verilmiş, dördüncü bölümde veri, metodoloji ve yöntem tanıtılmış, beşinci bölümde ampirik bulgular sunulmuş ve ardından sonuca gidilmiştir.

2. Teorik Literatür

Dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki çok uzun yıllardır tartışılmasına rağmen üzerinde uzlaşıya varılan bir sonuç elde edilememiştir. Teori ilk olarak dış borçlanmanın gereğine işaret etmiştir. Nitekim finansman açığı hipotezi, Domar (1946) tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre ekonomik büyüme ancak yatırımlarla gerçekleştirilebilmektedir. Yatırımları artırmak içinse tasarrufları ve sermaye stokunu artırmak gerekmektedir. Bu açıdan ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan yatırımlar ve yurtiçi kaynaklar arasındaki fark, dış borçlanma ile kapatılmalıdır. Rostow (1960) bu görüşü destekleyerek özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarruf açığına dikkat çekmiş, yurtiçi gelirden belirli oranda tasarruf edilerek gerekli büyümenin gerçekleştirilebileceğini vurgulamıştır. Yazar hızlı büyüme için gerekli yatırımlar ve eldeki tasarruflar farkının ise dış borçlanma yoluyla kapatılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Chenery & Strout (1996), finansman açığı modelini genişletmiş ve ikiz açık hipotezini ortaya atmıştır. Araştırmacılara göre, yurtiçi yatırım-tasarruf açığı, ihracat-ithalat açığına eşittir ve bu ikiz açık, dış kaynaklar ile kapatılmalıdır. Bu teori, gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi artırmak için yatırım-tasarruf açığının ve müteakip ithalat-ihracat açığının kapatılması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Teoriye

göre kalkınma, yatırımın bir fonksiyonudur; yatırım aynı zamanda yurtiçi tasarruflara bağlıdır ve yurtiçi tasarruflar büyüme için yetersizdir. Bu durumda dış kaynaklara başvurulmalıdır (Nasir, 2015, 87).

Dış borçların yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olabileceği görüşü, son zamanlarda ileri sürülen dışlama ve borç fazlası hipotezleri ile daha güçlü bir şekilde gündeme gelişmiştir. Borç fazlası hipotezine göre dış borç yükü, ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna göre, ekonomik koşulların borç yönetimini olumsuz etkilemesi ve özellikle de aşırı borçlanma durumu, ülkelerin borç ödeme kabiliyetini zayıflatmaktadır. Bu anlamda bir ülkedeki dış borç yükünün, ülkenin geri ödeme kabiliyetini aşması halinde, borç fazlası oluşmaktadır. Borç fazlası hipotezi ilk olarak Myers (1977) tarafından şirketlerin borçlanma kararlarını açıklamak amacıyla ortaya atılmıştır. Bir firma her zaman daha yüksek faiz oranı ödemeye istekli olsa bile, firmanın sermaye piyasalarından borç alabileceği bir eşik vardır. Daha sonra, çeşitli araştırmacılar bahsi geçen hipotezi ülkelerin (kamu kesiminin) borçlanma durumuna (borç stokuna), borç servis (geri ödeme) yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetine ve borçların ertelenmesinin alacaklıya nasıl fayda sağlayacağına yönelik açıklamalarda kullanmışlardır. Kamusal açıdan ele alınan borç fazlası hipotezine göre, ülkenin dış borç yükü ağır olduğunda ülke daha fazla borç servisi yapacak ve mevcut ekonomik çıktının büyük bir kısmı, yatırımı caydıracak biçimde yabancı kreditorlere verilecektir. Mevcut borç yükü ve bunun sonucunda oluşan borç servisi ne kadar yüksekse, özel yatırımcılarca beklenen gelecek vergi yükü o kadar artacak ve bu da gelecekteki özel yatırımların daha düşük olması anlamına gelecektir. Çünkü, yatırımcıların kullanabilecekleri kaynaklar borcun ödenmesinde kullanılacaktır. Yatırımların caydırılması ise, ekonomik büyümeyi düşürecektir. Bu nedenle borç fazlası teorisine göre, yüksek dış borçlar ekonomik büyümeyi yatırımların azalması yoluyla olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında borç fazlası hipotezinin bir sonraki aşaması sayılabilecek

borç Laffer eğrisi ise, temel olarak doğrusal olmayan ve ters-U-şeklinde olup, borç fazlasının oluştuğu borç zirvesini varsaymak için kullanılan bir araçtır (Mabula & Mutasa, 2019, 113-114). Borç Laffer eğrisine göre ekonomik büyüme ve dış borç arasındaki ilişki borcun miktarı ile yakından ilişkilidir.

Dış borçların yatırımları ve ekonomik büyümeyi zayıflatacağı yönündeki diğer bir hipotez ise dışlama hipotezidir. Bu hipoteze göre, dışlama etkisi dış borç servisi yoluyla gerçekleşmektedir. Yüksek dış borç servisi (dış borç geri ödemeleri), yerel borçlanma piyasasını olumsuz etkilemektedir. Hipoteze daha ayrıntılı bakıldığında ise, dış borç servisleri nedeniyle ülkelerin döviz gelirleri yurtdışına gitmekte ve yatırımlar için çok az sermaye kalmaktadır. Diğer yandan yurtdışına giden kaynaklar, iç tasarrufların azalmasına neden olmaktadır (Mabula & Mutasa, 2019, 114). Ayrıca dış borç servisi nedeniyle, hükümet tarafından iç borçların marjinal kullanımı artmaktadır. Bu durumda azalan tasarruflarla birlikte kamu iç borçlanmasında artış yaşanması sonucunda, borçlanma faizleri yükselmektedir. Bunun sonucunda ise özel sektör için sermaye daha pahalı olmakta ve özel sektörün sermayeye ulaşması oldukça zor hale gelmektedir. Bu nedenle, özel sektör yatırımları azalmakta ve akabinde ekonomik büyüme düşmektedir (Abdullahi vd., 2016). Dış borç servisinin özel yatırımları dışlama etkisi borç servisinin kamu yatırımları üzerindeki negatif etkisi ile ayrıca pekişmektedir. Bu anlamda dış borç ödemeleri, kamu yatırımlarını azaltabilmekte ve özel sektör için tamamlayıcı kamu yatırımları azaldığından dolayı yatırımlar ve üretkenlik azalmaktadır (Asante, 2000). Böylece iki etki birleştiğinde, kamu dış borç servisinin yatırımlarda ve ekonomik büyümede azalmaya yol açması beklenmektedir.

3. Ampirik Literatür

Kamu dış borçlarının dışlama etkisi ve borç fazlası hipotezlerine ilişkin ampirik literatürün sonuçları konusunda tam bir

uzlaşma henüz sağlanamamıştır. Nitekim sonuçlar ülkelere ve ülke gruplarına göre farklılaşmaktadır. Çalışmalar genellikle dışlama etkisini incelerken, borç fazlası etkisini dışlama etkisiyle birlikte ölçme eğilimindedirler. Diğer yandan, yapılan ampirik çalışmalar dışlama etkisini ölçmek için genellikle kamu dış borç servisi göstergelerini kullanmışken, borç fazlası etkisini ölçmek için ise kamu dış borç stoku göstergelerini analize dahil etmişlerdir.

Yalnızca dışlama etkisini ele alan çalışmalar, etkiyi farklı ülke ve ülke grupları açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmaların bir kısmı, dış borç servisi göstergeleri ile özel sektör yatırımları arasında negatif bir ilişki bulmuşlar, bu anlamda dışlama etkisinin geçerli olduğunu vurgulamışlardır (Shabbir, 2013; Daud, vd., 2013; Were, 2001). Çalışmalardan bir kısmı dışlama etkisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşırken (Udoffia & Akpanah, 2016), bazı çalışmalarda dışlama etkisinin ülkelere göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Okonkwo vd, 2012).

Dışlama etkisi ile borç fazlası etkisini birlikte değerlendiren çalışmalardan bazıları her iki etkinin de geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Lawanson, 2014; Akram, 2013). Bunun yanında bazı çalışmalar, borç fazlası etkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşırken dışlama etkisinin geçerli olmadığını bulmuşlardır (Anyanwu & Erhijakpor, 2005).

Yalnızca borç fazlası etkisini ele alan çalışmalar, etkiyi farklı ülke ve ülke grupları açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmaların bir kısmı dış borç stoku göstergeleri ile özel sektör yatırımları ve ekonomik büyüme arasında negatif etki bulmuşlar, bu anlamda borç fazlası etkisinin geçerli olduğunu vurgulamışlardır (Sichula, 2012; Shah vd., 2016). Bazı çalışmalar ise borç fazlası etkisine vurgu yapmamakla birlikte dış borç yükü ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Bu çalışmalardan bazıları dış borç stokunun ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşırken (Siddique vd., 2017; Mahmoud, 2015), bazı çalışmalar pozitif yönde

etkilediğini belirlemişlerdir (Zaman & Arslan, 2014).

Bazı çalışmalar ise borç fazlası ve dışlama etkisini uzun ve kısa dönem ayırımına giderek araştırmışlardır. Bu çalışmalardan Shah & Pervin (2012), GSYH büyümesi üzerinde kamu dış borç servisinin uzun vadede negatif ve kamu dış borç stokunun ise pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmaya göre kısa vadede, sadece dış borç servisinin olumsuz etkisi vardır, ancak borç stokunun anlamlı bir etkisi yoktur. Diğer bir çalışma Daka vd. (2017)'ye göre, kısa vadede dış borç servisi ekonomik büyüme üzerinde negatif ve uzun vadede ise pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir. Bu sonuca göre kısa vadede dışlama etkisi geçerlidir. Dış borç stoku ise, GSYH üzerinde kısa vadede pozitif ve uzun vadede negatif etkiye sahiptir. Bu nedenle borç fazlası etkisi geçerlidir.

Birtakım çalışmalar, dış borç servisi ve GSYH arasındaki ilişkiyi araştırmış ancak dışlama etkisini vurgulamamıştır. Bu çalışmalardan bazıları iki değişken arasında negatif ve anlamlı ilişki elde etmişlerdir (Ndubuisi, 2017; Ijirshar vd., 2016). Çalışmalardan bazıları, iki değişken arasında pozitif ve anlamlı ilişki elde etmişlerdir (Mohanty, 2017). Khemais vd. (2016) ise iki değişken arasında uzun dönemde negatif ilişki bulurken kısa dönemde ilişki elde edememiştir. Shkolnyk & Koilo (2018), iki değişken arasındaki etkileşimi incelediği çalışmasında bazı ülkeler için ilişkinin pozitif bazı ülkeler içinse negatif olduğunu belirlemişlerdir.

Dış borçlanmanın etkilerini Türkiye için ele alan çalışmalar, genellikle dış borç stoku göstergeleri ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmalar, ağırlıklı olarak Türkiye'de dış borçların ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Genç & Tandoğan, 2015; Ulusoy & Küçükkale, 1996). Bazı çalışmalar, dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kısa ve uzun dönemde incelemişlerdir. Bu anlamda, Uysal vd. (2009), 1965-2007 dönemi için Türkiye'de dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisini

analiz etmiştir. Elde edilen sonuç, dış borçların kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bazı çalışmalar ise kısa ve uzun vadeli borçların etkisini ayrı ayrı incelemiştir. Bu anlamda, Bayrak & Esen (2012), 1980-2010 dönemi için Türkiye’de dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisini ele almış ve kısa vadeli borçların ekonomik büyümeyi negatif yönde ancak uzun vadeli borçların pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan bazı çalışmalar, dış borçlar ve ekonomik büyüme arasında nedensellik analizine yer vermiştir. Bu çalışmalardan bir kısmı dış borçlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik elde ederken (Kamacı, 2016; Kırıcı Çevik & Cural, 2013), bir kısmı ekonomik büyümeden dış borçlara doğru tek yönlü nedensellik elde etmiş (Gürdal & Yavuz, 2015a) ve son olarak bazı çalışmalar ise değişkenler arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır (Öztürk & Kılıç, 2017). Türkiye için yapılan çalışmalardan bir kısmı ise, dış borç stoku ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmış ve Türkiye’de borç fazlası hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bilginöglü & Aysu, 2008; Erataş & Başcı Nur, 2013).

Türkiye’de dış borç- ekonomik büyüme ilişkisini araştıran literatür genellikle kamu dış borç stoku ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Ancak Türkiye için dış borç servisinin yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini sınyayan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Gerçekleştirilen çalışmanın bu açığı doldurarak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir

4. Veri Seti, Model ve Yöntem

Bu çalışmada Türkiye’de dışlama ve borç fazlası hipotezlerinin geçerliliğini 1987-2017 döneminde sınyamak için denklem 1 ve 2’de yer alan modeller analiz edilmiştir.

$$\ln INV_t = \beta_1 + \beta_2 \ln ED_{Y_t} + \beta_3 \ln DD_{Y_t} + \beta_4 \ln DS_{X_t} + \beta_5 \ln INF_t + \beta_6 \ln TO_t + u_t \quad (1)$$

$$\ln Y_t = \alpha_1 + \alpha_2 \ln ED_{Y_t} + \alpha_3 \ln DD_{Y_t} + \alpha_4 \ln DS_{X_t} + \alpha_5 \ln INF_t + \alpha_6 \ln TO_t + e_t \quad (2)$$

Denklem 1'in ifade ettiği model 1'de dışlama hipotezi, denklem 2'nin belirttiği model 2'de ise borç fazlası hipotezi sınanmaktadır. Çalışmada kullanılan verilerden INV: gayrisafi yatırımları (sabit 2010 ABD doları), Y: gayrisafi yurtiçi hasılayı (sabit 2010 ABD doları), ED_Y: dış borç stokunu (%Y), DD_Y: iç borç stokunu (%Y), DS_X: dış borç servisini (dış borç, ana para ve faiz ödemeleri/Y), INF: enflasyonu (yıllık tüketici fiyatları) ve son olarak TO: ticari açıklığı (%Y) ifade etmektedir. İç borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan (12 Ocak 2020), analize dahil edilen diğer tüm veriler ise Dünya Bankası'ndan (02 Ocak 2020) elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan tüm veriler logaritmik dönüşümleri gerçekleştirilerek teste tabi tutulmuştur.

4.1. Bayer-Hanck Eş-bütünleşme Testi

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri belirlemek için birtakım eş-bütünleşme testleri literatüre kazandırılmıştır. İlk olarak, Engle & Granger (EG) (1987) durağan olmayan iki seri arasındaki uzun dönemli ilişkileri, geliştirmiş oldukları hata terimine dayalı eş-bütünleşme testi ile incelemişlerdir. Sonraki yıllarda, Johansen (JO) (1988) vektörlere dayalı, Boswijk (BO) (1994) F- testine dayalı ve Banerjee vd. (BDM) (1998) t- testine dayalı eş-bütünleşme testlerini geliştirmişlerdir. Yukarıda bahsi geçen dört eş-bütünleşme testi birbirleri ile çelişen sonuçlar verebilmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler, kullanılan eş-bütünleşme testine ve seçilen tekniğe karşı oldukça hassastır. Bu nedenle Bayer & Hanck (2013), dört eş-bütünleşme testini de dikkate alarak, birinci farkında durağan serilere uygulanabilen yeni bir test önermişlerdir. Yazarların önerdiği bu testte EG, JO, BO ve BDM testlerinin bulguları birleştirilerek daha güvenilir sonuçlar elde edilebilmektedir. Bayer & Hanck (2013), denklem 3'teki gibi her bir testin olasılık değerini toplayarak Fisher tipi test istatistikleri geliştirmişlerdir.

$$EG-JOH = -2[\ln(pEG) + \ln(pJOH)]$$

$$EG-JOH-BO-BDM = 2[\ln(pEG) + \ln(pJOH) + \ln(pBO) + \ln(pBDM)] \quad (3)$$

Denklemdede, pEG, pJOH, pBO ve pBDM eş-bütünleşme testlerinin olasılık değerleridir. Bu olasılık değerlerinin toplamı ile iki farklı test istatistiği hesaplanmaktadır. İkinci test istatistiği ile EG, JOH, BO ve BDM eş-bütünleşme testlerinin istatistikleri toplu olarak belirlenmektedir. Her iki test için elde edilen ortak Fisher istatistiği Bayer & Hanck (2013) tarafından sağlanan tablo kritik değerlerini %1 veya %5 anlamlılık düzeylerinde aştığında, eş-bütünleşmenin olmadığını belirten sıfır hipotezi reddedilmektedir.

Bu durumda bileşik eş-bütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğuna karar verilmektedir. Bileşik eş-bütünleşme testi, diğer eş-bütünleşme testlerine göre daha etkin ve güçlü bulgular sağlamaktadır (Tursoy & Faisal, 2019). Bayer & Hanck (2013) Monte Carlo simülasyonunu kullanarak bileşik eş-bütünleşme testinin boyut ve güç özelliklerinin mevcut eş-bütünleşme testlerinden daha iyi olduğunu belirlemişlerdir. Bu nedenle çalışmada Bayer-Hanck eş-bütünleşme testi kullanılarak daha etkin sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır.

5. Ampirik Bulgular

İlk olarak değişkenlerin birim kök içerip içermediği geleneksel Augmented Dickey & Fuller (1981) (ADF) ve Phillip & Perron (1988) (PP)'un geliştirmiş oldukları birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen iki test için elde edilen bulgular Tablo 1'de özetlenmiştir. Tablo 1'deki sonuçlara göre bütün verilerin düzey değerlerin birim kök içerdikleri, birinci farklarında ise durağan oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 2'de Bayer-Hanck eş bütünleşme için çeşitli bilgi kriterleri kullanılarak uygun gecikme uzunluğu seçimi hakkında elde edilen bulgular sunulmaktadır. Bu bulgulara göre model 1 için HQ bilgi kriteri uygun gecikme uzunluğunun 1, diğer üç bilgi kriteri ise uygun gecikme uzunluğunun 2 olduğunu göstermektedir. Ayrıca model 2 için ise FPE ve HQ bilgi kriterleri uygun gecikme

uzunluğunun 1, AIC ve SIC ise 2 olduğunu belirtmektedir. Çalışmada her iki model için de uygun gecikme uzunluğunun 2 olduğuna karar verilmiş ve eş-bütünleşme ilişkisi incelenirken bu durum dikkate alınmıştır.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Testler	ADF		PP	
	Sabit	Sabit+trend	Sabit	Sabit+trend
lnY	0,767	-2,105	2.140	-2.120
lnINV	-0,449	-2.734	-0.600	-3.823**
lnED_Y	-0.849	-1.122	-1.531	-2.193
lnDD_Y	-1.285	-1.043	-1.369	-1.172
lnDS_X	-1.085	-2.075	-1.055	-2.195
lnINF	-0.658	-2.083	-0.685	-2.136
lnTO	-1.759	-3.269	-1.423	-2.612
Δ lnY	-5.683*	-4.118**	-5.800*	-7.518*
Δ lnINV	-4.089*	-4.162**	-8.034*	-7.882*
Δ lnED_Y	-5.116*	-5.069*	-5.296*	-5.331*
Δ lnDD_Y	-5.656*	-5.694*	-5.651*	-5.694*
Δ lnDS_X	-5.663*	-5.601*	-5.659*	-5.597*
Δ lnINF	-5.231*	-5.030*	-5.231*	-5.030*
Δ lnTO	-4.657*	-4.577*	-5.813*	-5.388*

Not: * %1 ve ** %5 anlamlılık düzeyinde birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedildiğini temsil etmektedir.

Tablo 2. Optimal Gecikme Uzunlukları

Model 1	LogL	FPE	AIC	SIC	HQ
1	151,392	197,675	2,26e-11	-7,544	-5,564*
2	198,919	52,443*	1,45e-11*	-8,339*	-4,661
Model 2	LogL	FPE	AIC	SIC	HQ
1	182.669	243.773*	2.61e-12	-9.701	-7.721*
2	227.195	49.131	2.07e-12*	-10.289*	-6.611

Not: * ilgili model için belirlenen uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Uygun gecikme uzunluğu her iki model için de belirlendikten sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri sınamak için Bayer-Hanck eş-bütünleşme testi uygulanmıştır. Tablo 3'te gösterilen bu testin sonuçlarına göre her iki model için de %1 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu

belirlenmiştir.

Tablo 3. Bayer-Hanck Eş-bütünleşme Testinin Sonuçları

Test İstatistikleri	EG-J	EG-J-BO-BDM
Model 1	55,278*	110,540*
Model 2	55,341*	110,603*
Tablo kritik değerleri	%1	%5
EG-J	15,701	10,419
EG-J-BO-BDM	29,850	19,888

Not: *: %1 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ifade etmektedir.

Değişkenler arasında eş-bütünleşmenin varlığı tespit edildikten sonra model 1 ve model 2 için uzun dönem katsayıları Phillips & Hansen (1990) tarafından geliştirilmiş tam modifiye edilmiş en küçük kareler (FMOLS) yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tablo 4'te FMOLS yöntemine ait sonuçlar gösterilmektedir. Bu bulgulara göre ilk olarak Model 1 incelendiğinde, dış borç stoku ile yatırımlar arasında negatif ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Dış borçlanmadaki %1'lik bir artış yatırımları %0,77 azaltmaktadır. Söz konusu bulgu, Türkiye'de kamu harcamalarındaki artışın dış borçlanmayı arttırdığı veri iken (Bölükbaş vd., 2017), dış borçlanma ile sağlanan kamu harcamalarının özel sektör yatırımlarını tamamlayacak ve teşvik edecek verimli alanlara yatırılmadığını göstermektedir. Diğer bir sonuca göre, Türkiye'de dış borç servisi ödemeleri yatırımları etkilememektedir. Bu anlamda dış borç servisinin özel sektör yatırımlarını dışlama etkisi Türkiye için geçerli değildir. Bu konuda ilgili literatüre bakıldığında, Soydan & Bedir (2015)'a göre dış borçların yatırımları dışlama etkisi için dış borç servisinin yüksek olması gerekirken, Nwaoha vd. (2017)'e göre, dışlama etkisi, genellikle aşırı borç servisinden kaynaklanmaktadır. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye'de kamu dış borç servisi/GSYH oranı birçok ülkeden görece daha düşüktür. Örneğin kamu sektörü dış borç ödemeleri/GSYH oranı Türkiye için 2018 yılında %0,006'dır (Dünya Bankası, 02 Ocak 2020). Bu durumda, borç servisinin yatırımlara etkisi de sınırlı kalabilmektedir. Diğer bir bulguya göre, iç borçlanmadaki %1'lik bir artış, yatırımları %0,33

azaltmaktadır. Türkiye'nin iç borçlanması, dış borçlanmaya göre yatırım düzeyini daha fazla olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumun nedenini Akram (2011) şu şekilde açıklamıştır: Bankalar tarafından tutulan devlet iç borcu, bankaların yeterli kar elde etmelerini sağlamak ve özel sektör projelerini finanse etmek için mevduat verme çabalarını azaltmaktır. Bu nedenle iç borç, yatırımı bir ölçüde azaltmaktadır. Türkiye için 2020 yılı Ocak ayında merkezi yönetim iç borcunun %58'ini bankacılık kesiminin elinde bulundurduğu (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 12 Ocak 2020) düşünüldüğünde bu durumun hiç şüphesiz Türkiye için de geçerli olabileceği düşünülmektedir. Diğer bir açıklamaya göre Bakkal & Gürdal (2007), özel kuruluşların fonlarını devlet borçlanma belgelerine yatırmaları sonucunda kendi yatırımlarını ertelediğini belirtmiştir. Özellikle kamuca verilen aşırı yüksek faizlerin geçerli olduğu dönemde özel sektör, reel yatırım yerine kaynakları kamu kesimine borç verebilmektedir. Model 1'den elde edilen diğer bir bulguya göre, enflasyon, yatırımları olumsuz etkileyen diğer bir unsurdur. Bu bulgu Terzi & Oltulular (2006)'ın elde ettiği bulgu ile uyumludur. Yatırımların istikrarlı ve öngörülebilir bir ekonomi ile birlikte arttığı bilinmektedir. Nitekim enflasyon ve yatırımlar arasındaki negatif ilişki konusunda Terzi & Oltulular (2006)'a göre, enflasyon riskleri ve geleceğe ilişkin belirsizlikleri yükseltmekte, bu durum uzun dönemde faiz oranlarının yükselmesine neden olmakta ve ekonomik birimlerin doğru karar almalarını engellemektedir. Yüksek enflasyon, yatırım projelerinin gelecekteki karlılığını belirsizleştirerek yatırım miktarını azaltmaktadır. Türkiye'de son yıllarda düşüş sürecinde olmasına rağmen, diğer ülkelere göre nispeten yüksek seyreden enflasyon oranları düşünüldüğünde elde edilen bulgu makul görünmektedir. Denklemde sadece ticari açıklık yatırımları olumlu yönde etkilemektedir. Bulgu Özcan & Peker (2018)'in sonuçları ile uyumludur. Ambachew (2009)'a göre ticari açıklık yatırımları birçok yolla etkileyebilmektedir. Örneğin ticari açıklık arttıkça yatırım malları kolayca ithal edilebilecek veya ihracatçı sektörlerce elde edilen döviz geliri yatırımlarda

kullanılabilecektir.

Tablo 4. FMOLS Uzun Dönem Tahmincisinin Sonuçları

Modeller	Model 1 (Yatırım bağımlı)		Model 2 (GDP bağımlı)	
	katsayı	t-istatistiği	katsayı	t-istatistiği
lnED_Y	-0,777*	-3,808	-0,064	-1,202
lnDD_Y	-0,336*	-4,318	-0,162*	-7,854
lnDS_X	0,037	0,235	0,054	1,214
lnINF	-0,155**	-2,740	-0,041**	-2,733
lnTO	1,094*	6,654	0,113***	1,991
C	25,295*	33,428	26,802*	125.315
Trend	--	--	0,041*	19,265
Jarque-Bera	1,807	(0,405)	3,925	(0,140)

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 düzeyinde katsayının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. ( ) normallik testi için olasılık değerleridir.

Model 2’de ise dış borç servisi ödemeleri ve dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Söz konusu bulgu Türkiye’de borç fazlası hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varan Bilginoglu & Aysu (2008) ve Erataş & Başcı Nur (2013) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile uyumlu değildir. Dış borç stoku oranlarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olmamasın temel nedeni konusunda, borç düzeyi hakkında dışlama etkisi kısmında yapılan açıklamaya tekrar başvurulabilir. Nitekim bu konuda Hassan vd. (2015) çalışmalarında borç stoku/GSYH düzeyinin yüksek olmasının, dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini azalttığını vurgulamışlardır. Çalışmaya göre dış borçlarda artış frenlenmezse ekonomi oldukça yavaşlayacaktır. Bu açıdan Türkiye’de dış borçların seyrine bakıldığında dış borç stoku/GSYH oranının bazı dönemler hariç olmak üzere %10 ila %20 bandında seyrettiği ve bu düzeyin önemli derecede yüksek olmadığı söylenebilmektedir. Bu anlamda görece düşük olan borç stoku göstergesi Türkiye’de dış borç stokunun ekonomik büyüme üzerinde etkili olmamasını açıklayabilmektedir. Model 2’den görülen diğer bir bulguya göre, ticari açıklıktaki %1’lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,11 arttırmaktadır. Bulgu, Yapraklı (2007)’nin sonucu ile aynı yöndedir. Ticari açıklığın ekonomik

büyüme üzerinde pozitif etkide bulunmasının birçok nedeni vardır. Nitekim Kar vd. (2014)'e göre ticari açıklık, örneğin ekonomideki rekabeti ve böylece verimliliği artırarak, yerli üreticiler için pazarı genişleterek ve ölçek ekonomilerinden yararlanmaya yol açarak ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir. Bir diğer bulguya göre, enflasyonda %1'lik bir artış ekonomik büyüme üzerinde %0,04 azalışa sebebiyet vermektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin görece daha az olduğunu göstermektedir. Bu konuda, Pata (2018) Türkiye'de enflasyon oranındaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,23 oranında azaltacağını belirtmiştir ve bu sonuç çalışmamamızın bulgusu ile uyumludur. Ayrıca bulgu, Karaçor vd. (2011) tarafından ulaşılan sonuçları da desteklemektedir. Enflasyon, gelecekle ilgili belirsizlikleri arttırdığından dolayı, borçlanma maliyetlerini arttırmakta ve yatırımları caydırmaktadır. Bu durumun sonunda ise ekonomik büyüme düşmektedir. Dolayısıyla enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki mevcuttur. Son olarak, elde edilen bulguya göre, iç borçtaki %1'lik bir artış ekonomik büyüme üzerinde %0,16 azalışa neden olmaktadır. Bu bulgu Gürdal & Yavuz (2015b), Yaraşır Tülümce & Yavuz (2017) ve Çiçek vd. (2010) ile uyumlu değildir. Türkiye'de iç borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkide bulunmasının arkasında iç borca genellikle bütçe açıklarının finansmanı nedeniyle başvurulması bulunmaktadır (Arslan vd., 2019, 892). Diğer yandan bu konuda Çeliköz & Yukacı (2016)'nın bulgusuna göre Türkiye'de bütçe giderleri iç borçlanmanın nedenidir.

6. Sonuç

Geçmişten günümüze birçok ülke tasarruf yetersizliğini gidermek adına dış borçlanmaya başvurmuştur. İç borçlanmaya göre daha ucuz olabilen dış borçlanma, diğer yandan yerel borçlanma piyasalarının derin olmadığı durumlarda imdada koşabilmektedir. Bu nedenle dış borçlanmanın ülkeye pozitif anlamda katkı sağlaması ile

ülkelerin borçlanma problemlerinin azaltılabilmesi beklenmektedir. Ancak birçok ülke dış borç yönetiminde başarısız olmakta ve bu nedenle borç krizine girmektedir. Bu anlamda son yıllarda borç krizleri sayısında yaşanan artış yanında yüksek dış borç stoku/GSYH oranları, dış borçların etkileri konusunda geniş bir araştırma alanı yaratmıştır.

Türkiye açısından dış borçların etkisini borç fazlası ve dışlama hipotezleri açısından inceleyen bu çalışmada, Türkiye için 1987-2017 dönemi ele alınmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, ilk olarak kamu dış borç servisi/GSYH oranı ile özel sektör yatırımları arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir. Bu anlamda Türkiye’de kamu dış borçlarından kaynaklı bir dışlama etkisi söz konusu değildir. Diğer bir sonuca göre, kamu dış borç stoku/GSYH oranı ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir. Bu nedenle Türkiye’de borç fazlası hipotezinin de geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de dış borç servisi ve dış borç stoku oranları düşük seviyededir ve bu nedenle yatırımlar ve ekonomik büyüme ile ilişkileri sınırlıdır. Nitekim literatüre göre, dışlama ve borç fazlası hipotezinin geçerli olabilmesi için kamu dış borç servisi ve kamu dış borç stoku oranlarının yüksek ya da aşırı olması gerekmektedir. Bu anlamda, ancak belirli bir seviyenin üzerindeki oranlar, dışlama ve borç fazlası hipotezlerini geçerli kılabilir. Çalışma, Türkiye için düşük borç göstergesi oranlarının önemini göstermekle birlikte alınan borçların daha verimli alanlarda (altyapı, lojistik, inovasyon eğitim ve sağlık gibi) kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Diğer değişkenler için elde edilen bulgular, enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki yarattığını göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye yakın zamanda çift haneli enflasyon oranları yaşamıştır. Enflasyon oranındaki artışın yatırımlara olumsuz etkisinin büyük olduğu tespit edilmiştir. Hükümet ve TCMB, gerekli tedbirleri alarak enflasyonu tek haneye çekmek için yoğun bir çaba sarf etmektedir. Düşük enflasyon oranı

sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Türkiye’de enflasyona benzer bir şekilde iç ve dış borç stoku yatırımları, sadece iç borç stoku ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Her ne kadar borç servisi ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde bir etkiye sahip olmasa da iç ve dış borçlanmanın yatırımlar üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir. Nitekim iç ve dış borçlanmadaki artış birtakım (kriz, yüksek vergi ve faiz gibi) olumsuz gelişmelere neden olabilmekte ve böylece yatırımlar için belirsiz ortam oluşturabilmektedir. Son olarak diğer değişkenlerin aksine ticari açıklık hem yatırımları hem de ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Dış ticarete Türkiye için değeri uygun belirlenmiş bir reel döviz kuru önem taşımaktadır. Döviz kurundaki oynaklıkların giderilmesi hem ihracatçılar hem de ithalatçılar için önem arz etmektedir. Dış ticaretin desteklenmesi yatırımlar yoluyla ekonomik büyümenin artmasını sağlayan bir unsurdur.

Çalışma, gelecek çalışmalar için yeni araştırma olanakları sunmaktadır. Nitekim çalışmamızda, dışlama ve borç fazlası hipotezlerinin Türkiye için geçerli olmadığı bulgusuna ulaşılmış ve borç oranlarının düşük olduğu vurgulanmıştır. Ancak çalışmada hangi dış borç stoku ve dış borç servisi oranının üzerinde borç fazlası ve dışlama hipotezlerinin geçerli olacağına ilişkin tahmin yapılmamıştır. Bu nedenle Türkiye’de borç Laffer eğrisi ve benzeri çalışmaların yapılarak, hangi borç oranının ülke için optimal olduğu belirlenebilir ve yeni politika önerileri sağlanabilir. Böylece hangi borçlanma oranının üzerinde dış borçlanmanın negatif etkilerinin ortaya çıkabileceği tespit edilerek bu alandaki potansiyel mali kurallara zemin oluşturulabilir.

Kaynakça

Abdullahi, Muhammad M. vd. “Debt Overhang versus Crowding Out Effects Understanding the Impact of External Debts on Capital Formation in Theory”. *International Journal of Economics and*

Financial Issues 6/1 (2016), 271-278.

Akram, Naeem. "Impact of Public Debt on The Economic Growth of Pakistan". *The Pakistan Development Review* 50/4 (2011), 599-615.

Akram, Naeem. "Empirical Examination of Debt and Growth Nexus in South Asian Countries". *Asia-Pacific Development Journal* 20/2 (2013), 29-52.

Ambachew, Mekonnen S. "The Dynamic Links Between Investment, Trade and Growth: Evidence from Ethiopia". *Ethiopian Journal of Economics* 18/2 (2009), 99-132.

Andrés, Javier & Hernando, Ignacio. "Does Inflation Harm Economic Growth? Evidence from the OECD". *The Costs and Benefits of Price Stability*. ed. M. Feldstein. 315-348. Chicago: University of Chicago Press, 1999.

Anyanwu, John C. & Erhijakpor, Andrew E. O. "External Debt and Economic Growth in West Africa: An Empirical Investigation". Erişim 10 Ocak 2020. (2005).
https://www.researchgate.net/profile/John_Anyanwu/publication/263662282_External_Debt_and_Economic_Growth_in_West_Africa_An_Empirical_Investigation/links/54f70fb90cf210398e910f3f/External-Debt-and-Economic-Growth-in-West-Africa-An-Empirical-Investigation.pdf

Arslan, Erdal vd. "Türkiye’de Bütçe Açıklarının Gelişimi ve Finansman Yöntemleri". *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal* 5/19 (2019), 884-898.

Asante, Yaw. "Determinants of Private Investment Behaviour". *AERC Research Paper* RP 100 (2000).

Bakkal, Süleyman & Gürdal, Temel. "İç Borçlanmanın Türkiye

Ekonomisi Üzerine Etkileri”. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* 2/2 (2007), 147-173.

Banerjee, Anindya vd. “Error-correction Mechanism Tests for Cointegration in a Single-Equation Framework”. *Journal of Time Series Analysis* 19/3 (1998), 267-283.

Bayer, Christian & Hanck, Christoph. “Combining Non-Cointegration Tests”. *Journal of Time Series Analysis* 34/1 (2013), 83-95.

Bayrak, Metin & Esen, Ömer. “The Analysis of Turkey from the Viewpoint of the Foreign Debt Structure and the Impact of the Foreign Borrowing on Economic Growth”. *International Research Journal of Finance and Economics* 93 (2012), 24-43.

Bilginoğlu, Mehmet A. & Aysu, Ahmet. “Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 31 (2008), 1-23.

Boswijk, H. Peter. “Testing for an Unstable Root in Conditional and Structural Error Correction Models”. *Journal of Econometrics* 63/1 (1994), 37-60.

Bölükbaş, M. T. vd. “Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz”. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), (2017), 164-176.

Chenery, Hollis B. & Strout, Alan M. “Foreign Assistance and Economic Development”. *The American Economic Review* 56 (1996), 679-733.

Çeliköz, Yıldız S. & Yukacı, İbrahim. “Konsolide Bütçe Açıkları ve İç Borç-Dış Borç İlişkisi: Türkiye Örneği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/3 (2016), 478-504.

- Çiçek, Halit vd. “Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990–2009)”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 11/1 (2010), 141-156.
- Daka, Lincoln vd. “The Impact of External Debt on Zambia’s Economic Growth: An ARDL Approach”. *Journal of Economics and Sustainable Development* 8/8 (2017), 55-68.
- Daud, Siti N. M. vd. “Does External Debt Contribute to Malaysia Economic Growth?”. *Ekonomika Istraživanja-Economic Research* 26/2 (2013), 346-363.
- Dickey, David A. & Fuller, Wayne A. “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root”. *Econometrica: Journal of the Econometric Society* 49/4 (1981), 1057-1072.
- Domar, Evsey D. “Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment”. *Econometrica* 14 (1946), 137-47.
- Dünya Bankası. “Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri”. Erişim 02 Ocak 2020. <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>.
- Engle, Robert F. & Granger, C. W. J. “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing”. *Econometrica: Journal of the Econometric Society* 55/2 251-276.
- Erataş Filiz & Başçı Nur, Hayriye. “Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ‘Yükselen Piyasa Ekonomileri’ Örneği”. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi* 35/2 (2013), 207-230.
- Genç, Murat C. & Tandoğan, Dilek. “Türkiye’de Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyümeye Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 11/1 (2015), 65-87.

- Gürdal, Temel & Yavuz, Hakan. "Türkiye'de Dış Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2013 Dönemi". *Maliye Dergisi* 168 (2015a), 154-169.
- Gürdal, Temel & Yavuz, Hakan. "Türkiye'de İç Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2012 Dönemi Analizi". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/1 (2015b), 117-129.
- Hassan, Olanrewaju M. vd. "Implications of External Debt on the Nigerian Economy: Analysis of the Dual Gap Theory". *Journal of Economics and Sustainable Development* 6/13 (2015), 238-248.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. "Kamu Finansmanı İstatistikleri". Erişim 12 Ocak 2020. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>
- Ijirshar, Victor U. vd. "The Relationship between External Debt and Economic Growth in Nigeria". *International Journal of Economics & Management Sciences* 6/1 (2016), 1-5.
- Johansen, Søren. "Statistical Analysis of Cointegration Vectors". *Journal of Economic Dynamics and Control* 12/2-3 (1988), 231-254.
- Kamacı, Ahmet. "Dış Borçların Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi". *International Journal of Cultural and Social Studies* 2/1 (2016), 165-175.
- Kar, Muhsin vd.. "Trade Openness, Financial Development and Economic Growth in Turkey: Linear and Nonlinear Causality Analysis". *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 8/1 (2014), 63-86.
- Karaçor, Zeynep vd. "Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:

Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007)". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4/2 (2011), 29-44.

Khemais, Zaghdoudi vd. "External Debt & Economic Growth: Case of Tunisia". *International Journal of Economics and Finance* 8/6 (2016), 129-140.

Kırcı Çevik, Nüket & Cural, Mehmet. "İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği". *Maliye Dergisi*, 165 (2013), 115-139.

Lawanson, Akanni O. "Impact of External Debt Accumulation and Capital Flight on Economic Growth of West African Countries". *AERC Research Paper*, 279, (2014).

Mabula, Salyungu & Mutasa, Felician. "The Effect of Public Debt on Private Investment in Tanzania". *African Journal of Economic Review* 7/1 (2019), 109-135.

Mahmoud, Limam O. M. "The Role of External Debt on Economic Growth: Evidence from Mauritani". *International Journal of Economics & Management Sciences* 4/4 (2015), 1-6.

Mohanty, Akshaya K. "External Debt and Economic Growth in Ethiopia: A Time Series Econometrics Approach". *International Journal of Research in Social Sciences* 7(10), (2017), 574-602.

Myers, Stewart C. "Determinants of Corporate Borrowing". *Journal of Financial Economics* 5 (1977), 147-175.

Nasir, Winnie A. "Emerging Theoretical Approach for Sustainable External Debt and Economic Growth". *Malaysian Journal of Business and Economics* 2/2 (2015), 85-94.

- Ndubuisi, Paul. "Analysis of the Impact of External Debt on Economic Growth in an Emerging Economy: Evidence from Nigeria". *African Research Review* 11/4 (2017), 156-173.
- Okonkwo, Chinedu S. & Odularu, Gbadebo O. "External Debt, Debt Burden and Economic Growth Nexus: Empirical Evidence and Policy Lessons from Selected West African States", *International Journal of Economics and Business Studies* 3/1 (2013), 20-42.
- Özcan, Burcu & Peker, Ayşe E. "Özel Sektör Yatırımlarının Belirleyenleri Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği". *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/16 (2018), 150-166.
- Öztürk, Serdar & Kılıç, Nazife Ö. "Dynamical Relationship Between Economic Growth and External Debt The Case of Turkey: (1987-2014)". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/2 (2017), 105-114.
- Pata, Uğur K. "Türkiye’de Enflasyon, Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleri ile Analizi". *Maliye Dergisi* 174 (2018), 92-111.
- Phillips, Peter C. B. & Perron, Pierre. "Testing for A Unit Root in Time Series Regression". *Biometrika* 75/2 (1988), 335-346.
- Phillips, Peter C. B. & Hansen, Bruce E. "Statistical Inference in Instrumental Variables Regression with I (1) Processes". *The Review of Economic Studies* 57/1 (1990), 99-125.
- Reinhart, Carmen M. & Rogoff, Kenneth S. "Growth in a Time of Debt". *American Economic Review* 100/2 (2010), 573-78.
- Rostow, Walt W. *The Stages of Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960.

- Sen, Swapan vd. "Debt Overhang and Economic Growth-The Asian and the Latin America Experiences". *Economic Systems* 31/1 (2007), 3-11.
- Shabbir, Safia. "Does External Debt Affect Economic Growth: Evidence from Developing Countries". *SBP Working Paper Series* No. 63 (2013).
- Shah, Mahmud H. & Pervin, Shahida. "External Public Debt and Economic Growth: Empirical Evidence from Bangladesh, 1974 to 2010". *Academic Research Journal* 3/2 (2012), 508-515.
- Shkolnyk, Inna & Koilo, Viktoriia. "The Relationship between External Debt and Economic Growth: Empirical Evidence from Ukraine and Other Emerging Economies". *Investment Management and Financial Innovations* 15/1 (2018), 387-400.
- Sichula, Musebu. "Debt Overhang and Economic Growth in HIPC Countries: The Case of Southern African Development Community (SADC)". *International Journal of Economics and Finance* 4/10 (2012), 82-92.
- Siddique, Hafiz M. A. vd. "External Debt and Economic Growth Nexus in Pakistan". *International Journal of Economics and Empirical Research* 5/2 (2017), 73-77.
- Shah, Muhammad I. vd. "The Debt Overhang Hypothesis: Evidence From Pakistan". *Studies in Business and Economics* 11/1 (2016), 140-151.
- Terzi, Harun & Oltulular, Sabiha. "Enflasyon-Büyüme Sürecinde Sabit Sermaye Yatırımları". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 20/1 (2006), 1-18.
- Tursoy, Turgut & Faisal, Faisal. "Validity of FH Hypothesis in Small Isolated Island Economy: An Application of the Combined

Cointegration Approach". *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics* 26/4 (2019), 478-488.

Udoffia, David T. & Akpanah, Etido A. "An Assessment of the Impact of External Debt on Economic Growth of Nigeria". *International Journal of Social Sciences* 10/1 (2016), 1-27.

Ulusoy, Ahmet & Küçükkale, Yakup. "Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkisi: Granger Nedensellik Testi". *Ekonomik Yaklaşım* 7/21 (1996), 13-25.

Uysal, Doğan vd. "Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 23/4 (2009), 161-178.

Were, Maureen. "The Impact of External Debt on Economic Growth in Kenya An Empirical Assessment". *UNU/WIDER Discussion Paper No. 2001/116* (2001).

Yapraklı, Sevda. "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama". *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi* 5 (2007), 67-89.

Yaraşır Tülümce, Sevinç & Yavuz, Ersin. "Türkiye'de Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 13/5 (2017), 1034-1048.

Zaman, Rashid & Arslan, Muhammad. "The Role of External Debt on Economic Growth: Evidence from Pakistan Economy". *Journal of Economics and Sustainable Development* 5/24 (2014), 140-147.

THE INTERACTION BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT, FOREIGN PORTFOLIO INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF SUB- SAHARAN AFRICAN COUNTRIES

Adem GÖK *
Deniz GÜVERCİN **

Abstract

There are contradicting arguments in the literature examining the influence of foreign investment on economic growth in Sub Saharan Africa. Some researchers claim that high level of volatility, rising current account deficit, lack of developed financial markets and low quality of regulatory framework would generate economic losses for developing countries in Sub Saharan Africa when they liberalized their capital flows. However, some studies focus on growth enhancing effect of foreign investment to be a remedy for low capacity of accumulated savings in Sub Saharan Africa. The current study brings new evidence about the role of foreign portfolio investment and foreign direct investment on economic growth for countries in Sub Saharan Africa. Due to the endogeneity issue, we have used panel VAR methodology to estimate three simultaneous equations system. By analyzing 25 Sub Saharan African countries over the 1990-2016 period, we found that foreign direct investment and foreign portfolio investment are complements and they have positive significant impacts on economic growth.

Keywords: Economic Growth, FDI, FPI.

---

*Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü,
adem.gok@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3786-2507

**Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finans
Bölümü, denizguvercin@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6158-3877

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Yabancı Portföy Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim: Sahra Altı Afrika Ülkeleri Üzerine

Öz

Sahra Altı Afrika'da yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi etkilemesini inceleyen literatürde birbiriyle çelişen görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacılar Sahra Altı Afrika'da yer alan gelişmekte olan ülkelerin sermaye akışlarını liberalleştirdikleri zaman, yüksek seviyedeki volatilité, artan cari hesap açıkları, gelişmiş finansal piyasaların yokluğu ve düzenleyici çerçevenin düşük kalitesinden dolayı ekonomik kayıplara uğrayacaklarını öne sürmektedirler. Oysa, bazı çalışmalar Sahra Altı Afrika'daki düşük seviye birikmiş tasarruflarına çare olmak için yabancı yatırımın ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisine odaklanmıştır. Çalışma, Sahra Altı Afrika'daki ülkeler için yabancı portföy yatırımlarının ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisi konusunda yeni bulgular getirmektedir. Endojenlik sorunu nedeniyle, üç eşzamanlı denklem sistemini tahmin etmek için panel VAR metodolojisini kullanılmıştır. 1990-2016 arasında Sahra Altı Afrika'daki 25 ülkeyi analiz ederek, Sahra Altı Afrika'da doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yabancı portföy yatırımlarının tamamlayıcı olduğunu ve her ikisinin büyümeyi pozitif anlamlı etkilediğini bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, DYSY, YPY.

1. Introduction

Foreign direct investment (FDI) and foreign portfolio investment (FPI) are two different forms of capital inflows into the economy. Neo-classical theory emphasizes that the capital flows from where it is abundant to where it is scarce to exploit differences in rate of return. Therefore, according to this theory there should be convergence of income per capita across countries because capital flows should reduce capital cost, and increase investment (Fischer, 1997). Seminal papers by Mc Kinnon (1973) and Shaw (1973) argue that liberalization of financial system increases savings and economic output. On the other hand, Keynes' investment theory is structured

around the cost of investment; real interest rate, which determines the level of investment, thus, economic output. Real interest rate would go down if there is no control over the foreign capital inflows by the government. Therefore, there is particular consensus in the early literature regarding the positive influence of foreign financial capital on the economic performance of the host economy.

However, some studies (Akyüz, 1993; Bhagwati, 1998; Errunza, 2001) focus on the impacts of foreign capital inflows on boom bust cycles, asset price volatility, excessive debt accumulation. Krugman (1995) particularly emphasizes that foreign portfolio investments do not respond to market fundamentals but behave with herd instinct, and also emphasizes that enthusiasm in the 1990s for investing in developing countries was classic speculative bubble based on the expectation of speculative gains by riding on rising asset prices.

In the literature, most of the studies using both FDI and FPI as two different forms of capital flows, differentiate one from another on the ground of their impacts on economic development. Studies on contributions of FDI to general economy emphasizes its positive contribution to productivity of indigenous firms (Rappaport, 2000), economies of scale (Keller, 2001) and technology level in the country of destination (Borensztein et al. 1998).

FPI decreases the cost of equity capital motivating investors to undertake new investments contributing to economic growth (Bekaert and Harvey, 1998, 2000). Additionally, foreign investment might positively affect financial depth that would contribute to raising capital through the sale of shares reducing highly leveraged companies' high cost of servicing debt. Some studies on the relevant literature argue that foreign portfolio investment contribution to economic activity is contingent on absorptive capacity, financial development in destination countries (Durham, 2004; De Vita and

Kyaw, 2009; Choong et al. 2010).

The absorptive capacity is also emphasized in studies on FDI. The absorptive capacity might indicate human capital (Borenzstein et al. 1998), technological investment and infrastructure (De Mello, 1997 and Borenzstein et al. 1998), financial development (Alfero et al. 2004, 2010), content of trade policy (Balasubramanyam, 1996).

Scholars arguing about economic crisis in Mexico or East Asia (Krugman, 1995; Singh, 1997; Bhagwati, 1998) emphasize that sudden capital outflow in the fragile macroeconomic conditions exacerbated with massive capital inflows at the first hand would be devastating. There is particular literature on capital inflows in developing economies (dos Santos, 2011; Akyüz, 2012; Onaran, 2007) emphasizing mainly that foreign capital subsidizes current consumption rather than investment which, in turn, generates high current account deficit, real interest rates and low economic growth rate along with asset bubbles.

Some studies report negative contribution of FPI on growth while they show the presence of positive relation in rich countries subsample (Aizenman et al. 2007; Obstfeld, 2009). Using standard Solow economic growth model, Bender and Lowenstein (2014) argue that low-income countries relying on FPI for economic growth would experience debt crisis unless the imported foreign capital is used for export diversification or import substitution. However, Barro et al. (1995) showed that capital imports do not have any impact on the steady state per capita income by using standard Solow model.

Because sudden stop of FPI would result in defaults, bankruptcies, and drastic drop in consumption and production (Calvo, 1998; Rodrik and Velasco, 1999), FDI is considered to be the most stable capital inflow (Lipsey, 1999). There are conflicting empirical findings comparing economic growth impacts of both forms of foreign capital. Several studies show that FDI and FPI

positively impact economic growth (Reisen and Soto, 2001; De Vita and Kyaw, 2009). Some studies argue that even though FDI positively impacts economic growth FPI does not (Brambila-Macias and Massa, 2010), or have negative effect on it (Choong et al. 2010). There are also studies showing that both FDI and FPI negatively impact growth in the presence of highly volatile capital flows along with lack of solid financial institutions (Agbloyor et al. 2014).

In recent decades, FDI inflows and rate of economic growth have dramatically increased in the Sub-Saharan Africa (SSA) that might be argued due to trade liberalization adapted along with the Structural Adjustment and Economic Recovery Programs (ERP) in the region in 1980s , and decreasing political risks (Macias and Massa, 2010; Boateng et al. 2017). Despite these recent developments, some empirical studies show that even if return for investment increases and the infrastructure improves, SSA countries would not experience increase in FDI (Asiedu, 2002).

Some empirical studies find no evidence that FDI has a positive role on economic growth (Agloboyor et al. 2016; Akinlo, 2004) in the SSA, while some studies show the presence of positive impact (Adams, 2009; Ndambendia et al. 2010; Jugurnath et al. 2016). Moreover, some empirical papers on the nexus between FPI and growth in the SSA show that FPI positively affects economic growth (Alley, 2015) while some show that it does not affect growth (Ndong, 2015).

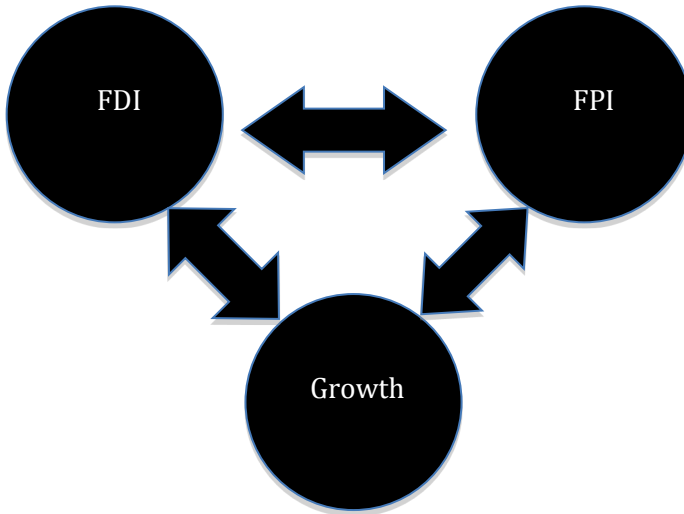
There are two contributions of the present study to the relevant literature. First, the paper explores the impact of both FDI and FPI on economic growth in the SSA. Second, it uses most recent data set comprising 27 years long observations on SSA countries. The structure of the paper is as follows. The next section introduces the theoretical perspective on the relationship between FDI, FPI and

economic growth. Third section presents data set, variables used in the study, econometric methodology and estimation results which is followed by the conclusion.

2. Theoretical Perspective

Since there is no quantitative theory in the literature analyzing the role of FDI, FPI and growth on each other, we propose a theoretical perspective to explain the bi-directional relationship between any pair of them.

Figure 1. The Interaction between FDI, FPI and Growth

The FDI affects the economic outcome by directly affecting the goods and services produced in the country given a year and affecting the unemployment and wage level by employing from the local labor pool. However, there are indirect channels that foreign firm can contribute to the economy. First, foreign firm contributes to the stock of human capital and technology in the country by providing the local labor with training, cutting edge technological equipment, production technologies and organization methods. Moreover, foreign technology might spillover and become available

for domestic firms through labor mobility (Fosfuri et al. 2001) , technological spillover (Liu, 2008, Branstetter, 2006) and through positive externalities through forward linkages, towards upstream industries, (Javorcik, 2004; Blalock and Gertler, 2008) significantly contributing to the productivity and stock of technology in the country. There are studies in the literature showing that if the economy lacks certain conditions coined as absorptive capacity such as human capital (Borenzstein et al. 1998), technological investment and infrastructure (De Mello, 1997 and Borenzstein et al. 1998), financial development (Alfero et al. 2004, 2010) the technological spillover impact of the FDI might not emerge. Additionally, FDI-induced institutional improvement argument claim that the FDI might contribute to the institutional quality in the country (Long et al. 2015), which would then contribute to economic growth.

Hypothesis 1: An increase in FDI leads to increase in economic growth.

On the other hand, foreign firms might steal the market resulting in exit of domestic firms from the market. On the one hand, because of the supply shortage in the upstream industries resulted from market stealing effects by FDI might lead to the shortage in downstream industries leading to drop in economic activity and employment level in the country. On the other hand, positive externalities might overcome competition effect leading to U-shaped curve for number of domestic firms in the market (Barrios et al. 2004).

Hypothesis 2: An increase in FDI leads to economic decline.

Economic growth affects the size of the market impacts on FDI inflows, in particular horizontal FDI (Agarwal, 1980; Zhang and Markusen, 1999). Moreover, it is more likely that the technological

investments, which are large scale and requiring minimum scale would be undertaken in the growing economy that might contribute FDI inflows. Moreover, additional to demand channel the economies of scale (Pearce, 1999; Prasad et al. 2003) due to the large market size would generate cost efficiency and provides higher profits prompting FDI inflows.

Hypothesis 3: Economic growth induces FDI inflows.

2.1. The Interaction between FPI and Growth

Financial development enables the mobilization of savings, efficient risk sharing (King and Levine, 1993; Pagano, 1993) and emergence of risky, large scale technologies (Acemoglu, 1997), promotes the specialization and reduces transaction costs (Greenwood and Smith, 1997). Hence it is positively correlated with the foreign equity flows (Errunza, 2001; Henry, 2000) and contributes to economic growth. Therefore, contribution of the foreign portfolio investments on economic growth occurs through its impact on the financial development. Moreover, foreign investors might push for improvement in the institutional structure including legal structure such as trading regulations and push for technological infrastructure affecting the transmission and quality of information (Errunza, 2001).

Hypothesis 4: Foreign portfolio inflows induce economic growth.

Additional to pros, there are also cons of foreign equity flows in terms of its impact to the economy. For example, it might lead asset prices to deviate largely from its fundamental values, asset bubbles, and also unstable and volatile asset values generating economic downturns with reverse trends in the market. There is also a view arguing that the only impact of foreign equity investments on economic growth emanates from its impact on volatility rather than its direct impact on production (Durham, 2003). The legal structure,

corporate ownerships structure lead to better stock price performance, thus, lower impact on the volatility (Mitton, 2002) while the market development might decrease the price stabilizing impact of legal structure. Moreover, foreign equity investments in the countries without required absorptive capacity, which includes the legal institution (i.e. independence of jurisdiction, irremovability of judges), might fail to contribute to the economic growth. Foreign Portfolio Investment, in particular, might deter economic growth in corrupted countries (Durham, 2004).

Hypothesis 5: Foreign portfolio investment generates economic instability and reduces economic growth.

2.2. The Interaction between FDI and FPI

The direct interaction between two forms of foreign investment would be through their contribution to the economic growth. Provided that both contribute to the economic growth, enlarging market would increase the (horizontal) FDI inflows as well as foreign equity investments since economic growth and financial market development is correlated (Greenwood and Smith, 1997; Bencivenga et al. 1996). On the other hand, foreign investor's investing in the country would increase the savings channeled to the financial markets that might induce foreign equity flows. Additionally, the quality of the institutional structure might be improved by both foreign investments. Because FDI and FPI operate and coordinate (mostly) with different economic units at different stages of the production their impact on the quality of institutions would improve the overall quality of institutions in the country.

Hypothesis 6: FDI and FPI are complements.

FPI might impact the FDI through its impact on the volatility as

it is capital flows seeking short term profit and investors choosing FPI over FDI mostly are more exposed to liquidity shocks (Goldstein and Razin, 2002) . FPI by affecting the economic volatility might worsen the macroeconomic fundamentals and lead to the unstable economy that might affect the size of FDI in the country. On the other hand, if the transaction costs and entry barriers are high in the market, the foreign investor might prefer FPI over FDI (Goldstein and Razin, 2006) indicating the importance of market institutions thus generating conditions for substitution of FDI for FPI in the presence of underdeveloped financial markets.

Hypothesis 7: FDI and FPI are substitutes.

3. Empirical Analysis

3.1. Data and Variables

The analysis covers 25 countries in SSA over the period 1990-2016 as a case study. The variables that have been used in the analysis are as follows;

- **lngdppc:** The natural logarithm of GDP per capita, PPP (constant 2011 international \$), which is taken from WDI (2018).
- **FDI:** Foreign direct investment, net inflows (% of GDP), which is taken from WDI (2018).
- **FPI:** Portfolio investment, net (BoP, current US\$) divided by GDP (current US\$), which is taken from WDI (2018).

We have decided to analyze Sub-Saharan Africa, because countries in Sub-Saharan Africa show different, mostly backward, economic and political institutions than most of the countries in the world. Additionally, these countries lack the technological infrastructure and experience asset price booms that imply certain

inter-linkages between different forms of foreign investments and the economic growth. This study uses the homogeneity within the region in terms of institutions and social structure (i.e., investors' preferences) that examines empirically the linkages between the variables.

3.2. Unit Root Test

According to the unit root test results in Table 1, all variables seem to be stationary at the level, since we know that *lngdppc* has constant and trend. Hence we will use levels of the variables in panel VAR analysis.

Table 1: Levin, Lin and Chu Unit Root Test

	Constant	Constant & Trend
lngdppc	0.884	-2.476*
FDI	-5.977*	-8.020*
FPI	-8.220*	-9.091*

Source: Authors' Own Calculations

Notes: The numbers are the t-values. Null hypothesis is that the variable has unit root. * denotes that p-value is less than 0.01.

3.3. Panel VAR Model

According to second section, we expect a two-way relationship between any pair of foreign direct investment, foreign portfolio investment and economic growth. Hence we need to estimate a system of three simultaneous equations.

Since all three variables are endogenous, we have used panel data vector autoregression methodology (Panel VAR) for the estimation. This technique treats all variables in the system as endogenous and allows for unobserved individual heterogeneity

(Love and Zicchino, 2006). The optimal lag-length for the panel VAR is found as one for the model. So, we have specified a first order panel VAR as follows;

$$y_{it} = \Gamma_0 + \Gamma_1 y_{it-1} + f_i + d_{c,t} + e_t \quad (\text{Love and Zicchino, 2006})$$

where y_{it} is a three-variable vector, which includes $\ln gdp_{pc}$, FDI and FPI. We introduced fixed effects, f_i , to allow for individual heterogeneity and country-specific time dummies, $d_{c,t}$, to capture aggregate, country-specific macro shocks (Love and Zicchino, 2006). Instead of mean-differencing procedure, we use forward mean-differencing (Helmert procedure) to eliminate fixed effects since mean-differencing procedure creates biased coefficients (Love and Zicchino, 2006; Abrigo and Love, 2016). Helmert procedure preserves the orthogonality between transformed variables and lagged regressors, so the latter can be used as instruments to estimate the coefficients by system GMM (Love and Zicchino, 2006; Abrigo and Love, 2016). Instead of an estimation tables with resulted coefficients and their standard errors, we present impulse-response functions as main tools of panel VAR analysis. The impulse-response functions present the reaction of one variable to the innovations (given shock) in another variable in the system, while holding all other shocks equal to zero (Love and Zicchino, 2006). The variables that appear earlier in the systems are more exogenous and the variables that appear later in the systems are more endogenous (Love and Zicchino, 2006; Abrigo and Love, 2016). The variables are ordered according to Granger causality analysis. We generate confidence intervals with Monte Carlo simulations to calculate the standard errors of the impulse-response functions (Love and Zicchino, 2006).

Variance decompositions indicate the percent of the variation in one variable that is explained by the shock to another variable, accumulated over time, as total effect.

In the literature there are several papers using panel VAR analysis for the endogenous variables in a dynamic simultaneous

system (Love and Zicchino, 2006; Assenmacher and Gerlach, 2008; Boubtane et al., 2013; Lof and Malinen, 2014).

3.4. Panel VAR Estimation Results

The results from Granger causality test in Table 1 justify using Panel VAR in the sense that all variables are endogenous since there exists two-way relationship between any two of them except *lngdppc*. Specifically FDI and FPI granger cause income per capita (*Lngdppc*) and FDI granger causes FPI and FPI granger causes FDI.

Table 2: Granger Causality Test

	lngdppc	FDI	FPI
lngdppc		0.003	0.000
FDI	0.409		0.000
FPI	0.759	0.001	

Source: Authors' Own Calculations

Notes: The numbers are the Prob > chi2 values. Null hypothesis is that the column variable does not Granger-cause row variable.

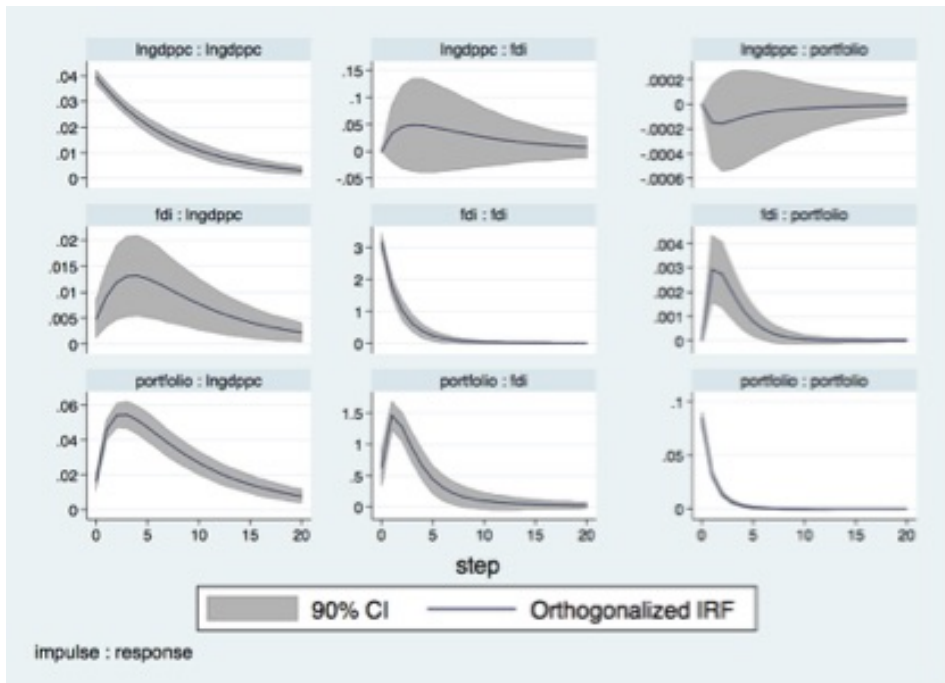
According to impulse response functions in Figure 2, one standard deviation shocks given to FDI and FPI have positive significant effects on income per capita (*Lngdppc*). So that FDI and FPI both lead to higher income per capita, hence growth. Our results support Hypothesis 1 and 4 that FDI leads to increase in economic growth by contributing to human capital, technology, infrastructure, financial development and institutional quality, and FPI leads to increase in economic growth by mobilizing savings, reducing transaction cost, improving institutional infrastructure and increasing the quality of information.

One standard deviation shock given to FDI has positive significant impact on FPI and one standard deviation shock given to FPI has positive significant impact on FDI. So that an increase in FDI increases FPI and an increase in FPI increases FDI. The result supports Hypothesis 6 that FDI and FPI are complements.

One standard deviation shock given to income per capita (lngdppc) does not have a significant impact on FDI or FPI. Hence the result does not support Hypothesis 3.

Figure 2: Impulse Response Function

According to variance decomposition at a horizon of ten years in Table 2, income per capita forecast error variance is explained mostly by FPI shock by % 70.93 and secondly by its own shock. FDI

explains only % 4,40 of total variation in income per capita.

Table 2: Variance Decomposition

	lngdppc	FDI	FPI
lngdppc	0.2457	0.0440	0.7093
FDI	0.0007	0.7173	0.2819
FPI	0.0000	0.0026	0.9974

Source: Authors' Own Calculations

Notes: Percent of variation in the row variable (10 periods ahead) explained by column variable.

Based on the results above, both FDI and FPI increase economic output and lead to economic growth. This result supports Reisen and Soto (2001) and De Vita and Kyaw (2009), who found that FPI and FDI contributes positively to economic growth and contradicts Brambila-Macias and Massa (2010) and Choong et al (2010), who claimed that FDI positively affects and FPI negatively affects economic growth. Agbloyor et al. (2014) argue that both FDI and FPI negatively affect economic growth. These studies mostly argue that negative effect arise due to volatility in FPI and underdeveloped stock market.

These results confirm that external savings even in the short run, FPI, would increase the savings available in the country, increasing investment and economic growth. Most of the SSA countries are saving constrained due to low GDP and low saving rates, thus, capital accumulation, technological investment and economic output per capita would be very low under closed economy (Bakeart and Harvey, 2000). FDI and FPI seem to play important roles in enhancing economic growth in these countries.

Moreover, there is no substitution relation between FDI and

FPI. Both forms of capital inflows affect positively one another, which also indicate that there are indirect effects present in the system. For example; one standard deviation shock given to FDI (FPI) increases both economic output per capita and FPI (FDI), which also increases economic output.

The literature emphasizes that FPI leads to increase in volatility of stock market and exchange rate, and FPI leads to appreciation of national currency accompanying with increasing current account deficit and decrease in the profitable opportunities in the protected sectors (Bhagwati,1998; Singh, 1998; Krugman; 1995). Although the study does not separately investigate the interaction effects by including all factors above, the average impact of FPI seems to have more positive than negative effects on economic output per capita.

4. Conclusion

There are conflicting results found in the literature for the FPI's impact on the economic development in the SSA countries, while most of the studies emphasize that FDI contributes positively on economic growth. However, several studies share the observation that SSA countries lack of developed stock market, and FPI flowing into SSA countries has very volatile nature.

Studies on the nexus between foreign investment and growth in SSA countries emphasize that low savings rates, delayed consumption demand, low level of physical and human capital accumulation, lack of developed financial markets generate low economic growth potential. Therefore, SSA countries would benefit from foreign savings that might finance investments and enhance economic development.

Some studies in early literature on capital account liberalization argue about minimum level of checks on financial system to be constituted in pre-liberalization episode. They argue that regulation of financial markets, training of employees in financial institutions,

and laws and regulations prohibiting certain financial activities would make country less prone to economic crises that might occur after capital account liberalization. However, studies emphasizing the endogeneity of financial institutions argue that these institutions emerge through economy development process. These studies emphasize that economic loss incurred due to financial liberalization would diminish steadily, while economic development prompted by financial development would feedback on financial development.

The study aims to unravel the effect of foreign capital on growth in SSA. To this purpose the present study employs the data for 25 Sub Saharan African countries in over the 1990-2016 period. Because of the dynamic interrelations between two forms of foreign capital investment and economic growth, the Panel VAR econometric methodology is used. Panel VAR econometric methodology accounts the interrelations between co-evolving variables in dynamic system of econometric equations. The estimation results indicate that FDI and FPI are complementary and both forms of foreign capital enhance growth.

References

- Abrigo, Michael & Love, Inessa. "Estimation of panel vector autoregression in Stata." *The Stata Journal* 16/3 (2016), 778-804.
- Acemoglu, Daron & Zilibotti, Fabrizio. "Was Prometheus unbound by chance? Risk, diversification, and growth." *Journal of political economy* 105/4 (1997), 709-751.
- Agbloyor, Elikplimi Komla et al.. "Private capital flows and economic growth in Africa: The role of domestic financial markets". *Journal of International Financial Markets*,

Institutions and Money 30 (2014), 137-152.

<https://doi.org/10.1016/j.intfin.2014.02.003>

Aizenman, Joshua et al.. "Sources for financing domestic capital–Is foreign saving a viable option for developing countries?". *Journal of International Money and Finance* 26/5 (2007), 682-702.

<https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2007.04.009>

Agarwal, Jamuna. "Determinants of foreign direct investment: A survey". *Weltwirtschaftliches Archiv* 116/4 (1980), 739-773.

Akyüz, Yilmaz. "Financial liberalization: the key issues". *UNCTAD* (1993).

Alfaro, Laura et al.. "FDI and economic growth: the role of local financial markets". *Journal of International Economics* 64/1 (2004), 89-112. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(03\)00081-3](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(03)00081-3)

Assenmacher, Katrin & Gerlach, Stefan. "Monetary policy, asset prices and macroeconomic conditions: a panel-VAR study". *National Bank of Belgium Working Paper* 149 (2008).

Balasubramanyam, Venkataraman et al.. "Foreign direct investment and growth in EP and IS countries". *The Economic Journal* 106/434 (1996), 92-105.

<https://doi.org/10.2307/2234933>

Barrios, Salvador et al.. "Efficiency spillovers from foreign direct investment in the EU periphery: A comparative study of Greece, Ireland, and Spain". *Review of World Economics* 140/4 (2004), 688-705. <https://doi.org/10.1007/BF02659620>

Barro, Robert Joseph. "Inflation and economic growth". *National Bureau of Economic Research* w5326 (1995).

- Bekaert, Geert & Harvey, Campbell. "Capital flows and the behavior of emerging market equity returns". *National Bureau of Economic Research* w6669 (1998).
- Bekaert, Geert & Harvey, Campbell. "Foreign speculators and emerging equity markets". *The Journal of Finance* 55/2 (2000), 565-613. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00220>
- Bencivenga, Valerie et al.. "Equity markets, transactions costs, and capital accumulation: an illustration." *The World Bank Economic Review* 10/2 (1996), 241-265.
- Bender, Dieter & Loewenstein, Wilhelm. "Immiserizing capital flows to developing countries". *Available at SSRN 2482412* (2014).
- Bhagwati, Jagdish. "The capital myth: the difference between trade in widgets and dollars." *Foreign Affairs* (1998), 7-12. <https://doi.org/10.7916/D8SJ1W9V>
- Blalock, Garrick & Gertler, Paul. "Welfare gains from foreign direct investment through technology transfer to local suppliers." *Journal of International Economics* 74/2 (2008), 402-421. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2007.05.011>
- Boateng, Elliot et al.. "Complementarity Effect of Financial Development and FDI on Investment in Sub-Saharan Africa: A Panel Data Analysis". *African Development Review* 29/2 (2017), 305-318. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12258>
- Borensztein, Eduardo et al.. "How does foreign direct investment affect economic growth?". *Journal of international Economics* 45/1 (1998), 115-135. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(97\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0)

- Boubtane, Ekrame, et al.. "Immigration, growth, and unemployment: Panel VAR evidence from OECD countries." *Labour* 27/4 (2013), 399-420.
<https://doi.org/10.1111/labr.12017>
- Boyd, John & Smith, Bruce. "The coevolution of the real and financial sectors in the growth process." *The World Bank Economic Review* 10.2 (1996): 371-396.
- Boyd, J., & Smith, B. (1996). The coevolution of the real and financial sectors in the growth process. *The World Bank Economic Review*, 10(2), 371-396.
- Brambila-Macias, José & Massa, Isabella. "The global financial crisis and Sub-Saharan Africa: the effects of slowing private capital inflows on growth". *African Development Review* 22/3 (2010), 366-377. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8268.2010.00251.x>
- Branstetter, Lee. "Is foreign direct investment a channel of knowledge spillovers? Evidence from Japan's FDI in the United States." *Journal of International Economics* 68/2 (2006), 325-344.
<https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2005.06.006>
- Brecher, Richard & Alejandro, Carlos Diaz. "Tariffs, foreign capital and immiserizing growth". *Journal of International Economics* 7/4 (1977), 317-322.
[https://doi.org/10.1016/0022-1996\(77\)90048-4](https://doi.org/10.1016/0022-1996(77)90048-4)
- Calvo, Guillermo. "Capital flows and capital-market crises: the simple economics of sudden stops". *Journal of Applied Economics* 1/1 (1998), 35-54.
- Choong, Chee-Keong et al.. "Private capital flows, stock market and economic growth in developed and developing countries: A comparative analysis". *Japan and the World Economy* 22/2

(2010), 107-117.

<https://doi.org/10.1016/j.japwor.2009.07.001>

De Mello Jr, Luiz. "Foreign direct investment in developing countries and growth: A selective survey". *The Journal of Development Studies* 34/1 (1997), 1-34.

<https://doi.org/10.1080/00220389708422501>

De Vita, Glauco & Kyaw, Khine. "Growth effects of FDI and portfolio investment flows to developing countries: a disaggregated analysis by income levels". *Applied Economics Letters* 16/3 (2009), 277-283.

<https://doi.org/10.1080/13504850601018437>

Durham, Benson. "Foreign portfolio investment, foreign bank lending, and economic growth". *FRB International Finance Discussion Paper* 757 (2003).

Durham, Benson. "Absorptive capacity and the effects of foreign direct investment and equity foreign portfolio investment on economic growth". *European Economic Review* 48/2 (2004), 285-306. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(02\)00264-7](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(02)00264-7)

Errunza, Vihang. "Foreign portfolio equity investments, financial liberalization, and economic development". *Review of International Economics* 9/4 (2001), 703-726.

<https://doi.org/10.1111/1467-9396.00308>

Fischer, Stanley. "Capital Account Liberalization and the Role of the IMF." *1mf Seminar Asia and the IMF* 19 (1997).

Fosfuri, Andrea et al.. "Foreign direct investment and spillovers through workers' mobility". *Journal of International Economics* 53/1 (2001), 205-222.

[https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(00\)00069-6](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(00)00069-6)

Funke, Norbert et al.. "The composition of capital flows: Is South Africa different?". *International Monetary Fund* (2005).

Goldstein, Itay & Razin, Assaf. "Volatility of FDI and Portfolio Investments: The Role of Information, Liquidation Shocks and Transparency". *Liquidation Shocks and Transparency* (2002).

Goldstein, Itay & Razin, Assaf. "An information-based trade off between foreign direct investment and foreign portfolio investment". *Journal of International Economics* 70/1 (2006), 271-295. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2005.12.002>

Greenwood, Jeremy & Smith, Bruce. "Financial markets in development, and the development of financial markets". *Journal of Economic Dynamics and Control* 21/1 (1997), 145-181. [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(95\)00928-0](https://doi.org/10.1016/0165-1889(95)00928-0)

Henry, Peter Blair. "Do stock market liberalizations cause investment booms?". *Journal of Financial Economics* 58/1-2 (2000), 301-334. [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(00\)00073-8](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(00)00073-8)

Smarzynska Javorcik, Beata. "Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? In search of spillovers through backward linkages". *American Economic Review* 94/3 (2004), 605-627. <https://doi.org/10.1257/0002828041464605>

Keller, Wolfgang. "The geography and channels of diffusion at the world's technology frontier". National Bureau of Economic Research w8150 (2001).

King, Robert & Levine, Ross. "Finance and growth: Schumpeter

might be right". *The Quarterly Journal of Economics* 108/3 (1993), 717-737. <https://doi.org/10.2307/2118406>

Krugman, Paul. "Dutch tulips and emerging markets". *Foreign Affairs* (1995), 28-44.

Lipsey, Robert et al.. "The role of foreign direct investment in international capital flows". *University of Chicago Press* (1999), 307-362.

Liu, Zhiqiang. "Foreign direct investment and technology spillovers: Theory and evidence". *Journal of Development Economics* 85/1-2 (2008), 176-193.

Lof, Matthijs & Malinen, Tuomas. "Does sovereign debt weaken economic growth? A panel VAR analysis". *Economics Letters* 122/3 (2014), 403-407.
<https://doi.org/10.1016/j.econlet.2013.12.037>

Long, Cheryl, et al.. "Institutional impact of foreign direct investment in China". *World Development* 66 (2015), 31-48.
<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.08.001>

Love, Inessa & Zicchino, Lea. "Financial development and dynamic investment behavior: Evidence from panel VAR." *The Quarterly Review of Economics and Finance* 46/2 (2006), 190-210. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2005.11.007>

McKinnon, Ronald. "Money and Capital in Economic Development". *Washington Brookings Institute* (1973).

Mitton, Todd. "A cross-firm analysis of the impact of corporate governance on the East Asian financial crisis". *Journal of Financial Economics* 64/2 (2002), 215-241.

[https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(02\)00076-4](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(02)00076-4)

Ndong, Benjamin. "Effect of portfolio equity investment flows on equity returns and economic growth in 11 major African stock markets". *International Journal of Economics and Finance* 7/2 (2015), 225-240. <http://dx.doi.org/10.5539/ijef.v7n2p225>

Obstfeld, Maurice. "International finance and growth in developing countries: what have we learned?". *IMF Staff Papers* 56/1 (2009), 63-111. <https://doi.org/10.1057/imfsp.2008.32>

Pagano, Marco. "Financial markets and growth: an overview." *European Economic Review* 37/2-3 (1993), 613-622. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(93\)90051-B](https://doi.org/10.1016/0014-2921(93)90051-B)

Pearce, Robert. "Decentralised R&D and strategic competitiveness: globalised approaches to generation and use of technology in multinational enterprises (MNEs)". *Research Policy* 28/2-3 (1999), 157-178.

Rappaport, Jordan. "How does openness to capital flows affect growth?". *FRB of Kansas City Research Working Paper 00-11* (2000).

Prasad, Sameer & Sounderpandian, Jayavel. "Factors influencing global supply chain efficiency: implications for information systems." *Supply Chain Management: An International Journal* (2003).

Reisen, Helmut & Soto, Marcelo. "Which types of capital inflows foster developing-country growth?". *International Finance* 4/1 (2001), 1-14. <https://doi.org/10.1111/1468-2362.00063>

Rodrik, Dani & Velasco, Andres. "Short-term capital flows". *National Bureau of Economic Research w7364* (1999).

Ronald, McKinnon. "Money and capital in economic development".

The Interaction Between Foreign Direct Investment, Foreign Portfolio Investment and Economic Growth: The Case of Sub-Saharan African Countries

Brookings Institution Press (1973).

Shaw, Edward Stone. "Financial deepening in economic development". (1973).

Singh, Ajit. "Financial liberalisation, stock markets and economic development." *Nova Economia* 8/1 (1998).
<https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.1997.tb00042.x>

WDI. "World Development Indicators". *World Bank* (2018).

Zhang, Kevin Honglin & Markusen, James. "Vertical multinationals and host-country characteristics". *Journal of Development Economics* 59/2 (1999), 233-252.
[https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(99\)00011-5](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(99)00011-5)

İKTİSADİ HOŞNUTSUZLUK ENDEKSİ İLE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Gülden ÜLGEN**
Mustafa Orhan ÖZER***

Öz

Bu çalışma 2000:Q1-2018:Q3 döneminde Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada Okun’un iki değişkenli endeksi ile Barro-Hanke’in dört değişkenli endeksi olmak üzere iki farklı iktisadi hoşnutsuzluk endeksi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını araştırmak amacıyla Fourier Shin eşbütünleşme testi uygulanmış ve her iki iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasında çift yönlü uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemli katsayıları tahmin etmek için Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi kullanılmış ve değişkenler arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğu görülmüştür. Buna göre, cari açıkta meydana gelen bir birimlik artış Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde 5.11, Barro-Hanke’in iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde ise 11.73 birimlik bir azalmaya yol açmaktadır. Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde meydana gelen bir birimlik artış cari açıkta 0.13, Barro-Hanke’in iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde meydana gelen bir birimlik artış ise cari açıkta 0.06 birimlik azalmaya neden olmaktadır. Tam modifiye edilmiş en küçük kareler yönteminden de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksini azaltmaya yönelik para ve maliye politikalarına öncelik verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi, Sefalet Endeksi, Mutsuzluk Endeksi, Cari Açık, Fourier Yaklaşımı.

---

*Bu çalışma, Prof. Dr. Gülden ÜLGEN danışmanlığında Mustafa Orhan ÖZER tarafından hazırlanan “Gelişmekte Olan Ülkelerde İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ile Cari Açık Arasındaki İlişki” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

**Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, gulden@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5165-9225

***Dr., mustafaorhanazer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3222-9913

An Empirical Analysis of the Relationship between Misery Index and Current Deficit: The Case of Turkey

Abstract

This study examines the long-term relationship between misery index and current deficit for the case of Turkey over the period 2000:Q1-2018:Q3. In the study, two different misery indexes are used: Okun's misery index, which consist of two variables and Barro-Hanke's misery index, which consist of four variables. Fourier Shin cointegration test is applied to investigate the existence of long-term relationship between the variables, and it is determined that there is a bidirectional long-term relationship between misery index and current deficit. Dynamic Least Squares Method is used to estimate the long-term coefficients, and it seems that the direction of the relationship is both from current deficit to misery index and from misery index to current deficit and the signs of the coefficients are negative. According to the findings of the study, one unit increase in current deficit leads Okun's misery index and Barro-Hanke misery index to decrease by 5.11 and 11.73 units, respectively. And one unit increase in Okun's misery index and Barro-Hanke misery index leads current deficit to decrease by 0.13 and 0.06 units, respectively. Similar results are obtained from the Fully Modified Least Squares Method. Therefore, it is so important to prioritize monetary and fiscal policies to reduce misery index in Turkey.

Keywords: Economic Discomfort Index, Misery Index, Unhappiness Index, Current Deficit, Fourier Approach.

1. Giriş

1970'li yılların başında Arthur Okun tarafından önerilen iktisadi hoşnutsuzluk endeksi, ekonomik mutsuzluğu yansıtan objektif ve kullanışlı bir gösterge olması nedeniyle çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. İlerleyen yıllarda ekonomik mutsuzluğu daha kapsamlı bir biçimde ölçmek amacıyla çeşitli iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri geliştirilmiştir. Bu endeksler kullanılarak ulusların ekonomik memnuniyetsizlikleri takip edilmiş, hükümetlerin ekonomik performansları değerlendirilmiş ve uluslararası karşılaştırmalar yapılmıştır.

Çeşitli iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri için dikkate alınan değişkenler farklılık göstermesine rağmen yüksek enflasyon, işsizlik ve faiz oranları ile düşük büyüme oranının genel olarak iktisadi mutsuzluğu arttırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla yüksek iktisadi hoşnutsuzluk aynı zamanda iç ekonomik dengesizliğin var olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan, cari açığın dış ekonomik dengesizliği yansıtan önemli bir gösterge olduğu kabul edilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hem iktisadi hoşnutsuzluğun hem de cari açığın oldukça yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu durum, iç ve dış ekonomik dengesizliklerin bir arada olduğu anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Literatürde bu ilişkiyi araştıran herhangi bir çalışma bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu çalışma literatürdeki söz konusu eksikliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın takip eden bölümlerinde sırasıyla iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki teorik ilişki ele alınacak, konuya ilişkin literatüre yer verilecek, kullanılan yöntem hakkında bilgi verilecek, ampirik bulgular değerlendirilecek ve çalışma sonuç bölümü ile tamamlanacaktır.

2. Teorik Çerçeve

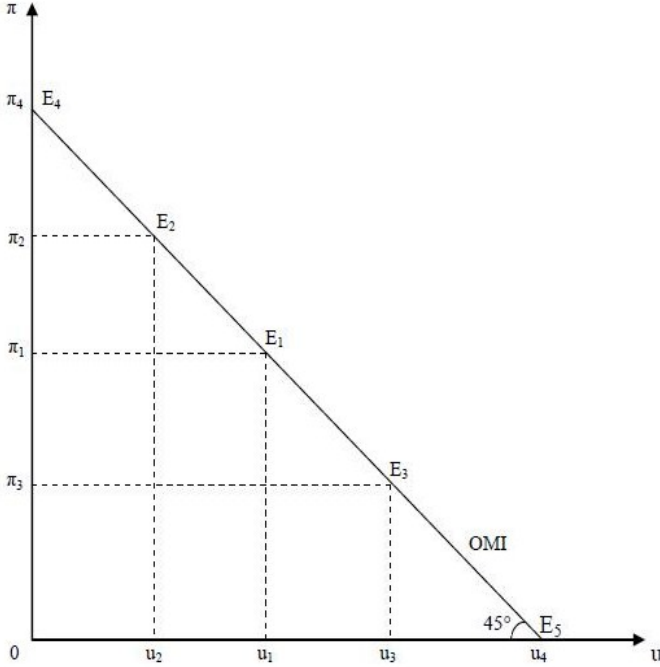
2.1. İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi

İktisadi hoşnutsuzluk endeksi; konjonktürel dalgalanmalar sırasında makroekonominin sağlık durumunu takip etmek amacıyla, bir dizi makroekonomik göstergelyi basit bir biçimde özetleyerek oluşturulan ilk endeks olarak tanımlanabilir (Cohen vd., 2014, 2). Enflasyon ve işsizlik oranlarının ağırlıksız toplamından oluşan Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi (1) numaralı denklemde görüldüğü gibidir:

$$OMI = |p| + u \quad (1)$$

Burada *OMI* Okun'un iktisadi hoşnutsuzluk endeksini, *p* enflasyon oranını ve *u* işsizlik oranını göstermektedir. *p*'nin mutlak değer içerisinde yer alması, enflasyonun ve deflasyonun iktisadi hoşnutsuzluğu eşit derecede etkilediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda işsizlik oranının iktisadi memnuniyetsizlik üzerindeki etkisi de enflasyon ve deflasyon ile aynı olmaktadır. Bu nedenle *OMI* eğrisi yatay eksenini 45 derecelik açıyla kesen bir doğru şeklinde gösterilmektedir (Lovell & Tien, 2000).

şekil 1: Okun'un İktisadi Hoşnutsuzluk Eğrisi

Kaynak: Wiseman, Clark. "More on Misery: How Consistent are Alternative Indices? A Comment". *The American Economist* 36/2 (1992), 87.

Barro (1996), Okun'un iki değişkenli iktisadi hoşnutsuzluk endeksine büyüme ve faiz oranlarını da dahil etmek suretiyle daha kapsamlı bir hoşnutsuzluk endeksi geliştirmiştir. Dahası, değişkenlerin düzey değerlerini kullanmak yerine değişim oranlarını kullanarak seçilmiş hükümetlerin ekonomik performanslarını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Barro'nun iktisadi hoşnutsuzluk endeksi (2) numaralı denklemde görülmektedir (Ewa, 2009, 2):

$$BMI = \Delta p + \Delta u - \Delta y + \Delta i \quad (2)$$

Burada *BMI* Barro'nun iktisadi hoşnutsuzluk endeksini, *y* ekonomik büyüme oranını ve *i* nominal faiz oranını ifade etmektedir. Hanke (4 Ocak 2020), değişkenlerin düzey değerlerini kullanarak Barro'nun iktisadi hoşnutsuzluk endeksini modifiye etmiştir. Barro-Hanke'nin iktisadi hoşnutsuzluk endeksi (*BHMI*) aşağıdaki gibidir:

$$BHMI = p + u - y + i \quad (3)$$

2.2. İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ile Cari Açık Arasındaki İlişki

İktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasında teorik bir ilişki bulunmamakla birlikte, endekslere ait değişkenlerle cari açık arasındaki ilişkiden yola çıkılarak değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayan teorik çerçeveyi oluşturmak mümkün olmaktadır. Keynesyen ve Monetarist yaklaşımlara göre iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki ilişki farklılık göstermektedir. Çünkü bu iki yaklaşım farklı varsayımlara ve aktarım mekanizmalarına dayanmaktadır (Frenkel vd., 1980, 585). Burada tam sermaye hareketliliğinin ve Marshall-Lerner koşulunun geçerli olduğu varsayılmaktadır. Ekonominin eksik istihdamda olduğu ve reel GSYİH'de meydana gelen artışın Okun kuralı gereğince işsizlik oranını azaltacağı kabul edilmektedir. Ayrıca net hata ve noksan kaleminin sıfır olduğu ve esnek kur rejiminin uygulandığı kabul

edilmektedir. Dolayısıyla sermaye hesabında ortaya çıkan fazla, cari hesapta açığa neden olmaktadır. Bu varsayımlar altında Keynesyen yaklaşıma göre ödemeler bilançosunu etkileyen faktörler (4) numaralı denklemdeki gibi olmaktadır:

$$\begin{array}{cccc} - & - & + & + \\ \Delta IR = CA(y, p, ER) + KA(i) = 0 & & & (4) \end{array}$$

IR rezerv varlıkları, CA cari hesabı, KA sermaye hesabını, ER ise nominal döviz kurunu göstermektedir. Keynesyen yaklaşıma göre GSYİH'nin artması mal ve hizmet ithalatının artmasına ve ödemeler bilançosunun bozulmasına sebep olmaktadır. Enflasyon oranının yükselmesi ve döviz kurunun düşmesi ise hem ihracatın azalmasına hem de ithalatın artmasına yol açarak ödemeler bilançosunu olumsuz yönde etkilemektedir (Duasa, 2004, 4-5). Dünya faiz oranı sabitken, yurtiçi faiz oranının yükselmesi yabancı sermaye girişini teşvik ederek ödemeler bilançosunun iyileşmesini sağlamaktadır (Handa, 2009, 413). Monetarist yaklaşıma göre ödemeler bilançosunu etkileyen faktörler (5) numaralı denklemde görülmektedir:

$$\begin{array}{cccc} + & + & - & - \\ \Delta IR = CA(y, p, M_s) + KA(i) = 0 & & & (5) \end{array}$$

Burada M_s para arzını ifade etmektedir. Monetarist yaklaşıma göre ödemeler bilançosu para arzı ve para talebine göre şekillenmektedir. Para arzının para talebini aşması halinde ödemeler bilançosu bundan olumsuz yönde etkilenmektedir. GSYİH'nin artması para talebinin ve ihracatın artmasına yol açarak ödemeler bilançosunu olumlu yönde etkilemektedir. Fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi para talebinin para arzını aşmasına ve ödemeler bilançosunun iyileşmesini sağlamaktadır (Duasa, 2004, 5). Bu durum, fiyatlar genel düzeyindeki yükseliş nedeniyle azalan reel para arzının, fiyatlar genel düzeyindeki yükselişin neden olduğu reel para talebindeki azalmadan daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

Para arzının ve faiz oranının artması ise ödemeler bilançosunun bozulmasına yol açmaktadır. Keynesyen ve Monetarist yaklaşımlara göre iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki ilişki Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Keynesyen ve Monetarist Yaklaşımlara Göre İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ile Cari Açık Arasındaki İlişki

	$y \downarrow (u) \uparrow$	$p \uparrow$	$i \uparrow$	ER $\uparrow$	$M_s \uparrow$
OMI	$\uparrow$	$\uparrow$	Değişmez	Değişmez	Değişmez
BHMI	$\uparrow$	$\uparrow$	$\uparrow$	Değişmez	Değişmez
Keynesyen Yaklaşım					
Cari Açık	$\downarrow$	$\uparrow$	$\uparrow$	$\downarrow$	Değişmez
Monetarist Yaklaşım					
Cari Açık	$\uparrow$	$\downarrow$	$\downarrow$	Değişmez	$\uparrow$

Tablo 1’de görüldüğü üzere Keynesyen yaklaşıma göre GSYİH’nin azalması, işsizliğin ve döviz kurunun yükselmesi durumunda cari açık azalırken, enflasyon ve faiz oranlarının artması durumunda cari açık artmaktadır. Monetarist yaklaşıma göre GSYİH’nin azalması, işsizliğin ve para arzının artması halinde cari açık da artmakta, enflasyon ve faiz oranlarının düşmesi halinde ise cari açık azalmaktadır. Keynesyen yaklaşımda para arzı, Monetarist yaklaşımda döviz kuru cari açık üzerinde etkisiz olmaktadır. Aynı zamanda bu iki değişkenin analiz edilen iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri üzerinde herhangi bir etkisi de bulunmamaktadır.

3. Literatür Taraması

İktisadi hoşnutsuzluk endeksi üzerine yapılan çalışmaların bir kısmını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Lee vd. (2007) alışmalarında, 1967-2001 dönemi için ABD, Japonya ve Kore’de Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile enflasyon, işsizlik, ekonomik büyüme ve cari denge değişkenlerinden oluşan ekonomik performans endeksi arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda düşük iktisadi hoşnutsuzluğun yüksek ekonomik performans ile ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Grabia (2012), Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYİH değerini kullanarak 2000-2009 dönemi için 27 AB ülkesinin ekonomik performansını değerlendirmiştir. Çalışmada iktisadi hoşnutsuzluğun Lüksemburg, Danimarka, Hollanda, Avusturya, İngiltere ve İsveç gibi yüksek gelirli ülkelerde düşük, Macaristan, Slovakya, Estonya, Polonya, Litvanya, Letonya, Romanya ve Bulgaristan gibi AB’ye kısa bir süre önce ye olmuş düşük gelirli ülkelerde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Wang vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada ise 1987-2017 dönemi için Pakistan ekonomisi ele alınmış ve Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde meydana gelen artışın reel ekonomik aktiviteyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Welsch (2007) alışmasında, 1992-2002 dönemi için 12 Avrupa lkesinde Okun’un ve Barro-Hanke’in iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile yaşam memnuniyeti arasında ters yönlü ilişki bulunurken, Barro-Hanke’in iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile yaşam memnuniyet arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ewa (2009) alışmasında, 2001-2007 dönemi için 27 AB lkesinde Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi, Barro-Hanke’in iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ve yoksulluk oranı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada kullanılan iki hoşnutsuzluk endeksi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki

bulunurken, bu endeksler ile yoksulluk oranı herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Sadeghi vd. (2014) çalışmalarında, 1972-2010 dönemi için İran'da Okun'un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile Gini katsayısı arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Buna göre, iktisadi hoşnutsuzluk endeksinin 49.52 değerinden düşük olması durumunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. İktisadi hoşnutsuzluğun söz konusu eşik değeri geçmesi halinde ise endekste meydana gelen artışın gelir eşitsizliğine yol açtığı tespit edilmiştir.

Dadgar & Nazari (2012) çalışmalarında, 1974-2011 dönemi için İran'da ekonomik ve politik faktörlerin Okun'un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada dış ticaret açığının, anti-demokratik geleneğin, irrasyonel yönetimin, ulusal ve uluslararası gerginliklerin iktisadi hoşnutsuzluğu arttırdığı, ekonomik büyümenin ve insan haklarına saygılı yönetimin iktisadi hoşnutsuzluğu azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Agheli (2017) ise 2000-2014 dönemi için MENA ülkelerini ele aldığı çalışmasında, Okun'un iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde meydana gelen azalmanın bölgenin politik istikrarına katkı sağladığını ortaya koymuştur.

Beşkaya (2013) çalışmasında, 1980-2010 dönemi için Türkiye'de ekonomik ve politik faktörlerin Okun'un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışmada uzun dönemde dışa açıklık, gelir eşitsizliği, demokrasi seviyesi, faiz oranı, büyüme oranı arttıkça iktisadi hoşnutsuzluk da artmaktadır. Yolsuzluğun ise iktisadi hoşnutsuzluğu ters yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ekonomik ve politik faktörlerin kısa dönemde de benzer etkiler yarattığı görülmüş, yalnızca faiz oranında meydana gelen artışın iktisadi hoşnutsuzlukta azalmaya yol açtığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çondur (2016), Türkiye için 2007-2015 yılları arasında Okun'un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile net göç hızı, kaba intihar hızı, kaba boşanma hızı, kaba evlenme hızı ve toplam suç işleyen kişi

sayısından oluşan sosyal hoşnutsuzluk endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ulaşılan sonuçlar, iktisadi hoşnutsuzluğun sosyal hoşnutsuzluğa neden olduğuna işaret etmektedir. zcan (2016) alışmasında, 2003-2013 dönemi için aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 29 ülkede Okun'un ve Barro-Hanke'ın iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri ile yoksulluk açığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. zdemir & Salihoğlu (2019) ise iktisadi hoşnutsuzluğun insani gelişmişlik üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Işık & ztrk etenay (2018) alışmalarında, Türkiye ve BRICS lkelerinin ekonomik performanslarını Okun'un ve Barro'nun iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri ile karşılaştırmışlardır. Türkiye'de iktisadi hoşnutsuzluğun Çin ve Hindistan gibi ülkelere nazaran daha yüksek seviyede olduğuna, fakat bu endekslere farklı göstergelerin de eklenmesiyle daha güvenilir sonuçlara ulaşılacağına dikkat çekilmektedir. Oskay (2018) tarafından yapılan çalışmada Okun'un ve Barro'nun iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri kullanılarak 2008-2018 dönemi için kırılğan beşli ülkelerinin ekonomik performansları karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda, son yıllarda Türkiye'nin ekonomik kırılğanlığının arttığı ve makroekonomik performansının bozulduğu tespit edilmiştir.

Cari açık üzerine yapılan çalışmaların bir bölümü ise şu Şekilde zetlenebilir:

Bussiere vd. (2006), 21 OECD ve 12 doğu Avrupa geçiş ekonomisi olmak üzere toplam 33 ülkede 1980-2002 dönemi için cari açığın dinamiklerini analiz etmişlerdir. Buna göre nispi gelir, özel yatırımlar ve bütçe açığı cari açığın orta dönemdeki en önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır. Özel yatırımların artması, kişi başına gelir düzeyinin düşmesi ve bütçenin daha fazla açık vermesi cari açığın artmasına yol açmaktadır. Calderon vd. (2007) alışmalarında 1975-1995 yılları arasında seçilmiş Afrika lkeleri

için cari açığın belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada çoğu gelişmekte olan ülkenin aksine söz konusu ülkelerde cari açığın kronik olmadığı, iktisadi büyümeden pozitif yönde etkilendiği, özel tasarruflardaki değişime daha fazla duyarlı olduğu ve enflasyondan negatif yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Makroekonomik belirsizliğin, dışa açıklığın ve hükümet kontrollerinin cari açık üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aristovnik (2008) tarafından yapılan çalışmada 1992-2003 yılları arasında doğu Avrupa ülkelerinde ve geçiş ekonomilerinde cari açığın belirleyicileri analiz edilmiştir. Buna göre ekonomik büyüme, bütçe açığı ve döviz kurundaki artışlar cari açığın da artmasına neden olmaktadır. Ülkenin dışa açıklığının azalması, yaş ortalamasının yükselmesi ve gelişmiş ülkelerde büyüme oranlarının artması cari açığın azalmasında etkili olmaktadır. Kovacevic (2017), 2000-2015 dönemi için seçilmiş Balkan ülkelerinde cari açığın belirleyicilerini araştırmıştır. Reel efektif döviz kurundaki artışın ve doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen azalmanın cari açığa neden olduğu ifade edilmiştir. Tang (2019) tarafından yapılan çalışmada ise 1996-2014 dönemi için Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri analiz edilmiştir. Buna göre, finansal piyasaların gelişmesi ve finansal entegrasyon cari açığa yol açmaktadır.

Bayraktutan & Demirtaş (2011) tarafından yapılan çalışmada, 1980-2006 dönemi için aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 19 gelişmekte olan ülkede cari açığın belirleyicileri araştırılmıştır. Büyüme oranı, yatırımlar ve kamu harcamalarının artması cari açığın artmasına, dış ticaret hadlerindeki iyileşme, dışa açıklık oranı, diğer ülkelerin büyüme oranı ve dünya faiz oranının artması ise cari açığın azalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, uygulanan para politikalarının cari açık üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı olduğu ifade edilmiştir. Kesikoğlu vd. (2013) çalışmalarında, 28 OECD ülkesinde 1999-2009 dönemi için ekonomik büyüme, faiz oranı, bütçe açığı ve döviz kurunun cari açık üzerindeki etkilerini analiz

etmişlerdir. Çalışmada büyüme oranının, faiz oranının ve bütçe açığının artmasının cari açığın azalmasına neden olduğu, döviz kurunun ise cari açık üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çiftçi (2014) tarafından yapılan çalışmada, 2001-2012 yılları arasında Türkiye’de cari açık, iktisadi büyüme ve döviz kuru arasındaki ilişki irdelenmiştir. Analiz sonucunda çoğu çalışmanın aksine, cari açığın büyümeyi ve döviz kurunu etkilediği tespit edilmiştir. Yalçınkaya & Temelli (2014) alışmalarında, 1992-2013 dönemi için aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 9 gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, ekonomik büyümenin hem kısa hem de uzun dönemde cari açığın artmasına neden olduğuna işaret etmektedir. nver & Doğru (2015), kırılgan beşli ülkelerinde 1980-2012 yılları arasında ekonomik kırılganlığın belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada cari işlemler dengesi ile rezervler, enerji ithalatı, döviz kuru, dış borçlanma ve özel sektöre sağlanan krediler arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yüksel (2016) tarafından yapılan çalışmada, 1994-2014 dönemi için Türkiye’de cari açık üzerinde etkili olduğu düşünülen 15 değişken MARS yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada cari açığın en önemli nedeninin bir önceki döneme ait cari açık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda büyüme oranının artmasının ve faiz oranının azalmasının da cari açığa neden olduğu tespit edilmiştir. Turan & Afsal (2020) tarafından yapılan çalışmada, 1975-2018 dönemi için Türkiye’de cari açığın belirleyicileri araştırılmıştır. Analiz sonucunda cari açığın; finans hesabı, bütçe dengesi, iktisadi büyüme oranı, yatırımlar, petrol fiyatları ve reel döviz kurundan etkilendiği tespit edilmiştir.

4. Ekonometrik Yöntem

4.1. Fourier ADF Birim Kök Testi

Bu alışmada Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki ilişki Fourier yaklaşımı çerçevesinde ele

alınmaktadır. Fourier yaklaşımına dayanan ekonometrik testlerde bilinmeyen formda ve sayıda yapısal kırılmaların, önsel tahminlere ihtiyaç duyulmadan tespit edilmesi mümkün olmaktadır (Tsong vd., 2016, 1087). Sert veya yumuşak geçişli formda görülebilen yapısal kırılmalar testin gücünün azalmasına neden olmamaktadır (Banerjee vd., 2017, 116). Bu avantajlar Fourier birim kök testlerinin yanı sıra Fourier eş bütünleşme testleri için de geçerlidir.

Christopoulos & Leon-Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier ADF birim kök testinin temel modeli (6) numaralı denklemde görülmektedir:

$$y_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t, \quad \pi = 3.1416 \quad (6)$$

Burada k frekans değerini, t trendi, T örneklem büyüklüğünü ifade etmektedir. Test istatistiklerinin elde edilmesinde üç aşamalı bir prosedürün takip edilmesi önerilmektedir. İlk aşamada, model 1'den 5'e kadar tahmin edilir ve en düşük kalıntı kareler toplamını veren modelin kalıntıları elde edilir:

$$\hat{v}_t = y_t - \hat{\delta}_0 + \hat{\delta}_1 \sin\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) + \hat{\delta}_2 \cos\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) \quad (7)$$

İkinci aşamada kalıntılara birim kök testi uygulanır:

$$\Delta v_t = \alpha_1 v_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (8)$$

Burada u_t beyaz gürültülü hata terimini, p hata terimini ortadan kaldırmak için gerekli olan maksimum değeri göstermektedir. (8) numaralı modelin kalıntılara uygulanması halinde Fourier ADF birim kök testi yapılmış olmaktadır. Serinin birim köklü olduğunu gösteren temel hipotez (9) numaralı denklemde, durağan olduğunu gösteren alternatif hipotez ise (10) denklemdeki gibidir. Kritik değerler Christopoulos & Leon-Ledesma

(2010) tarafından belirlenmiştir.

$$H_0: \alpha_1 = 0 \quad (9)$$

$$H_1: \alpha_1 < 0 \quad (10)$$

Üçüncü aşamada F testi kullanılarak trigonometrik terimlerin anlamlılıkları araştırılmaktadır. Trigonometrik terimlerin anlamsız olduğunu gösteren temel hipotez (11) numaralı denklemde, anlamlı olduğunu gösteren alternatif hipotez ise (12) numaralı denklemdeki gibidir. Kritik değerler Becker vd. (2006) tarafından belirlenmiştir.

$$H_0: \delta_1 = \delta_2 = 0 \quad (11)$$

$$H_1: \delta_1 = \delta_2 \neq 0 \quad (12)$$

Trigonometrik terimlerin anlamsız bulunması halinde, serilerin durağanlıklarını incelemek için Fourier ADF birim kök testi yerine ADF birim kök testi uygulanmaktadır.

4.2. Fourier Shin Eşbütünleşme Testi

Tsong vd. (2016) tarafından geliştirilen Fourier Shin eşbütünleşme testinin temel modeli (13) numaralı denklemde görüldüğü gibidir:

$$\begin{aligned} y_t &= d_t + x_t' \beta + \eta_t, & \eta_t &= \gamma_t + v_{1t}, & \gamma_t &= \gamma_{t-1} + u_t, \\ x_t &= x_{t-1} + v_{2t}, & \gamma_0 &= 0 \end{aligned} \quad (13)$$

Burada u_t ($t = 1, \dots, T$) sıfır ortalama ve varyans (σ_u^2) ile bağımsız ve benzer dağılan hata terimini, γ_t ise sıfır ortalamayla ($\gamma_t = 0$) rassal yürüyüş sürecini ifade etmektedir. v_{1t} ve v_{2t} p-vektörü durağan olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla y_t ve x_t birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir [I(1)]. Deterministik bileşen olan d_t (14) numaralı denklemdeki gibi tanımlanmaktadır (Yılanıcı, 2017, 58):

$$d_t = \sum_{i=0}^m \delta_i t^i + f_t \quad (14)$$

Burada f_t Fourier fonksiyonu göstermektedir. Yalnızca sabit terimi içeren model (15) numaralı, sabit terimin yanı sıra trendi de içeren model ise (16) numaralı denklemde görüldüğü gibi ifade edilmektedir:

$$d_t = \delta_0 + f_t, \quad m = 0, \quad (15)$$

$$d_t = \delta_0 + \delta_1 t + f_t, \quad m = 1 \quad (16)$$

f_t ise (17) numaralı denklemde görüldüğü gibidir:

$$f_t = \alpha_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (17)$$

Dolayısıyla Fourier Shin eşbütünleşme testinin temel modeli (18) numaralı denklemde görüldüğü gibi ifade edilebilir (Yılcı vd., 2018, 3):

$$y_t = \delta_0 + \alpha_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + x_t' \beta + v_{1t} \quad (18)$$

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ifade eden temel hipotez (19) numaralı denklemde, olmadığını ifade eden alternatif hipotez ise (20) denklemde görülmektedir:

$$H_0: \sigma_u^2 = 0 \quad (19)$$

$$H_1: \sigma_u^2 > 0 \quad (20)$$

Fourier Shin eşbütünleşme testi için gerekli olan kritik değerler Tsong vd. (2016) tarafından belirlenmiştir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığını sınamak için kullanılan F testi, yalnızca eşbütünleşme temel hipotezinin reddedilememesi durumunda uygulanmaktadır. Aksi takdirde bu test güvenilir sonuçlar vermemektedir (Tsong vd., 2016, 1093). Trigonometrik terimlerin anlamsız olması halinde

Fourier Shin eşbütünleşme testi yerine, Shin (1994) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi kullanılmaktadır.

5. Veri Seti ve Ampirik Bulgular

Çalışmada Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki uzun dönemli ilişki Fourier yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. İktisadi hoşnutsuzluğu temsilen Okun’un iktisadi hoşnutsuzluk endeksi (OMI) ile Barro-Hanke’in iktisadi hoşnutsuzluk endeksi (BHMI) olmak üzere iki farklı endeks kullanılmıştır. Söz konusu endeksler aşağıda görüldüğü gibi elde edilmiştir:

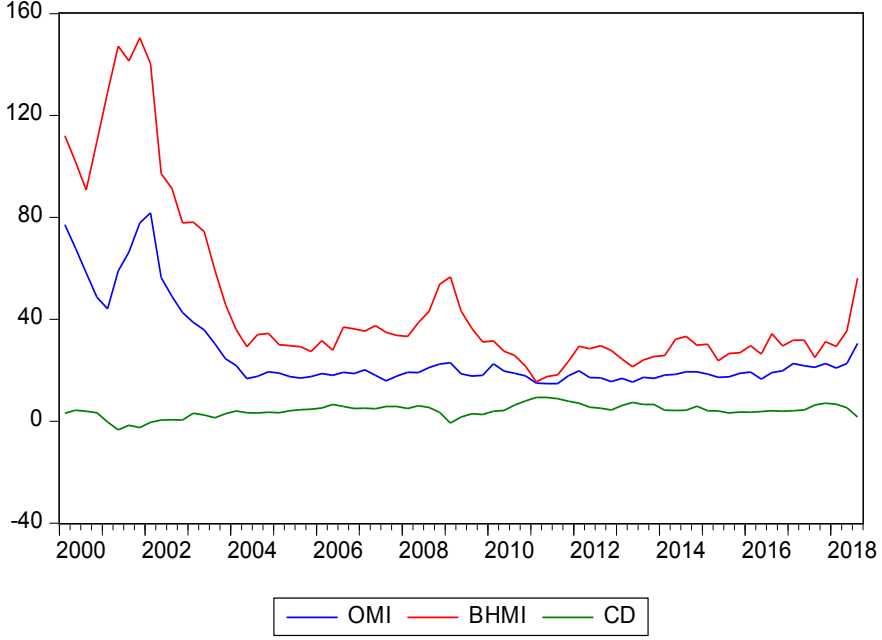
$$\text{OMI} = \text{Enflasyon Oranı} + \text{İşsizlik Oranı}$$

$$\text{BHMI} = \text{Enflasyon Oranı} + \text{İşsizlik Oranı} - \text{Büyüme Oranı} + \text{Faiz Oranı}$$

Enflasyon oranı için TÜFE (bir önceki yıla göre yüzde değişim cinsinden), işsizlik oranı için işsizliğin toplam işgücüne oranı, büyüme oranı için Reel GSYİH’deki yüzde değişim oranı, faiz oranı için mevduat faiz oranı ve cari açık serisi için cari açığın GSYİH içindeki payı kullanılmıştır. Enflasyon, işsizlik, büyüme ve faiz serileri IMF’nin, cari açık (CD) serisi ise OECD’nin veri dağıtım sisteminden temin edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler 2000:Q1-2018:Q3 dönemini kapsamaktadır. Serilerin tamamı üç aylıktır ve 75 gözlem sayısından oluşmaktadır.

Son yirmi yılda, Türkiye ekonomisi 2001 krizi ve 2008 krizi olmak üzere iki büyük finansal krizin etkisi altında kalmıştır. Bu krizlerden birincisi, diğerinden farklı olarak ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanan sebeplerle ortaya çıkmıştır. Şekil 2’de 2000:Q1-2018:Q3 döneminde Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki ilişki görülmektedir.

Şekil 2: Türkiye’de İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ile Cari Açık Arasındaki İlişki

2000’li yılların başında Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluğun temel nedenleri yüksek enflasyon ve faiz oranları olmuştur. 2001 krizi sadece bu oranların daha fazla yükselmesine değil, aynı zamanda ekonominin küçülmesine ve işsizliğin artmasına yol açarak iktisadi hoşnutsuzluğun çok daha yüksek seviyelere ulaşmasına sebep olmuştur. 2001 krizinden sonraki dönemde bu sorunlarda kayda değer düzelmeler görülmüştür. Krizden sonra uygulanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” sayesinde iktisadi hoşnutsuzluğun hızlı bir şekilde azaldığı ve bu durumun 2006 yılına kadar sürdüğü görülmektedir.

2006 yılında FED’in genişletici para politikalarına son vermesi, Türkiye’de özellikle faiz ve enflasyon oranlarının yükselmesine ve iktisadi hoşnutsuzluk endeksinin belirli miktarda artmasına yol açmıştır. Daha sonra meydana gelen 2008 krizi OMI ve BHMI’nin

daha fazla artmasına neden olmuştur. Bu krizde, 2001 krizinden farklı olarak, iktisadi hoşnutsuzluğun yükselmesinde daha çok işsizlik ve büyüme oranlarındaki bozulmalar etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemde meydana gelen iktisadi hoşnutsuzluk endeksindeki artış, 2001 yılına göre oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bu durumun 2001 krizinden sonra uygulanan istikrar programının ve bu dönemde gelişmiş ülkelerde uygulanan genişletici para politikalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

2008 krizinden sonra Türkiye’de faiz oranlarındaki düşüş ve yüksek büyüme oranı, her iki iktisadi hoşnutsuzluk endeksinin oldukça düşük seviyelere ulaşmasını sağlamıştır. Fakat 2011 yılında Avrupa’da meydana gelen borç krizi ve 2014 yılında gelişmiş ülkelerin genişletici para politikası uygulamalarına son vermesiyle iktisadi hoşnutsuzluk yeniden yükselişe geçmiştir.

Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki ilişki incelendiğinde, değişkenlerin genel olarak ters yönde hareket ettikleri dikkat çekmektedir. 2000’lerin başında Türkiye cari açık veren ülke konumundayken, iktisadi hoşnutsuzluk endeksinin büyük oranda yükselmesine yol açan 2001 kriziyle birlikte ülke beş dönem boyunca (2001:Q1-2002:Q2) cari fazla vermiştir. 2001 krizinin olumsuz etkilerinin ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde önemli ölçüde azalma görülürken, cari açığın sürekli olarak arttığı göze çarpmaktadır. 2008 krizi, 2001 kriziyle kıyaslandığında iktisadi hoşnutsuzluk endeksini daha düşük seviyede arttırırken, cari açıktaki azalma oldukça sınırlı ve kısa dönemli olmuştur. 2008 krizinden sonraki dönemde de iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde meydana gelen dalgalanmalara cari açığın veya cari açıktaki değişimlere iktisadi hoşnutsuzluk endeksinin ters yönde tepki verdiği görülmektedir.

Değişkenlerin durağanlıklarını incelemek için uygulanan Fourier ADF birim kök testine ait sonuçlar Tablo 2’de yer almaktadır:

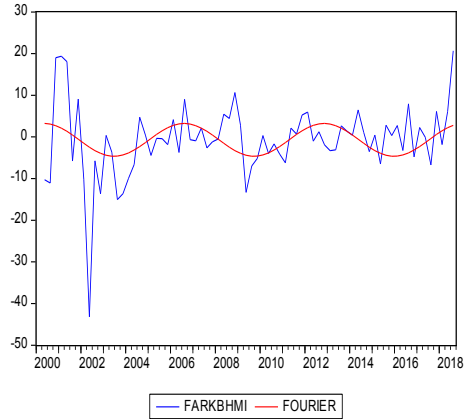
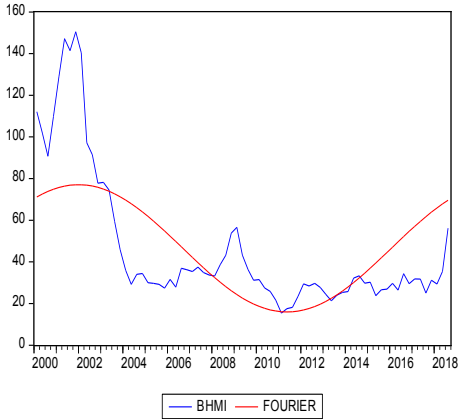
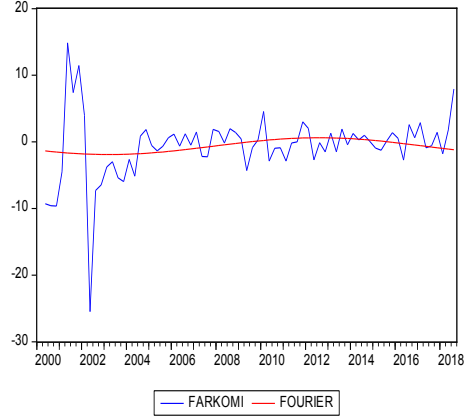
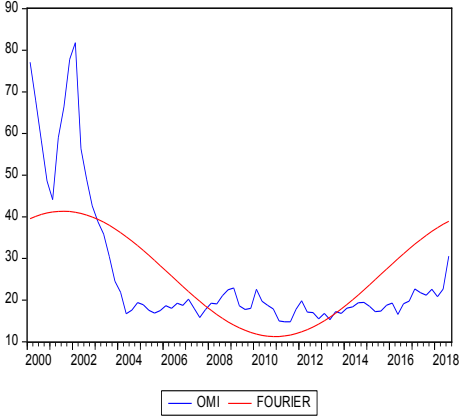
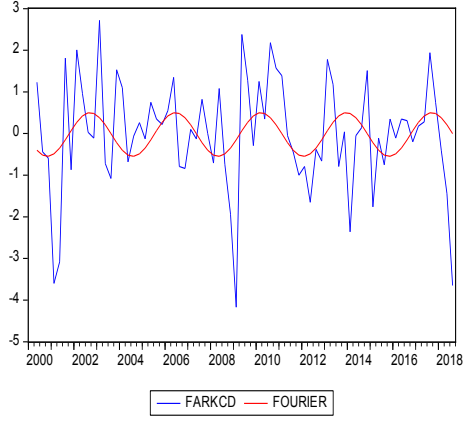
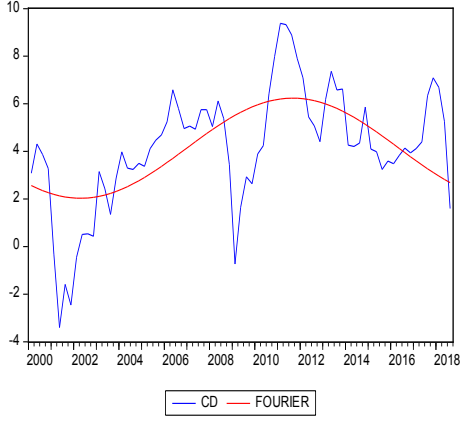
Tablo 2: Fourier ADF Birim Kök Testine Ait Sonuçlar

Değişkenler	k	Min KKT	FADF	ADF	F istatistiği
CD	1	305.8783	-3.773214**		19.52536
FARKCD	5	125.0216	-7.289681	-6.867985	2.941957*
OMI	1	11678.93	-3.019831*		26.18721
FARKOMI	1	1717.384	-5.908406	-5.842894	1.221504*
BHMI	1	48927.79	-2.180199*		25.74935
FARKBHMI	3	5095.703	-6.491763	-5.861389	3.955403*

Not: Uygun gecikme sayılarının belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri kullanılmıştır. FADF testinde %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde kritik değerler sırasıyla k=1 için -4.43, -3.85, -3.52, k=3 için -3.70, -3.06 ve -2.71, k=5 için -3.55, -2.90, -2.56 şeklindedir. ADF testinde %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde kritik değerler sırasıyla -2.59, -1.94, -1.61 şeklindedir. F testi için %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde kritik değerler sırasıyla 6.730, 4.929, 4.133 şeklindedir. * ve ** sırasıyla %10 ve %5 anlamlılık seviyelerinde temel hipotezin reddedilemediğini göstermektedir.

Tablo 2'ye bakıldığında, CD, OMI ve BHMI değişkenlerine öncelikle seviyelerinde FADF birim kök testi uygulandığı ve değişkenlerin birim köklü oldukları görülmektedir. Değişkenlerin farkı alındıktan sonra yeniden FADF birim kök testi uygulanmış fakat trigonometrik terimlerin anlamsız oldukları görülmüştür. Bunun üzerine fark serilerine ADF birim kök testi uygulanmıştır. Yapılan birim kök testleri, bütün değişkenlerin seviyesinde birim köklü, birinci farkı alındığında ise durağan olduğunu göstermektedir. Şekil 3'te yer alan grafiklere bakıldığında, Fourier fonksiyonlarının değişkenlerle genel olarak uyumlu olduğu görülmektedir.

Œekil 3: Değişkenler ve Fourier Fonksiyonları

Türkiye’de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak amacıyla uygulanan Fourier Shin eşbütünleşme testine ait sonuçlar Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Fourier Shin Eşbütünleşme Testine Ait Sonuçlar

Bağımlı Değ.	Bağımsız Değ.	k	Min KKT	Fourier Shin Eşbüt. Test ist.	Shin Eşbüt. Test ist.	F ist.
CD	OMI	3	155.219	0.28498** (4)		19.719
OMI	CD	2	3333.73	0.08611* (5)		19.878
CD	BHMI	2	118.482	0.03736* (4)	0.06687* (5)	1.877†
BHMI	CD	2	11505.7	0.17567* (5)		12.562

Not: Parantez içerisinde yer alan değerler Newey-West yöntemiyle belirlenen bant genişliklerini göstermektedir. Fourier Shin eşbütünleşme testi için kritik değerler %10, %5 %1 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla k=2 için 0.200, 0.276, 0.473 ve k=3 için 0.225, 0.304 0.507 şeklindedir. F testi için kritik değerler %10, %5 %1 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla 3.352, 4.066, 5.774 şeklindedir. Shin eşbütünleşme testi için kritik değerler %10, %5 %1 anlamlılık seviyelerinde sırasıyla 0.231, 0.314, 0.533 şeklindedir. * ve ** sırasıyla %10 ve %5 seviyelerinde anlamlılığı, † ise trigonometrik terimlerin %1 seviyesinde anlamsız olduğunu göstermektedir.

Tablo 3’te yer alan Fourier Shin eşbütünleşme testine ait sonuçlar incelendiğinde, bütün modeller için Fourier Shin eşbütünleşme test istatistiklerinin kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Fakat F testi sonuçlarına göre üçüncü model için trigonometrik terimlerin anlamsız olduğu tespit edilmiş ve bu model için Shin eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, ele alınan her iki iktisadi hoşnutsuzluk endeksinin de cari açık ile eşbütünleşik olduğuna işaret etmektedir. Buna göre Türkiye’de OMI ile CD arasında ve BHMI ile CD arasında çift yönlü uzun dönemli ilişki

bulunmaktadır. Uzun dönemli katsayıların tespit edilmesi için uygulanan Dinamik en küçük kareler yöntemine ait sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Dinamik En Küçük Kareler Yöntemine Ait Sonuçlar

Bağımlı Değ.	Bağımsız Değ.	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği
CD	OMI	-0.129966*	0.023952	-5.426011
	Sabit Terim	7.409768*	0.686626	10.79156
OMI	CD	-5.114948*	0.873096	-5.858405
	Sabit Terim	46.13783*	4.095050	11.26673
CD	BHMI	-0.059565*	0.008885	-6.704258
	Sabit Terim	6.874952*	0.491133	13.99815
BHMI	CD	-11.73363*	1.736258	-6.758001
	Sabit Terim	93.43886*	8.143510	11.47403

Not: * katsayıların %1 seviyesinde anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 4'te bütün modeller için tahmin edilen uzun dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum Fourier Shin eşbütünleşme testine ait sonuçlarla örtüşmektedir. Buna göre, CD'de meydana gelen 1 birimlik artış OMI'de 5.11 ve BHMI'de 11.73 birimlik azalmaya neden olmaktadır. Diğer taraftan, OMI'de meydana gelen 1 birimlik artış CD'de 0.13, BHMI'de meydana gelen 1 birimlik artış ise CD'de 0.06 birimlik azalmaya yol açmaktadır. Son olarak, uzun dönem katsayılarının dayanıklılığını incelemek için DOLS tahmincisinin yanı sıra FMOLS tahmincisinden de yararlanılmıştır. Sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır.

**Tablo 5: Tam Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler Yöntemine Ait
Sonuçlar**

Bağımlı Değ.	Bağımsız Değ.	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği
CD	OMI	-0.115014*	0.022262	-5.166428
	Sabit Terim	7.077883*	0.665114	10.64161
OMI	CD	-5.100540*	0.860948	-5.924329
	Sabit Terim	46.77077*	4.180435	11.18802
CD	BHMI	-0.055606*	0.008727	-6.371911
	Sabit Terim	6.732596*	0.490352	13.73012
BHMI	CD	-11.62181*	1.641238	-7.081124
	Sabit Terim	93.77483*	7.969226	11.76712

Not: * katsayıların %1 seviyesinde anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere, bütün modeller için tahmin edilen uzun dönem katsayıları istatistiksel açıdan anlamlıdır. Buna göre, CD'de meydana gelen 1 birimlik artış OMI'de 5.10 ve BHMI'de 11.62 birimlik azalmaya neden olmaktadır. Diğer taraftan, OMI'de meydana gelen 1 birimlik artış CD'de 0.11, BHMI'de meydana gelen 1 birimlik artış ise CD'de 0.05 birimlik azalmaya yol açmaktadır. FMOLS tahmincisinden elde edilen bulgular, DOLS tahmincisinden elde edilen bulguları desteklemektedir. Ulaşılan sonuçlar, Türkiye'de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasında çift yönlü ve negatif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasındaki uzun dönemli ilişki analiz edilmiştir. İlk olarak, değişkenlerin durağanlık durumları Fourier ADF birim kök testi ile incelenmiş ve tamamının düzeyde birim köklü, birinci farkı alındığında ise durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak için Fourier Shin eşbütünleşme testi uygulanmış ve hem Okun'un hem de

Barro-Hanke'in iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasında çift yönlü uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Daha sonra, uzun dönemli katsayıların tahmin edilmesi amacıyla Dinamik en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Cari açıkta meydana gelen 1 birimlik artışın Okun'un endeksinde 5.11 ve Barro-Hanke'in endeksinde 11.73 birimlik azalmaya; Okun'un ve Barro-Hanke'in endeksinde meydana gelen 1 birimlik artışın ise cari açıkta sırasıyla 0.13 ve 0.06 birimlik azalmaya yol açtığı tespit edilmiştir. Son olarak, Tam modifiye edilmiş en küçük kareler yönteminden faydalanılmış ve bulguların Dinamik en küçük kareler yönteminden elde edilen bulguları desteklediği görülmüştür. Yapılan analizler, Türkiye'de iktisadi hoşnutsuzluk endeksi ile cari açık arasında çift yönlü ve negatif ilişki olduğuna işaret etmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin ters yönlü olması, Türkiye'de hem iç hem de dış ekonomik dengenin aynı anda sağlanması mümkün olmadığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, politika yapıcılar yüksek iktisadi hoşnutsuzluk ve düşük cari açık veya düşük iktisadi hoşnutsuzluk ve yüksek cari açık seçenekleri arasında bir tercih yapmak durumundadırlar. Türkiye'de kriz dönemlerinde iktisadi hoşnutsuzluğun arttığı ve cari açığın azaldığı, ekonominin genişleme dönemlerinde iktisadi hoşnutsuzluğun azaldığı, cari açığın arttığı görülmektedir. Dolayısıyla kriz dönemlerinde iktisadi hoşnutsuzluğu azaltmaya yönelik, ekonomilerin canlanma dönemlerinde ise cari açığı düşürmeye yönelik politikaların uygulanması gerekmektedir. Cari açığı düşürmenin iktisadi hoşnutsuzluk üzerindeki olumsuz etkisinin fazla, iktisadi hoşnutsuzluğu azaltmanın cari açık üzerindeki olumsuz etkisinin göreceli olarak daha ılımlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, daha genel durumlar için iktisadi hoşnutsuzluk endeksini azaltmaya yönelik para ve maliye politikalarına öncelik verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Cari açığı azaltmak amacıyla tasarruf oranlarını arttırıcı ve ithalata bağımlılığın düşük olduğu sektörleri teşvik edici politikaların

tercih edilmesi daha isabetli olacaktır. Ücret artış oranlarının sınırlandırılması, enflasyonist baskının önüne geçerek reel faiz oranının yükselmesine, tasarruf oranlarının ve yabancı sermaye girişinin artmasına yol açabilir. Kısa vadede sağlanan yerli ve yabancı finansal kaynaklar ile azalan işgücü maliyetleri, büyüme oranının yükselmesine ve işsizlik oranının azalmasına katkı sağlayarak iktisadi hoşnutsuzluğu azaltmada önemli rol oynayacaktır. İleride bu konuda yapılacak olan çalışmalarda; yüksek iktisadi hoşnutsuzluk ve cari açık problemlerine sahip olmayan gelişmiş ülkelerde bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi, gelişmekte olan ülkelerde iç ve dış ekonomik dengesizliklerin ortadan kaldırılması için uygun iktisat politikalarının belirlenmesi konusunda yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Agheli, Lotfali. "Political stability, Misery Index and Institutional Quality: Case Study of Middle East and North Africa". *Economic Studies Journal* 26/6 (2017), 30-46.
- Aristovnik, Aleksander. "Short-term determinants of current account deficits: Evidence from eastern Europe and the former Soviet Union". *Eastern European Economics* 46/1 (2008), 24-42.
- Banerjee, Piyali vd.. "Fourier ADL Cointegration Test to Approximate Smooth Breaks with New Evidence from Crude Oil Market". *Economic Modelling* 67/C (2017), 114-124.
- Barro, Robert Joseph. *Getting It Right: Markets and Choices in a Free Society*. Cambridge: MIT pres, 1996.
- Bayraktutan, Yusuf & Demirtaş, Işıl. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/2 (2011), 1-28.

- Becker, Ralf vd.. "A Stationarity Test in the Presence of An Unknown Number of Smooth Breaks". *Journal of Time Series Analysis* 27/3 (2006), 381-409.
- Beşkaya, Ahmet. "Political Economy of Economic Discomfort: A Time Series Analysis of Turkey, 1980-2010". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/1 (2013), 1-14.
- Bussiere, Matthieu vd.. "Current Account Dynamics in OECD Countries and in the New EU Member States: An Intertemporal Approach". *Journal of Economic Integration* 21/3 (2006), 593-618.
- Calderon, Cesar vd.. "Current Account Deficits in Africa: Stylized Facts and Basic Determinants". *Economic Development and Cultural Change* 56/1 (2007), 191-221.
- Christopoulos, K. Dimitris & Leon-Ledesma, Miguel A. "Smooth Breaks and Non-linear Mean Reversion: Post-Bretton Woods Real Exchange Rates". *Journal of International Money and Finance* 29/6 (2010), 1076-1093.
- Cohen, Ivan K. vd.. "Decomposing the Misery Index: A Dynamic Approach". *Cogent Economics & Finance* 2/1 (2014), 1-8.
- Çiftçi, Necati. "Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (2014), 129-142.
- Çondur, Funda. "Türkiye’de Hoşnutsuzluk Endeksi Parametrelerinin Gelişimi". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 30/5 (2016), 1309-1327.
- Dadgar, Yadollah & Nazari, Rouhollah. "The Impact of Economic Growth and Good Governance on Misery Index in Iranian Economy". *European Journal of Law and Economics* 45/1

(2012), 175-193.

Duasa, Jarita. "The Malaysian Balance of Payments: Keynesian Approach versus Monetary Approach". *Computing in Economics and Finance* 26 (2004), 1-14.

Ewa, Lechman. "Okun's and Barro's Misery Index as An Alternative Poverty Assessment tool. Recent Estimations for European Countries". *MPRA Paper* 37493 (2009), 1-10.

Frenkel, Jacob Aharon vd.. "A Synthesis of Monetary and Keynesian Approaches to Short-run Balance-of-Payments Theory". *Economic Journal* 90/359 (1980), 582-592.

Grabia, Tomasz. "The Okun Misery Index in the European Union Countries from 2000 to 2009". *Comparative Economics Research* 14/4 (2012), 97-115.

Handa, Jagdish. *Monetary Economics*. New York: Routledge, 2009.

Hanke, Steve "Misery in MENA". *Cato Institute*. Erişim 4 Ocak 2020.
<https://www.cato.org/publications/commentary/misery-mena>

Işık, Mine & Öztürk Çetenak, Özlem. "İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi Makroekonomik Performansın Ölçülmesinde Başarılı Bir Gösterge midir?: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 4/4 (2018), 37-50.

Kesikoğlu, Ferdi vd.. "Cari Açığın Belirleyicileri: 28 OECD Ülkesi için Panel Var Analizi". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/9 (2013), 15-34.

Kovacevic, Radovan. "Current Account Determinants in Southeast

- European (SEE) Countries – Panel Approach”. *Zb. rad. Ekon. fak. Rij.* 35/2 (2017), 391-424.
- Lee, Sanghack vd.. “International Comparison of Economic Performance Index: The Case of the USA, Japan and Korea”. *The American Economist*, 51/1 (2007), 63-74.
- Lovell, Michael C. & Tien, Pao-Lin. “Economic Discomfort and Consumer Sentiment”. *Eastern Economic Journal* 26/1 (2000), 1-8.
- Oskay, Cansel. “Küresel Kriz Sonrası Kırılgan Beşli Ülkelerin Makroekonomik Performansları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *ICOPEC 2018: 10 Years After The Great Recession: Orthodox Versus Heterodox Economics 9. International Conference On Political Economy, Abstracts & Proceeding Book*, Ed. Halit Sağlam & Mehmet Emin Kenanoğlu. (2018), 47-55.
- Özcan, Süleyman Emre “Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye için Bir Deneme”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (2016), 294-313.
- Özdemir, Abdullah & Salihoğlu, Mehmet. “Ekonomik ve Politik Faktörlerin İnsani Gelişmişlik Üzerindeki Etkileri”. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2019), 21-35.
- Sadeghi, Seyed Kamal vd.. “New Evidence on the Link between Income Inequality and Misery Index: A Nonlinear Time Series Analysis”. *International Journal of Sustainable Development and World Policy* 3/1 (2014), 25-30.
- Shin, Yongcheol. “A Residual-Based Test of the Null of Cointegration against the Alternative of No Cointegration”. *Econometric Theory* 10/1 (1994) 91-115.
- Tang, Donny. “Determinants of the Current Account Balances among

Central and Eastern European Countries in the European Union". *European Review* 27/2 (2019), 220-245.

Tsong, Ching-Chuan vd.. "The Fourier Approximation and Testing for the Null of Cointegration". *Empirical Economics* 51/3 (2016), 1085-1113.

Turan, Taner & Afsal, Mahmut Şaban. "Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz". *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 651 (2020), 217-236.

Ünver, Mustafa & Doğru, Bülent. "The Determinants of Economic Fragility: Case of the Fragile Five Countries". *MPRA Paper* 37493 (2015), 1-24.

Wang, Nianyong vd.. "Financial Structure, Misery Index, and Economic Growth: Time Series Empirics from Pakistan". *Journal of Risk and Financial Management* 12/2 (2019), 1-15.

Welsch, Heinz. "Macroeconomics and Life Satisfaction: Revisiting the Misery Index". *Journal of Applied Economics* 10/2 (2007), 237-251.

Wiseman, Clark. "More on Misery: How Consistent are Alternative Indices? A Comment". *The American Economist* 36/2 (1992), 85-88.

Yalçınkaya, Ömer & Temelli, Fatma. "Ekonomik Büyüme ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: BRICS ve MINT (1992-2013)". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/4 (2014), 201-224.

Yılancı, Veli. "Petrol Fiyatları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Fourier Yaklaşımı". *Ekonometri ve İstatistik* 27 (2017), 51-67.

Gülden ÜLGEN-Mustafa Orhan ÖZER

Yılanrı, Veli vd.. "Testing the Validity of PPP Theory for African Countries". *Applied Economics Letters* 25/18 (2018), 1-5.

Yüksel, Serhat. "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme". *Bankacılar Dergisi* 96 (2016), 102-119.

DO PRIVATE SECTOR SHORT-TERM EXTERNAL DEBT HAVE IMPACT ON CREDIT DEFAULT SWAP PREMIUMS IN TURKEY? AN ANALYSIS WITH ASYMMETRIC THRESHOLD COINTEGRATION APPROACH

Esra N. KILCI *
Burcu KIRAN**

Abstract

A country's capacity to pay short-term external debt, which reflects the fiscal strength of an economy against adverse shocks, is significantly taken into consideration by international investors in their decision making process. It has been seen that Turkey has experienced a gradually increasing private sector short-term external debt especially in the last twenty-year period. The objective of this study is to investigate the long-run relationship between private sector short-term external debt and CDS (credit default swap) premiums in Turkey for the period of 2000:Q4-2017:Q4 by using asymmetric threshold autoregressive (TAR) and momentum threshold autoregressive (M-TAR) procedures of Enders and Siklos (2001). The results indicate that CDS premiums and private sector short-term external debt in Turkey are cointegrated. After finding cointegration, the null hypothesis of symmetric adjustment is tested against the alternative of asymmetric adjustment and the evidence of symmetric adjustment is found, suggesting that the relationship between the private sector short-term external debt and CDS premiums has the same effect in expansion and contraction periods.

Keywords: Short-term external debt, cds premiums, asymmetric threshold cointegration

---

*Assist. Prof. Dr., Istanbul Arel University, ORCID: 0000-0002-2239-4560

**Assoc. Prof. Dr., Istanbul University, ORCID: 0000-0002-4258-0870

Türkiye’de Özel Sektör Kısa Vadeli Dış Borcunun CDS Primleri Üzerindeki Etkisi Nedir? Asimetrik Uyarılama Yaklaşımı Kullanılarak Yapılan Bir Analiz

Öz

Ülke ekonomisinin olumsuz şoklara karşı mali gücüne işaret eden kısa vadeli dış borcunu ödeme gücü, karar alım süreçlerinde uluslararası yatırımcılar tarafından önemli ölçüde dikkate alınmaktadır. Türkiye’nin, özellikle son yirmi yıllık dönemde, özel sektör kısa vadeli dış borcunun kademeli bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2000:Ç4-2017:Ç4 dönemi verilerinden yararlanılarak, özel sektör kısa vadeli dış borcu ile CDS (kredi temerrüt takası) primleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin Enders ve Siklos (2001) tarafından geliştirilen TAR ve M-TAR yaklaşımları kullanılarak analiz edilmesidir. Analiz sonuçları, değişkenler arasında kointegrasyonun varlığına; dolayısıyla, CDS primleri ve özel sektör kısa vadeli dış borcu arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Kointegrasyonun tespit edilmesini takiben, simetriklik-asimetriklik test edilmiş ve değişkenler arasında ilişkide simetrikliğin varlığına rastlanılmıştır. Bu sonuç, özel sektör kısa vadeli dış borcu ve CDS primleri arasındaki ilişkinin, genişleme ve daralma dönemlerinde aynı etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kısa vadeli dış borç, cds primleri, asimetrik uyarılama

1. Introduction

The sustainability of external debt lead to problems for emerging market economies especially in the periods of increasing financial stress and the high ratio of short-term external debt increases the vulnerability of these economies against financial shocks. In Turkey, while the height of public debt in total external debt was outstanding in the period before 2000-01 Turkish Economic Crisis, private sector debt stock has an increasingly upward trend since 2002. The ratio of public debt and private sector debt to total debt are nearly 0,45 and 0,55 in 2000 and are nearly 0,30 and 0,70 in 2018, respectively. In the period of 2001-2018, in addition to increasing private sector debt to total external debt ratio, it has been

seen that the maturities have concentrated on short-term (Central Bank of the Republic of Turkey, 2019). When the interest rates are relatively low and the macro-financial environment is positive, the high ratios of short-term external debt do not create big problems in terms of an economy. On the other hand, it leads to a negative outlook in the periods of increasing financial stress and tightening liquidity conditions.

International Monetary Fund (2014) defines the private sector external debt as follows. Accordingly, the institutional units and the financial instruments in which they enact, are classified into sectors and categories. The institutional sector classification divides the institutional units under sectors with specific economic priorities and functions: general government, central bank, deposit-taking corporations except the central bank, and other sectors: other financial corporations, nonfinancial corporations, and households and nonprofit institutions serving households. The first determination to evaluate the private sector's external debt position is whether a resident unit is in the private sector or not. In this respect, the public sector includes the general government, the central bank, and other units in the deposit-taking corporations, except for the central bank, and those sectors that are public sector corporations. Hence, the private sector comprises those units in the deposit-taking corporations, except for the central bank, and other sectors that are not public sector corporations.

The acceleration of private capital flows in the form of private sector external debt might be viewed as the entry of more risk-return sensitive mobile capital into the financial structure. Official mobile capital, such as IMF and World Bank lending, is organized and can not withdraw abruptly or suddenly. Private capital movements, on the other hand, are often volatile and subject to sustainability problems in the event of financial turbulences. If this private debt finance is

heavily embedded into the financial structure of the economy, it makes the financial system fragile and unstable. Most of studies in the academic literature indicate that during the booming periods, the private sector frequently accumulates private debt and transform the economy from robust to vulnerable and unsustainable (Matsumoto, 2007).

External debt is generally considered one of the fundamental macroeconomic factors that drive CDS (Credit Default Swap) premiums. When considered that CDS serves as insurance against default of external debt, it is generally observed that countries with high default risks have high CDS premiums at the same time. Increasing fragility of an economy leads to the problems in rollover of external debt and repayment of external debt increases foreign currency need and demand. In the volatile periods which capital flows slow, this can lead some problems. In fact, instead of the size of the external debt, the payment capacity is of great importance. In addition, the longer the maturity of external debt, the less the repayment problem faces an economy. CDS premiums are accepted as important determinants of borrowing cost and high levels of external debt lead to concerns when the recent high values of CDS premiums are taken into consideration.

An increase in CDS premiums poses a problem not only as these increases mean greater risk of default and lead to upward trend in borrowing costs but also they darken the investment environment for the country under financial stress and deteriorate the country's macroeconomic outlook. The sovereigns with high debt ratios experience difficulties in raising fund from markets and have problems in access to international funding given high CDS premiums. Because the risk perception of country worsens, banks and other financial institutions may face funding shortages and fail to meet reserve and capital requirements. Decreases in output, investment and consumption occur with resulting credit crunches and bankruptcies (Yuan and Pongsiri, 2015).

Do Private Sector Short-Term External Debt Have Impact on Credit Default Swap Premiums in Turkey? An Analysis with Asymmetric Threshold Cointegration Approach

In this study, we focus on short-term private sector external debt because one of the key issues in external debt is the country's capacity to pay short-term external debt. Emerging market economies including Turkey has experienced a gradually increasing private sector external debt in the last thirty years with the period of financial liberalization. When analyzed the data obtained from CBRT, it is seen that, while the private sector short-term external debt was 6.598.512.156 Million USD in the year of 2009, it has reached to 20.386.997.401 Million USD in the year of 2015 and it has been realized as 18.621.670.188 Million USD in the year of 2017 (CBRT, 2019).

CDS premiums are widely taken into consideration by both policy makers and investors particularly in the last ten-year period. One of the reasons is that it reflects more rapid and accurate information about the outlook of both companies and economies. For instance, CDS spreads increased to very high levels in the period of 2008-09 Global Financial Crisis, indicating that the possibility of defaults by financial institutions was increasing. On the other hand, in the same period, it was observed that credit ratings remained relatively unchanged. Therefore, CDS spreads has become a viable alternative to credit ratings in reflecting information, as they provide more information concerning increasing risks and they bring with more accurate conclusions regarding the credit risks of institutions. Their market-based nature and their simultaneously pricing according to the market conditions have great role in this result (Flannery et al., 2010). Most researchers argue that CDS premiums are efficient tools in transferring and managing credit risk because they have the ability to decrease adverse selection and monitoring costs. Moreover, they encourage greater market participation by allowing enhanced risk sharing. Investors, regulators and policy makers increasingly include CDS premiums into their analyses

(Augustin, 2014).

As CDS premiums are intensively taken into consideration by researchers and investors and it is essential to understand which factors do have impacts on these, CDS premiums and the determinants of these credit derivatives have been widely studied in the literature. The factors can be stated as macroeconomic fundamentals including growth, current account deficit, inflation, external debt, real effective rate and financial factors including banking sector fragilities, stock index values and political risk factors as well. In this paper, of these variables, we focused on the long-run relationship between private sector short-term external debt and CDS premiums in Turkey over the period from 2000:Q4 through 2017:Q4 by using asymmetric threshold autoregressive (TAR) and momentum threshold autoregressive (M-TAR) procedures of Enders and Siklos (2001) to observe (if exists) asymmetric adjustment process and nonlinear long-run relationship between CDS premiums and private sector short-term external debt. To our best knowledge, there exists no previous study examining the long-run relationship between CDS premiums and private sector short-term external debt in Turkey by using asymmetric threshold cointegration method. If the true adjustment process is asymmetric, the power of asymmetric cointegration is much higher than the traditional cointegration tests with symmetric adjustment.

The study has the following structure: After the literature review in Section 2, Section 3 briefly outlines the asymmetric threshold cointegration methodology, Section 4 describes the data and gives empirical results. Finally, the last section outlines the main conclusions.

2. Literature Review

In the literature, there are several studies analyzing the determinants of CDS premiums and focusing on external debt and

other macroeconomic and financial factors such as GDP growth, inflation, real exchange rate, current account deficit, risk-free rate, credit ratings, banking sector vulnerability and political-institutional strength (Brandorf and Holmberg, 2010; Eyssell et al, 2013; Anton, 2011; Csillik and Sagi, 2012; Wang et al, 2013; Clark and Kassimatis, 2015; Ho, 2016; Schwaab et al, 2016; Doshi et al, 2017; Cepni et al, 2017).

Brandorf and Holmberg (2010) analysed the impacts of macroeconomic indicators on sovereign credit default swaps (SCDS) for the countries in PIIGS Block for the period of 2004:Q1-2009:Q3. Their findings indicated that while unemployment was the most significant determinant of CDS premiums, inflation was the least significant variable. They also found that increasing government debt contributed to increase in CDS premiums. Eyssell et al (2013) studied how domestic factors such as the real interest rate, stock market returns and volatility, debt to GDP ratio, volatility index (VIX), default spread and a financial shock dummy variable do have impact on the behaviour of CDS premiums in China for the period of 2001:01-2010:10. They found that both global factors and country-specific factors were important determinants of China's SCDS premiums. The findings also indicated that the real interest rate, the China stock market index, the S&P 500 stock option volatilities, default spreads and the financial crisis dummy variable were the factors which had substantial explanatory power in explaining both levels and changes of SCDS premiums.

Anton (2011) investigated the determinants of emerging market economies SCDS in the period of 2008-2010 which covers the initial part of European Debt Crisis. After examining the global and country-specific factors and analyzing the spillover effects of sovereign debt crisis on the SCDS premiums by using data on five year SCDS for selected Eastern European countries, he found that

investors risk appetite, spill over effect, economic fundamentals and rating downgrades were determinants of SCDS of CEE countries. However, the debt to GDP ratio, the budget deficit to GDP ratio and the economic growth rate did not have significant impact on CDS premiums. Csillik and Sagi (2012) analyzed how the changes in CDS premiums might be related to the foreign exchange rates, indebtedness and stock index by applying data on Hungary's CDS spreads during the period of 2005-2011. After investigating the determinants of CDS Premium changes, they found that excessively indebted countries carried higher risk premia which was captured by CDS premiums. The findings indicated that in the countries with high debt to GDP ratios, a one percent increase in relative indebtedness has led to multiple effects on the countries' CDS spreads, depending on the country's relative indebtedness.

Wang et al (2013) examined the causality relationships between Latin America SCDS premiums and other determinants of financial sovereign debt spreads. The findings of their analysis showed that country-specific financial variables including foreign exchange rates and lending spreads and global financial variables including VIX, ten-year U.S Treasury yields and TED spreads were important determinants for future movements of SCDS premiums. Clark and Kassimatis (2015) analysed the explanatory and forecasting power of macroeconomic fundamentals on emerging market economies SCDS premiums. They focused on a new group of macroeconomic factors regarding market values that reflected investor expectations about the future economic performance to explain premiums on emerging market economies sovereign debt. Their findings showed that improvement in macroeconomic indicators reduced SCDS spreads while increases in financial risk premium led to upward movement in premiums. They also found that higher correlation between the country's rate of return and the exchange rate led to decrease in spreads. The overall model they developed captured a significant part of the empirical variation in spreads.

Ho (2016) investigated the long-run determinants of SCDS premiums for eight emerging economies (Brazil, Malaysia, South Africa, Indonesia, South Korea, Mexico, Thailand and Turkey) during the period of 2008:Q4-2013:Q2 by using the Pooled Mean Group cointegration approach. In the analysis, the macroeconomic indicators as the current account, the external debt and the international reserves have been included as the determinants of SCDS premiums. The results of the analysis supported the existence of long-term relationship between these variables. According to the findings, while, the coefficients of the external debt, the current account and the international reserves were significant in the long-run for all countries; the short-run relationship seemed significant just for the external debt and the international reserves. Schwaab et al (2016) analyzed the dynamic properties of systematic default risk conditions for companies in different countries, industries and rating groups by employing a dynamic hierarchical factor model. After trying to estimate common components in corporate defaults in a group country for the period of 1980-2014 which covered both the 2008-09 Global Financial Crisis and 2010-14 Euro-Area Sovereign Debt Crisis, they found that macro and default-specific global factors were major sources of default clustering across countries.

Doshi et al (2017) attempted to specify and estimate no-arbitrage models for SCDS by assuming the country's default intensity depended on observable economic and financial factors by using a sample of twenty-eight countries. Their findings indicated that the impact of the economic and financial variables on spreads was consistent with economic intuition and while spreads increased as a function of stock market and exchange rate volatility, they decreased as a function of interest rates and stock market returns. They also found that the magnitudes of these impacts varied substantially across countries and over time. Cepni et al (2017) tried to identify

the macroeconomic factors leading to heterogeneity in the sensitivity of CDS premiums against changes in the global risk factors in emerging market economies by using the data belonged to 2005-2015 period and by employing fixed effect panel regression analysis. They found that public debt to GDP ratio and high foreign exchange reserves were the most important factors in explaining the sensitivity of CDS premiums. Accordingly, countries with low public debt and high foreign exchange reserves were less exposed to changes in global risk appetite. Furthermore, the results of the analysis indicated that the sensitivity to risk factors had significant impacts in terms of price stability and financial stability. Kilci (2019) analyzed the relationship between external debt to GDP ratio and CDS premiums in Turkey for the period of 2000:Q1-2018:Q2. Employing Fourier SHIN cointegration test and Fourier Granger causality test, which allow to take into account structural breaks in the analysis, found that there has been a positive relationship between external debt to GDP ratio and CDS premiums in the relevant period.

3. Methodology

This paper examines the long-run relationship between CDS premiums and private sector short-term external debt in Turkey by using asymmetric threshold cointegration test introduced by Enders and Siklos (2001). By considering asymmetric adjustment, Enders and Siklos (2001) suggest an extension to the Engle and Granger (1987) cointegration methodology which assumes linearity and symmetric adjustment. Engle-Granger cointegration test estimates the following equation by using ordinary least squares(OLS) estimation method as a first step:

$$y_i = \alpha + \beta x_i + \mu_i \quad (1)$$

Here, y_i and x_i are the individual $I(1)$ time series, α and β are the estimated parameters and μ_i is an error term that may be serially

correlated. In the second step, the OLS estimate of ρ is obtained from the following regression equation:

$$\Delta\hat{\mu}_t = \rho\hat{\mu}_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta\hat{\mu}_{t-k} + \varepsilon_t \quad (2)$$

where ρ and γ_i are parameters for $i=1, \dots, p$, p is the required number of lagged changes of $\Delta\hat{\mu}_t$ and ε_t is a white noise error term. The lag length p is found by using some information criteria. If $\hat{\mu}_t$ is stationary, the null hypothesis of no cointegration is rejected. In other words, y_t and x_t series are cointegrated with symmetric adjustment. The Engle and Granger (1987) cointegration methodology is extended by Enders and Siklos (2001) in a threshold structure for the error term μ_t by using asymmetric threshold autoregressive (TAR) model (Tong, 1983). The TAR model specification for μ_t can be written as follows:

$$\Delta\hat{\mu}_t = \rho_1 I_t \hat{\mu}_{t-1} + \rho_2 (1 - I_t) \hat{\mu}_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta\hat{\mu}_{t-k} + \varepsilon_t \quad (3)$$

where I_t is the Heaviside indicator function such that:

$$I_t = \begin{cases} 1 & \text{if } \hat{\mu}_{t-1} \geq \tau \\ 0 & \text{if } \hat{\mu}_{t-1} < \tau \end{cases} \quad (4)$$

and ρ_1 and ρ_2 give the speed of adjustment coefficients in two regimes, τ is the threshold value, and ε_t is a sequence of zero mean, constant variance, *iid* random variables. For stationarity of $\hat{\mu}_t$, $-2 < (\rho_1, \rho_2) < 0$ is a necessary condition. If $-1 < \rho_2 < \rho_1 < 0$ for a threshold value close to zero, the adjustment process is different for

negative and positive shocks with the positive deviations from the threshold being more persistent than negative ones.

However, to capture the dynamic adjustment of μ_t toward long-run equilibrium value, Equation (3) may not be sufficient. Enders and Siklos (2001) report that the different amounts of autoregressive decay can depend on whether the previous change in μ_{t-1} is climbing up or falling down. They suggest replacing the level of previous period's residual (μ_{t-1}) with the change in the level of previous period's residual ($\Delta\mu_{t-1}$). This gives following momentum threshold autoregressive (M-TAR) model:

$$\Delta\hat{\mu}_t = \rho_1 M_t \hat{\mu}_{t-1} + \rho_2 (1 - M_t) \hat{\mu}_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta\hat{\mu}_{t-k} + \varepsilon_t \quad (5)$$

with the indicator function,

$$M_t = \begin{cases} 1 & \text{if } \Delta\hat{\mu}_{t-1} \geq \tau \\ 0 & \text{if } \Delta\hat{\mu}_{t-1} < \tau \end{cases} \quad (6)$$

For a threshold value close to zero, if $|\rho_2| > |\rho_1|$, increases in negative discrepancies from the threshold will be less persistent than the increases in positive discrepancies in the M-TAR model.

Enders and Siklos (2001) follow two sequential steps for testing asymmetric threshold cointegration in both TAR and M-TAR models. As a first step, the null hypothesis of no cointegration ($\rho_1 = \rho_2 = 0$) is tested by using F statistic denoted by Φ . Since the F statistic is nonstandard under the null, the corresponding critical values obtained from simulation can be seen in Enders and Siklos (2001). If the null hypothesis of no cointegration is rejected, in the second step, we test the null hypothesis of symmetric adjustment ($\rho_1 = \rho_2$) against the alternative of asymmetric adjustment with the standard F

statistic. Rejecting the null hypothesis of $\rho_1 = \rho_2$ means the asymmetric adjustment.

4. Data and Empirical Results

This paper uses quarterly CDS premiums (5 year) and private sector short-term external debt over the period from 2000:04 through 2017:04, obtained from Bloomberg and CBRT EVDS, respectively, to examine the long-run relationship between CDS premiums and private sector short-term external debt in Turkey. The seasonality is removed from the data by using X12 seasonal adjustment procedure. Before the analysis, we take the natural logarithms of the series. The labels of the logarithmic and seasonally adjusted CDS premiums and external debt series are LCDS and LFD, respectively. As a first step of the analysis, unit root properties of the LCDS and LFD series are investigated by using Ng and Perron (2001) unit root tests and the results are tabulated in Table 1.

Table 1: Ng and Perron unit root test results

Series	MZ_{α}	MZ_t	MSB	MP_t
<i>LCDS</i>	-11.090	-2.339	0.210	8.293
$\Delta LCDS$	-27.415 ^a	-3.694 ^a	0.134 ^a	0.920 ^a
<i>LFD</i>	-7.013	-1.742	0.248	13.166
ΔLFD	-25.168 ^a	-3.526 ^a	0.140 ^a	1.041 ^a

Notes: a indicates rejection of the unit root null hypothesis at the 1% significance level. The corresponding critical values for the unit root tests can be found in Ng and Perron (2001).

According to the results in the table, we cannot reject the unit root null hypothesis for CDS premiums and external debt series,

however, the null hypothesis can be rejected at the 1% significance level when first differences of the series are taken. Having verified that both series are integrated of order one, $I(1)$, we test whether there exists any long-run relationship between CDS premiums and private sector short-term external debt by using Engle and Granger (1987) cointegration method. We estimate the following model for this purpose:

$$LCDS_t = \alpha + \beta LFD_t + \mu_t \quad (7)$$

where $LCDS$ is the logarithm of the seasonally adjusted CDS premiums, LFD is the logarithm of the seasonally adjusted private sector short-term external debt and μ_t is the error term. If μ_t is stationary, this means that $LCDS$ and LFD series are cointegrated with symmetric adjustment. The results of the Engle and Granger (1987) cointegration test are reported in the second column of the Table 2 which gives the values of the adjustment coefficients ρ_1 and ρ_2 , the number of lagged changes p , the estimated threshold values τ , the Φ statistics for the null hypothesis of no cointegration ($\rho_1 = \rho_2 = 0$) versus the alternative of cointegration and the F statistics for the null hypothesis of symmetric adjustment ($\rho_1 = \rho_2$). Since the cointegration test of Engle and Granger (1987) considers the symmetric adjustment, the values except ρ_1 and p are unavailable (NA) for second column of the table.

Do Private Sector Short-Term External Debt Have Impact on Credit Default Swap Premiums in Turkey? An Analysis with Asymmetric Threshold Cointegration Approach

Table 2: Cointegration test results

	Engle and Granger	TAR	MTAR
ρ_1	-0.551 ^a (-5.283)	-0.512 ^a (-4.196)	-0.494 ^a (-4.481)
ρ_2	NA	-0.599 ^a (-4.133)	-0.738 ^a (-4.001)
p	2	2	2
τ	NA	-0.203	-0.212
Φ	NA	14.184 ^a [9.819]	15.121 ^a [10.659]
$F_{STATISTIC}$	NA	0.272 [10.086]	1.564 [11.597]

Notes: ρ_1 and ρ_2 are the adjustment coefficients corresponding to the above threshold and below threshold cases, respectively. The t statistics for ρ_1 and ρ_2 are in parantheses. p indicates number of the lagged changes chosen by Schwarz criterion. τ is the estimated threshold value. Φ tests the null hypothesis of no cointegration ($\rho_1 = \rho_2 = 0$) and follows a non-standard distribution. $F_{STATISTIC}$ tests the null hypothesis of symmetric adjustment ($\rho_1 = \rho_2$) and follows standard F distribution. For Φ and $F_{STATISTIC}$, the simulated critical values corresponding to our application are calculated by using 10.000 simulations and the values are reported in brackets. ^a denotes the significance at the 1% significance level.

Engle and Granger (1987) cointegration test results indicate that the null hypothesis of no cointegration is rejected at the 1% significance level, giving a long-run relationship between CDS premiums and private sector short-term external debt for Turkey. Since the cointegration test of Engle and Granger and its extensions have low power if adjustment to the equilibrium is asymmetric, we also apply TAR and M-TAR type threshold cointegration models to examine the possibility of asymmetric adjustment towards long-run equilibrium. The results of TAR and M-TAR type asymmetric threshold cointegration tests are given in third and fourth columns of the Table 2, respectively.

Regarding the TAR type cointegration, the point estimates of ρ_1 and ρ_2 satisfy the necessary and sufficient conditions ($-2 < (\rho_1, \rho_2) < 0$) and the threshold value is calculated as -0.203. Since the threshold value is close to zero and $-1 < \rho_2 < \rho_1 < 0$, the positive deviations from the threshold are more persistent than negative deviations from the threshold. The Φ statistic (14.184) indicates that the null hypothesis of no cointegration ($\rho_1 = \rho_2 = 0$) is rejected at the 1% significance level. After finding that CDS premiums and private sector short-term external debt series are cointegrated, the next step is to test the null hypothesis of symmetric adjustment against the alternative of asymmetric adjustment. Based on calculated $F_{STATISTIC}$ (0.272), the null hypothesis of symmetric adjustment cannot be rejected. This result means that there is no evidence of asymmetric adjustment for cointegrated CDS premiums and private sector short-term external debt for Turkey.

When we give our attention to the M-TAR type cointegration results in the fourth column of the Table 2, it is seen that the point estimates of ρ_1 and ρ_2 satisfy the necessary and sufficient conditions ($-2 < (\rho_1, \rho_2) < 0$). The estimated threshold value (-0.212) is very close to zero and $|\rho_2|$ (0.738) is bigger than $|\rho_1|$ (0.494). These results indicate that increases in negative discrepancies from the threshold will be less persistent than the increases in positive discrepancies. Since the calculated Φ statistic (15.121) is bigger than the corresponding critical value, we reject the null hypothesis of no cointegration ($\rho_1 = \rho_2 = 0$) and find evidence of cointegration between CDS premiums and private sector short-term external debt. After finding cointegration, the null hypothesis of symmetric adjustment is tested against the alternative of asymmetric adjustment. According to the results in the table, the evidence of

symmetric adjustment is found between CDS premiums and private sector short-term external debt for Turkey.

5. Conclusion

This paper examines the long-run relationship between credit default swap premiums and private sector short-term external debt in Turkey over the period from 2000:04 through 2017:04 by using asymmetric threshold autoregressive and momentum threshold autoregressive procedures of Enders and Siklos (2001). In empirical analysis, the threshold autoregressive and momentum threshold autoregressive models are used by considering the argument that omitting the presence of nonlinear components, like threshold effects in long-run relationship, may lead to wrong inferences regarding the existence of cointegration. As a first step, unit root properties of the series are examined by using Ng and Perron (2001) unit root test. Having verified that both series are integrated of order one, we test whether there exists any long-run relationship between CDS premiums and private sector short-term external debt by using asymmetric threshold autoregressive and momentum threshold autoregressive procedures of Enders and Siklos (2001) in addition to Engle and Granger (1987) cointegration test. The results indicate that CDS premiums and private sector short-term external debt in Turkey are cointegrated, supporting the evidence of the long-run relationship. After finding cointegration, the null hypothesis of symmetric adjustment is tested against the alternative of asymmetric adjustment and the evidence of symmetric adjustment is found. Therefore, we can conclude that the relationship between the private sector short-term external debt and CDS premiums has the same effect in expansion and contraction periods.

References

- Anton, S. "The Local Determinants of Emerging Market Sovereign CDS Spreads in the context of the Debt Crisis. An Explanatory Study". *Analele Stiintifice ale Universitatiiü, "Alexandru Ioan Cuza" din Iasi-Stiinte Economice*, 58, (2011), 41-52.
- Augustin, P. "Sovereign Credit Default Swap Premia", Forthcoming, *Journal of Investment Management*, (2014), 1-53.
- Brandorf, C. & Holmberg, J. *Determinants of Sovereign Credit Default Swap Spreads for PIIGS-A Macroeconomic Approach*. Lund University School of Economics and Management, Bachelor Thesis, 2010.
- Central Bank of the Republic of Turkey. *Electronic Data Delivery System*. (2019), <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>.
- Cepni, O., Küçüksaraç, D. & Yılmaz, M.H. "The Sensitivity of Credit Default Swap Premium to Global Risk Factor: Evidence from Emerging Markets". *Economics Letters*, 159, (2017), 74-77.
- Clark, E. & Kassimatis, K. Macroeconomic Effects on Emerging-Markets Sovereign Credit Spreads, *Journal of Financial Stability*, 20, (2015) 1-13.
- Csillik, P. & Sági, J. *CDS as a Market-Driven Indicator of Sovereign Indebtedness and risk*, In "Overcoming the Crisis: Economic and Financial Developments in Asia and Europe. Edited by Štefan Bojnec, Josef C. Brada, and Masaaki Kuboniwa, (2012), 37-49.
- Doshi, H., Jacobs, K. & Zurita, J. "Economic and Financial Determinants of Credit Risk Premiums in the Sovereign CDS Market". *The Review of Asset Pricing Studies*, 7(1), (2017), 43-80.

Do Private Sector Short-Term External Debt Have Impact on Credit Default Swap Premiums in Turkey? An Analysis with Asymmetric Threshold Cointegration Approach

- Enders, W. & Siklos, P. "Cointegration and Threshold Adjustment", *Journal of Business and Economic Statistics*, 19, (2001), 166–176.
- Engle, R.F. & Granger, C.W.J. "Cointegration and Error Correction: Representation, estimation and testing". *Econometrica*, 55, (1987), 251-276.
- Eyssell, T., Hung-Gay, F., & Zhang, G. "Determinants and Price Discovery of China Sovereign Credit Default Swaps". *China Economic Review*, 24, (2013), 1-15.
- Flannery, M., Houston, J. & Partnoy, F. "Credit Default Swap Spreads as Viable Substitutes for Credit Ratings". *University of Pennsylvania Law Review*, 158, (2010), 2085-2123.
- Ho, S.H. "Long and Short-runs Determinants of the Sovereign CDS Spread in Emerging Countries". *Research in International Business and Finance*, 36(C), (2016), 579-590.
- International Monetary Fund *Private Sector External Debt*. International Monetary Fund Statistics Dept., June 2014.
- Kilci, E. N. "Analysis of the Impact of Foreign Debt on Sovereign CDS Premiums: The Case of Turkey". *Journal of Turkish Court of Accounts*, 112, (2019), 75-92.
- Matsumoto, Y. *Financial Fragility and Instability in Indonesia*, Routledge, 2007.
- Ng, S. & Perron, P. "Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power". *Econometrica*, 69, (2001), 1519-1554.

- Schwaab, B., Koopman, S.J. & Lucas, A. *Global Credit Risk: World, Country and Industry Factors*. ECB Working Paper, (2016), No: 1922.
- Wang, A. T., Yang, S. Y. & Yang, N. T. "Information Transmission between Sovereign Debt CDS and Other Financial Factors; The Case of Latin America". *The North American Journal of Economics and Finance*, 26, (2013), 586-601.
- Yuan, C. & Pongsiri, T. J. "Fiscal Austerity, Growth Prospects and Sovereign CDS Spreads: The Eurozone and Beyond". *International Economics*, 141, (2015), 50-79.
- Tong, H. *Threshold Models in Non-linear Time Series Analysis*. Lecture Notes in Statistics. No: 21, New York, Springer-Verlag, 1983.

MARITIME 4.0 AND EXPECTATIONS IN MARITIME SECTOR

Dursun BALKAN *

Abstract

As the rapid development of communication and information technologies allows real-time transmission of information, the world is increasingly becoming a global society. In this context, the most developed countries are required to develop their own strategies to encourage the industrial sector to stay up to date and compete in a dynamic and volatile global market in order to maintain its competitive capacity. For this reason, since the path of competitiveness through technological differentiation in industrialization provides a wider and innovative field of research, it reveals the result of a new phase of organization and industrial technology that is beginning to change our relationship with industry, society and human interaction in the business world at present standards. The main target of this study is to reveal the effects of Industry 4.0 on the Maritime sector using with the explanation of the historical development and conceptual framework of today's high technology industry 4.0 and its expectations in maritime sector in the light of the relevant literature. The whole worldwide maritime applications and their reflections on all fields are also the scope of this study. A qualitative descriptive analysis method was conducted to determine the current situation of Maritime Sector which is including Industry 4.0 processes. The findings of this study are Marine-related organizations should be reshaped to meet the needs of the future. Measures and regulations related to the increasing environmental protection sensitivity in the world will directly affect almost every area of the sector. Also, the developing technologies, increasing customer demand and intense competition; it will make the recently introduced Industry 4.0 implementation inevitable.

Keywords: Maritime Sector, Maritime 4.0, Industry 4.0, Maritime Expectations, Maritime Development

---

* Dr., Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, ORCID: 0000-0002-4024-9498

Denizcilik 4.0 ve Denizcilik Sektörünün Beklentileri

Öz

Bilişim teknolojileri hızlı bir biçimde ilerlemesi, verilerin anlık bir biçimde aktarılmasını sağladığından, insanlık hızlıca küresel bir toplum haline dönüşmektedir. Gelişmiş ülkelerin bile değişken pazar şartlarında, rekabet güçlerini korumak ve sanayi sektörünü güncel tutabilmeleri için tüm sektörleri birbiriyle yarıştıracak farklı yol haritaları ortaya koyması gerekmektedir. Sanayide çalışanlar, sanayinin genel yapısı ve toplumsal olarak etkileşimlerimiz değiştiğinden, rekabetçiliğin beklenenden fazla inovatif ve farklı pazarlara yönlendirebilme özelliği iş dünyasının da mevcut standartlarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, günümüzün ileri teknoloji trendinin göstergesi olan Endüstri 4.0'ın tarihsel gelişimi ve kavramsal çerçevesi ele alınarak ilgili literatür ışığında denizcilik sektöründeki Endüstri 4.0 beklentileri incelenmiştir. Dünya çapındaki denizcilik uygulamaları ve bunların tüm alanlara yansımaları da bu çalışmanın kapsamı olarak ele alınmıştır. Endüstri 4.0 süreçlerini içeren denizcilik Sektörünün mevcut durumunu belirlemek için nitel bir durum analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışmanın bulguları, geleceğin ihtiyaçlarını karşılamak için denizcilikle ilgili kuruluşların yeniden şekillendirilmesi gerektiğidir. Dünyada artan çevre koruma duyarlılığına ilişkin önlemler ve düzenlemeler, sektörün neredeyse her alanını doğrudan etkileyecektir. Ayrıca gelişen teknolojiler, artan müşteri talebi ve yoğun rekabet; yakın zamanda piyasaya sürülen Endüstri 4.0 uygulamasını kaçınılmaz hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Denizcilik Sektörü, Denizcilik 4.0, Sanayi 4.0, Denizcilik Beklentileri, Denizciliğin Gelişimi.

1. Introduction

Nowadays, production systems and technologies are in a rapid change. This change leads to a change in the understanding of classical production as well as physical change. Technology has been the most important issue of modern production systems, and businesses, governments and production policy makers play a major role in the development or renewal of existing production technologies. The rate of technological progress is also increasing. Currently, 1.3 billion people in the world can not use electricity, 17

percent of the total world population uses industry 2.0 technologies. Similar things can be said For Industry 3.0. There are a large number of people in the world who do not have access to the internet. However, the spread rate of the internet is quite fast compared to other technologies. For example, the spinning machine was able to spread out of Europe after 120 years, and it took 15 years for the internet to take its form. Considering the spread rate of the Internet, the rate of spread of Industry 4.0 is estimated by a similar approach (Alçın, 2016).

Traditional production systems include important advantages such as international automation, scale economy, experience-based information. In parallel with changing customer demands, mounting new developing production technologies into production systems becomes an increasingly important issue (Mehami et al., 2018).

Increase in labor costs increase in investment return period, reduced qualified labor force, disruptions in the ecosystem, shift of labor from manufacturing to service sector, labor-related bottlenecks are triggering a new industrial revolution unlike the ongoing second and third industrial revolution. The personalized demands of customers, which are increasing day by day, are one of the reasons of the new industrial revolution (Benesova & Tupa, 2017). The Fordist production model supports mass production, the focus of each machine on one job, uniform mass production. This approach is inadequate for different product demands. In order to respond to different customer demands, the functions of the machines in the production system need to be increased. Flexible production systems that adapt instantly to changes in production, enabling machines to operate in different modes and reducing line change or calibration times, need to be established (Firat & Firat, 2017).

The three-industrial revolution in history triggered technological advances. The discovery of water and steam powered

machines, business division and transition to mass production, the introduction of software and Programmable Logic Control (PLC) into production systems triggered the first three industrial revolutions. Today, the new industrial revolution is triggering the rapid development of the internet. The internet enables the establishment of communication between people and machines (Bartodziej, 2016). The widespread use of the internet ensures digitization in all areas. Therefore, production systems are entering the process of digitization. Digitalization is manifested not in selected sectors but in all sectors. It is impossible for businesses to think independently of the new technological developments and the digitization processes that occur after the sector is located. Digitalization is not a matter of choice for businesses, it will be a necessary step to be taken over time (Saucedo-Martínez et al., 2018).

According to more than 2000 research companies, the level of digitalization of companies is expanding quickly. Each firm can become advanced institutions after this conversion process. Digitalization process will include both physical and virtual simultaneous display of products and imaginative administrations. Also, firms which apply digitalism processes will work in accordance with their computerized environments, contain the common advances they construct with their clients and providers (Kagermann et al., 2012). With the new industrial revolution, information and communication technologies and their fields of use are developing rapidly. Major developments in automation, sensor connections, data transfers, manufacturing systems technologies are examples of information and communication technologies. All of these developments and changes in technology, including the idea and approach is introduced as Industry 4.0 (Salkın et al., 2018).

Technological systems, which have been used in production in recent years, change the industrial appearance. Beyond conventional industrial systems, smart factories and smart machines reveal the concept of Industry 4.0. The concept of Industry 4.0 is a series of

technological developments that affect and change products and processes, integrate the digital and physical world into production, and enable intelligent products to be produced. As the industrial appearance changes, product demands with smart products are rapidly changing, and more functional and comprehensive products are being demanded (Benesova & Tupa, 2017).

The reasons for the emergence of Industry 4.0 are not limited to technological developments. Developed countries have lost their competitive power against developing countries and have sought a new production strategy because of the increase in social spending along with aging populations. The Fourth Industrial Revolution, which the United States and Germany put forward the first ideas, includes the rationale for the establishment of smart factories before manpower to increase production. Thus, with smart factory installations, developed countries will be able to regain their lost competitiveness (Bartodziej, 2016).

New emerging technologies also affect the education system. The human factor plays an important role in future production systems because only the personnel who are well trained in the logic of new production systems can use these technologies. For this reason, enterprises should pay attention to human resources management and strategies and focus on the qualified development of the workforce (Lezzi et al., 2018).

With new technologies, the increasing volume of data increases demand for the cloud system. In terms of information technologies, there will also be a need for specialized personnel who will implement the cloud system in enterprises, and the experts who will enable the integration of the cloud system engineers will be working in the business cadre. In other words, after switching to the cloud system, the understanding of computing personnel will change, and they will need to be more qualified (Alçın, 2016). With Industry 4.0,

new business environments are emerging where the machine-human-product relationship between smart factories is established with the internet and where the work is carried out on the internet and the target productions are planned and executed efficiently by robots (Salkin et al., 2018).

There are differences between traditional enterprises and Industry 4.0 enterprises. The goal is to provide high quality products or services to customers at low cost in traditional enterprises. In addition, businesses are constantly aiming to increase their profits and their respectability. In this context, various data are used to understand current operational situations, to solve errors. Existing errors are corrected after they are detected. Otherwise, in Industry 4.0 enterprises, besides using existing data and accumulating new data, the system makes predictions to prevent possible production errors and sends alarms to the management to resolve any errors. Thus, the management becomes more knowledgeable about the status of production lines and can solve the problem without error. The Industry 4.0 system targets zero downtime during just-in-time maintenance and production (Motyl et al., 2017; Saucedo-Martínez et al., 2018).

According to McKinsey's research in 2015, companies don't know modern developing advances consistently. McKinsey guided an inquire about on 300 driving companies in production, 48% of these firms were prepared for Industry 4.0, 78% of participating firms were within the prepare of this unused handle (Baur & Wee, 2015; Sung, 2018). It is well known that leading companies in developed countries look positively and that new technologies are rapidly integrated into production systems.

Maritime 4.0 programs are not more advanced than Industry 4.0 organizations. The industrial enterprises have already used high levels of automation with Industry 4.0 and digitalization processes are fairly minimum phase. The life cycles are considerably longer and

more complex for industries which have more investment chance than other. Also, innovation in Maritime researches is not same with other sectors. The main difficulties that confront operations at ocean cruel there will be critical contrasts. The digitalization methodologies and the sort of specialized associations will be diverse since the boundaries to appropriation are more noteworthy. It isn't fair that any arrangement must survive the requests of a working life at ocean. The openings for imaginative arrangements to enter the item life cycle are less and the timescales more firmly.

Maritime 4.0 applications have started at first started in Germany like Industry 4.0 initiatives and nearly 12 billion euros will be contributed into the research and developments turnover of the maritime industry. The sea industry has the yearly turnover of 18 billion euros, and approximately 80% of the value is included within the maritime industry in Germany (BMW, 2017). In Japan, the Industry 4.0 thought had reported in 2014, however it is gotten to be official in 2016, with the articulation of future German-Japanese participation (BST, 2017). But, maritime researches are beginner phase in Japan like France, Brazil, Finland, Spain, UK, Sweden, Norway.

American organizations established the Industrial Internet Consortium (IIC), and five of them begun with the expanding the advertise estimate of the internet of the things within the shipbuilding industry. The new ships are more technologically progressed and complicated than any past era, speedier and way better than ever some time recently. Moreover, the ships of the modern era will final longer and be more versatile to changing the wants all through their lives. Nowadays US shipbuilding, particularly the Naval force, confronting a tidal wave of expanded requests; the NNS (Newport News Shipyard) shipyard is on his way to the Maritime 4.0 digitization handle. It is anticipated, that this approach will produce 15 percent more taken a toll investment funds over the

conventional shipbuilding strategies. (DM, 2017)

Industry 4.0 process has started with “Manufacturing Innovation 3.0 Strategy” reports at Korea in 2015. Korea has commenced a development center within the shipbuilding capital of Ulsan in Busan in 2015 as portion of the modern alter within the industrial innovation. Samsung Heavy Industries, Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering and Hyundai Heavy Industries which is three main shipbuilders will support all the innovation activities in this center (HHI, 2015).

The activity methodology construct “Made in China 2025” coordinate motivation from Germany Industry 4.0. is published in 2015. The arrange is making the innovation centers from 15 to 40 between 2020 to 2025. Shipbuilding 4.0 within the Chinese shipbuilding industry is called 5S, a ships operation cleverly benefit framework that highlights Sea, Ship, System, Smart and Services. The keen demo transport is highlighted need improvement in "Made in China 2025” (Yuyang, 2014; Kennedy, 2015). This implies dispatch status security appraisal, transport vitality proficiency checking, investigation, evaluation and optimization, status, appraisal and support optimization, ocean course, dispatch route and operational control, all associated through Big Data (CSSC, 2015).

The advanced change of the Maritime 4.0 period begun within the Adelaide Australian Naval force shipyard in Australia. 1.5 billion Australian dollars for the design and engineering process and almost 100 million Australian dollars in information and technologies will be invested for this digital transformation process to become the most advantages Navy shipyard in the world (Hughes, 2016).

2. A General Review of Literature on the Impact of Industrial Revolution

When we examine the general term "industrial revolution" in detail, we see that it can be divided into three parts until the present

day. The First Industrial Revolution began in the late 18th century with the use of steam-powered weaving looms (first mechanical loom, 1784). It is assumed that the Second Industrial Revolution was started with the start of mass production with the help of electrical energy (First assembly line, 1870). The third industrial revolution is carried out by the application of electronic equipment and information technologies and by the automation of production (First programmable logic control system, 1969). In addition, the Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0) has recently been added to the industry literature, which foresees intense cooperation with data and the physical world and the internet connection between machine and human (Camarinha-Matos et al., 2017; Salkın et al.,2018).

In 2011, Industry 4.0 emerged as a state-of-the-art strategy project, which was developed to “Maintain Germany's position as a major production force in the world”. Basically, the Industry 4.0 revolution is the concept that uses the Internet of Things (IoT), Cyber-Physical Systems (CPS), data, machinery and people together to effectively establish a fully integrated, automated and optimized production base instead of a traditional one-hand managed production system, and, in this context, aims to establish higher productivity and closer production relationships between people and machines (Motyl et al., 2017).

The world is rapidly becoming interconnected in a virtual and physical environment. Technological advances have led to the rapid development of computer and internet since the 1990s, and data management in production becomes a problem for companies and sectors. In all industries, customers demand manufacturers to produce bespoke products at the cost of mass production. They also intervene with last-minute changes to production (Wagner et al., 2017).

Considering all this, industry 4.0 briefly promises to produce

bespoke products at serial production cost, to establish a highly flexible production structure that can adapt to changes quickly, to establish closer and effective relationships between customers, contractors, subcontractors and other stakeholders in the product development process, to increase machine-human-compatible operation with large data link, fully integrated, automatic and optimized production flow (Pereira & Romero, 2017).

3. History of Industrial Revolution

The first place of industrial revolution is in England. The First Industrial Revolution spread to Western European countries and the United States immediately after Britain. With the industrial revolutions, many approaches in production have changed, new rules have been started to be applied, and the level of development of the countries has been started to be determined by looking at the levels of industrialization. Industrialization can be defined as the transformation of nature parallel to human needs (Aksoy, 2017).

Table 1: History of industrial revolution

Industrial Revolution	Description
First Industrial Revolution (1760-1830)	Discovery of machines operating with water and steam energy
Second Industrial Revolution (1840-1973)	Discovery of electricity, division of labor and formation of mass production logic
Third Industrial Revolution (1974-2011)	The establishment of automation systems, development of Information Technology
Fourth Industrial Revolution (2011-...)	Rapid transfer of cyber-physical systems and information in production

Table 1 shows the dates of the realization of the four industrial revolutions and the important events leading to the emergence of the concept of industrial revolution. Examining the four industrial revolutions that are important in the production

industry as sub-headings will provide a step-by-step overview of the revolutions in production.

The first industrial revolution (1760-1830), which was considered as the first industrialization in production, began with the emergence of the UK and the use of machines working with water and steam energy in production. In the first industrial revolution, which spread all over Europe and then the world just after the United Kingdom, it was ensured that machines made using water and steam energy were used instead of manpower. In addition, factories have started to be opened for the first time (Gabaçlı & Uzunöz, 2017; Wagner et al., 2017). The transition from classical agriculture to industrial society started in these years and with the Industrial Revolution, radical changes took place in the society. It has also increased its production capacity naturally, when it began to be used instead of manpower in production (Burritt & Christ, 2016).

The second industrial revolution (1840-1973) is also called the technology revolution. Raw materials and energy sources began to change with this revolution. The replacement of steam power with the discovery of electricity has led to the formation of new systems while developing the production industry. Together with electricity, assembly lines were established, and mass production lines were created. Henry Ford was one of the pioneers of the Second Industrial Revolution by starting to implement the type of production bands that will generate mass production in the automobile factory. The mass production lines that started in the automotive sector have rapidly spread to other sectors. Until the 1960s, mass production was called Fordism (Wang et al., 2016). Today, less developed industries and the second industrial revolution in countries are still going on in part according to the level of development of the sector and countries.

The use of electricity in factories instead of steam energy, the use of crude oil as a source of energy instead of coal, and the series production assembly lines were innovations introduced by the Second Industrial Revolution into production systems. With Fordist series production and Taylor production techniques, productivity increases were achieved with the increase in production speeds. The increase in productivity has led to the increase in revenues and the increase in income has led to the rise of the middle class (Berger, 2014; Wagner et al.,2016).

The third industrial revolution (1974-2011) is mass production enables the delivery of uniform products to the market. Since the second half of the 20th century, customer production demands have started to change, and the logic of mass production has changed. As computers, automation systems, information and communication technologies started to be used in production lines, production models were started to be produced according to personal demands instead of mass production (Gabaçlı & Uzunöz, 2014). Personalized customer demands have led to the Third Industrial Revolution. Developing technologies and the use of these technologies in production systems are the main factors that start this process.

The third industrial revolution is thought to be the foundation of satellite and wireless technology products, resulting from the development and spread of information and communication technologies. Solar, wind, underground and hydrogen energies, zero emission transportation, green economy, common relations between industries, globalization of industry and trade are the main topics of this period (Glas & Kleemann, 2016; Kabaklarlı, 2016).

Fourth industrial revolution (2011 -....); every industrial revolution has led to an increase in productivity and a great acceleration in production. By today, Cyber-Physical Systems and

Internet-based production of objects that are used in production systems have led to a new industrial revolution. The Fourth Industrial Revolution is called Industry 4.0 by most sources, and unlike the third industrial revolution, it is seen that machine and machine systems automatically perform production and manage production processes without labor (Berger, 2014).

4. Development Process of Industry 4.0

There are some elements that trigger the emergence of Industry 4.0. The high-level developments in Internet and technology after industry 3.0 paved the way for the new industrial revolution. In addition to technological developments, since the 1990s, the world's share of production has shifted from developed countries to developing countries, population has increased in developing countries, costs have increased in developed countries, leading to a new revolution in production in western developed countries (Benesova & Tupa, 2017).

The production sector is one of the main sectors of Europe's economic growth. In Europe, 75 percent of exports and 80 percent of all innovations are from industrial growth but the current growth in Europe is evaluated in two different ways. While the developing Eastern European countries and the German industry are constantly growing, advanced Western European countries, such as England and France, have been losing market share in the industry for the past 20 years. In total, Europe has lost its market share in the last 20 years, while developing countries have doubled their industrial market share to 40 percent today. Since Germany has seen that the market share in the industry is constantly shifting to developing countries, it has tried to produce strategies to protect and develop its current market share for several years and has become the leading country in the industry (Hermann et al., 2016). When examining Europe in terms of developed countries, it is clear that

the share of the production market has fallen with globalization in recent years, like other developed countries.

In 1997, the concept of the liquidity of production factors, which was defined by Aron, was the idea that capitalists would direct their investments to lower cost countries by thinking about their production costs. In this case, the capital and information resources of developed countries were transferred to developing countries, while developing countries presented their raw materials and labor force to the use of developed countries. The decline in production costs triggered more production and began to globalize with the idea of capitalism. Developing countries such as Brazil, Argentina, Turkey, India, Indonesia, Taiwan, Thailand and China have begun to develop industries by combining the financial strength they have gained from developed countries with the knowledge they have learned in this process. In particular, countries under the leadership of China, India and Brazil compete with developed countries with this development opportunity, and even establish dominance over them (Kağnıcıoğlu & Özdemir, 2017).

As well as the level of development, the population rates of countries cause changes in production rates in the world in recent years. China and India ensure that the population of the country is far above the world average and labor costs are low. On the other hand, Germany and developed European countries are unable to compete with developing countries with aging populations. As a solution to this, instead of body power, it tries to spread high-tech automation systems (Wagner et al., 2017) Using high-tech production systems is an important step towards the transition to Industry 4.0.

All these developments show that developed countries need to enter a new trend in order to regain their lost market shares in the manufacturing industry. This trend is now Industry 4.0. (Kagermann et al., 2012), industry-strong countries such as

Germany believe that they can successfully implement Industry 4.0 applications. Because it will not be easy to implement industry 4.0 expertise issues such as the transition to automation systems, the establishment of sensor-dependent production information systems, the establishment of self-managing production systems, and efficient operation in countries where the industry is not strong.

5. Industry 4.0 and Expectations in Maritime

Today, maritime transportation is responsible for the transport of 90% of the international cargoes and is in a very important position for the functioning of the global economy. Especially in the intercontinental trade, it is not possible to realize the economic and efficient realization of large amounts of import and export of raw materials, food and other cargoes, except for maritime transport. The low cost and high efficiency in maritime transport has led to developments in the field of industry and economy, especially in the Far East countries, allowing goods produced at low costs to be consumed in the intercontinental markets, enabling them to achieve global living standards (Papers in Australian Maritime Affairs, 2002).

Bespoke products provide the basis for shipbuilding. It is normal for shipyards, shipowners, and government agencies to wish to add demands that could bring profound changes to the construction contract, even for ship designs previously made. All of this is not enough because customers expect the production of bespoke products to be produced at the cost of mass production. At the same time, returning shipyards to the 'smart factory' concept will allow them to respond quickly to last-minute changes or revisions (Motyl et al., 2017).

Ship Construction; it requires an integrated operation and planning of many processes from procurement of equipment and materials to design activities, subcontracting to class and legal

organization activities. This integration can be achieved through Product Lifecycle Management (PLM). PLM; It is a data management system that can integrate data, process, business systems and ultimately people in an organization. PLM software enables efficient and cost-effective monitoring and management of this data throughout its life cycle, from the emergence of a product idea to its design, production, service life and ultimately discard (Buhaug et al., 2002).

IT integration, which can increase machine automation in production, especially in activities that can be defined as automated jobs, such as resource processes, and which can decide independently, will reduce the error rate and make a more efficient process possible. With the use of large data structure in ship design, it is possible to produce a ship prototype quickly by iteration and design optimization of order parameters from the existing ship database, and accordingly, shipment of design documents to the shipyard by using PLM structure and a shipbuilding process can be possible as well (Lezzi et al., 2018).

Inventory and material management will enable the IoT network with various transmitters to be included in the design documents and parts lists, and material output and management can be realized more efficiently throughout the construction process. In addition, it will be possible to plan which equipment will be supplied to the shipyard without coming from any central decision-making mechanism by means of returns collected from cyber physical systems from the key products to be determined during the construction process. In both cases, the Just-Time concept will be realized and the work in process will be reduced. The main problems in the application of Industry 4.0 to shipbuilding and shipyards are given below (Endresen et al., 2010):

- IT security problems, which is the principle of accessing all kinds of personnel and machines to the data pool, which comes with

a large data concept, involves cyber risk in itself. To overcome this, robust internet security protocols and procedures must be developed.

- From design to shipyard production workshops, from material suppliers to subcontractors, from class organizations to various regulatory authorities, the shipbuilding and maritime process will require many organizations to work together and exchange data. This will be a disadvantage as well as a great advantage with the system's seating.

- Trained staff deficit,

- Probable strength of sector stakeholders to Industry 4.0.

- A large part of the workforce resource “smart factory” concept and labor surplus status (social dimension).

5.1. Reshaping The Maritime Sector

One of the most troublesome issues in the maritime sector is the fact that it faces conjunctural problems. These problems can be macroeconomic changes, such as economic crises, political crises. There is no direct action the sector can take to prevent them. All he can do is reduce risk damage by implementing risk management plans based on healthy risk assessments that are designed beforehand when these occur. Risk management is a very sensitive issue. Risk management needs to be “reshaping” of the organization as necessary. This shaping covers the following areas (Dalrosen et al., 2017):

- Management will react to different situations and have a capacity to be built according to the concept of ‘strategic management.

- Flexible renewal of the organization to respond to different situations.

- Critical personnel are competent and trained to respond to different situations,

- Diversification of the fields of activity of the organization,

- Digitalization to enable the collection, storage and use of large and diverse information (data).

• In this context, the following issues can be made by companies operating in the maritime area (Balland et al., 2012):

- Formation of top management according to strategic management concept,

- Financial, budgeting, organizational structure required for crisis management,

- Maritime organizations; marina, port operation, marina, shipyard business and other areas of activity, such as logistics and similar areas of activity,

- Development of Management Information Systems, transition to digital trade, and automation with high reliability.

The usage of new 5G technologies, block-chain systems and dynamic clusters techniques are the specific applications of reshaping maritime sector. 5G technologies will be modified all sectors. The maritime industry become more safety with this technological improvement. With improved communication technology comes improved maritime communication. 5G is expected to facilitate the roll out of smart drones that can return real time monitoring of ships entering and leaving ports and improve ship shore communications for ship traffic. In addition to

providing a better connectivity for the internet of things sensors that can assist in search and rescue efforts by providing real time information and accurate positioning of downed or stuck vessels. While autonomy can be a scary buzzword when talking about industries that could be autotomized. In the shipping industry, autonomous shipping could instead potentially save thousands of lives. The oceans are not a place to make mistakes and sometimes these vessels can never be safely recovered adding further to the harmful rubbish we leave in our already suffering seas. Also, the development of autonomous ships is still at the experimental stage, 5G technologies will provide a stronger base for the manufacture of remote-controlled ships, remote-piloted ships and vessels powered by artificial intelligence. Most importantly, advanced communication technologies will improve the safety of commercial shipping for the better, saving lives, preventing accidents and putting less pollution into our already affected oceans. We are already seeing a drop in the number of spills and total losses experienced every year but considering many of the ships used today are decades old and not the cleanest. There is still more the industry can be doing to ensure an eco-friendlier method of distribution. With a blockchain enabled shipping systems each vessel has generating a highly automated, self-executable and functional transportation system. The ships brain can be precisely modified to robotize rationale-based occasions. A blockchain enabler within the shipping can create multiple contracts in numerous blockchain systems connected to a single chain and improve them with restrictive energetic information not shared inside the blockchain networks. Dynamic clustering is a vital portion of bringing any industry to life. Development cherishes company and the capacity to share encounters, thoughts and discover common objectives are basic parts of any explore for arrangements. There's a vitality and a buzz, and basic for numerous of the start-up companies looking for to develop interior a cluster to end of the sea and shipping economies.

5.2. Marine Environment and Environmental Sensitivity in The Maritime Sector

More than %70 of the earth's surface is cover by oceans and seas with give minerals and nourishment, create oxygen, retain nursery gasses and keep climate alter, decide temperatures and climate designs, and support as interstates for sea-borne universal exchange. The seas economy includes a maintainable economy for the ocean-based marine environment, species and hereditary assets, biological systems, related biodiversity and common assets at the sea (UNCTAD, 2020). Climate actions, life below water, CO₂ emissions subjects are the main development goals which is based on marine environment in United Nations environment program.

In international platforms, ongoing discussions are being held to reduce and eliminate greenhouse gas emissions and new measures are being taken. Of course, the maritime sector is also affected. Maritime transport, which is an international activity, has taken important steps in this regard and studies in this field are continuing. Those operating in this sector have to be very careful about this issue (Awoyomi et al., 2019).

Reducing carbon dioxide (CO₂) emissions and preventing dangerous climate change is one of the most important issues to reduce CO₂ emissions. In fact, maritime transport is the area where carbon emissions are most efficient in commercial transportation. Fuel is the most important cost in maritime transport, so reducing CO₂ emissions is important for maritime transport, which is around 2.6% (Rehmatulla et al., 2017).

Environmental pollution is not just CO₂ emissions. To reduce the greenhouse effect that leads to climate change, hazardous substances such as co, NMVOC, PM, CH₄, N₂, SO_x and NO_x (Nitrogen and Sulphate Derivatives) must also be controlled. This condition requires that not only ships, but all elements such as Port, shipyard,

dismantling facilities and offshore platforms connected to the sea should be constructed so as not to pollute the environment. Therefore, both ship and other marine facilities need to be considered in the planning and construction phase to meet these qualities. Additional equipment, sea connections, filtration systems, consumables to be made for the control of the emissions made to the sea constitute an important expense item and they should be considered at the beginning (Klimarx, 2019).

5.3 Traffic Density and Security of Navigation

85% of World Trade is made by sea. In 2015, the world sea trade increased by an estimated 2% on a yearly basis, reaching a total of 10.7 billion tons. The capacity of the world maritime trade fleet has increased by more than twice compared to the beginning of 2003 and reached 50 700 commercial vessels and 1.67 billion DWT by mid-2015. The growth of the world economy and, consequently, the amount of the goods transported and the number of ships in the world's oceans has increased due to the increase in traffic density, AIS, ECDIS and satellite communications systems, facilitating navigation if it provides the danger of cruising the seas still continues. Advanced navigational aids provide great convenience in recognition, promotion and evaluation, but a large number of collected information makes it difficult for users to assess. There is a need for systems that filter the most important and priority information to the user. By associating the position-route speed information collected by navigation systems (interface), it is necessary to create a digital analysis capability that will analyze them according to the current position and movements of the ship and present the most appropriate information (Lee et al., 2018).

The term of “The Road Ahead” which is about the traffic or navigation systems in maritime enter the literature with Industry 4.0 developments. Subsequently, to survey the marine activity

security precisely each nation ought to select the foremost reasonable evaluation show for their claim conduits. Because, waterways of each nation have their possess characteristics like geography, oceanography, shipping/fishing exercises and individual characteristics of seafarers. The administrative and lawful systems in the countries will be created to encourage a secure and capable new innovation technologies with the road towards associated independent shipping route frameworks to specialized cargo vessels for costal and nearby activity. After using these Industry 4.0 technologies in navigation systems at vessels, also the risk of the piracy problems at the seas will reduce.

5.4. Automation, Digitization and Internet of the Things

In order to increase production speed and efficiency in industry, reduce the use of manpower and reduce costs, automation is made. The use of automation in ships, shipyards and ports has increased greatly. However, automation requires a certain technological investment and increases the dependency of computer systems. Developments in the field of computer and electronics require the renewal of automation systems from time to time. In open end systems suitable for development and changes, these changes are cheaper and easier to make (Balland et al., 2012).

Computer support was inevitable in the operations of both the management operating systems and the machines used in the enterprise. Digitalization is essential for providing this support easily and inexpensively. Digitalization is the transfer of data or operational processes that were previously created manually to a computer or to a digital environment. With the power of the computer, the process goes faster, and data access and resource management are simplified. Information mining and Artificial Intelligence have become a necessity in today's large enterprises. Digitization is also essential for these applications (Eide et al.,

2011).

As a result of the widespread use of the Internet, “Internet of things” has emerged. This new approach can be described as a wide network of communication in which physical objects are interconnected with each other or larger systems. The purpose of the system is to connect objects to objects, and object to people. Especially in a very wide geography and 7 days 24 hours operation of the sea transportation in this new concept should be considered the benefit of absolute (Endresen et al., 2010).

In summary, in order to operate marine sector systems consisting of Huge Ships, Ports and shipyards efficiently and economically, it is now necessary to assimilate new developments such as automation-digitization-information mining-artificial intelligence-Internet of objects.

5.5. Financial Difficulties

The capacity of ports, shipyards and offshore platforms related to ships and sea has grown. Today, ship prices are between 50 and 250 million dollars. The cost of a bulk cargo fleet of 20 ships is between \$ 1 and \$ 2 billion. The cost of installation of a medium-sized port varies according to the region but is over \$ 1 -2 billion. It is essential to have a financial source for such investments. Traditionally, the maritime sector, especially the supply of ships is carried out with loans. As a result of the growth of ships and the use of high technology, it is no longer possible to provide ships with small-scale loans. Lenders want to see at least 7-year strategic plans of the companies in the provision of large amounts of loans. In other words, in order to operate the financial system, the company that is looking for credit has to be first switched to the strategic management system. In order to switch to strategic management system, companies need to gain the following skills in the light of their recommendations at Freeman (2011):

- Strategic Orientation (Determination of the objectives of the company and management in this direction),
- Formulation of the Strategic Program (Progressively identifying programs),
- Budgeting (Use of resources in accordance with strategic plan, Accurate determination of possible income and expense table),
- Continuous Control (to ensure that the Strategic Plan is implemented correctly),
- Company Structure and Working System (Establishing a macro level organization and management system for full implementation).

Exceptional powers of alter come in the sea with the Industry 4.0 phenomenon. Inactive cooperation moves toward dynamic because of the equipment and its compounds costs are more than before 2000. Also, conventional and elective budgetary firms are getting to be progressively included within the possession and operation of intermodal resources. But it has been a result of the credibility problems with the advancement of worldwide exchange. Shipping industry, whereas generally youthful compared to standard resources, advanced out of the tall instability seen within the sea markets and are outlined to assist oversee chance. This hazard radiates from changes in cargo rates, bunker costs, vessel costs, scrap costs and the more conventional ranges of intrigued rates and outside trade rates. After all, the maritime sector don't overcome this liquidity problem.

5.6. Collaboration, Cooperation and Community Relations

In the 20th century, the concept of cooperation became very strong and many organizations achieved significant success. Later, the transfer of consortia began. Consortiums have enabled companies with a common purpose in different business areas to acquire the ability to collaborate with others, thus benefiting from much larger projects. Shipbuilding industry, especially shipyard - machine and auxiliary machine manufacturers - the company established by the manufacturers of electronic systems has reduced the cost while increasing the capacity and made the emergence of much better products (Ketchum & Pourzanjani, 2014).

In the same way, the number of professional associations bringing together spouses or similar professions has increased and they have become stronger. In the meantime, the use of the internet has introduced a concept called social media. Increasing communication among people has also strengthened non-governmental organizations. The resistance, protests and publications created by some non-governmental organizations have started to put big companies in serious trouble. Moreover, globalization has given great importance to the relations of large companies with society. Social reactions to environmental pollution have made these companies very difficult. In this respect, the maritime sector has now had to establish good relations with the non-contact community. This has made it necessary for the Public Relations Unit, which has not been active in maritime organizations before (Dalrosen et al., 2017).

The Industry 4.0 digitalization progress change the maritime industry all over the world. After that the digital and transformative cooperations become more important. Conventional shipping companies have matched up with innovation companies, and the

result of these associations are imaginative and transformative product with these relationships.

5.7. Organization

Activities outside technical and Commercial Management in maritime business are defined as policy determination, planning, strategy determination, accounting, tax affairs, finance; law, publicity and marketing (Drewery, 2006). From these activities, tax affairs, finance, law, Promotion and marketing functions were carried out in the form of consulting and outsourcing in small companies. Companies that are growing and whose financial values are increasing should now create these activities in their own bodies. In particular, in order to continuously monitor and control the financial risk, which is always one of the most important risks in a maritime company, the financial activity must be one of the most sensitive areas within the company. Today, it is common for companies that are outside the main field of activity of an organization to carry out some activities that are more economical than those that are specialized in this field to be carried out in the form of outsourcing. Maritime business advertising, agency and broker activities, electronic commerce (e-commerce), training, etc. are appropriate activities for outsourcing, but in order to carry out these activities in a healthy way, there is a need for a structure and order to control outsourcing within the company (Eide et al., 2011).

Modern maritime operations include more sophisticated part of the impact of the maritime industry. Each shipping plants serves a special combination of requests, in a special physical setting, beneath interesting commercial and organization imperatives. Accomplishing a adjust between execution, efficiency, and fetched adequacy requires a exhaustive, synchronous examination of all issues in Maritime planning process and strategic development with Industry 4.0 earnings. After using these organizational behaviors of Industry 4.0, the maritime sector become more efficient, productive

and powerful level.

5.8. Total Quality Management (TQM)

Customer satisfaction is vital for maritime transport, which is a commercial activity. A Total Quality Management System is needed to ensure customer satisfaction and ensure efficient, operational and financial effectiveness. This system needs to be supported by internal and external audit. Nowadays, it is inevitable to use ISO 18001 standards related to Occupational Safety and Health as well as ISO 9001 and ISO 14001 in the implementation of TQM. In the new TQM concept, a risk assessment is required for each process, which is necessary and necessary for making risk management plans that are vital during crisis periods (Ekinici et al., 2018).

There are many specific total quality management factors can be improved at the maritime sector with Industry 4.0 applications. Cargo demands, misplaced time occurrences due to disappointment of apparatus, detentions/deficiencies amid vetting/psc reviews will be zero with TQM methods. Also, the maritime sector will be understanding the quality information systems much better, reduced the operational costs minimum and transform the turnaround time well using with TQM techniques.

5.9. Sustainable and Quality Manpower

High-tech systems used in ships, shipyards, harbors and other marine facilities need to be equipped with the manpower to use them efficiently. Germanist Lloyd and Fraunhofer CML (2014) conducted a survey examining the problems of 100 large maritime companies and found that 88 percent of respondents had the biggest problem with staff (Sandberg, 2018). Due to the difficulties of working on ships and offshore structures, it is quite difficult to find volunteer young people, especially in developed countries. In

BIMCO / ISF's Manpower Report-2016, the deficit in the number of officers working on board was calculated as 97,000 in 2020 and 147,500 in 2025. Beyond that, modern systems in the maritime industry require high-tech personnel to employ them at full capacity. As an example, personnel using automation systems should be capable of restoring the systems they control in the event of a failure. For this purpose, in addition to the information given in classical training programs, automation systems should be subjected to additional training in order to know the working principles and limitations. There is a need for people who are able to follow the maritime developments and conduct scientific research on these issues. For this purpose, it is necessary for the universities providing maritime education to increase their research skills and to open master programs in marine technologies and applications (Han et al., 2019).

Quality manpower supply become the most vital figure driving sustainability in maritime sector with Industry 4.0 sustainable process. For producing of more useful and technical advanced ships and harbour systems to meet this expanded request for seaborne exchange, alongside modern necessities for controlling security will request with well trained and educated personnel staff. So that, it is simple to see why economic improvement needs economical sea transportation framework and why maintainable shipping needs feasible and quality labor supply.

6. Conclusions and Implications

If we define maritime trade according to economic concepts, it is an effort that has a high capacity, low profit return, but its demand is constantly increasing, indispensable and operates on a global scale. Maritime sector is an area of activity which is constantly under the influence of high technological developments and where new technologies are widely applied, which requires continuous cooperation and cooperation both in and out of Turkey.

Marine tools, facilities and organizations that are responding almost twice to the continuous growth of the world economy are in the direction of continuous growth. Considering these determinations, current trends and predictable needs of the future and the predictions regarding maritime transport will be as follows:

- Marine-related organizations should be reshaped to meet the needs of the future.

- Measures and regulations related to the increasing environmental protection sensitivity in the world will directly affect almost every area of the sector. Modification of ships and facilities in accordance with the new regulations is a very difficult and expensive task. For this reason, we should focus on the construction of environmentally friendly ships, green harbors and shipyards.

- The limited resources on land, as a new resource, increase the attempts to benefit from the sea and provide useful results. Taking advantage of high technology, it is important to attach importance to the development and dissemination of marine technologies that play a key role in such activities.

- Increasing traffic density in the seas of the world requires more comprehensive measures for navigation safety. There is a need for more excellent navigational aids that are easy to use and make it easier for users to make decisions.

- Automation, Digitization and Internet of Things are inevitable for the management and operation of growing maritime organizations. Furthermore, information mining and artificial intelligence applications will be unavoidable especially in large companies during the planning and execution phase.

- The most important problem during the establishment phase of large-scale companies is financing. Strategic planning should also

be focused on financing, restructuring according to strategic management concept and structuring of the systems accordingly. Finance is also one of the most important measures that an organization has in terms of risk management.

- In organizations, the units such as finance, budgeting, public relations and law, which were not given much importance before, should be given importance. Reducing the cost of outsourcing offers the opportunity to benefit from the organizations specialized in the fields not related to the organization's own business. However, companies need a mechanism to keep their activities under strict control.

- In order for an organization to be able to work more efficiently, to increase its operational and financial effectiveness and to ensure the satisfaction of customers that are indispensable for trade, it needs to establish a Total Quality Management System that takes advantage of internal and external audits together. In the new TQM concept, risk assessment is required for each process. Risk management is essential to reduce the effects of economic crises that our world has fallen into every 10 years. The most important input of risk management will be the risk assessments made within the scope of TQM.

- We live in an age when advanced technologies are constantly affecting maritime trade and the reaction time is very short. It must have the manpower to use these advanced systems, and to make a quick and accurate profit. Today, the number of manpower is very high. In order to create high quality manpower to be employed in maritime trade, the training system needs to be arranged in a dynamic way to meet the needs.

As a result, the industrial revolution of Maritime 4.0 is presented with developing and troublesome technologies. Also, main point of the future is digitalization in maritime sector

researches. Openings for the sea industry to gotten to be more secure and more effective whereas at the same time diminishing its natural impression. This will make an imaginative exchanging environment, connecting related angles such as the Advanced Economy, Future Cities and modern exchanging frameworks such as Blockchain. The longer-term workforce will have to be adjust to this changing work environment, with changing working demeanors and unused abilities brought approximately by unused innovative and demographical changes. New jobs and employments will be made moving the center of human assets to empower expanded proficiency and throughput. With an expanded utilize of Manufactured Insights and Mechanical frameworks comes an expanded accentuation on the part of human-machine collaboration; inquiring questions approximately how data can be nourished back to the human client and how the framework can be guaranteed to guarantee client believe within the Counterfeit Insights. Modern aptitudes will require unused shapes of preparing to keep up with the tall speed of alter. Education that can be conveyed carefully and remotely while still keeping up the association and part models of one to one training. Innovation can be astonishing, it can be game-changing, but innovations on their claim do nothing. It is the combination of individuals and innovation that produces things happen to complete in the maritime industry.

7. Research Limitations and Directions for Further Research

Developing technology, increasing customer demand and intense competition; it will make the recently introduced Industry 4.0 implementation inevitable. The high efficiency it promises, the production of bespoke products at the cost of mass production, and the low cost and error-free production attracts the producers more and more day by day. The application of the principles of Industry 4.0 to the shipbuilding sector is seen as essentially possible. It is a

foreseeable fact that the current shipyard production structure and the way of doing business with its stakeholders cannot change at once. In this respect, it is important to allocate a certain initial investment cost and consider the internet infrastructure and data processing units as the most important part of production instead of being seen as support for production. In addition, it is necessary to create an infrastructure that will ensure the management of all processes, from the idea of PLM-like product to its design and discard, to ensure internet security, to train qualified personnel in this matter.

As a last word, in a world where high competition conditions exist, the maritime transport sector must continuously follow the technological developments and reshape itself by taking into consideration the needs of the future.

References

- Aksoy, S. "Değişen teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı anlamaya dair bir giriş". *Sosyal Araştırma Vakfı Katkı*, 4, (2017): 34-44.
- Alçın, S. 2016. "Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0". *Journal of Life Economics*, 8, (2016), 19-30.
- Awoyomi, A., Patchigolla, K., & Anthony, E. J. "CO2/SO2 emission reduction in CO2 shipping infrastructure". *International Journal of Greenhouse Gas Control*, 88, (2019), 57-70.
- Balland, O., Erikstad, S.O., & Fagerholt, K. "Optimised selection of air emission controls for vessels". *Maritime Policy and Management: The flagship journal of international shipping and port research*, (2012).

- Bartodziej, C. J. "The concept industry 4.0: an empirical analysis of technologies and applications in production logistics". Springer, (2016).
- Baur, C., & Wee, D. "Manufacturing's next act.". *McKinsey Quarterly*, June, (2015).
- Benesova, A., & Tupa, J. "Requirements for Education and Qualification of People in Industry 4.0". *Procedia Manufacturing*,. (2017), 2195 – 2202.
- Berger, R. "Industry 4.0. The new industrial revolution. How Europe will succeed?". (2014) downloaded 22.05.2019, https://www.rolandberger.com/publications/publication_pdf/roland_berger_tab_industry_4_0_20140403.pdf.
- BMWi - The Federal Ministry for Economic Affairs and Energy of Germany. "Maritime Agenda 2025". *MKL Druck GmbH & Co.KG*, Berlin, March, (2017).
- BST - Business Sweden Tokyo. "Opportunities & Barriers to implementation of Industry 4.0 in Japan", Stockholm, (2017).
- Buhaug, Q. et al., "Second IMO GHG study". *International Maritime Organization (IMO)*, 20, (2009).
- Burritt, R., & Christ, K. "Industry 4.0 and environmental accounting: a new revolution?". *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*, 1(1), (2016), 23–38.
- Camarinha-Matos, L. M., Fornasiero, R., & Afsarmanesh, H. "Collaborative networks as a core enabler of industry 4.0". *Working Conference on Virtual Enterprises*, Springer, (2017), 3-17.

CSSC - China 5 Shipbuilding Corporation. "CSSC Developing a Smart Ship for the Future". Shanghai, (2015).

Dalrosen, S., et al., "Update on emissions and environmental impacts from the international fleet: The contribution from major ship types and ports". *Atmospheric Chemistry and Physics*, 9, (2017), 2171-2194.

Deniz, C. "Gemi makinelerinde Enerji Ekonomisi". (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2000).

DM - Digital Mariner. "Shipbuilding 4.0: the digital thread in shipbuilding technology". *Siemens Enthusiast*, downloaded 18.02.2020, <http://community.plm.automation.siemens.com>, (2017).

Drewery, A. "Metaphysics in science". Oxford: Blackwell, (2006).

Eide, M.S. et al., "Future Cost Scenarios for reduction of Ship CO2 Emissions". *Maritime Policy and Management*, Routledge Taylor and Francis Group, (2011).

Ekinci, Y. et al., "A segmentation-based analysis for measuring customer satisfaction in maritime transportation". *Transport*, 33(1), (2011), 104-118.

Endresen, Q. et al., "The environmental impacts of increased international maritime shipping, past trends and future perspectives". *OECD/ITF Global Forum on Transport and Environment in a Globalising World*, (2010).

Fırat, S. Ü., & Fırat, O. Z. "Sanayi 4.0 devrimi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme: Kavramlar, küresel gelişmeler ve Türkiye". *Toprak İşveren Dergisi*, 114, (2017), 10-23.

Freeman R.E. "Strategic Management". Cambridge Press, London (2011).

Gabaçlı, N., & Uzunöz, M. "IV. Sanayi Devrimi: Endüstri 4.0 ve Otomotiv Sektörü". *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2, (2017), 149-174.

Glas, A. H., & Kleemann, F. C. "The impact of industry 4.0 on procurement and supply management: A conceptual and qualitative analysis". *International Journal of Business and Management Invention*, 5(6), (2016), 55-66.

Xiao, Y. & Wu, S. "China's high-quality marine ship and crew development environment optimization recommendations based on the fuzzy comprehensive evaluation". *2018 International Workshop on Education Reform and Social Sciences*, Atlantis Press, (2019).

Hermann, M., Pentek, T., & Otto B. "Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios", *System Sciences*, (2016).

HHI- Hyundai Heavy Industries. "Hyundai Heavy Industries and Ulsan Metropolitan City Opens Center for Creative Economy & Innovations", *Shipbuilding News*, Korea, (2015).

Hughes D. "Shipping Commits to CO2 Roadmap". *The Business Times*, Singapore, (2016).

Kabaklarlı, E. "Endüstri 4.0 ve dijital ekonomisi; Dünya ve Türkiye ekonomisi için fırsatlar, etkiler ve tehditler". *Nobel Bilimsel Eserler*, Ankara, (2016).

Kagermann, H., Wahlster, W., & Helbig J. "Bericht der promotorengruppe kommunikation im fokus: Das zukunftsprojekt industrie 4.0". *Bericht der Promotorengruppe Kommunikation*, Forschungsunion, (2012).

- Kağnıcıoğlu, C. H. & Özdemir, E. “Endüstri 4.0 bağlamında Eskişehir ilindeki KOBİ’lerin değerlendirilmesi”. *PressAcademia Procedia*, 3, (2017), 900-908.
- Kennedy S. “Made in China 2025”. *Center for Strategic & International Studies*, downloaded 19.02.2020, <http://csis.org/analys/made-china-2025>, (2015).
- Ketchum C. & Pourzanjani M. “European Maritime Post Graduate Programmes for Former Seafarers”. World Maritime University, Malmo, (2014).
- Kilmarx, R. A. “America's Maritime Legacy: A History of the US Merchant Marine and Shipbuilding Industry Since Colonial Times”. Routledge, (2019).
- Lee, P. T. W., et al., “Research trends and agenda on the Belt and Road initiative with a focus on maritime transport”. *Maritime Policy & Management*, 45(3), (2018), 282-300.
- Lezzi, M., Lazoi, M., & Corallo, A. “Cybersecurity for Industry 4.0 in the current literature: A reference framework”. *Computers in Industry*, 103, (2018), 97–110.
- Mehami, J., Nawi, M., & Zhong, R. Y. “Smart automated guided vehicles for manufacturing in the context of Industry 4.0”. *Procedia Manufacturing*, 26, (2018), 1077- 1086.
- Motyl, B., et al., “How will change the future engineers’ skills in the Industry 4.0 framework? A questionnaire survey”. *Procedia Manufacturing*, 11, (2017), 1501 – 1509.
- Papers in Australian Maritime Affairs, “The Strategic Importance of Seaborne Trade and Shipping”. Australia, (2002).

- Pereira, A.C., & Romero, F. "A review of the meanings and the implications of the Industry 4.0 concept". *Procedia Manufacturing*, 13, (2017), 1206–1214.
- Rehmatulla, N., Calleya, J., & Smith, T. "The implementation of technical energy efficiency and CO2 emission reduction measures in shipping". *Ocean Engineering*, 139, (2017), 184-197.
- Salkın, C., et al., "Industry 4.0: Managing The Digital Transformation". Springer, (2018), 3-22.
- Sandberg, E. A. "An analysis of the marine corps selection process: Does increased competition lead to increased quality". Naval Postgraduate School Monterey United States, (2018).
- Santos, C. et al., "Towards Industry 4.0: an overview of European strategic roadmaps". *Procedia Manufacturing*, 13, (2017), 972– 979.
- Saucedo-Martínez, J. A., et al., "Industry 4.0 framework for management and operations: a review". *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, (2018), 1-13.
- Sung, T. K. "Industry 4.0: a Korea perspective". *Technological Forecasting and Social Change*, 132, (2018), 40-45.
- UNCTAD -United Nations Conference on Trade and Development. "Oceans Economy and Fisheries" downloaded 11.03.2020, <https://unctad.org/en/Pages/DITC/Trade-and-Environment/Oceans-Economy.aspx>,. (2020).
- Yuyang L. "Big Data herald era of smart ships", *China Economic Net*, China, (2014).

Wagner, T., Herrmann, C., & Thiede S. "Industry 4.0 impacts on lean production systems". *Procedia CIRP*, 63, (2017), 125 –131.

Wang, S., Wan, J., Li, D., & Zhang, C. "Implementing smart factory of industrie 4.0: an outlook". *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 12(1), (2016).

TÜRKİYE İÇİN İŞSİZLİK HİSTERİSİ HİPOTEZİNİN DALGACIK TABANLI BİRİM KÖK TESTLERİ İLE SINANMASI

Mücahit AYDIN*

Öz

Bu çalışmada Türkiye için işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliği 2005:01-2018:10 dönemi için dalgacık tabanlı birim kök testleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarının karşılaştırılabilmesi amacıyla zaman ve frekans alanı birim kök testleri birlikte kullanılmıştır. Zaman alanı birim kök testlerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmışken frekans alanı birim kök testlerinden Fan ve Gencay (2010) dalgacık tabanlı varyans oranı ve Eroğlu ve Soybilgen (2018) dalgacık tabanlı Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye için işsizlik oranı serisinin seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle işsizlik oranı değişkenine gelen şokların etkisi kalıcı değil geçicidir. Bu sonuca göre Türkiye için incelenen dönemde işsizlik histerisi hipotezi geçerli değildir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Birim Kök, Dalgacıklar, Frekans Alanı.

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Mail: aydinm@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4934-0191

Testing the Unemployment Hysteresis Hypothesis with Wavelet-Based Unit Root Tests for Turkey

Abstract

In this study, the validity of unemployment hysteresis hypothesis was investigated using wavelet-based unit root tests for the period 2005:01-2018:10 for Turkey. Time and frequency domain unit root tests were used together to compare the results of the study. The Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test was used as time domain unit root test in the study. On the other hand, Fan and Gencay (2010) wavelet-based variance ratio test and Eroğlu and Soybilgen (2018) wavelet-based ADF test were used as frequency domain unit root tests. According to the results, the unemployment rate series have been obtained stationary for Turkey. In other words, the effect of shocks on unemployment rate is temporary, not permanent. According to the results of this examination period, the unemployment hysteresis hypothesis does not valid in Turkey.

Keywords: Unemployment, Unit Root, Wavelets, Frequency Domain.

1. Giriş

Özellikle gelişmekte olan veya az gelişmiş ekonomilerin en büyük problemlerinden biri işsizlik sorunudur. İşsizlik ayrıca ekonomilerin gelişmişlik durumunu gösteren önemli göstergelerden biridir. Dahası fakirliğin en önemli nedeni olarak da gösterilmektedir. Temel anlamıyla işsizlik çalışmaya elverişli ve istekli olup da iş bulamayanların genel tanımıdır. İşsizlik oranı ise toplam nüfusun içerisindeki işsizlerin oranını ifade etmektedir. Literatürde işsizlik ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığı dönem ise 1970'li yıllardır. Bu yıllarda ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte dünyadaki işsizlik oranlarında hızlı bir artış yaşanmıştır. İşsizlik oranlarının eski seviyelere dönmemesi ekonomistlerin bu konudaki araştırmalarını yoğunlaştırmasına neden olmuştur.

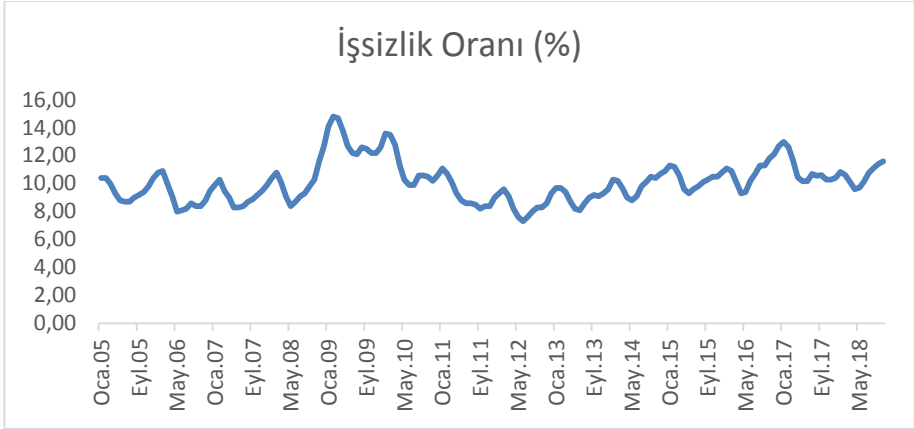
Literatürde işsizlik ile ilgili ortaya atılan ilk teori Friedman (1968) ve Phelps (1967) tarafından önerilen doğal işsizlik oranı hipotezidir. Doğal işsizlik işgücü arz ve talebi tarafından belirlenen

işsizlik olarak tanımlanabilir (Ener ve Arıca, 2011). Talep ve arz dalgalanmaları her ne kadar gerçek işsizlik oranlarını doğal işsizlik oranından saptırsa da enflasyondaki değişiklikler işsizlik oranının tekrar doğal işsizlik oranına dönmesine neden olacaktır (Song ve Wu, 1998). Doğal işsizlik oranı hipotezi ise ekonomide yaşanan şokların işsizlik oranı üzerinde geçici bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu hipotez, işsizlik oranı serisinin durağan bir yapı sergilemesi yani $I(0)$ olması durumunda geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, işsizlik uzun vadede beklenen enflasyonun gerçek enflasyona eşit olması durumunda ortaya çıkan bir denge seviyesine yaklaşmaktadır. Bu denge seviyesi doğal işsizlik oranı olarak adlandırılmaktadır. Blanchard ve Summers (1986) doğal işsizlik oranının hipotezini eleştirmiş ve işsizlik histerisi hipotezini literatüre kazandırmışlardır. Bu hipoteze göre, doğal işsizlik oranlarını belirleyen faktörler nedeniyle işsizlik oranları üzerindeki şokların etkisi kalıcı olacaktır ve ekonomik durgunluktan kaynaklı olarak artan işsizlik oranı, ekonomik büyümeye rağmen kendiliğinden denge seviyesine geri dönmeyecektir (Barışık ve Çevik, 2009). İşsizlik histerisi hipotezi, işsizlik oranı serisinin düzey değerlerinde birim kök içermesi durumunda yani $I(1)$ yapı sergilemesi durumunda geçerlidir. Uzun vadeli işsizlik oranı doğal işsizlik oranını arttırmaktadır, diğer bir ifadeyle bu eğilimler uzun vadeli işsizlik oranının değişmesine neden olmaktadır (Güriş vd., 2017). İşsizlik histerisi hipotezinin geçerli olduğu durumlarda işsizliği orijinal seviyesine döndürmek için politika düzenlemeleri gerekmektedir. Doğal işsizlik oranı durumunda ise işgücü piyasası, istihdamı teşvik etmek için devlet politikasından herhangi bir yardım almadan da işsizlik oranları uzun vadede denge seviyesine geri döneceğinden herhangi bir politika düzenlemesine ihtiyaç duyulmamaktadır (Chang, 2011).

İşsizlik Türkiye için en önemli makroekonomik problemlerin başında gelmektedir. Şekil 1 Türkiye'nin işsizlik oranı serisinin 2005:01-2018:10 döneminde aylık seyrini göstermektedir. Şekil 1

incelendiğinde işsizlikte sürekli bir dalgalanma olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmanın nedenleri yaşanan ekonomik krizler ve ekonomideki belirsizlikler olarak gösterilebilir. Türkiye için incelenen dönemde en yüksek işsizlik oranı 2009:02 döneminde 14.8 olarak kaydedilmiştir. Bu yükselişin sebebinin 2008 krizinin etkileri olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan incelenen dönemde en düşük işsizlik ise 7.3 ile 2012:06 döneminde tespit edilmiştir. Dalgalı bir seyir izleyen ve birçok toplumsal problemi beraberinde getiren işsizliğin Türkiye için iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sorunun üstesinden gelmek için etkili istihdam politikalarının geliştirilmesi, işsizliğin dinamik özelliklerinin doğru bir değerlendirmesini gerektirir. Kullanılacak politika araçlarının seçimi noktasında işsizlik oranı serisinin durağanlık özelliklerinin doğru olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu durum Türkiye için doğal işsizlik mi yoksa histeri hipotezinin mi geçerli olduğunun incelenmesi anlamına gelmektedir. Bu incelemenin sonuçları uygulanacak politika araçlarının belirlenmesi konusunda büyük bir yol gösterici olacaktır.

Şekil 1. Türkiye için 2005:01-2018:10 Dönemi İşsizlik Oranları

Kaynak: International Financial Statistics (IFS) Veri Tabanı

Bu çalışmada Türkiye için işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliği 2005:01-2018:10 dönemi için dalgacık tabanlı birim kök testleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın literatüre katkısı ise

kullanılan ekonometrik yöntem noktasında ortaya çıkmaktadır. Histeri hipotezinin incelenmesinde kullanılan birim kök testinin seçimi oldukça önemlidir. Bu çalışmada serinin tüm yapısal özelliklerini inceleme imkânı sunan dalgacık tabanlı birim kök testleri kullanılmıştır. Bu konu ile ilgili literatür hakkındaki mevcut bilgiye göre bu çalışma dalgacık tabanlı birim kök testlerinin işsizlik histerisinin incelenmesi noktasında kullanıldığı ilk çalışmadır. Ayrıca çalışmada sonuçların karşılaştırılabilmesi amacıyla frekans alanı yaklaşımına dayalı dalgacık birim kök testlerinin yanında zaman alanı yaklaşımına dayalı birim kök testi de kullanılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben konu ile ilgili literatürde yapılmış çalışmaların derlendiği literatür özeti bulunmaktadır. Üçüncü bölüm verinin ve kullanılan ekonometrik yöntemin tanıtıldığı bölümdür. Çalışmanın uygulama sonuçları dördüncü bölümde sunulmaktadır. Beşinci ve son bölüm sonuç sunulduğu bölümdür.

2. Literatür Özeti

İşsizlik histerisi hipotezi literatürde sıkça incelenen konulardan biridir. Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar kullanılan yöntem, ülke grubu ve inceleme dönemine göre farklılıklar göstermektedir. İşsizlik histerisi hipotezinin incelenmesinde birim kök testleri kullanılmaktadır. Konu ile ilgili yapılan ilk çalışmalar klasik birim kök testleri yardımıyla yapılmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak Blanchard ve Summers (1986), Brunello (1990), Mitchell (1993), Arestis ve Mariscal (2000) ve Røed (2002) çalışmaları gösterilebilir. Sonraki yıllarda klasik birim kök testlerinin yerini yapısal kırılmalara izin veren birim kök testleri almıştır. Literatürde kırılmalı birim kök testleri ile yapılmış çalışmalara Mitchell (1993), Arestis ve Mariscal (2000), Papell vd. (2000), Clemente vd. (2005), Lee ve Chang (2008) ve Gustavsson ve Österholm (2010) çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Son zamanlarda ise işsizlik histerisi hipotezinin testi

Fourier birim kök ve Residual Augmented Least Square (RALS) birim kök testi gibi yeni yaklaşımlar kullanılarak yapılmaktadır. Chang (2011), Chang ve Lee (2011), Furuoka (2014), Cheng vd. (2014) ve Yaya vd. (2019) Fourier birim kök testinin kullanıldığı çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Meng vd. (2017) ve Krištić vd. (2019) çalışmaları ise RALS yöntemi kullanılarak işsizlik histerisi hipotezinin incelendiği çalışmalara örnektir.

Literatürde Türkiye ile ilgili yapılmış olan çalışmalardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür. Yılcı (2009) Türkiye’de 1923-2007 dönemi için işsizlik histerisi hipotezini yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanarak incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuca göre belirtilen dönemde Türkiye için işsizlik histerisi hipotezi geçerlidir. Yıldırım (2011) 1923-2010 dönemi için çoklu yapısal kırılmalı birim kök testleri ile işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliğini analiz etmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar işsizlik histerisi hipotezinin söz konusu dönemde Türkiye için geçerli olduğunu göstermektedir. Güloğlu ve İspir (2011) Türkiye’de 1988-2008 dönemi için sektöre özgü işsizliğin doğal işsizlik veya histeri hipotezi ile açıklanıp açıklanamayacağını panel birim kök testi ile incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçta Türkiye için sektörel işsizliğin, doğal işsizlik hipotezinin özel bir durumu ile açıklanabileceği raporlanmıştır. Saraç (2014) Türkiye’de Ocak 2005 – Temmuz 2013 dönemi için işsizlik histerisi etkisini doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri ile incelemiştir. Sonuçlara göre, işsizlik ve işgücü serileri doğrusal birim kök testi sonuçlarına göre durağan iken doğrusal olmayan birim kök testi sonuçlarına göre ise sadece bir rejimde durağandır. Bayrakdar (2015) çalışmasında Türkiye için işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliğini 2000-2013 döneminde çeyreklik veriler kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye için belirlenen dönemde işsizlik histerisi hipotezi geçerlidir.

Güriş vd. (2017) Türkiye’de işsizlik histerisi hipotezinin varlığını 1970-2014 dönemi için doğrusal olmayan birim kök testleri

kullanılarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulguları işsizlik histerisi hipotezinin Türkiye için geçerli olmadığını göstermektedir. Taş ve Uğur (2017) 1980-2013 döneminde Türkiye için histeri hipotezinin geçerliliğini araştırmışlardır. Kırılmalı ve kırılmasız birim kök testlerinin kullanıldığı çalışmanın sonuçları Türkiye için belirlenen dönemde histeri hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Tekin (2018) çalışmasında Türkiye'de 2005-2017 dönemi için işsizlik histerisi hipotezinin varlığını Fourier birim kök testleri kullanarak incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar Türkiye için belirlenen dönemde histeri hipotezinin geçerli olduğu yönündedir. Yıldırım ve İnançlı (2018) 2005 Ocak -2016 Temmuz dönemi için Türkiye'de işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliğini Fourier birim kök testleri kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre incelenen dönemde Türkiye için histeri hipotezinin geçerli olmadığı raporlanmıştır.

3. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada Türkiye için işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliği veri uygunluğuna göre 2005:01-2018:10 dönemi için dalgacık tabanlı birim kök testleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada kullanılan Türkiye için işsizlik oranı verisi International Financial Statistics (IFS) veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışmada karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla zaman ve frekans alanı birim kök testleri birlikte kullanılmıştır. Zaman alanı yaklaşımlar seriyi bir zaman patikası boyunca değerlendiren yaklaşımlardır. Bu tür yaklaşımlar seriye ilişkin zaman bilgisini kullanırken frekans bilgisini dışlamaktadır. Bu durum seriye ilişkin bilginin tam olarak kullanılamamasına neden olmaktadır. Frekans alanı yaklaşımlar ise çeşitli dönüşüm işlemleri uygulayarak seriye ilişkin frekans bilgisini elde edebilmek amacıyla kullanılmaktadır. Frekans alanı yaklaşımlar temelde iki farklı dönüşüm metodu

uygulamaktadır. Bunlardan biri Fourier yaklaşımı iken diğeri ise dalgacık yaklaşımıdır. Fourier yaklaşımı seriyi Sinüs ve Kosinüs fonksiyonları yardımıyla frekans boyutuna dönüştürmektedir. Bu yaklaşımın en büyük eksikliği ise seriye ilişkin frekans boyutunun elde edilirken zaman boyutunun dışlanmasıdır. Bunun sebebi ise sonsuz aralığa sahip sinüs ve kosinüs fonksiyonlarıdır. Sonraları bu dezavantajın ortadan kaldırılması amacıyla her ne kadar yeni teknik¹ geliştirildiyse de Fourier dönüşümü zaman bilgisi noktasında hala eksik kalmaktadır. Dalgacık yaklaşımı Fourier dönüşümünün bu eksikliğini ortadan kaldırmaktadır. Dalgacık yaklaşımı seriyi frekans boyutuna belli bazı filtreler yardımıyla dönüştürmektedir. Bu aşamada başlangıç ve bitiş noktası belli bazı filtrelerin kullanılması frekans bilgisinin yanında zaman bilgisinin de saklanmasına olanak sağlamaktadır.

Literatürde kullanılan dalgacık tabanlı birim kök testlerinin ilki Fan ve Gencay (2010) tarafından geliştirilen varyans oranına dayalı birim kök testidir. Eroğlu ve Soybilgen (2018) ADF ve Phillips ve Perron (1988) (PP) birim kök testlerinin dalgacık tabanlı versiyonlarını geliştirmişlerdir. Literatürde var olan doğrusal olmayan sürece dayalı dalgacık tabanlı birim kök testleri ise Aydın (2019) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Aydın (2019) çalışmasında KSS birim kök testinin dalgacık tabanlı versiyonunu geliştirmiş ve bu teste Fourier fonksiyonlar ekleyerek dalgacık tabanlı kırılmalı birim kök testini önermiştir. Aydın (2019) çalışması ile birlikte Fourier fonksiyonlar ilk defa birim kök testleri özelinde dalgacık teoremi ile birleştirilmiştir.

Bu çalışmada dalgacık tabanlı birim kök testlerinden Fan ve Gencay (2010) ve Eroğlu ve Soybilgen (2018) birim kök testleri kullanılmıştır. Fan ve Gençay (2010) birim kök testi için kullanılan dalgacık filtresi Haar dalgacığıdır. Haar dalgacığı ile kesikli dalgacık

---

¹ Pencerelenmiş Fourier dönüşümü bu amaçla kullanılmaktadır.

dönüşümü uygulanmış y_t gibi bir zaman serisi için dalgacık ve ölçekleme katsayıları sırasıyla aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Fan ve Gençay, 2010):

$$W_{1,t} = \frac{1}{\sqrt{2}}(y_{2t} - y_{2t-1}), \quad t = 1, 2, \dots, T/2 \quad (1)$$

$$V_{1,t} = \frac{1}{\sqrt{2}}(y_{2t} + y_{2t-1}), \quad t = 1, 2, \dots, T/2 \quad (2)$$

Burada dalgacık katsayıları $W_{1,t}$ serinin yüksek frekans özelliklerini içerirken, ölçekleme katsayıları $V_{1,t}$ ise düşük frekans özelliklerini içermektedir. Ortalamadan arındırılmış seri için test istatistiği aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$\hat{S}_{T,1}^{LM} = \frac{T \hat{\lambda}_v^2 \sum_{t=1}^{T/2} (V_{t,1}^M)^2}{\hat{\gamma}_0 \sum_{t=1}^T (y_t - \bar{y})^2} \quad (3)$$

Trendden arındırılmış seri için oluşturulan dalgacık birim kök test istatistiği ise aşağıda gösterildiği şekildedir:

$$\hat{S}_{T,1}^{Ld} = \frac{T \hat{\lambda}_v^2 \sum_{t=1}^{T/2} (V_{t,1}^d)^2}{\hat{\gamma}_0 \sum_{t=1}^T (\tilde{y}_t - \bar{\tilde{y}})^2} \quad (4)$$

Her iki test istatistiğinin de ortak mantığı düşük frekans katsayıları olan ölçekleme katsayılarının varyansını serinin toplam varyansına oranlamaktır. Birim kök temel hipotezinin durağanlık alternatif hipotezine karşı test edildiği testin kritik değerleri Fan ve Gençay (2010) tarafından hesaplanmıştır.

Eroğlu ve Soybilgen (2018) ADF birim kök testini dalgacık ayrıştırmasını kullanarak genişletmişlerdir. Aşağıdaki şekilde GLS işlemi uygulanmış olan seriler kullanılarak dalgacık ayrıştırması yapılmaktadır:

$$\hat{V}_{\bar{c},1,t}^L = G(B)\hat{x}_{\bar{c},2,t} \quad (5)$$

Burada dalgacık ayrıştırması ile birlikte ölçeklendirme katsayıları elde edilmiştir. Eroğlu ve Soybilgen (2018) bu katsayıları kullanarak aşağıdaki şekilde bir ADF test prosedürü geliştirmişlerdir:

$$\Delta \hat{V}_{\bar{c},1,t}^L = \delta \hat{V}_{\bar{c},1,t-1}^L + \sum_{k=1}^p \alpha_k \Delta \hat{V}_{\bar{c},1,t-k}^L + \varepsilon_{p,t}^* \quad (6)$$

Dalgacık tabanlı ADF birim kök testi için kullanılacak test süreçleri klasik ADF test prosedürü ile aynıdır. Test istatistiği ise ADF test istatistiği ile aynı olup aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

$$ADF_t^* = \frac{\hat{\delta}}{Std(\hat{\delta})} \quad (7)$$

Buna göre, $\delta = 0$ temel hipotezi serinin birim kök içerdiğini gösterirken, $\delta < 0$ alternatif hipotezi ise serinin durağan olduğunu ifade etmektedir.

4. Uygulama Sonuçları

İşsizlik oranı serisi için birim kök incelemesi ilk olarak zaman alanı birim kök testlerinden ADF birim testi kullanılarak yapılmıştır. Tablo 1 ADF birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar işsizlik oranı serisinin hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde farklı anlamlılık düzeylerinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Zaman Alanı)

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	Test İstatistiği	p	Test İstatistiği	p
İşsizlik Oranı	-3.4986*	12	-3.6583**	12

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. p uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Çalışmada zaman alanı birim kök testinin yanı sıra frekans alanı birim kök testleri de kullanılmıştır. Frekans alanı birim kök testleri dalgacık teoremine dayanmaktadır. Tablo 2 ilk frekans alanı dalgacık

birim kök testi olan varyans oranı birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Dalgacık tabanlı varyans oranı birim kök testi iki farklı veri grubuyla yapılmaktadır. Bunlardan ilki ortalamadan arındırılmış diğeri ise trendden arındırılmış verilerdir. Çalışmada her iki veri türü de kullanılmış ve sonuçlar Tablo 2’de raporlanmıştır. Buna göre işsizlik oranı serisi farklı bant genişliklerinde her iki veri gurubu için de %1 anlamlılık düzeyinde seviyesinde durağandır.

Tablo 2. Dalgacık Tabanlı Birim Kök Testi Sonuçları (Frekans Alanı)

Değişken	$\hat{S}_{T,1}^{LM}$			$\hat{S}_{T,1}^{Ld}$		
	Test İstatistiği			Test İstatistiği		
	p=10	p=15	p=20	p=10	p=15	p=20
İşsizlik Oranı	-57.08*	-64.82*	-57.58*	-57.92*	-65.77*	-58.43*

Not: * %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. p Bartlett bant genişliğini ifade etmektedir.

Tablo 3 bir diğerk frekans alanı dalgacık birim kök testi olan WADF birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. WADF testi hem sabitli hem de sabitli ve trendli model kullanılarak yapılmış ve sonuçlar raporlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre işsizlik oranı serisi %1 anlamlılık düzeyinde hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde seviyesinde durağandır.

Tablo 3. Dalgacık Tabanlı ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Frekans Alanı)

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	Test İstatistiği	p	Test İstatistiği	p
İşsizlik Oranı	-3.606*	6	-3.773*	6

Not: * %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. p ise uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen tüm sonuçlar birlikte

değerlendirildiğinde Türkiye için işsizlik oranı serisi seviyesinde durağandır. Bu durumda işsizlik serisi $I(0)$ özellik göstermektedir. Bu sonuçlara göre Türkiye için işsizlik oranı serisi durağandır ve işsizlik histerisi hipotezi Türkiye için belirlenen dönemde geçerli değildir. Diğer bir ifadeyle Türkiye için işsizlik oranı serisine gelen şoklar kalıcı değil geçicidir.

5. Sonuç

İşsizlik politika yapıcılar ve toplumun tamamı açısından önemli bir endişe kaynağıdır. Bu nedenle, işsizlik konusundaki hipotezleri test etmek politika yapıcılar ve araştırmacılar için öne çıkan bir konu haline gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye için işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliği 2005:01-2018:10 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada karşılaştırılma yapılabilmesi amacıyla frekans ve zaman alanı birim kök testleri kullanılmıştır. Frekans alanı testlerden ise dalgacık tabanlı birim kök testleri kullanılmıştır. Serilere ait tüm bilgilerin elde edilebilmesi açısından dalgacık tabanlı testlerin kullanılması büyük önem arz etmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar zaman ve frekans alanı testler için benzeşmektedir. Buna göre Türkiye için işsizlik oranı serisinin durağan olduğu yani işsizlik oranı serisine gelen şokların kalıcı değil geçici olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Türkiye için incelenen dönemde histeri hipotezinin geçerli olmadığı belirlenmiştir. Bu dönemde Türkiye için geçerli olan hipotez doğal işsizlik oranı hipotezidir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar Saraç (2004), Güriş vd. (2017) ve Yıldırım ve İnançlı (2018) sonuçları ile tutarlıdır. Türkiye için istihdam politikaları belirlenirken çalışmadan elde edilen sonucun politika yapıcılar tarafından göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Türkiye ekonomisi için incelenen dönemde işsizlik şoklarının uzun dönemde denge seviyesine yani doğal işsizliğe geri döneğinden herhangi bir devlet müdahalesine gerek duyulmamaktadır. Ayrıca Türkiye gibi yapısal kırılmalara karşı çok hassas olan ekonomilerde kırılmaların dikkate alınmasının sonuçlar üzerinde önemli etkileri olacaktır. Bu doğrultuda gelecek

çalışmalarda yapısal kırılmaları dikkate alan frekans boyutlu analizlerin kullanılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Arestis, P., & Mariscal, I. B. F. "OECD unemployment: structural breaks and stationarity", *Applied Economics*, 32(4), (2000), 399-403.
- Aydin, M. "A New Nonlinear Wavelet-Based Unit Root Test with Structural Breaks.", MPRA Paper No. 98693, (2019).
- Barışık, S., & Cevik, E. I. "Hysteresis in unemployment: evidence from sector-specific unemployment in Turkey", MPRA Paper No. 71483, (2009).
- Bayrakdar, S. "Türkiye İçin İşsizlik Histerisi Ya Da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), (2015), 45-61.
- Blanchard, O. J., & Summers, L. H. "Hysteresis and the European unemployment problem.", *NBER macroeconomics annual*, 1, (1986), 15-78.
- Brunello, G. "Hysteresis and "the Japanese unemployment problem": a preliminary investigation.", *Oxford Economic Papers*, 42(3), (1990), 483-500.
- Chang, T. "Hysteresis in unemployment for 17 OECD countries: Stationary test with a Fourier function.", *Economic Modelling*, 28(5), (2011), 2208-2214.
- Chang, T., & Lee, K. C. "Flexible Fourier Stationary Test in Unemployment for G-7 Countries.", *Economic and Finance Review*, 1, (2011), 1-12.

- Cheng, S. C., vd. "Flexible Fourier unit root test of unemployment for PIIGS countries.", *Economic Modelling*, 36, (2014), 142-148.
- Clemente, J., vd. "The unemployment structure of the US states.", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 45(4-5), (2005), 848-868.
- Ener, M., & Arica, F. "Is there hysteresis in unemployment in OECD countries? Evidence from panel unit root test with structural breaks", *Chinese Business Review*, (2011), 10(4).
- Eroğlu, B. A., & Soybilgen, B. "On the Performance of Wavelet Based Unit Root Tests.", *Journal of Risk and Financial Management*, 11(3), (2018), 47.
- Fan, Y., & Gençay, R. "Unit root tests with wavelets.", *Econometric Theory*, 26(5), (2010), 1305-1331.
- Friedman, M. "The role of monetary policy. In Essential Readings in Economics", 215-231, (1995), Palgrave, London.
- Furuoka, F. "Are unemployment rates stationary in Asia-Pacific countries? New findings from Fourier ADF test.", *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 27(1), (2014), 34-45.
- Gustavsson, M., & Österholm, P. "Hysteresis and non-linearities in unemployment rates.", *Applied Economics Letters*, 13(9), (2006), 545-548.
- Güloğlu, B., & İSPİR, M. S. "Is Natural Rate of Unemployment or Hysteresis? Sector-Specific Panel Unit Root Test Analysis for Turkey.", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(2), (2011), 205-216.
- Güriş, B., vd. "Testing for unemployment hysteresis in Turkey: evidence from nonlinear unit root tests.", *Quality & Quantity*, 51(1), (2017), 35-46.

- Krištić, I. R., vd. "Persistence and stochastic convergence of euro area unemployment rates.", *Economic Modelling*, 76, (2019), 192-198.
- Lee, C. C., & Chang, C. P. "Unemployment hysteresis in OECD countries: Centurial time series evidence with structural breaks.", *Economic Modelling*, 25(2), (2008), 312-325.
- Meng, M., vd. "Hysteresis in unemployment? Evidence from linear and nonlinear unit root tests and tests with non-normal errors.", *Empirical Economics*, 53(4), (2017), 1399-1414.
- Papell, D. H., vd. "The structure of unemployment.", *Review of Economics and Statistics*, 82(2), (2000), 309-315.
- Phelps, E. S. "Money-wage dynamics and labor-market equilibrium.", *Journal of political economy*, 76(4), (1968), 678-711.
- Røed, K. "Unemployment hysteresis and the natural rate of vacancies.", *Empirical Economics*, 27(4), (2002), 687-704.
- Saraç, T. B. "Hysteresis effect in unemployment: Turkey case.", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(3), (2014), 335-344.
- Song, F. M., & Wu, Y. "Hysteresis in unemployment: evidence from OECD countries", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 38(2), (1998), 181-192.
- Taş, S., & Uğur, B. "Türkiye için İşsizlik Histerisi mi, Yoksa Doğal Oran Hipotezi mi Geçerlidir?", *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), (2017), 25-45.
- Tekin, İ. "Türkiye'de İşsizlik Histerisi: Fourier Fonksiyonlu Durağanlık Sınamaları.", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari*

Bilimler Fakültesi Dergisi, 33(1), (2018), 97-127.

Yaya, O. S., vd. "Hysteresis of unemployment rates in Africa: new findings from Fourier ADF test.", *Quality & Quantity*, 53(6), (2019), 2781-2795.

Yılandı, V. "Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), (2009), 324-335.

Yıldırım, S. "Türkiye'de Histeri Hipotezinin Geçerliliğinin Çoklu Yapısal Kırılmalı CKP Birim Kök Testiyle Sınanması.", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), (2011), 28-47.

Yıldırım, S., & İnançlı, S. "Türkiye'de İşsizlik Histerisi Hipotezinin Geçerliliğinin Ampirik Olarak Değerlendirilmesi.", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, (2018), 45-54.

EVDEN ATÖLYEYE, ATÖLYEDEN FABRİKAYA ETNOGRAFİK BİR ÇALIŞMA: DEVREK BASTONU ÖRNEĞİ

Adem SAĞIR *

Semih KURTKARA **

Öz

Bu çalışmanın amacı sanayileşmeyle değişen üretim süreçlerinin geleneksel meslekleri nasıl etkilediğini göstermektir. Bu bağlamda odağına Devrek Bastonu'nu yerleştiren çalışma, sanayileşmenin toplumsal değişmelerle ilişkisini, bastonun dönüşüm hikayesiyle birleştirmiştir. Geleneksel mesleklerin makine karşısında direncini kaybettiğini varsayan çalışma, modern üretim sisteminin beslediği tüketim toplumu içerisinde nesneleşmelerine vurgu yapmıştır. Devrek Bastonu'nun atölyeden fabrikaya geçiş süreci nesneleşmenin sonucu olarak düşünülmüştür. Daha fazla kar güdüsü ve işin getirdiği maliyeti azaltma kaygısı “kızılçık ağacından yapılma” bastonu, odundan yapılan bir “tahtaya” dönüştürmüştür. Tahtaya dönüşen baston, üzerinde ustanın ürettiği bütün anlamlı pratikleri de kaybetmiştir. Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Devrek'te 10 baston ustasıyla görüşmeler yapılmıştır. Veriler, “sorunlar ve mesleğin anlamlandırılması”, “makineleşmenin bastonculuk kültürü üzerine etkisinin keşfedilmesi” ve “mesleğin gelecek kuşaklara aktarılması güçlüğü” şeklinde üç temel başlıkta çözümlenmiştir. Çalışmada makineleşmenin bastonun değerini düşürdüğü ve turistik bir metaya dönüştürdüğü ulaşılan önemli bir sonuç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Değişme, Makineleşme, Kültür, Meslek, Devrek Bastonu.

---

*Doç. Dr. Adem SAĞIR, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Mail: ademsagir@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0763-0518

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji
Ana Bilim Dalı, Mail: semihkurtkara@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7680-8725

An Ethnographic Study from Home to Workshop, From Workshop to Factory: Case of Devrek Canes

Abstract

This study aims to determine how production processes that change with industrialization effect the traditional profession. In this context, the study, which has placed the Devrek Walking Stick in its focus, combined the relationship of industrialization with social changes with the transformation story of the walking stick. The study, which assumes that traditional professions have lost their resistance against the machine, emphasized their objectification within the consumer society supported by the modern production system. The transition process of the Devrek Walking Stick from the workshop to the factory was considered as the result of objectification. Increased profit motive and anxiety to reduce the cost of the work turned the “dogwood tree” cane into a “wooden board” made of tree. The walking stick, which turned into a wooden board, has lost all the meaningful practices produced by the master. The qualitative research design was used in the study. Interviews were made with 10 walking stick masters in Zonguldak/Devrek. The data are analyzed under three main headings: “Problems and interpretation of the profession”, “discovering the effect of mechanization on the culture of the walking stick” and “difficulty of transferring the profession to the next generations.” In the study, it was an important result that mechanization reduced the value of the walking stick and turned it into a touristic commodity.

Keywords: Social Change, Mechanization, Cultural, Work, Devrek Walking Stick.

1. Giriş

Makinelerin yükseldiği bir çağda yaşıyor olmanın insana verdiği his, kendisini tam olarak nereye konumlandıracağını kestirememezliktir. Bu aynı zamanda modern dönemde makinelere duyulan inancın yerini güvensizliğe bırakmasıdır. Güvenin sarsılmasında toplumsal alanın karşılaştığı hızlı değişimlerin baskın bir etkisi bulunmaktadır. Toplumsal değişme, gündelik hayatın kazandığı akışkanlık içerisinde metaların sabitliklerinin ortadan kalkmasını ifade etmekle birlikte zaman ve mekân ilişkileri üzerinde oluşan baskıyı da ifade etmektedir. Çünkü değişme kavramı, gündelik

hayattaki alışkanlıkları dönüştüren ve inşa eden bir çerçeveyi içerisinde barındırmaktadır. Modern dünyanın makineye yüklediği anlamın kusursuzlukla bezenmiş doğası, günümüzde gündelik hayatı sunileştirmiştir. Bugün bahsi geçen dönüşümleri açıklama noktasında küreselleşme kavramsal olarak gücünü korumaya devam etmektedir. Küreselleşme bu bağlamda toplumsal değişmenin hızını ve yönünü belirleyen sürecin kendisine gönderme yapmaktadır. Küreselleşmenin görünür etkileri dikkate alındığında sıklıkla ekonomik alanla ilişkilendirilmekle birlikte kavramın siyasi ve teknolojik boyutu oldukça güçlü durmaktadır (Talas vd. 2007, 151-152). Bu bağlamda küreselleşme hem bilimsel gelişmelerin hızlanmasını hem de teknolojik değişimleri popüler hale getiren ana unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada altı çizilmesi gereken temel konulardan biri yaşanan değişimlere karşı topluluk üyelerinin vermiş olduğu tepkilerdir. Bu tepkilerin biçimi “uyum” şeklinde olabileceği gibi “direnç” şeklinde de ortaya çıkabilmektedir (Sağır, 2016, 28). Değişimlere uyum sağlamak, gündelik hayatın standartlaşmasına neden olurken, direnmek ise anomi durumların ortaya çıkışına kaynaklık edebilmektedir. Ancak topluluk üyeleri sıklıkla uyum sağlamayı tercih etmekte ve uyumun getireceği güvenli/korunaklı alana teslim olmaktadır.

Toplumsal değişmenin kendisi insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte değişimin yönü, hızı ve niteliği toplumsal şartlara göre şekillenmektedir. Bugün gerçekteşen değişimlerin merkezinde makinelerin oluşu, aynı zamanda toplumun bütün alt parçalarının da onlar tarafından şekillenmesine kaynaklık etmektedir. Bugünün insanı, üretimden siyasete, aileden toplumsal ilişkilere kadar pek çok alanın makineler tarafından dönüştürüldüğü bir sürecin merkezinde yaşamaktadır. Sanayi Çağı'nın dikkat çekici yönü teknolojiyi üretebilme ve teknolojiyi yönetebilme becerisi olmuştur. Koçak'a göre (2016) üretim ilişkilerinde makinenin merkeze yerleşmesi insanlık tarihini kökten değiştirmiş, insanın işe ve dünyaya bakışını

da yeniden inşa etmiştir. Sanayileşme ve küreselleşme arasındaki uyumlu ilişkiler teknolojinin sürekli yenilediği bir dünya algısıyla paralel ilerlemektedir. Küreselleşmenin kapitalist çizgiler etrafında pazar kavramını yeniden yapılandırarak tüm dünyayı etkisi altına alan bir yönü bulunmaktadır. Bu yön, küreselleşmenin piyasalaştırdığı sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın kendisine de gönderme yapmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik tarafında üretimin yaşamış olduğu değişimlere özellikle değinmek gerekir ki bu çalışmanın çıkış noktası da burada şekillenmiştir. Günümüzde, geleneksel olarak nitelendirilen “ulus-devlet” temelindeki yapının aksine, üretimler küresel çerçevede yapılmakta, üretimin farklı aşamaları farklı coğrafyalarda sonuçlandırılmaktadır (Bayar, 2008, 28).

Sanayileşme başlı başına kültürel ve sosyal açıdan insanların değişim ve dönüşüm içinde olduğu bir gerçekliği ortaya çıkarmaktadır. Değişen kültürler, sosyal ilişkiler ve farklı mekanlara geçiş süreci tam olarak sanayileşmenin bir ürünü olarak gündelik hayata dahil olan parçalardır. Tarımsal faaliyetten kopuş süreci insan hayatının mekân ile olan bağının kopmasına neden olmaktadır. Nitekim bu kopuş geleneksel yaşantının kodlarının da olumsuz yönde çözülmesine neden olmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan mesleki hayat ve üretim tarzları sanayileşme öncesi mesleki üretim formlarına kıyasla farklı bir hal almış ve çalışma normları değişime uğramıştır. İnsanların, yeni ekonomi olarak adlandırılan sanayileşme sonrası ekonomi anlayışında yaptıkları, icra ettikleri çalışmaların süreleri de oldukça uzun zaman olsa da el emeğinden oldukça uzak bir vaziyettedir (Sennett, 2006, 53). Zanaat kavramı sanayileşme sonrası yeni ekonomi çerçevesinden ele alındığında görünürlüğünü kaybetmeye ve zanaatkarlar da bu bağlamda popülerliklerini yitirmeye başlamışlardır. El emeği ile işlenen ürünlerin yerini fabrikasyon ürünler almış aynı şekilde zanaatkarların üretim alanları olan atölyelerin yerini ise makinelerin olduğu fabrikalar almıştır. Sanayileşme, alışlagelmiş çalışma standartlarında büyük değişimler ortaya çıkarmış ve geçmiş dönemlere ait çalışma prensiplerine

geçerliliğini kaybettirmiştir. Bunun yansıması olarak da değişen ve dönüşen üretim tarzlarını sanayi eksenli mesleki anlayışın merkezine yerleştirmiştir. Sanayileşme ekseninde değişen üretim modelleri kültürel geleneklerin de değişmesine neden olmuş ve insanın geçmişiyle arasındaki tarihsel bağ/aidiyet duygusunu sarsmıştır.

Türkiye’de sanayileşme kavramı küresel üretim bağlamında makineleşme ile paralel ilerlemektedir. Dünya üzerinde yaşanan standartlaşma ve makineleşme, işin yapılma biçimlerini değiştirmiş, geleneksel el işi ürünleri yerini makine ürünlerine bırakmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkış kaygısını da baston ve baston üreticiliğinin makineleşmeden zarar gördüğünün hikayesinin izlerini sürmek oluşturmuştur. Baston, Devrek örneğinde ele alındığında geleneksel bağları sürdürmek ve aidiyet duygusunun yaşatılması çerçevesinde düşünüldüğünde önemli bir özelliğe sahiptir. Baston yapımı ve baston ustalığının temelinde “marangozluk” sanatının olduğunu söylemek mümkündür. Marangozluk ve ağaç işlemciliği baston üretiminde önemli bir noktaya karşılık gelmektedir. Ancak el yapımı baston üretiminin modern dönemde sanayileşme ve fabrikasyon ürünlere karşılık verememesinden kaynaklı olarak pazarlama konusunda sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sennett’e (2006) göre bu sorunların en temeline inildiğinde ve toplumsal açıdan irdelendiğinde karşımıza motivasyon düşüklüğü ve sanayi ürünleriyle baş edememe durumu çıkmaktadır. Bütün bunlara el emeğinin anlamsızlaşması ve zanaatkarlık fikrinin değerini kaybetmesi eşlik etmektedir. Üretim, pazarlama ve satış sürecinde ortaya çıkan sorunlar da bastonculuğun geleneksel bir iş olarak sürdürülmesini kesintiye uğratmakta ve baston üreticilerinin geçimlerini sağlayan bir iş olmaktan çıkmaktadır.

Hazırlanmış olan bu çalışmanın odağında Zonguldak’a bağlı Devrek ilçesinde bastonculuk mesleği bulunmaktadır. Çalışmanın amacı kaybolmaya yüz tutmuş bir mesleğe atıf yaparak son ustaların

dilinden bir kayboluş hikayesini metinleştirmektir. Zonguldak, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne maden kenti olmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin sanayileşmesine hammadde ve zihinsel emek bağlamında besleyici öğeler sunmuştur. Ancak uzun bir süredir sürekli göç veren ve istihdam alanlarının azaldığı bir kent olarak Batı Karadeniz'in küçülen sanayi kentlerinden birisine dönüşmüştür. Devrek'in ve bastonculuğun da hem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine götüren bir hikayesi hem de Zonguldak'ın gerileyişinden kendine düşen payı alan bir yönü de bulunmaktadır. Bu bağlamdan hareket edildiğinde Devrek için kültürel belleğin korun(a)madığı bir mekân olma özelliğine sahip olduğunu ileri sürmek yanıltıcı olmasa gerektir. Devrek ve Devrek'e ait kültür, tıpkı Batı Karadeniz'de yer alan birçok tarihsel alan gibi yüzer-gezer bir parça olarak köklerinden sarsılmıştır. Devrek için kıyıda kalmışlık, kültürel belleğin sürdürülmesinde tek başına kalmışlığı ifade etmektedir. Akışkan dünyada standartlaşmaya ve neo-liberal dönüşümlere teslim olan bir yerdir. Böylece belleği korunamamış bir yerde kaybolan kültürel pratiklerin silinme hikayesinin izlerini süren bu çalışma, yaşamın kıyısındaki bir kültürün hikayesini görselleştirmektedir. Nesne olarak bastonun makineyle girdiği temasta dönüşümün ve sıradanlaşmanın tekdüzeliğini betimleyen bu çalışma, el işi doğallığının yerine makine işinin yerleştirilmesinin bastonun otobiyografisiyle özdeşleştirerek betimsel bir anlatı kurma yolunu seçmiştir. Ustaların zihinsel becerileri sabit kalırken ve ustalar yeteneklerini koruyabilirken, bir iş nesnesi olarak bastonla kurduğu etkileşim piyasanın baskısından kendi payına düşeni almaktadır. Bu bağlamda çalışmada mesleği bitiren temel etkenlerin neler olduğunu saptamak ve analiz etmek önemli kabul edilmiştir. Ayrıca çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmış ve bu işin içinde yer alan ustalarla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışma aslında bastonun ve bastonculuğun gözünden nesnenin değişim ve dönüşüm hikayesidir. Burada ustanın bastonun dili ve gözü olduğu kabulü, metaforik olarak bastona atfedilmiştir.

2. Bastonun Tarihçesi

Baston çok uzun yıllar boyunca görme engelliler tarafından kullanılmış bir araçtır. Bugün baston olarak bildiğimiz şeyi kaza sonucu gözlerini kaybeden İngiliz gazeteci James Biggs 1921 yılında geliştirmiştir. Motorlu taşıt sürücülerinin kendisini görebilmesi için bastonu beyaza boyamıştır. 1931 yılına kadar “beyaz baston” toplum tarafından kabul gören bir uygulama olarak dikkat çekmemiştir. Şubat 1931’de Fransa’da Guilly D’herbemont adlı bir kişi ilk defa görme engellilerin katılım sağladığı “ulusal beyaz baston” hareketi olarak bir kampanya başlatmıştır. Mayıs 1931 yılında BBC radyosu beyaz bastonun ulusal bir sembol olarak kullanılmasını önermiştir. Amerikan Ulusal Körler Federasyonu 6 Temmuz 1963 genel kurul toplantısında 15 Ekim’in bütün eyaletlerce “Beyaz Baston Güvenlik Günü” olarak kutlanmasını kararlaştırmıştır. Dünya Beyaz Baston ve Güvenlik Günü 1970 yılında Uluslararası Körler Federasyonu tarafından kabul ve ilan edilmiştir (Köseler, 2019)

Tarihsel süreç boyunca, farklı baston türleri kültürlerin gerek gündelik hayatlarında gerekse toplumsal hayat statülerinin halini almıştır. Eski Mısır’da baston kullanımı kölelere yasaklanmış sadece özgür olan insanların baston kullanmalarına izin verilmiştir. Baston kullanımı zorunluluktan ortaya çıkmıştır ve ilk kullanım zamanlarında sıradan bir sopa olarak kullanılırken ilerleyen dönemlerde daha seçici davranılmış ve yapım aşamasında sert ve hafif ağaçlar kullanılmaya başlanmıştır. 11. Yüzyılda Fransa sokaklarında kadınlar, koltuklarının altına yerleştirdikleri ince tipte bastonlarla görülmeye başlanmışlardır. Yaşadığı dönemin moda ikonu olan Fransız kraliçesi Marie Antoinette'nin elinde dikkat çeken baston, diğer soylu kadınlar içinde önemli bir aksesuar olarak yaygınlaşmıştır (Yalın, 2019).

Yolcular, savaşılar, çobanlar tarafından çok farklı amaçlarla kullanılan asa sembol olarak da çok önemli bir yere sahiptir. Yolcular

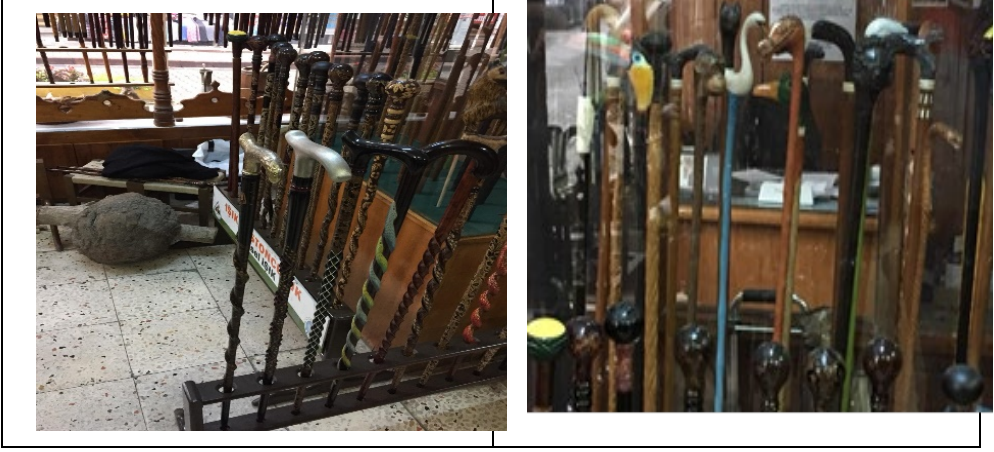
için yürüme ve destek aracı, çobanlar için hayvan otlatma aracı, din adamları için güç vasıtası, kral ve hükümdarlar içinse kudret göstergesi olarak kabul görmektedir. Eski Çin’de asa kötülüklerin kovulması amacıyla kullanılmaktadır. Hz. Musa’ya, Allah tarafından peygamber olarak görevlendirildiğine dair bir alâmet olmak üzere asa mucizesinin verildiği belirtilmektedir. Buna göre Hz. Musa’nın elindeki asa önce yılanı döndürür, sonra da eski haline gelir. İsrailoğulları çölde susuzluktan şikâyet edince rab Hz. Musa’dan, “ırmağa vurduğu değneği alarak kayaya vurmasını” ister ve kayadan su fışkırır. Hadislerde asa kelimesi, çeşitli işlerde kullanılan bir gereç olması yanında, Hz. Musa’nın mucizeli değneği anlamında da kullanılmıştır (TDV İslam Ansiklopedisi, 1991).

Devrek bastonu üretildiği ilk günden itibaren asaletin ve gücün simgesi olarak atfedilmektedir. Bu bağlamda yüksek makamlarda yer alan devlet adamlarına hediye olarak verilmesiyle birlikte Devrek Bastonunun popülerliği gerek Türkiye gerekse dünya genelinde yaygın hale gelmiştir. Devrek bastonculuğu babadan oğula, ustadan çırağa geçerek günümüze kadar gelmiştir. Devrek bastonculuğu işletmeciliği 18. yüzyıllara dayanmaktadır. 1980’li yıllarda Münteka Çelebi usta Devrek bastonu imalatına başlamış ve Devrek bastonu kendi motifleri ile ön plana çıkmıştır. 1933 yılında Zonguldak’ta düzenlenen tasarruf ve yerli malı haftasında Aziz Salman ustanın bastonlarını sergilemesiyle geniş bir topluluğa hitap edecek biçimde yöre dışına ilk çıkışını yapmıştır ve Devrek’te bastonculuğun tarihi de böyle başlamıştır (Özcan, 2016, 10). Devrek Bastonu festivaller hariç 1994 yılı içerisinde Kültür Bakanlığının desteğiyle Ankara ve Topkapı Sarayında düzenlenen sergilerde tanıtılmıştır. Birçok Üniversitede de Devrek Baston sanatı ile ilgili seminerler düzenlenmiştir. Yurt içi ve Yurtdışı Festival ve Fuarlara davet edilmiştir. Bastonunun kitle iletişim araçlarında aksesuar olarak sunumu da dahil sembolik anlamlarla gösteriliyor olması konumunu etkilemektedir.

3. Mitoloji ile Devrek Bastonu İlişkisi

Baston yapımının ortaya çıkış serüveni yılan ve ağaç benzerliğinden dayanmaktadır. Ağacın dalına sarılmış bir vaziyette bulunan yılan baston yapımını ortaya çıkaran bir etken olmuştur. Bu benzerlik durumu bir anlamıyla hayvan ve bitkilerin birlik halinde oldukları, diğer anlamıyla ise sağlıklı bir zıtlık anlamlarını içermektedir. Kuzeybatı Anadolu ve Batı Karadeniz Bölgesi, bitki örtülerinden kaynaklı olarak ağaç yönünden zengin ve el işçiliğinin çok yoğun olarak görüldüğü bölgeler olarak dikkat çekmektedir. İlk çağlardan itibaren ağaca dayalı el işçiliğinin bu bölgelerde aktif olarak süregeldiğini söylemek mümkündür (Sevin, 1944, 174). Devrek ormanlarında yer alan ağaçlardan birisi çam ağacı, Hititlerin kutsal olarak atfettiği metinlerinde yer almaktadır. Bu kutsal kabul edilen Hitit metinlerine göre çam ağaçları yaz-kış yapraklarını dökmediği için ölümsüzlükle sembolize edilmiştir (Tuncer, 1993, 139). İkel dinlerde yılanın tapınmalar söz konusudur. Nitekim MÖ Zeus'tan ayrı olarak halkın tapındığı, göğüsleri çıplak, elinde silah olarak yılan tutan bir ilahenin varlığı söz konusudur (Nadas, 1995). Nadas'ın da ifade ettiği gibi bölgenin mitolojik dinamikleri arasında yer alan "Altın Post" söylemiyle irtibat kurulabilmesi mümkündür. Kutsal emanetin gizli bir yerde ağaca asılarak saklanması ve bekçiliğinin bir yılan tarafından üstlenilmesi, binlerce yıllık bir tarihi anlatım olarak karşımıza çıkmaktadır. Yılan ilk çağlardan itibaren sağlıkla sembolize edilmiş, dolayısıyla da hekimliğin sembolü olarak görülmüştür. M.Ö. 400'de yapıldığı varsayılan Bergama Sağlık Yurdu'nun bulunduğu alanda bir anıt sütun mevcuttur. Sütündeki kabartmalarda dikkat çeken detay hamam taşı ve kafalarını tasa sokmaya çalışan iki yılan göze çarpmaktadır. Yılan, hekimliğin ve sağlık tanrısı Asklepios'un ikinci simgesi sayılmıştır. Birinci simge taktır. Günümüzde de halen hekimlik ve eczacılığın sembolü olarak yılan kullanılmaktadır. Üçüncü simge ise yorgun hekimin dayanacağı bastondur. Baston hekimin ne denli yorgun olursa olsun hastasına

ulaşmak zorunda olduğunu simgeler (Tuncer, 1993, 127; Yalın, 2019).

Görsel 1-2: Yılan Başlıklı Devrek Bastonları

Hekimliğin simgesi olan üç nesnenin Devrek ve Devrek Bastonuyla ilgili ortaya çıkan benzerliğin rastlantı olamayacağı açık bir şekilde ortadadır. Devrek su adı ya da su taşı anlamına gelmektedir. Coğrafi konumu, yer adı ile örtüşmektedir. Bölgenin Gerede, Bolu, Kastamonu ve Safranbolu başta olmak üzere, tıp biliminde büyük tıpcılara ve hekimlere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Tüm bu detaylar bir araya getirildiğinde, Devrek Bastonu üzerinde yer alan yılan figürünün tarihsel bir yapıya sahip olduğu ve baston yapımının da yüzyıllar öncesine dayandığı ortaya çıkmaktadır (Çelikdönmez, 2000, 82).

4. Devrek Bastonunun Dönüşümü: Asâ'dan Baston'a Giden Yolculuk

Asâ; din adamlarının taşımış olduğu uzun oduna verilen isimdir. Asıl anlam olarak değnek olduğu bilinmektedir. Osmanlıca da uzun çomak olarak adlandırılan asânın Kamus-u Türki'de karşılık gelen anlamları ise şu şekilde dikkat çekmektedir. Asâ uzun el değneği, dayanılacak uzun sopa anlamına geldiği gibi genellikle başı topuzlu veya kancalı, gümüş ve altınla süslenmiş özellikleriyle de

şekillenmektedir. Ayrıca asâ bazı millet ve topluluklarda siyasi ve dini başkanlığın alameti kabul edilmekte ve kullanılmaktadır (Pakalın, 1993, 91).

1889 tarihli Kastamonu Salnamesi'nde yer alan bilgilere göre; Devrek'te ceviz ağacından yapılan ürünler çok fazla rağbet görmektedir. Devrek Bastonunun 17. yüzyıldan itibaren popülaritesinin artmasının asıl nedeni Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toplumsal ve kültürel değişimlerdir. Tanzimat Fermanının ardından değişim gösteren kılık kıyafet düzenlerinin ardından fesle birlikte bastonda kıyafetleri tamamlayan bir aksesuar olarak dikkat çekmektedir. Bu sebepten kaynaklı olarak bastonlar yapılmaya başlanmıştır (Arseven, 1983, 182). Münteka Çelebi'ye (1994, 111) göre, Cumhuriyet öncesi Devrek'te baston yapımının savaşlar nedeniyle bir ara duraklamıştır. Yemen İsyanı, I. Dünya Savaşı ve ardından İstiklal Savaşı'nın başlamasını takiben ilan edilen seferberlik emirleri doğrultusunda silah altına alınan Devrekli baston ustalarının 10 yıl kadar memleketlerine gelemediklerinden bahseden Münteka Çelebi, baston üretiminin aksadığını vurgulamıştır. İstiklal Savaşı sonrasında, Devrek'e dönebilen baston ustalarının, Yemen Harbine gitmeden önce 3-4 liraya satabildikleri bastonlarını, 1 liraya dahi satamadıklarını iddia eden Çelebi; bunun doğal sonucu olarak baston ustalarının geçimlerini temin etmek için başka işlere yönediklerini söylemektedir. Araya giren ve yıkıcı bir etki yaratan 2. Dünya Savaşı sonunda baston yapımında fetret sürecinin yaşandığını ve ustadan çırağa el verme geleneğinin son bulduğunu belirtmiştir.

Görsel 3-4: Asâ'dan Baston'a

Kızılıçık ağacından üretilen Devrek bastonunun yapım sürecine bakılacak olunursa birkaç aşamadan oluştuğunu söylemek mümkündür. İlk olarak kızılıçık ağacı kesilmekte ve dalları ayıklanarak bir yıl kadar bekletilmektedir. Bir yıllık sürenin ardından düzeltilen dallar tornaya konularak bekleme süreleri devam etmektedir. Üç ay kadar daha bekletilen dallara, sapı ve pabucu takılarak işlenmeye başlanmaktadır. İşleme sırasında bastonu yapan ustanın kullanmış olduğu malzemeler ve kullandığı motiflere eklenen hayal gücüyle birlikte meşhur Devrek bastonlarının hepsi birbirinden farklı motiflere sahip olacak şekilde tasarlanmaktadır. Devrek Bastonunun kişiye özel olması aslında bu noktadan ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar aynısı yapılmak istense de birebir aynı tasarım ikinci kere yapılamamaktadır. Bu işlemlerden sonra renk verme işlemine geçilmektedir. Devrek Bastonunu dünyaya tanıtan en dikkat çekici özelliği tamamen el işçiliğine dayanmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye ve Dünya genelinde yapılan diğer baston çeşitlerinde el işçiliği sadece sap kısımlarında uygulanmaktadır. Devrek Bastonunda ise gövde kısmı çok ince bir işçilikle işlenmektedir. Pabuç kısmında kaymaları önlemek ve sabitlik kazandırmak amacıyla manda boynuzu kullanılmaktadır. Manda boynuzunun bir başka özelliği ise hijyenik olması ve sokaktaki

mikrobik bakterileri üzerinde taşımamasından kaynaklanmaktadır (<https://www.ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=1228> e.t: 12.01.2019).

4.1. Devrek Bastonunun Bugünü

Gelenekler ve kültürel faaliyetlerin halkalarını oluşturan en önemli dinamik el işçiliğiyle ortaya koyulan ürünlerdir. Devrek Bastonuyla alakalı en eski bilgiler, 1892 tarihli Kastamonu salnamesinde bulunmaktadır. Bu kaynağa göre Devrek Bastonu zanaat dalında yer almaktadır (Çelikdönmez vd. 2009, 56). Baston yapımının Devrek ile özdeşleşmesinde farklı kabul ve görüşler vardır. Bunlardan ilki Devrek'te marangoz olan Ali Ziya adlı bir Osmanlı askerinin İngilizlere esir düşmesi neticesinde baston yapımını öğrendiği ve dönüşünde bu sanatı Devrek'te icra etmesiyle başladığı görüşüdür. Bir diğer görüş ise orman yönünden zengin bir coğrafya olan Devrek'te baston yapımının Ali Ziya Efendi'den önce de mevcut olduğudur ki Kastamonu salnamesinde Devrek'ten söz edilirken baston yapıldığı belirtilir. Devrek'te geçmişten bugüne ağaç işçiliği, oymacılık, sandıkçılık, semercilik, mobilyacılık gibi el sanatlarına dayalı kolların var olduğu göz önüne alınırsa, temelinde marangozluk sanatı yatan baston yapımının burada temellenip gelişmesi bir rastlantı değildir. Devrek'in baston yapımında kullanılan kızılıcak ağacı açısından zengin oluşu baston yapımı faaliyetinin en önemli etkilerinden biridir. Baston sanatında çoğunluk hayvan figürlerinden oluşmaktadır. Yılan ve at figürleri ise en dikkat çeken motiflerdendir. Devrek bastonu ustaları yılan figürünü hem sağlık açısından hem de kıvrım kıvrım olmasından dolayı kullandıklarını söylemektedirler. Hayvan figürlerinin yanında lale, papatya ve gül figürleri de kullanılmaktadır. Dünyanın sonsuzluğunu sembolize eden kare, dikdörtgen, üçgen, baklava, daire, çoban çentiği ve yıldız motifleri de çok sık rastlanan motifler arasındadır. Kimi zaman da baston ustalarının kendilerine özgü motifler işlediği görülmektedir (Teke vd. 2018, 97; Şahin, 2014, 271). Bastona işlenen farklı desen ve

motiflerin geliştirilmesi süre açısından uzun bir zaman dilimini gerektirdiğinden oldukça zahmetli iştir. Özellikle görüşme yapılan ustaların da vurguladığı biçimde motif işinin ilhamla ilerlediğinin altını çizmek mümkündür.

Devrek bastonunun karşı karşıya kaldığı en mühim sorun baston sanatını ilerletebilecek çırakların yetişemiyor olması olarak belirtilmektedir. Devrekli ustalar bastonculuğun artık eskisi kadar değer görmediğini ve önceden insanların gerçek ustalara baston yaptırdıklarını; şimdi ise mesleği bilen bilmeyen herkesin usta olduğunu belirtmekte; usta-çırak ilişkisinin tamamen kaybolmaya yüz tutmaya başladığını ve bu mesleğin yok olup gitmesinden korktuklarını dile getirmektedirler (Teke vd. 2018, 98). Teke ve arkadaşlarının çalışmasında vurgulandığı gibi mesleğin devamını sağlayabilmek için yeni çırakların yetişmesi gerekmektedir. Bastonculuk mesleğinin asıl sorunu eğitim hataları ve zanaatkar sorunudur. Böylece eski ustaların baston yapım yöntem ve tekniklerini iyi bilen sanatkârlara ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapmak önemlidir.

Görsel 5-6. Baston Yapımında Kullanılan Araçlar

5. Araştırmanın Metodolojisi

Zonguldak orman ve ağaç bakımından oldukça zengin bir bölgede yer almaktadır. Yaklaşık olarak 540.000 hektara yakın ormanlık alana sahiptir. Ormanın içinde 254, ormanlık alanın yanında ise 269 adet köy bulunmaktadır. Orman ürünleri farklı işlevlerle de işlenebilmektedir. Devrek'te yer alan ve günümüz baz alındığında halen faaliyetlerini sürdüren bastoncular çarşısı Devrek açısından önemli bir kültürel kimlik inşası oluşturmaktadır. Lakin bölge sürekli göç vermeye başladığı için ormancılıkla ilgili çalışmalar ve ormancılık mesleğine olan ilgide 1980'lerden sonra fark edilir biçimde azalmalar oluşmuştur. Ayrıca orman ürünlerine olan ilginin azalmaya başlaması yine ormancılık mesleğinin sonunun geldiğini gösteren belirtilerden biri olarak dikkat çekmektedir. Baston kültürünü sona yaklaştıran etken sadece ormancılık mesleğinin bitmiş olması değil, ayrıca sanayi üretiminin de artış göstermesi önemli seviyede tehdit oluşturduğu saptanmıştır. Baston ustalarına ait olan çarşı ve halen burada üretime devam eden ustaların işleri, sanayi üretimi bastonların etkisiyle hem maddi hem de manevi anlamda değersizleşme sürecine girmiştir (Sağır, 2016, 38).

Bu çalışmanın temel kaygısı yaşanan sosyo-ekonomik, kültürel ve toplumsal değişimler dikkate alındığında Zonguldak/Devrek'te bastonculuğun sanayileşme sonrasında bu süreçten nasıl etkilendiğini saptayabilmek ve çözüme ulaştırabilmektir. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği seri üretimin kültürel değişime olan etkisi ve varsa bu etkilerin meslekler üzerindeki etkilerini analiz edebilmek bu araştırmanın kaygılarından biridir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde gelişim halinde olan meslek dallarının, günümüz şartlarında geri planda kalmasına neden olan ana sebeplerin neler olduğunu çözümleyebilmek bu çalışmanın en önemli hedeflerinden birisidir. Araştırmanın problemleri "*Sanayileşme el işçiliği ve zanaatkarlığı tamamen yok mu etmiştir?*", "*Makineleşme el emeğini*

nasıl dönüştürdü?”, “İşin devredildiği usta -çırak ilişkisinin azalması geleneksel baston yapımının kaybolmasını hızlandırdı mı?” şeklinde kurgulanmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, baston ustalarıyla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kültürel bir alanı betimsel anlatılarla sunma kaygısı, etnografiye başvurulmasına kaynaklık eden neden olmuştur. Etnografi, bir insan grubunu ya da bir grubun kültürünü anlama ve betimleme için gösterilen bilimsel çabalar bütünüdür. Nitel düşünceye dayalı bu çabalar, araştırılan grup ya da kültürün bütünü, bileşenlerini, onların arasındaki ilişkileri, kültürün mensuplarının gözünden görüp onların kültür kodlarıyla açarak anlamayı içermektedir.

Etnografi, Boas, Malinowski, Radcliffe-Brown, ve Mead gibi antropolog tarafından yürütülen kültürel antropolojinin alt dalı olarak ortaya çıkmıştır. Etnografik araştırmalar, aynı kültürel değerleri taşıyan ve paylaşan toplulukların tümünün ya da alt kümelerinin eksiksiz bir biçimde betimlenmesi noktasına odaklanmaktadır. Etnografik araştırmaların odağında tanımlanması mümkün insan gruplarının sosyal davranışları yer almaktadır (Creswell, 2013, 91). Etnografik araştırmalar, araştırma kapsamındaki nesnenin gündelik hayat akışı içerisindeki rutinini açığa çıkarabilmek amacıyla yapılmaktadır. Etnografi, yaşamın akışkanlığı bağlamında gerek somut gerekse soyut öğeleri içermektedir. Bu noktada hem fiziksel davranışların çözümlenmesinde hem de duygu ve inanç gibi soyut öğelerin anlaşılmasına doğrudan katkı sağlaması nedeniyle önemlidir (Kartarı, 2017, 218). Creswell' e (2013) göre, etnografik araştırmaları önemli kılan temel kıstas, aynı kültür içerisinde yer alan toplulukların düşünce sistemlerinin nasıl işlediği, bu grupların nasıl çalıştığı ve nasıl hareketlendiklerinin analizini yapmaya katkı sağlamasıdır.

Araştırmada Devrek'te baston ustalığı yapan ve baston atölyesi

olan 10 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada baston ustalarının seçilmesindeki nedenleri, ilk elden veri toplama kaygısı, meslekle ilgili sorunların içerden bir gözle tanımlama çabası ve mesleğin nereye evrileceğine dair çıkarımlar bulma beklentisidir. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıda yer alan tabloda belirtilmiştir;

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

K No	Yaş	K/E	Medeni Durum	Çalışma yılı
K1	46	Erkek	Evli	30
K2	53	Erkek	Evli	40
K3	42	Kadın	Evli	15
K4	46	Erkek	Evli	25
K5	52	Erkek	Dul	30
K6	47	Erkek	Evli	33
K7	43	Kadın	Evli	11
K8	40	Erkek	Evli	20
K9	46	Erkek	Evli	30
K10	46	Erkek	Evi	32

Bu araştırma kapsamında hazırlanmış mülakat soruları ve araştırmanın genel çerçevesi ile ilgili etik kurul başvurusu yapılmıştır. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 20.02.2020 tarihinde yapılan toplantısında 2020/03 nolu kararlar çalışmanın yapılmasını etik kurula uygunluğu kabul edilmiştir.

6. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada elde edilen veriler birkaç alt başlıkta toplanmıştır Bu alt başlıklarda dikkat çeken noktalardan ilk temel başlıklar “meslekte yaşanan zorlukların betimlenmesi, mesleği icra etme sebebi, bastonun tanınırlığı” olarak alt kategorilere ayrılmıştır. Sanayileşmenin el sanatlarını değersizleştirip değersizleştirmediği ve bastonun kuşaklara aktarılabilirliği diğer iki temel başlık olarak

kullanılmıştır.

6.1. Baston ve Bastonculuk Kültüründe Temel Sorunların Algılanma Biçimleri

Katılımcılara yöneltilen *“Bu meslekte geçmişten günümüze yaşadığınız zorluklar oldu mu”* sorusu, makro boyutuyla geçmişten bugüne mesleğin geçirmiş olduğu evrimi hem ekonomik hem de iş tatmini anlamında değerlendirmek, diğer taraftan ustaların işleriyle ilişkili beklentilerinin karşılanıp karşılanamaması durumuna açıklık getirebilmek amacıyla sorulmuştur. Yöneltilen soruya; (K1) *“Harcanan emek, materyal eksikliği ve sanayileşme”* merkezli sorunları sıralayan katılımcı kendisini şu şekilde ifade etmiştir: *“Yaşanan zorluklar olarak malzeme bulmada sıkıntılar çekilmesi, bir ürün ortaya çıkarabilmek için çok uzun süre emek harcanması ve belki de en önemlisi devlet yetkililerinin yardımcı olmamasını söyleyebilirim.”* Bir diğer katılımcı (K6) ise *“Tabii, oldu. Birçok dönemde maddi açıdan zorlandığım oldu”* ifadesini kullanmıştır. Katılımcıların yaptıkları işe ekonomik olarak değer yüklemeleri ve değer beklentilerinin altında kalması bastonculuğun ekonomik olarak geçim aracı olmasını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca yapılan görüşmelerde elde edilen verilerde makineleşmeye ayak uyduramayan ustaların bu meslek içinde yavaşça *“bastonlarıyla birlikte kaybolacaklarına”* inandıkları görülmüştür.

Devrek Bastonu yapımı uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu bağlamda baston yapma kültürü, ciddi bir ön hazırlık, çok uzun bir süre ve sabır isteyen bir mesleki pratiğini ifade etmektedir. Bu durumu ön plana çıkaran katılımcıların değerlendirmelerine bakıldığında K2 *“Ağşap ve ormancılık malzeme temini için iki önemli etken. Ağaçla uğraşmak oldukça zahmetli bir iş. Hem zorluk hem de bu mesleğin ilerlemesi için ağaçla ve ormancılıkla uğraşmak önemli bir noktada yer alıyor”* olmasına vurgu yaparken, bir başka katılımcının değerlendirmesi *“illaki oldu, ağaç bulmakta zorlandım, baston yapmakta zorlandım, bastonların ticaretini yapmakta zorlandım”* (K7)

şeklinde olmuştur.

Baston ustalarının yakındığı diğer bir problem devletten yaptıkları işle ilgili destek görememeleri olmuştur. Ustalar ayrıca bastona gereken önemin verilmediği ve geleneksel mesleklerinin gittikçe yok olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. El sanatlarını koruma altına almak yerine, makine yapımı bastonlara piyasada rahatlıkla ulaşılması ve reklamlarının yapılması, ustaların vefat etmesi ya da mesleği bırakmaları ve mesleği sürdürecektir. Emeginin gözetilmemesi ve zanaatkarlara sahip çıkılmaması noktasında katılımcılardan birisinin değerlendirmesi, *“çok ucuz malzemelerle üretim yapılıyor. Emek geri planda kalıyor. Seri üretim daha cazip geliyor”*(K3) iken, diğer bir katılımcı ise, *“Oldu, işi öğrenmeye başladıktan sonra yaşadığım zorlukları aşmaya başladım”*(K9) şeklinde olmuştur. Diğer bir katılımcı ise *“Bize devlet yetkilileri tarafından hiç yardımcı olunmadı. Tamamen maddiyat ön planda ve ustalara gereken önem asla verilmiyor”* (K5) diyerek tarihi devrek bastonunun yeterince desteklenmediğine vurgu yapmaktadır.

Geçmişten bugüne toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin en yoğun etkilediği geleneksel mesleki alanların içerisinde yer alan baston işinde “sertifikasız” ve “vasıfsız” kişilerin sektör içinde yer almaları da ustalar tarafından bir başka problem olarak görülmüştür. Katılımcıların bu konuda temel yargılarının *köklü bir geçmişe sahip bastonculuğun ciddiyetten uzak yapılmaya başlanması* ve mesleğin geleceğini riske atılması biçiminde iki farklı düşünceyle şekillendiği görülmektedir. Buradan bir anlam çıkarsaması yapıldığında kuşkusuz ustaların kast etmiş oldukları temel bağlamın işin tarihsel belleğinden kopuşuna gönderme yapmaktır. Böylece yaptığı işin bilincinde olmayan işçilik durumunun ortaya çıkışı söz konusudur. Burada bastonun materyalleştiğini ifade etmek yerin olacaktır.

Burada materyalleşmeden kasıt, bastonun tüketim toplumuna entegre edilmesi halidir. Bu bağlamda (K4)'ün *“Şimdi herkes usta olabiliyor. Herhangi bir belge veya ustalığı olmadan usta olabiliyor ve dükkân açabiliyor. Belgesiz ustaların sayısı oldukça fazla meslek içinde karşılaştığımız en önemli sorun bu”* aktarımı, (K10)'un ise *“Oldu. Makineleşmeye karşı direnmek zorunda kaldık. Geleneksel şekilde baston yapmaya çalıştık ama makineleşmenin önüne geçemedik. Gerekli reklamın yapılmaması ve insanların el sanatına değerinin az olması gibi sorunlardı”* şeklinde aktarımı dikkate değer bulunmuştur.

6.2. Mesleği İcra Nedenleri

Devrek bulunduğu bölge itibariyle ormanlar ve ağaçlar bakımından oldukça zengin bir orman örtüsüne sahiptir. Baston yapımında kullanılan materyallerin en başında gelen kızılıcık ağacı, Devrek'te oldukça fazladır. Kızılıcık ağacının dalının işlenmesi ve baston yapılacak hale getirilmesi uzun bir zaman istemektedir. Devrek sakinlerinin madencilik dışında çok fazla yaygın iş olanağının olmaması ve bastonculuğun babadan oğula geçen geleneksel bir meslek olması, Katılımcılar için bastonculuğun kaybolmasının şimdi ve gelecekte önemli bir sorun olarak belireceğini ileri sürmek mümkündür. Bu kapsamda katılımcılara yöneltilen bir başka soru *“Bu mesleği sevdiğiniz için mi yapıyorsunuz yoksa çalışabilecek başka alanınız olmadığı için mi yapıyorsunuz?”* olmuştur. Baston ustalarının bu meslek alanında neden çalıştıkları ve yaptıkları işten tatmin olup olmadıkları noktasına açıklık getirme kaygısıyla sorulan bu soruda mesleğin eski değerini kaybedişinin görünürlüğü daha yoğun hissedilmiştir. Araştırma kapsamında yöneltilen soruya (K1)'in değerlendirmesi, *“İlkokul 5. Sınıftan beri bu işle uğraşıyorum. Kastamonu'da el işçiliği eğitimi aldıktan sonra 1987'de Devrek'e geldim ve bu işe başladım ve bu işi severek yapıyorum”* şeklinde iken, bir diğer katılımcı şu şekilde yanıt vermiştir.

“Başlangıçta ne olduğunu bilmeden halk eğitimde kursa katıldım. Mecburiyetten ustanın yanında çalışmaya başladım. 6 ay süre sonra dükkân açtık. Standart Devrek bastonu yapmaktan sıkılıyorum. Fakat ilgimi çeken şeyler olduğunda zevkle yapıyorum. Başka alanım olmadığı için.” (K6)

Bastonun kültürel bellekte sürdürülebilirliği ve geleneksel meslek formu olarak devam ettirilmesi ustaların birincil kaygısıdır. Mesleği yaşatmaya çalışan ustalar için bastonculuk *baba ve ata mirası ya da babadan kalma meslek* özelliği taşımaktadır. Küçükken yapmak istediği mesleği yapamayan ve el yatkınlığı olduğu için bastonculuk işine yoğunlaşan ustaların varlığı da ayrıca dikkat çekmektedir. Bu bağlamda (K4)'ün bastona ve bastonculuğa yüklediği anlam *“çocukluk zamanımda ressam olmak istedim. El yatkınlığım olduğu için bu işe bastonculuğa başlamaya karar verdim”* şeklinde olmuştur. Diğer bir katılımcı ise bastonculuğa *“En başta mecburi başladım. Sonradan öğrendikçe sevdim. Dedem marangozdu başka bir meslek hiçbir zaman düşünmedim. Dükkânımın devamını elimden geldiğince sağlayacağım” (K7)* şeklinde bir anlam yüklemesi yapmıştır.

Devrek'te bastonculuk önemli bir uğraştır. Kayboluyor ancak ustalar mesleğe olan aidiyetliklerini sürdürmeye devam etmektedirler. Makineleşmenin insanlara ucuz ve standart bastonlar sunmasıyla maddi-manevi her türlü zarara maruz kalan bastonu ve bastonculuğu meslek olarak sürdüreceği olan da bahsi geçen aidiyetlik hissidir. İş benimsenmenin ve isteyerek yapmanın kuşkusuz ustalar üzerine ekonomik baskı oluşturduğunu da ifade etmek gerekir. Dolayısıyla ekonomik baskı, bastonculuğun geçimlik bir iş olarak sürdürülebilirliğinin güçleştirmektedir. Katılımcılardan ikisinin işe yüklediği anlam ve işle geliştirdikleri aidiyetlik hissini aktarımlarına şu şekilde yansıdığı görülmektedir:

“Ben Kastamonu Ağaç İşleri Oyma ve Dekorasyon bölümünde el işçiliği ve sanatı öğrendim. Devrek'teki baston ustalarına farklı motif ve desenler öğrettim ve böylece bu iş üzerinde çalışmaya başladım” (K5).

“Sevdiğim için başladım. Çıraklıktan geldim. Başka bir meslek hiç düşünmedim geçimimi sağlayacak derecede ekmeğimi aldım bir de yeteneğimi kullandım” (K9).

Araştırmaya katılan bir başka katılımcının bastona ve bastonculuğa yüklemiş olduğu anlam ise, *“bu mesleği sevdiğim için yapıyorum. Ağacı seviyorum, doğayı seviyorum başka bir meslek yaptım, ikisini birlikte yaptım ama tercihim bastonculuk oldu” (K8)* şeklinde karşımıza çıkmıştır. İktisat Fakültesi'nde öğrenim görüp *baba mesleğini* devam ettirmek için başka bir iş yapmayan diğer bir katılımcı ise yaptıkları işi şu ifadelerle anlamlandırmıştır:

“Tabi ki bu mesleği sevdiğim için yapıyorum. Baba mesleği, babadan kalan mirasın devamı niteliğinde olduğu için bu mesleği severek devam ettiriyorum. Ayrıca iktisat fakültesinden mezun oldum. Farklı bir alanda çalışma imkanımda vardı ancak ben bastonculuğu ve baston yapmayı tercih ettim.” (K2)

Sanayileşme üretim alanında köklü değişimlere neden olmuştur. Değişen üretim tarzlarının etki alanının en geniş olduğu sektör olarak geleneksel meslek alanlarını göstermek mümkündür. Devrek'te yaşayan ve baba mesleği olmadığı halde bu meslekle geçimini sağlayan katılımcılardan (K3)'ün söyleminde *“aslında bu meslek bize babadan kalma bir meslek değil ama Devrek'te yaşıyor olmamız bizi bu işi yapmaya mahkûm ediyor gibi bir şey”* şeklinde olurken; bir diğer katılımcı (K10) ise *“Mesleğe çıraklıktan başladım. Şu anda usta öğreticiyim. Yaptığım işi her zaman sevdim bu iş sabır işi başka bir sektör düşünmedim”* değerlendirmesinde bulunmuştur. Burada ortaya çıkan bağlamın iki noktada değerlendirilmesi gerekir. Bunlardan ilki geleneksel mesleklerin coğrafyayla doğrudan ilişkisi vardır. Coğrafya, fiziksel ve doğal özellikleriyle topluluk üyelerine

sunduğu imkanlarla onların hangi mesleklerle kendilerini şekillendireceğine etkiye bulunmaktadır. Diğer bir nokta ise herhangi bir ustanın işiyle “tutku” ekseninde geliştirilen aidiyetlik bağı oldukça güçlü dışa yansımakta, bastonu ekonomik meta olmaktan çıkmasına kaynaklık etmektedir.

6.3. Devrek Bastonunun Tanınılırlığı

Baston yapımının tarihi çok uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Mitolojik döneme kadar uzanan baston tarihi günümüze kadar ulaşmayı başarmış geleneksel bir motif olarak dikkat çekmektedir. 1992 yılında dünya çapında düzenlenen bir fuara katılan Çelebi Usta, Devrek bastonunu dünyaya tanıtmış ve bu fuara katılan ilk Türk olmuştur. Devrek bastonunu özelleştiren sebepler arasında baston yapımı esnasında kullanılan malzemelerin biricikliği ve harcanan emeğin oldukça yoğun olmasıdır. Devrek bastonunu tanınır yapan temel noktaları somutlaştırma amacıyla “*Devrek bastonunun bu kadar tanınmasındaki temel etken sizce ne olabilir?*” sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Yanıtlara bakıldığında ilk olarak baston yapımında kullanılan malzemenin biricikliğine atıf yapıldığı görülmektedir. K1’in konuyla ilişkili değerlendirmesi şu şekilde olmuştur:

“Bastonun tanınmasında en önemli etkenler kızılıçık ağacının dalından yapılması esnek ve dayanıklı olması, farklı model ve desenlerle özdeşleşen Devrek Bastonu altını çizerek söylüyorum; tamamen el yapımı olmasıyla bu kadar tanınmış bir ürün olarak ortaya çıkmıştır.”

Bir başka katılımcı ise aynı soruya “*Devrek’te yetişen ağacın olması, büyük ustalar bu işi başlatmış, bastonla da duyurulmuştur bu çarşının olması duyurulmasında etkili olmuştur*”(K7) şeklinde yanıt vermiştir. Devrek’te bulunan “Bastoncular Çarşısı” özel olarak kazandığı turistik anlamıyla dikkat çekmekle birlikte ustaları tek bir

çatı altında topluyor olmasıyla da önemli mekandır. Ancak çarşısının turistikleşmesi, zamanla ustaların yaptıkları bastonların yanında makine ürünü bastonların da yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Kullanılış şekli, *uzun ömürlü, dayanıklı ve esnek olması* Devrek bastonunu özel kılan durumlardır. Fabrika yapımı ürünlerin Türkiye’de Devrek bastonu olarak satılması bastona olan genel ilgiyi azaltmakla birlikte Devrek bastonunun ünü üzerinden makine ürünlerinin kendisini sattırdığı görülmektedir. Ancak ustaların yaptığı değerlendirmelerin en belirgin taraflarından birisi her ne kadar makine ürünü bastonların görünürlükleri artmış olsa el yapımı baston ile makine yapımı baston arasındaki farkların hala belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Devrek genelinde de makine yapımı bastonlar satılmakta fakat el işçiliği ile yapılan bastonlar alıcısının ilgisini çekmeye devam etmektedir. Devrek bastonun biricikliğine vurgu yapması bağlamında K2’in değerlendirmesi, *“Kızılıcak ağacının dallarından yapıyor olmamız, esnek ve dayanıklı olması, işçiliğin çok önemli bir yeri olması ortaya bir anlamda sanatsal ürünlerin çıkışını sağlıyor”* şeklindeyken; diğer bir katılımcının(K9)’un değerlendirmesi ise, *“Eskiden olan baston ustalarının etkisiyle gelişmiştir”* şeklinde olmuştur.

Zanaatkarlık becerisi eğitilmiş bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani el becerisi doğrudan gelen ilhamla bir ilişki halindedir. Bu bağlamda zanaatkarlığın ve el becerisinin ilhamla olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda becerinin en saf halinin eğitimin bir adım önünde bulunduğunu söylemek mümkündür (Sennett, 2006, 54). Her ustanın baston üzerinde işlediği motifler ve desenler birbirinden farklı izler taşımaktadır. Ustaların bastonu hazırladığı motifler önceden tasarlanan ya da kurgulanan taslaklar olmadığı için ortaya çıkan ürün sanat eseri niteliği taşımaktadır. Konuyla ilişkili katılımcıların aktarımları Devrek bastonunun ustalarına özgün taraflarının varlığını da dikkate sunmaktadır:

“Geçmiş zamanda ustalar doğaçlama figür oluşturmakta ve bu figürleri rüyalarında gördüklerini söylerlermiş. Aynı motifleri her ustanın yapış şekli farklıdır. Bu da Devrek bastonunun ününün artmasına ve tanınmasında katkı sağlıyor” (K3).

“Rahmetli eski Ulaştırma Bakanımız Doktor Veysel Atasoy’un büyük katkıları olmuştur halk eğitimde açılan kurslardan mezun olan öğrenciler şu anda bu meslekte ekmeklerini kazanıyor bu ağaç çok dayanıklı ve esnektir rengi beyazdır işleme baklava ve yılandır” (K10).

6.4. Makine Bastonu Öldürdü mü?

Sanayileşmeyle birlikte makinelerde üretim yapılmaya başlanması üretim tarzlarının yaşamış olduğu en büyük devrim olarak nitelendirilebilir. Seri üretim tarzı hayatın pek çok noktasında kolaylıklar sağlamış ve çok kısa süre içinde çok sayıda ürünün piyasaya sürülmesi sanayileşme çağında gerçekleşmiştir. Ancak makineleşmenin olumsuz tarafları da çok net bir şekilde görülmektedir. Özellikle zanaat olarak adlandırılan ve *el emeğine* dayalı üretim tarzları bu alandan olumsuz yönde etkilenmiştir. Modern zamanlara gelindiğinde el emeğinin ekonomik tarihi incelendiğinde makineleşme çoğu zaman dost olarak görünüp sona geldiği zaman ise el emeğinin düşmanı olarak sona ermiştir (Sennett, 2006, 108). Bu bağlamda Devrek’te bastonculuk yapan ustalara sanayileşmenin el yapımı ürünlere nasıl etki ettiği, mesleğin sanayi öncesi dinamiklerinden uzak kalıp kalmadığı ve bastona olan ilginin son durumunun ne olduğu alt kaygılarının tespit edilmesi amacıyla *“Sanayileşmeyle birlikte el yapımı ürünlere olan duyarlılıkta sizce azalma oldu mu”* sorusu yöneltilmiştir. Böylece Devrek bastonunun günümüzdeki durumu açıklığa kavuşturulmak hedeflenmiştir.

Katılımcıların aktarımlarına bakıldığında ilk dikkat çeken nokta bastondan anlayan, el işi ile makine işi arasındaki ayrımı yapabilen

gerçek bastonseverlerin gerçek Devrek bastonuna hala duyarlı oldukları durumudur. Bu durumu katılımcılardan birisi “seri üretim fazla olunca işi bilen insanlar el yapımını arıyorlar ve talep bazı zamanlarda artıyor” (K7) şeklinde betimlemiştir. Bir diğer katılımcı ise makineleşmenin baston üzerinde yarattığı olumsuzluğa vurgu yapmıştır:

“Tabi ki sanayi ve makine işin içine girince el yapımı bastona olan ilgi ücretinden kaynaklı azalmaya başladı. Bastonlara olan ilgi hem sanayi etkisi hem de baston üreticilerinin maddiyata önem vermesinden dolayı azalmıştır”(K4).

Sanayileşmeyle değişen üretim formları beraberinde rekabeti de getirmektedir. Sennett’e (2006) göre makine dost görünümlü bir düşman niteliği taşıdığı için makineyle yapılan baston sayısı, el ile yapılan baston sayısı arasında sayısal farklar oluşmakta bu durum da makineleşmenin el emeğinin önünde haksız rekabeti ortaya çıkarmaktadır. Eşit koşullar altında verilen mücadele, kıstasının dışında kalmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların birinin(K1) aktarımı “sanayi sanatı öldürüyor. Seri ve aynı tarz üretim ortaya çıkıyor ve farklı olan hiçbir ürün, desen ve motif fabrikalarda kullanılmıyor. Seri dağıtım rekabeti zorlaştırıyor” şeklinde olmuştur. Diğer bir katılımcı (K8) “evet oldu çünkü bastonumuza atalarımızdan gelen değerimize kimse sahip çıkmıyor, değeri bilinmiyor” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. K1’in değerlendirmesini destekler nitelikte değerlendirme yapan K2’nin düşünceleri ise “Zanaattan sanata doğru bir yolculuk diyebiliriz. Lakin sanayileşme ve bu işi çok büyük pazarlara çeken Çin ile mücadele içinde olmamız çok da mümkün bir durum olmuyor” şeklinde olmuştur. Sanat yerini rekabet anlayışına bırakmakta ve geleneksellik özelliği taşıyan bu mesleki formun sonunu sanayileşme getirmektedir. Seri üretime karşı koyamayan baston ustaları kendi yaptıkları işten keyif almamaya başlamaktadır. Ustaların kendi iç dinamiklerinin kaybolması sanayileşmenin el sanatlarına verdiği zarar kadar büyük bir zarardır. Bu bağlamda baston ustası olan K3’ün aktarımı şu şekilde olmuştur:

“El yapımı ürünlere olan azalmanın aslında sanayileşme etkisiyle değil de ustaların kendi içinde olan kopukluklarından kaynaklı olduğunu söyleyebilirim. Herkes birbirini rakip görmeye başladığı için nitelikli ürün çıkarılamıyor.”

6.5. Kuşaklararası Aktarımda Baston

Sanayileşme geleneksel meslekleri olumsuz yönde etkilemiştir. Geleneksellik bağlamında kültürel temelleri çok uzun süre öncesine dayanan Devrek bastonculuğu seri üretim tarzına karşı direncini kaybetmiştir. Maddi olarak beklentileri karşılayamaz duruma gelen bastonculuk hem usta kaybetmeye hem de mesleğin devamını sağlayacak nitelikte çırak yetiştiremez duruma gelmiştir. Baston kültürü eski popüleritesini kaybetmeye başlamıştır. Mülakat sürecinde ustalara *“Devrek baston yapımının kültürel olarak devamı gelir mi?”* sorusu yöneltilerek bastonculuğun gelecek yıllardaki konumunun ne olacağının sonucuna ulaşmak hedeflenmiştir. Katılımcılara yöneltilen soruya verilen yanıtlara bakıldığında genel yargı mesleğin yaşamın kıyısında olduğu vardır. Konuyla ilgili katılımcılardan birisi (K6) *“33 yıldır devam eden bir şey daha fazla da devam edecektir gelecek nesillere ulaşacaktır”* değerlendirmesini yaparak, bir diğer ise *“bastonculuğu bir tür ağaç oymacılığı olarak görebiliriz. İnsanların ağaç oymacılığına olan merakı devam ettikçe bastonculukta devamlılığını koruyacaktır”*(K2) şeklinde öngörüsünü belirterek mesleğin devam edeceğine vurgu yapmıştır. bir diğer katılımcı ise bu konuda oldukça karamsardır:

“Devrek bastonu hem kültürel hem de geleneksel olarak gelecek nesillere ulaşamaz. En fazla 10 yıl içinde de meslek tamamen bitecek ve bunun nedeni de yetişecek çırağın olmayışı her şeyin maddi değerlere dönmüş olmasıdır”(K5).

Bastonculuk mesleğinin dayandığı tarihsellik ve kültürel kökler dikkate alındığında çok az sayıda usta tarafından devam edeceği ileri

sürüldüğü görülmektedir. Bölgenin coğrafi konumu, iş çeşitliliğın sınırlı olması ve Devrek'in bastonla özdeşleşmiş olması mesleğın gelecekte kısmen de olsa süreceği iddiasını güçlendirmektedir. Bastonun geleceği önünde engel görülen durumların katılımcıların aktarımlardan hareketle şu şekilde görselleştirmek mümkündür.

Tablo 2. Bastonculukla İlgili Sorunların Algılanma Durumu

Ekonomik Sorunlar	Baston yapımının maliyetli olması
	Yapılan ürünün maddi anlamda beklentiyi karşılayamaması
	Seri üretimin el işçiliğine tercih edilmesi
	Ucuz malzemelerle üretim yapılmaya çalışılması
Kaynak Temini	Kaliteli ağaç dalını bulmanın zor olması
	Kızılcık ağacıyla uğraşmanın zahmetli olması
	Ormancılık ve ağaç işlerine olan ilginin azalması
Toplumsal Sorunlar	Emeğın geri planda bırakılması
	Evde baston yapımının devam etmesi
	Belgesiz ve vasıfsız ustaların artış göstermesi
	Yetişecek çırakların bulunamaması
Devlet Desteği ile İlgili Sorunlar	Fabrikasyon ürünlere verilen desteğın sanatçılara verilmiyor olması
	Ustalara gereken değerin verilmemesi
	Yetkililerin ustalara sahip çıkmaması
	Projelerin ihtiyaçları karşılayamaması

Baston kültürünü silikleştiren ve bu mesleği yaşamın kıyısına getiren faktörlerin başında temelde sanayileşme olsa da mesleği icra eden ustaların maddi kazancının yüksek olması nedeniyle el yapımı bastonu bırakıp makine ürünleriyle ilgilenmeleri bir paradoks olarak görülmüştür. Bu bağlamda (K1)'in ve (K7)'nin değerdendirilmesi söyleme şu şekilde yansımıştır:

“Bu meslek hayatta ölmez bir meslek. Sonu gelmez bir meslek. Mesleği biz bastoncular öldürüyoruz. El işçiliğini bıraktık. Fabrikasyona döndük Tabi ki usta-çırak ilişkisi de sona doğru gelmeye başladığı için bastonculuk da kaybolmaya başladı.”

“Devamı gelir, kültürel olaylar artarsa devamı sağlanabilir çırakların yetişmeye başlaması gerekiyor tabii ki” değerlendirmesini yaparak mesleğin kültürel anlamda devam edeceğini ifade etmiştir.

7. Sonuç ve Tartışma

Toplumların gelenekleri ve kültürlerini yansıtan en önemli yapı taşlarından birisi el sanatlarıdır. Devrek Bastonculuğu da bu noktada geçmişten günümüze kadar ulaşmış önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrek Bastonunu önemli kılan, bastonu üreten ustaların sadece kendilerine has yöntemler ve desenler kullanıyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Kültürel miras açısından baston üreticiliği ve baston üretiminin devamı geçmişle olan bağlantının kopmaması ve kültürel belleğin devamını sağlamak açısından oldukça önemlidir. Devrek Bastonculuğunun tarihi 18. Yüzyıla kadar dayanmakla birlikte günümüze kadar ulaşma başarısını da göstermiştir. Kendine özgü motif ve desenleri ile dünya çapında tanınır bir ürün olarak da karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin hâkim olduğu piyasa içerisinde kültürel miras, kültürel değerler kendini koruyamaz duruma gelmiştir. Sanayileşmenin çalışma hayatını dönüştürdüğü biçimler de küreselleşmenin köşe tutucu unsurları olarak belirlemektedir. Böylece makine ürünlerinin kolay satılabilir ve daha fazla talep ediliyor olması el emeğiyle yapılan ürünleri de piyasa dışında bırakmaktadır. Ayrıca mesleği öğreten ustaların ölmesiyle birlikte Devrek bastonculuğu kültürel geleneğini devam ettirme konusunda da gerileme süreci içerisinde girmiştir Baston ustalarının sanayileşmeye gösterdikleri direncin yetersiz kalması, bastonculuğun kaybolmaya

yüz tutan bir mesleki kod haline gelişini hızlandırmıştır. Bu çalışmada “Devrek Bastonunun” sanayileşmenin etkisiyle yaşamış olduğu dönüşümü baston ustalarının nasıl değerlendirdiğini çözümlenmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda elde edilen verilerden ulaşılan sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Devrek bastonu, geleneksel toplumun modern kapitalist sistem karşısında tutunamayışını deneyimlemektedir.
- Makinenin gücü arttıkça, insanlardaki “daha çok kazanma” güdüsü artmakta, el yapımı baston yerini fabrika ürününe bırakmaktadır.
- Büyük marketlerde düşük fiyatlarda Devrek bastonu etiketiyle satılan baston, tüketim toplumunun gündelik hayatı standartlaşmasının özel bir hikayesini sunmaktadır. Böylece tüketicilerin talebine eşlik eden bir üretim süreci, Devrek bastonunu sıradanlaştırmaktadır.
- Materyal temininin maliyet ve sabır gerektirmesi; bunun artık bir külfet olarak değerlendirilmesi. Bastonun geleneksel hikayesi kızılıcık ağacının peşinde olmaktır. Hikaye, “kızılıcığı aramak, bulmak, dokunmak, onu atölyeye getirmek, hazırlamak, bekletmek, fırınlamak, duvara asmak ve üzerine işlenecek motif ilhamının gelmesini beklemek” parçalarından oluşur. Makineleşme, Devrek bastonuna ait hikayenin özgünlüğünü ortadan kaldırmıştır.
- Özellikle yeni kuşak baston yapımcılar işi atölye dışına çıkarttılar, fabrika işi üretime dönüştürdüler ya da atölyelerine makine getirdiler. Bastonda kullanılan kızılıcık ağacı yerini “oduna” bıraktı. Esnekliğini kaybeden ve makineden çıktığında bastondan ziyade ucuz ve kırılğan bir tahtaya dönüşmüştür. Odunun bastona dönüşmesi Devrek bastonunun kalıcı, uzun ömürlü ve esnek yapısını ortadan kaldırmıştır. Daha ciddi bir sorun ise kızılıcık ağacına ilham veren ona dokunan ve onu işleyen ustanın pratiklerini yok etmiştir. Böylece bastonun nesneleşmesi ya da şeyleşmesine eşlik eden bir ölümün kıyısında öyküsü başlamıştır. Kızılıcık ağacının peşindelik, tahtalaşmıştır.

- Devrek bastonu ile ilgili problemler sıralandığında kuşkusuz bastonun geleceğe taşınması konusunda dikkat çekici olan ustaların destek konusunda yalnız olduklarını ifade etmeleridir. Yalnızlık, hem devletin kurumlarıyla herhangi destekleyici bir pratikte bulunmamasına, hem de baston ustalarını bir çatı altına tutan derneğin pasif kaldığına dair yargıyla ilişkilendirilmiştir.
- Ustalarla yapılan görüşmelerde merdiven altı üretimin kendileri için ciddi bir tehdit olduğunu ortaya koydukları görülmüştür. Maliyetler artarken piyasadaki ucuz bastonların kendine yer bulmasının yaptıkları işin değersizleşmesi ve kaybolması sürecini hızlandırdığı ifade ettikleri görülmüştür.
- Geleneksel mesleklerin babadan oğula geçen yönü, çocukların baba mesleğini tercih etmemeleri ve yetiştirmek için çırak bulunamaması gibi sebeplerle ortadan kalkmıştır.
- Geçim derdinin mesleğin önüne geçmesi, bastonculuğun kaybolmasında ciddi bir sebep olarak betimlenmiştir. İşle uğraşan ustaların da kendilerine yeni iş alanları açmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu durum bastonun tek iş olmaktan çıkmasına ve ustaların baston üzerindeki tutkusunun sönmesine kaynaklık etmiştir.
- Kuşkusuz Zonguldak'ın da içerisinde olduğu Batı Karadeniz Bölgesi'nin geçmişe kıyasla göç veren ve iş alanları daralan bir durumda olması, Devrek'in de kaderine terkedildiği imajını güçlendirmektedir.

Sonuç olarak bakıldığında baston üretimiyle ilgilenen ustaların resmi kurum ve kuruluşlardan yeterli desteği alamamalarından dolayı meslekte tutunmakta zorlandıkları konusunda hemfikir oldukları tespit edilmiştir. Çocuklarının işleri peşine gitmeleri mesleğin kültürel miras olmasını da kesintiye uğrattığı görülürken, bu durumun Türkiye'de diğer geleneksel mesleklerle ilgili süreçle paralel ilerlediği tespit edilmiştir. Seri ve ucuz üretimle ortaya çıkan "tahta"lar, ustaların makineye karşı dirençlerinin kırılmasına neden

olmuştur. Ekonomik kaygıların üst düzeyde belirlediği bir gündelik hayat içerisinde bir baston ustasının “artık rüya göremiyorum” diye başladığı söylemini “eskiden rüyamda kızcılık ağaçlarını işlerdim. Rüyamda bastona işleyeceğim motifler konusunda ilhamlar gelirdi” şeklinde bitirmesi süreci özetler mahiyettedir. *Yaşamın kıyısında* olmaklığın iyimser bir yaklaşım olacağına istinaden Devrek bastonunun geldiği son noktayı ölümün kıyısında şeklinde tanımlamak yerinde durmaktadır. Makinenin ve neo-liberal kazanç tutkusunun bastonu fotoğrafa ve müzeye kaldıracağı, “McÇinlileşmenin” sonucu olarak dükkanlarda turistik bir nesne olarak tutacağı çok da uzak olmayan gelecektir. McÇinlileşmeye geleneksel kültürel pratiklerin mekanda tüketim toplumuyla entegre hale gelişini betimleyen materyalleşme eşlik edecektir. Materyalleşme, çağımızda kültürü bekleyen en büyük risk olarak belirmiştir.

Kaynakça

Arseven, Celal Esad. *Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Arslan, Ferhat – Çağlar, İlker- Gürbıyık, Cengiz. Kültürel Miras Kapsamında Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Meslekler: Turgutlu Örneği. *Studies Of The Ottoman Domain*. 7/13 (2017), 211-244.

Bayar, Fırat. Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Ekonomik Sorunlar Dergisi* 32 (2008), 25-34

Creswell, John. W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Nitel Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.

Çelebi, Münteka. *El Sanatları ve Devlet, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitede El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, 18-20 Kasım 1992, İzmir,

Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara. 1994.

Çelikkönmez, Ömür. *Devrek Tarihi*. Ankara: Devrek Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2000.

Devrek Bastonu. Erişim 29 Şubat 2020.

<http://www.devrek.gov.tr/devrek-bastonu1>. 2020

Dılmaç, Oğuz. Erzurum'da Kaybolmaya Başlayan Yöresel El Sanatları. *Akdeniz Sanat Dergisi* 6/11 (2013), 93-101.

Doğan, Mesut. Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi* 27 (2013), 511-550

Efiloğlu, Ahmet. *İnsan, Kimlik, Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu*. Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2014.

Harman, Ömer Faruk. "Dinler Tarihi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 27 Kasım 2019.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/asa#1-dinler-tarihi>

Kartarı, Asker. (2017). Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 4/1 (2017), 207-220

Koçak, H. Teknoloji ve Toplumsal Değişme. *Ayrıntı Dergisi* (2016), 4/44.

Koyuncu Okca, Ayşegül. Denizli'de Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kimi Geleneksel Meslekler. *Akademik Bakış Dergisi* 58 (2016), 201-223

Köseler, Halil. Erişim 27 Kasım 2019. *Görme Özürlüler İçin Baston*

Kullanmanın Önemi ve Tarihçesi. Altı Nokta Körler Derneği Merkezi

<http://www.altinokta.org.tr/yazardetay.asp?idnourun=39>.
2019.

Nadas Muhlis. *Türk Dünyasında Tur Kültü: Truvahılar ve Türkler*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995.

Özcan, Sevil. *Coğrafi İşaret Kavramı ve Devrek Bastonu Örneği*, Bartın: Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1993

Sağır, Adem. İktisadi Hayatın Değişimi ve Kayıp Mesleki Kodlar Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme: Zonguldak / Bartın / Karabük Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies* 48 (2016), 27-45

Sennett, Richard. *Zanaatkar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

Sevin Veli. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

Strangleman, Tim - Warren, Tracey. *Çalışma ve Toplum* çev. Fuat Man. Ankara: Nobel Yayınevi, 2015.

Şahin, Emine. Kızılılık Dalının En Zarif Hali: Devrek Bastonu. *Erişim* 12 Ocak 2019 <https://www.ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=1228>.
2019

Talas, Mustafa - Kaya, Yaşar. Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 22 (2007), 149-162

Teke, Tuğba - Erol Çalışkan, Şerife Seher. Geçmişten Günümüze Devrek'te Bastonculuk Geleneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/56 (2018), 95-100

Terzi, Harun - Oltulular, Sabiha. Türkiye'de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 5 (2004), 219-226

Tuncer, Ömer. *İşte Anadolu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.

Yalın, İrfan. Bastonun Kültür Tarihi. Erişim 27 Kasım 2019.
<https://t24.com.tr/yazarlar/irfan-yalin/bastonun-kultur-tarihi,24184>. 2019.

KARİYER GELİŞİMİ BAĞLAMINDA SANAYİ 4.0'IN MESLEK SEÇİMİNE ETKİSİNE YÖNELİK BİR ANALİZ

Hanife AKGÜL*

Zeynep AYER**

Öz

Sanayi 4.0 kavramı, 18. yüzyılda İngiltere’de Birinci Sanayi Devrimi ile başlayan ve sanayi devrimlerinin günümüzde ulaştığı son aşaması olarak kabul edilen Dördüncü Sanayi Devrimi’ni ifade etmektedir. Sanayi 4.0’ın, sanayi sektörü başta olmak üzere ekonomideki tüm sektörleri etkisi altına alması, siber fiziksel sistemlere ve yapay zekaya (akıllı makinalara) dayalı yeni mesleklerin ortaya çıkması, insana duyulan ihtiyacın oldukça azalması ve nitelikli işgücünün piyasada kalabileceği bir süreç olması beklenmektedir. Sanayi 4.0 süreciyle birlikte, mesleklerin yapı ve işleyişinde meydana gelecek değişim ve dönüşümün hem bireysel, hem toplumsal hem de ekonomik alanda büyük etkileri olacaktır. Mevcut durumda; eğitim sistemi aksaklıkları, olumsuz çevre koşulları, ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyi vb. gibi faktörlerin etkilerinden dolayı zaten zor olan kariyer planlaması ve meslek seçimi konuları Sanayi 4.0 süreciyle birlikte bireyler için daha da karmaşık hale gelecektir. Bu çalışmada; Sanayi 4.0 sürecinde, bireylerin kariyer planlaması ve meslek seçimi yaparken mesleklerdeki değişim ve dönüşümün olası etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Betimsel araştırma yöntemlerinden; literatür tarama ve kurgulama yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, önce Sanayi 4.0’ın gelişimi ve ortaya çıkmasında etkili olan koşullar incelenmiştir. Ardından, kariyer kavramı ve meslek seçimi konuları analiz edilmiştir. Son bölümde ise; kariyer evreleri bağlamında Sanayi 4.0’ın çocuklarda, gençlerde ve yetişkinlerde kariyer gelişimine etkilerinin tespitine yönelik araştırma ve kurgulama yapılmıştır. Çalışmadaki araştırma verilerine göre; sanayi 4.0 sürecinde, mevcut

---

*Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, hanifeakgul@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001- 8543-9343

**Arş.Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, azerzeynep@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4107-0171

*Kariyer Gelişimi Bağlamında Sanayi 4.0'in Meslek Seçimine Etkisine Yönelik
Bir Analiz*

mesleklerden bir kısmının teknolojik gelişmeye bağlı olarak ortadan kalkacağı, buna karşılık şu anda mevcut olmayan yeni mesleklerin ortaya çıkacağı, varlığını devam ettirecek mesleklerin de değişime uğrayacağı tespit edilmiştir. Bütün bu veriler sonucunda sanayi 4.0 sürecinin meslekleri, meslek seçimini ve kariyer gelişimini önemli ölçüde etkileyeceği beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Dördüncü Sanayi Devrimi, Kariyer Gelişimi, Meslek Seçimi.

An Analysis for the Impact of Industry 4.0 on Vocational Selection in the Context of Career Development

Abstract

The concept of Industry 4.0 refers to the Fourth Industrial Revolution, which started in the 18th century with the First Industrial Revolution in England and is accepted as the last stage of industrial revolutions reached today. Industry 4.0 is expected to influence all sectors in the economy, especially the industry sector, the emergence of new professions based on cyber physical systems and artificial intelligence (smart machines), the need for labor to decrease considerably and a qualified workforce to remain in the market. Along with the Industry 4.0 process, the change and transformation that will occur in the structure and functioning of the professions will have major impacts both in the individual, social and economic fields. In the present case; career planning and career choice issues, which are already difficult due to educational system troubles, adverse environmental conditions, the level of economic and technological development of the country, etc. will become more complicated for individuals with Industry 4.0 process. In this study, it is aimed to investigate the career selection and the possible effects of change and transformation in professions. In the study in which literature review and editing methods were used; conditions affecting the development and emergence of Industry 4.0 were examined first. Next; career concepts and career choice issues were analyzed. In the last part; in the context of career phases, research and editing has been carried out to determine the effects of Industry 4.0 on career development in children, youth and adults. According to the research data in the study; in the industry 4.0 process, it was determined that some of the existing professions will disappear due to technological development, whereas new occupations that are not currently available will emerge, and the professions that will continue to exist will also change. As a result of all these data, industry 4.0 process is expected to significantly affect professions, career choice and career development.

Keywords: Industry 4.0, The Fourth Industrial Revolution, Career Development, Job Selection.

1. Giriş

Buhar gücünün üretimde kullanılmasıyla başlayan sanayinin gelişim süreci günümüzde ulaştığı seviye itibarıyla değerlendirildiğinde, teknolojik buluşların gerçekleştirilmesine ve dolayısıyla teknolojinin artımsal ve sürekli olarak ilerlemesine yol açmıştır. Önce İngiltere'de başlayan ve ardından diğer ülkelere yayılan birinci sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan her teknolojik buluş, farklı yetkinliklere sahip insanlara daha fazla ihtiyaç duyulmasına zemin hazırlamıştır. İkinci ve üçüncü sanayi devrimleri ile birlikte seri üretim ve otomasyonun yaygınlaşması sonucunda bazı ülkelerin erişmiş olduğu yüksek teknolojik gelişmişlik düzeyi, Sanayi 4.0 için gerekli altyapının oluşumunu sağlayarak, Dördüncü Sanayi Devriminin başlamasına neden olmuştur.

Aslında Dördüncü Sanayi Devrimine yönelik ilk araştırma ve geliştirme çalışmalarını Avrupa ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin başlattığı tespit edilmektedir. Batıda, gelişmiş ülkelerin nüfusunun giderek yaşlanması ve Uzak Doğu'daki ucuz işgücü avantajı sebebiyle pazarın Avrupa'dan Uzakdoğu'ya geçiyor olması, Sanayi 4.0'ın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi 4.0 çalışmaları kapsamında; sanayide yeni teknolojik gelişmelerden yararlanılması, üretimdeki hızın artırılması, değişen müşteri taleplerinin tam ve zamanında karşılanması ve mevcut üretim bantlarının daha esnek ve verimli bir hale getirilmesi ile Çin ve diğer Asya ülkelerinden daha ucuza üretim yapabilme kapasitesinin elde edilmesi hedeflenmektedir (Ersoy, 2016). Diğer bir değişle; yapay zeka (akıllı makineler) temelli, yüksek (ileri) teknolojiye dayalı üretim imkanları ile Doğu'daki insan emeğine dayalı üretim gücü avantajının, Batı'ya kaydırılması planlanmaktadır. Sanayi 4.0, henüz çok yeni bir kavram ve süreç olmasına rağmen, sağlayacağı imkan, avantajlar, neden olacağı değişim ve dönüşüm sebebiyle toplumlar üzerinde geniş yankı uyandırmış; Amerika, Almanya, İngiltere, Japonya, başta olmak üzere bir çok ülke hızla Sanayi 4.0 çalışmalarını başlatmıştır (Davutoğlu vd., 2017).

Dördüncü Sanayi Devrimi ile sanayi, hizmetler ve tarım sektörlerinde, yapısal bir değişim ve dönüşüm sürecinin başladığı ve bu sürecin devam edeceği öngörülmektedir. Sektörlerdeki dönüşüm kapsamında; önce iş süreçlerinin değişerek iş tanımlarını değiştirdiğini, sonra bu iş tanımlarına uygun olarak mesleklerin yapısının ve istihdam edilecek insan kaynağının özelliklerinin değiştirdiği görülecektir. Bu durum hem örgütsel hem de bireysel kariyer planlamalarının farklılaşmasına neden olacaktır. Diğer bir deyişle; Sanayi 4.0 ile birlikte, yapay zekaya sahip akıllı makineler ve yeni teknolojilerin farklı sektörlerde kullanılmasıyla birlikte yeni mesleklerin ortaya çıkması beklenmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde; 'Çağrı Merkezi Operatörlüğü', 'Kuryelik', 'Tarım İşçiliği', 'Kasiyerlik' vb. mevcut bazı mesleklerin ortadan kalkacağı, buna karşın 'Endüstriyel Veri Bilimciliği', 'IT/IoT Çözüm Mimarlığı' 'Robot Koordinatörlüğü', 'Endüstriyel Bilgisayar Mühendisliği/Programcılığı', 'Bulut Hesaplama Uzmanlığı', 'Veri Güvenliği Uzmanlığı', 'Şebeke Geliştirme Mühendisliği', '3D Yazıcı Mühendisliği', 'Endüstriyel Kullanıcı Arayüzü Tasarımcılığı', 'Giyilebilir Teknoloji Tasarımcılığı' gibi birçok yeni mesleğin ortaya çıkacağı düşünülmektedir (Akgül & Ayer, 2017; World Economic Forum/WEF, 2016). Dolayısıyla niteliksiz işgücüne duyulan ihtiyaç azalırken, gelişmiş teknolojiyi kullanma yetenek ve yeterliliğine sahip nitelikli insan kaynağına duyulan ihtiyaç artacaktır (Çağlak, 2017). Bununla birlikte sanayi, tarım ve hizmet sektörlerindeki teknoloji odaklı; yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı, yeni uzmanlık alanlarına uygun insan kaynağı ihtiyacının karşılanması için eğitim sistemi ve programlarının da yenilenmesi kaçınılmazdır.

World Economic Forum'un (2016) "The Future of Jobs" raporunda, ilkökul düzeyindeki öğrencilerin gelecekteki mesleklerinin %65'inin henüz isimsiz meslekler olduğu ve bu mesleklerde istihdam edilecek kişilerin; yaratıcılık özelliği yüksek, problem çözme odaklı, mantıksal ve matematiksel olarak akıl

yürütebilen, görsel kabiliyeti mevcut ve bilişsel yeteneğe sahip çalışanlar olacağı belirtilmektedir. Rapora göre; katılımcılar, yapay zekayı işgücü piyasasındaki olumsuz değişimin sebebi olarak görmektedir.

Sanayi 4.0 sürecinde üretim süreçleri ve yöntemleriyle birlikte işgücü profiline de değişecek olması hem mevcut çalışanların hem de iş hayatına atılmak üzere olan potansiyel çalışanların kariyer planlamasının farklılaşmasına sebep olacaktır. Bu yeni dönemde, bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla birlikte teknolojik bilgi ve teknoloji kullanma becerisi kariyer planlamasında ön plana çıkacaktır (Bullock-Yowell vd., 2011). Sanayi 4.0 ile emeğe duyulan ihtiyacın azalması nedeniyle iş hayatında çalışmaya devam etmek ya da iş hayatına girmek isteyen bireylerin farklı uzmanlık alanlarında kendilerini geliştirmeleri, proaktif bir bakış açısı edinmeleri ve yeni teknolojik araç-gereç ve makinaları kullanabilme bilgi ve becerilerini arttırmaları gerekmektedir. Sanayi 4.0'ın etkilerinin yaygın olarak görülmeye başladığı bu dönemde, her yaş grubundaki bireylerin kariyer planlaması, meslek seçimi ve mesleki gelişimlerinde, yeni ve farklı yol ve yöntemler geliştirmelerinin artık bir zorunluluk olduğu ve Sanayi 4.0 sürecinin bireylere önemli avantajlar sağlayacağı öngörülmektedir (Davutoğlu vd., 2017).

Genel olarak değerlendirildiğinde; Sanayi 4.0'ın eğitim anlayışı başta olmak üzere tüm sektörel alanlarda değişim ve dönüşümü başlattığı görülmektedir. Eğitim ve eğitimle ilişkili mevcut tüm kurum ve kuruluşların bu değişime ayak uydurması; eğitim strateji ve programlarının hızla yenilenmesi gerekmektedir. Çünkü Sanayi 4.0'ın getireceği yenilikler sonucunda bilgi ve iletişim teknolojilerinden bilgiye rahatlıkla ulaşabilen, bilgiden faydalanarak üretim yapabilen, hatta bilgiyi kendisi üreten, kariyer planlamasını kendisi şekillendirebilen yeni bir neslin yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye açısından bir değerlendirme yapıldığında ise; Türkiye'nin henüz 2. ve 3. Sanayi Devrimleri arasında bir sanayi yapısına sahip olduğu (Akgül & Paköz, 2011, 294), ancak Sanayi 4.0'in Türkiye'nin yapısal sorunlarını çözme ve kalkınmasını sağlama açısından bir fırsat olduğu söylenebilir. Sanayi 4.0 için gereken altyapı yatırımları gerçekleştirilemediği takdirde karşılaştırmalı olarak Türkiye'nin dezavantajlı konuma gerileyebileceği ileri sürülebilir (Ersoy, 2016). Bu bağlamda, teknolojik alt yapının tamamlanması, ihtiyaç duyulacak insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik eğitim ve öğretim sisteminin yeniden yapılandırılması için gerekli çalışmalar ivedilikle başlatılmalıdır. Çin'de internet üzerinden kodlama eğitimi veren Vita isimli çocuğun henüz sekiz yaşında olmasına rağmen 2019 Aralık ayındaki verilere göre altmış bin kadar takipçisinin olduğu bilinmektedir (Independent Türkçe, 2019). Dolayısıyla okul öncesi dönemden başlamak üzere kodlama eğitimlerinin Türkiye'de de veriliyor olması, yeniden yapılanma sürecindeki durumda ilk adım olarak kabul edilse bile bu eğitimlerin bütün eğitim kademelerine verilmesi gereklidir. Bu verilecek eğitimlerin, eğitim kademelerine uygun şekilde yeniden düzenlenmesi ve geliştirilerek bütün eğitim kurum ve kademelerinde uygulanması/yaygınlaştırılması temel amaç olmalıdır.

Bu çalışmada, Sanayi 4.0 sürecinin şekillendirdiği iş hayatındaki yeni koşul ve şartların, kariyer evreleri bağlamında çocuklar, gençler ve yetişkinlerin meslek seçimi ve kariyer planları üzerindeki olası etkileri incelenmektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Önce Sanayi 4.0'in gelişimi ve ortaya çıkmasında etkili olan koşullar incelenmiştir. Ardından; kariyer kavramı ve kapsamı analiz edilmiştir. Son bölümde ise; Sanayi 4.0'in çocuklarda, gençlerde ve yetişkinlerde kariyer gelişimine etkilerinin tespitine yönelik araştırma ve kurgulama yapılmıştır. Çalışmada betimsel araştırma yöntemi ve kurgulama yöntemi birlikte kullanılmış. Betimsel araştırma yöntemi aşamasında; literatür taraması yapılarak ikincil

veriler analiz edilmiş ve üçüncül veri geliştirilmiştir. Kurgulama yöntemi olarak da mevcut veriler analiz edilerek gelecek olası gelişmelere yönelik çıkarımsama yapılmıştır.

2. Sanayi 4.0 ve Gelişim Süreci

Sanayi 4.0, Dördüncü Sanayi Devrimi'ni ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle Sanayi 4.0, makinelerin insan gücü ve müdahalesi olmaksızın üretim sürecinde yer almaları ve üretim sürecinin otonom şekilde yönetilebilmesine yönelik çalışmaların yapıldığı süreci ifade etmektedir. Sanayi 4.0 kavramı ilk defa 2011'de Almanya'da düzenlenen Hannover Fuarı'nda gündeme getirilmiştir. Fuar katılan uzmanlar tarafından, bilişim çağının modern yüzünün, üretim süreçlerine yepyeni bir boyut kazandırdığı ve yeni bir Sanayi Devrimi'nin yaşanmakta olduğu ifade edilmiştir. Almanya Hükümeti'nin, dile getirilen bu görüşleri, yeni bir sanayi stratejisi olarak ele almasıyla, Dördüncü Sanayi Devrimi kavramsal olmaktan öte, resmi bir nitelik de kazanmıştır. Söz konusu fuardan sonra 4. Sanayi Devrimi üzerinde bir çalışma grubu kurulmuş ve çalışma grubu, bir yıl sonra, Sanayi 4.0'ın stratejik biçimde uygulanabilmesi yönündeki önerilerini hem yine Hannover Fuarı'nda sunmuş hem de Almanya Hükümeti'ne raporlamıştır (Ege Bölgesi Sanayi Odası/EBSO, 2015, 7).

Sanayi 4.0 resmi olarak 2011 yılında gündeme gelen bir konu olmakla birlikte, çok kısa bir süre içerisinde Sanayi 4.0 teknolojileri ve altyapı çalışmalarına büyük yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Sektörlere yönelik alan inceleme çalışmalarından elde edilen verilere göre, 2020 yılı sonuna kadar endüstriyel nesnelerin interneti ve tam otomasyon teknolojilerine yönelik bilgi ve iletişim sektörüne 500 milyar dolar civarında yatırım yapılması beklenmektedir (Soh & Unkefer, 2014).

Sanayi 4.0'a yönelik yatırımların büyük değişimleri beraberinde getireceği öngörülmektedir. Teknolojinin gelişme hızının artarak

artan bir seyir izlemesi, makinelerde kullanılan teknoloji düzeyinin hızla artması anlamına gelmektedir. Makineler her geçen gün daha güncel ve daha modern bir altyapıya sahip yapay zeka teknolojileriyle donatılmaktadır. Bu durum, üretimin büyük ölçüde tam otomasyona dayanacağını kanıtlar bir nitelik olarak değerlendirilebilir. Tam otomasyon; makinelerin kendi kendini yönetmesini sağlama durumudur. “Akıllı” olarak nitelendirilen fabrikalarda, nesnelerin interneti ile ortaya çıkan tam otomasyon teknolojilerinin kullanıldığı yeni nesil (yapay zekaya sahip) makinalar, birbirlerine bağlı ve ardışık olarak çalışabilmekte, birbirleriyle iletişim kurabilmekte ve insan müdahalesine ihtiyaç duymaksızın kendi kendilerini yönetebilmektedirler.

Nesnelerin interneti ve tam otomasyon teknolojiye sahip akıllı fabrikalardaki üretim sistemleri ile hem öznel özellikli hem de kompleks ürünleri üretmek mümkün olacaktır. Bu kapsamda seri üretimden ziyade kişiye özgü üretim ön plana çıkacaktır. Bu durum, ürün tasarımı kavramına önem kazandırmaktadır. Buna ek olarak, akıllı fabrika sistemi içerisinde hem üretim aşamasında hem de üretim sonrasında ürün ile otomasyon teknoloji sistemi (fabrikanın yapay zeka sistemi) arasında gerçek zamanlı bilgi ve veri alışverişi başlayacaktır. Büyük veri ile ürün geliştirilmesi, tasarlanması ve üretilmesi için gereken büyük hacimli veriler temin edilecektir. Üretimde gözlemlenen otomasyon, enerji tasarrufu sağlarken verimliliği de artıracaktır. Yapay zekaya sahip makinaların (robotların) piyasada oldukça yoğun kullanılacak olması, istihdam konusunu tartışmaya açmaktadır. Üretimde robot kullanımı, üretim süresini kısaltmakta ve hata payını düşürmektedir. İşgücüne duyulan ihtiyacın azalması, yeni istihdam politikaları geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Robotların insanların yaptığı işleri devralacak olması, mesleklerin tanımlarının değişeceğini göstermektedir. Bu durumda meslek edindirme eğitimleri, üniversite programları ve benzer nitelikli kurslar için yeniden yapılanma süreci başlayacaktır.

Bu durumda meslek seçimi yapacak olan bireylerin kriterlerinde de değişim yaşanması beklenmektedir. Kısacası üretim yöntemlerindeki değişim, iş tanımlarının, eğitim sisteminin ve meslek tercihlerinde etkili olan faktörlerin yenilenmesine ortam hazırlayacaktır (Akgül & Ayer, 2017; WEF, 2016).

3. Kariyer Gelişimi

Sosyokültürel, siyasal ve iktisadi gelişmelere bağlı olarak teknoloji odaklı gerçekleşen değişim ve dönüşümlerden bütün sektörler etkilenmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve piyasa şartlarının değişmesi, işletmeler arasındaki rekabeti artırmakta, teknoloji odaklı değişim ve dönüşüme uyum sağlayabilen işletmeler rekabet avantajı elde ederken uyum sağlamayan işletmeler ise zarar ya da iflas etmekte (Davutoğlu vd., 2017), dolayısıyla işletmeler hem teknolojideki gelişmelere hem de piyasa şartlarında yaşanan değişim ve dönüşüme uyum sağlamaya mecbur kalmaktadır.

Sanayi 4.0 döneminde işletmelerin rekabet avantajı elde edebilmesinde teknolojik yenilik faktöründen sonra gelen ilişkili faktör, yeni teknolojiyi kullanabilen insan kaynağıdır. Bu nedenle, istihdam edilen/edilecek işgücü olan insan kaynağının temin edilmesi için işletmelerin yeni istihdam politikaları kapsamında 'örgütsel kariyer planlaması yapmaları gerekirken, bireylerin de (personel adaylarının) nitelikli bir işe sahip olabilmeleri için 'bireysel kariyer planlaması' yapmaları gerekmektedir.

Birey açısından kariyer gelişim süreci; bireyin çocuk yaşlarından başlayıp emeklilik dönemine kadar devam eden bir süreçtir (Eryılmaz & Mutlu, 2017). Bu süreçte bireyin, çocukluk döneminden itibaren, geleceğiyle ilgili konularda, ailesinden, çevresinden, eğitim sisteminden ve ülkenin gelişmişlik düzeyinden etkilendiği gözlemlenmektedir (Kovach & Morgan, 2018). Bireyin yetişkinlik döneminde ise aile ve çevre etkisinin daha düşük oranda olduğu, bireyin kendi iradesinin ağırlık kazandığı saptanmaktadır

(Yeşilyaprak, 2011). Bireyin diğer faktörler yerine kişisel yetenek, eğilim ve isteklerinin daha ön plana çıktığı kariyer gelişim süreçlerinde ise; bireyin iş hayatında başarı oranının daha yüksek olduğu ve yine bireyin sosyal hayatında daha mutlu olduğu gözlemlenmektedir (Kovach & Morgan, 2018).

4. Sanayi 4.0'in Kariyer Gelişimine Etkileri

Teknoloji, toplumsal değişimi etkileyen temel faktörlerden birisidir. Teknolojik gelişmeler, günlük hayatın her alanını farklı ölçülerde etkilemektedir. Toplumun sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal yapısı teknolojideki gelişmelere bağlı olarak değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Dördüncü Sanayi Devrimi'de (Sanayi 4.0) son on yıl içinde beşinci nesil (5G) bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanılmasıyla birlikte radikal denilebilecek bir değişim ve dönüşüm sonucunda ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, Sanayi 4.0'in bireyin kariyer gelişimi ve meslek seçimine olası etkilerinin tespitine yönelik araştırma, inceleme ve kurgulama yapılmıştır. Aşağıda önce ortaokul yıllarına denk gelen 12-14 yaş aralığındaki bireyler, daha sonra lise ve üniversite ya da mesleki eğitim alınan dönem olan 14-25 yaş aralığındaki bireyler incelenmiştir. Son olarak da 25 yaş üstü bireylerin yer aldığı grup yetişkinler olarak değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir

4.1. Sanayi 4.0'in Çocuklarda Kariyer Gelişimine Etkileri

Ortaokul dönemine denk gelen 12-14 yaş grubu çocukların kariyer gelişimine yönelik ilgisi, henüz meslekler hakkındaki yüzeysel bilgilerle sınırlıdır. Çocukların meslekler hakkındaki bilgisi aile, okul ve yakın çevresinden edindiği bilgilerdir (Özgür & Çelik, 2018; Yeşilyaprak, 2011). Bu dönemde genellikle ideal meslek, sevilen, hayran olunan ya da çocuğun kendisine örnek aldığı bir yetişkinin mesleğidir (Ulaş & Özdemir, 2018).

İnternet, bilgiye ulaşımın oldukça kolay olduğu ve bilgi yelpazesinin geniş olduğu bir platformdur. Günümüzde internet kullanım yaşı oldukça düşmüştür. Sanayi 4.0 ile birlikte, internetin yalnızca bilgisayar ya da akıllı telefonlardan arama motoru kullanılarak bilgiye ulaşılan bir platform olmayacağı düşünülmektedir. Bu durumun, çocuğun ilgi duyduğu meslek/meslekleri belirlemesi ve meslek seçimi konusunda karar verme sürecinin önceki süreçlerden daha farklı olacağı; artık meslek seçiminin yakın çevreden örnek alınan bir kişinin mesleğiyle sınırlı olmayacağı öngörülmektedir. (Bullock-Yowell vd., 2011).

Sanayi 4.0 sürecinin başlamasıyla birlikte toplum hayatında yer alan yeni teknolojiler çocukların mesleklere bakışını etkilemeye başlamış, meslek seçimine etki eden faktörlerin önem derecesi ve sırasını da değiştirmiştir. Sanayi 4.0 sürecinde çocukların meslek seçimine etki eden faktörlerden teknoloji daha ön plana çıkmıştır. Yapay zeka, bulut bilişim sistemi, akıllı fabrikalar, üç boyutlu yazıcılar ve nesnelere interneti gibi yeni ve farklı teknolojilerin okullarda eğitim sisteminin geliştirilmesinde, toplumsal hayatta iletişim sisteminin etkinleştirilmesinde, sektörlerde ise üretim yöntemlerinin geliştirilmesinde yaygın şekilde kullanılmaya başlanması çocukların teknoloji odaklı mesleklere ilgi duymasını sağlamıştır (Davutoğlu vd., 2017). Bu yeni teknolojilerin özellikle okullarda kullanılmaya başlanmasıyla birlikte öğrencilerin somut öğrenme yaşantıları geliştirmelerinde, yaratıcı düşünme becerilerinin gelişmesinde ve eğlenerek öğrenmelerinde etkili olabileceği düşünülmektedir (Eisenberg, 2013). Eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde; öğrencilerin özellikle materyal geliştirmeye yönelik ilgi ve deneysel öğrenme/çalışma isteğinin oldukça çok olduğu belirlenmiştir (Yıldırım vd., 2018). Örneğin Finlandiya Eğitim Sistemi uygulama sonuçları analiz edildiğinde; özellikle üç boyutlu yazıcıların, bilgisayar verilerini elle tutulabilecek gerçek nesnelere dönüştürme özelliği öğrencilerin deneysel öğrenme becerilerini arttırdığı gibi yeni ve özgün ürünler elde etmeye yönelik isteklerini arttırdığı tespit edilmektedir (Kovach & Mogan, 2018). Bu ilgi ve isteği

aynı zamanda çocuğun kariyer planlamasını artan oranda teknoloji odaklı olması yönünde etkilemektedir.

4.2. Gençlerde Kariyer Gelişimine Etkileri

Gençlerde, kariyer gelişimi çoğunlukla ilgi duyulan derslere göre şekillenmektedir. Üniversite sınavına hazırlık ve yükseköğrenim dönemine denk gelen bu yıllarda, kariyer gelişimi anlamında ilk öncelik üniversite giriş sınavının kazanılmasıdır. Korkmaz'a göre (2017), Türkiye'de aileler TEOG'da başarısız olan çocuklarını mesleki eğitime yönlendirmektedir. Bu da lise yıllarında mesleki eğitim gören öğrencinin kariyer gelişimini belli bir alanla sınırlandırmaktadır. Ancak Sanayi 4.0 sürecinde mevcut sektörlerin teknolojik yeniliği ön plana alacak şekilde değişim ve dönüşüm yaşamasıyla birlikte gençlerin kariyer planlarının teknoloji tabanlı olarak değişeceği öngörülmektedir. Sanayi 4.0'ın sanayi tabanlı bir devrim olduğu dikkate alındığında; öncelikle ve ağırlıklı olarak teknoloji geliştirmeye yönelik eğitim ve mühendislik alanlarında gelişmenin yaşanacağı beklenmektedir (Davutoğlu vd., 2017). Bu kapsamda yeni meslek ve uzmanlık alanlarının ortaya çıkmaya başladığı ve yakın gelecekte de farklı yeni mesleklerin ortaya çıkacağı, buna bağlı olarak da eğitim sisteminin tamamen değişeceği öngörülmektedir.

Dördüncü Sanayi Devrimi ilk önce sanayi sektöründe üretim yöntemi ve istihdam politikalarındaki değişim ve dönüşümü başlatmış fakat hemen ardından hizmetler ve tarım sektörlerinde; hizmet kalitesinin artırılması ve tarımsal ürünlerin niceliksel gelişimi yönünde etkisini göstermiştir. Aynı sanayi sektöründe olduğu gibi bu sektörlerde de yeni çalışma alanlarının ve yeni mesleklerin ortaya çıkması beklenmektedir. Burada esas önemli olan, Sanayi 4.0 ile birlikte kol gücüne dayalı emekten (personelden) ziyade yeni teknolojiyi kullanabilme bilgi ve becerisi ile yaratıcı düşünceye sahip personele daha çok ihtiyaç duyulan bir piyasa modeline geçilecek olmasıdır (Akgül vd., 2018, 285). Böyle bir

ekonomik, sosyal ve siyasal bir ortamda gençlerin kariyer planlamalarını yaparken, tek bir alana bağlı kalmamaları; farklı uzmanlık alanlarında da eğitim almaları ve donanımlarını artırmaları gerekecektir (Davutoğlu vd., 2017). Bu nedenle gelişmeye açık, yaratıcı düşünceye sahip, teknoloji okur-yazarı olan gençler Sanayi 4.0 sürecinde daha avantajlı olacaktır.

4.3. Yetişkinlerde Kariyer Gelişimine Etkileri

İş hayatında aktif olan yetişkin bireyler mesleki gelişim evresinde değerlendirilmektedir. Bu süreçte bireyin meslek değişimi ihtimali devam etmekle birlikte çoğunlukla sahip olduğu uzmanlık alanında ilerleme beklenmektedir. Sanayi 4.0'ın yetişkinlerde kariyer gelişimine etkisinin, yapay zeka başta olmak üzere yeni nesil bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenebilme ve kullanabilme becerilerine paralel bir seyir izleyeceği düşünülmektedir. Söz konusu teknolojiler, doğru kullanıldığı takdirde, istihdamın kalitesini yükseltecek ve yeni istihdam alanlarının doğmasına katkı sağlayacaktır. Mevcut işinde çalışmaya devam etmek isteyen yetişkin grubu çalışanların, mesleki donanımlarını artırmaları faydalı olacaktır. Diğer bir değişle; Sanayi 4.0 sürecinde meslek sahibi olan yetişkin bireyler, Sanayi 4.0 ile birlikte iş hayatına giren yeni bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilme bilgi ve becerisine sahip olmak zorundadır. Bu nedenle bu sürecin gerektirdiği donanıma sahip olmayan ya da gerekli bilgi ve beceri edinebilmek için gerekli çalışmaları yapamayan; değişim ve dönüşüme ayak uyduramayan yetişkin bireylerin mevcut işlerini kaybetme olasılığı oldukça yüksektir. Bu kapsamda, yetişkin bireyin kaliteli ve verimli bir mesleki gelişim süreci geçirebilmesi için; hizmet içi eğitimlere katılmaları, farklı çalışma gruplarının tecrübelerinden faydalanmaları, özellikle kendi alanlarındaki yeni bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri yakından izlemesi ve gelişime açık bir yaklaşım benimsemesi önerilmektedir (Davutoğlu vd., 2017).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Sanayi 4.0) toplumların ve sektörlerin gündemine girdiği 2011 yılından bu yana çok az zaman geçmiş olmasına rağmen Sanayi 4.0'ın temelini oluşturan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki olağan üstü gelişme toplumlari ve sektörleri sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan derinden etkilemekte hem toplumların hem de sektörlerin hızla değişim ve dönüşüm yaşamasına neden olmaktadır. Bireyler de kariyer planlaması ve meslek seçimi yaparlarken bu değişim ve dönüşümden etkilenmekte; değişen şartlara uyum sağlayacak nitelikte eğitim almaya çabalamaktadırlar. Bu çalışmada bireylerin çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinin tümünü kapsayan kariyer planlarını sanayi 4.0 sürecinin şartları ve teknolojilerine uygun şekilde kurgulama, hazırlama ve uygulama aşamalarının tümünü incelemek amaçlanmıştır.

Çalışmada Betimsel araştırma yöntemi ile kurgulama yöntemi birlikte kullanılmıştır. Dördüncü Sanayi Devrimi süreci yeni başladığı için bu alanda yapılan çalışmalar ve gerçekleştirilen gelişmelerle ilgili mevcut verilerin elde edilerek analiz edilmesi ve olası gelişmelere yönelik sosyolojik, psikolojik ve ekonomik öngörülerde bulunabilmek ve kurgulama yapabilmek için önce literatür taraması yapılarak ikincil veriler derlenmiştir. Ardından teorik tarama sonucu derlenmiş olan ikincil veriler analiz edilerek üçüncül veriler elde edilmiştir. Sonra da kurgusal veri analizi yapılarak; konuya ilişkin gelecek ile ilgili öngörü ve öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada ikincil veriler analiz edildiğinde; Dördüncü Sanayi Devriminin gelişimi düzeyi, etkileri ve teknolojik yenilikler ele alınmıştır. Bu betimsel araştırma sonucunda; Sanayi 4.0 süreciyle birlikte yapay zeka, nesnelerin interneti, 3D yazıcılar, bulut bilişim, büyük veri ve diğer teknolojik sistemlerin kullanılmaya başlanması, tüm sektörlerde tam otomasyon üretim sistemlerinin yürürlüğe

girmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Hem toplumsal alanda hem de sektörel alanlarda teknolojik farklılaşmanın yaşanması mevcut mesleklerin büyük bir kısmının ortadan kalkmasına, belli bir kısmının da dönüşüm geçirmesine neden olacaktır. Bu nedenle de ikincil verilere dayalı üçüncü veri geliştirme çalışması yapıldığında; sektörlerdeki mevcut mesleklerde kullanılan teknolojik araç ve sistemlerin değişimine bağlı olarak mesleklerin yapılarında büyük bir dönüşüm yaşanacağı öngörülmektedir. Mesleklerin yapılarında kaçınılmaz olarak meydana gelecek değişim ve dönüşümler de mesleklerde istihdam edilecek personelin nitelik ve niceliğinin de farklılaşmasını dolayısıyla arz ve talep faktörlerinin de değişmesini sağlayacaktır.

Bireyler de bireysel kariyer planları ve meslek seçimlerini tüm bu gelişmeler sonucunda şekillendirmek mecburiyetinde kalacaklardır. Gelişmeleri takip edemeyen ve gelişmelere uygun donanımda olmayan bireyler yeni meslek yapılarına uyum sağlayamayacak ve iş bulmada zorlanacaklardır. Çalışmada yapılan araştırma sonucunda elde edilen ikincil ve üçüncül verilere göre; çocuk ve genç bireylerin kariyer planlaması ve meslek seçimi yapmasının yetişkin bireylere göre daha kolay olacağı öngörülmektedir. Yetişkin bireylerin yeni meslek edinme ya da mevcut çalıştıkları işlerde ilerlemeye yönelik kariyer planlaması yapabilmelerinin Sanayi 4.0 sürecinin getirdiği teknolojik araç ve sistemleri öğrenme ve uyum sağlama süreçlerindeki performanslarına bağlı olacağı tespit edilmiştir.

İkincil ve üçüncü veri analizi yapıldığında; bireylerin kariyer planlaması yaparken yetenek/beceri, eğitim sistemi, aile, çevre, sosyo-kültürel yapı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi gibi faktörler başta olmak üzere daha başka birçok faktörün etkin olduğu görülmüştür. Bu nedenle de bireylerin Sanayi 4.0 sürecinin getirdiği teknolojik araç ve sistemleri kullanma yetenek ve becerisine sahip olması gerekmektedir. Yeni ve mevcut mesleklerin yapılarındaki değişim ve dönüşüme ayak uydurmak ve istediği/iyi bir mesleği edinmek

isteyen bireyler, Sanayi 4.0 sürecinin getirdiği teknolojik araç ve sistemlerin öğrenilmesine/kullanılmasına yönelik yeni eğitim-öğretim faaliyetlerine/çalışmalarına başlama ihtiyacı duyacaklardır. Bu çalışma sonucunda; bireylerin bu süreçte başarılı olmasının, etken faktörlerin yanı sıra hazırlayacakları kariyer planları ile kendi yetenek ve becerilerini tanıma ve geliştirmelerine bağlı olacağı tespit edilmiştir. Sanayi, tarım ve hizmet sektörlerindeki; çoğunlukla emek yoğun teknolojiye dayalı üretim yapan 'Çağrı Merkezi Operatörlüğü', 'Kuryelik', 'Tarım İşçiliği', 'Kasiyerlik' vb. mevcut bazı mesleklerin ortadan kalkacağı, buna karşın 'Endüstriyel Veri Bilimciliği', 'IT/IoT Çözüm Mimarlığı' 'Robot Koordinatörlüğü', 'Endüstriyel Bilgisayar Mühendisliği/Programcılığı', 'Bulut Hesaplama Uzmanlığı', 'Veri Güvenliği Uzmanlığı', 'Şebeke Geliştirme Mühendisliği', '3D Yazıcı Mühendisliği', 'Endüstriyel Kullanıcı Arayüzü Tasarımcılığı', 'Giyilebilir Teknoloji Tasarımcılığı' gibi birçok yeni mesleğin ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

Bireylerin Sanayi 4.0 teknolojisinin araç ve sistemlerine yönelik eğitim çalışmalarına başlamaya yönelik karar verme ve kararlarını uygulama hızı kariyer planlarını hazırlama ve meslek seçiminde önemli rol oynayacaktır. Bu çalışmada, Sanayi 4.0 sürecinde bireylerin kariyer planı hazırlama ve meslek seçimine yönelik az sayıda bilimsel araştırma ve kurgulama çalışması yapıldığı tespit edilmekle birlikte bireylerin kariyer planlaması yapabilme ve meslek seçimine yönelik eğitim programları geliştirilmesine yönelik çok fazla çalışmanın bulunmadığı saptanmıştır. Yeni araştırmacıların, Sanayi 4.0 sürecinde bireylerin kariyer planlaması yapabilmesi ve meslek seçiminde yeterli bilgi birikimine ulaşabilmesine yönelik eğitim planları/programları geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmalarının hem toplumsal hem de sektörel alanda önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Türkiye'de de Sanayi 4.0 sürecine yönelik hukuki ve teknik

altyapı çalışmalarının ivedilikle başlatılmasının yanı sıra öncelikle yeni dönemin teknolojik araç ve sistemlerinin üretilmesine yönelik yatırımların yapılması önerilmektedir. Devlet bu yatırımların yapılmasında öncü olmalı ve özel sektörü teşvik etmelidir. Bu girişimlerin tam ve zamanında yapılmaması durumunda Türkiye açısından büyük bir fırsat kaçmış olacaktır.

Kaynakça

Akgül, Birol & Ayer, Zeynep. "Restructuring of Manufacturing Sector Regarding Industry 4.0", *Global Issues in Social Sciences: Different Perspectives-Multidisciplinary*. ed. Nurettin Bilici, Birol Akgül, Ragıp Pehlivanlı, pp: 1-8. Frankfurt, Germany: Peter Lang Gmbh Publications, 2017.

Akgül, Birol & Paköz, M. Ziya. "From 'Priority Regions' to 'Leading Provinces' for Development: Changing Paradigms, Transforming Policies". *The Empirical Economics Letters* 10/3 (March 2011), 289-295.

Akgül, Birol vd.. "Gazetecilerin Sanayi 4.0 Süreciyle Sektöre Gelen Değişim ve Dönüşüme Uyum Çalışmaları". *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı: 1 (2018), 263-272.

Akgül, Birol vd.. "Medya Bağımlısı Bireyin, Medyada Harcadığı Fazla Zamanın Bireye Sosyo-Ekonomik Zararları". *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı: 1 (2018), 282-290.

Aytaç, Serpil. *Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi, Planlaması, Gelişimi ve Sorunları*. 2.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010.

Bullock-Yowell, Emily vd.. "Relationships Among Career and Life Stress, Negative Career Thoughts and Career Decision State: A Cognitive Information Processing Perspective". *The Career Development Quarterly*, 59/4 (December 2011), 302-3014.
<https://onlinelibrary.wiley.com/toc/21610045/2011/59/4>

Can, Halil & Kavuncubaşı, Şahin & Yıldırım, Selami. *Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.

Çağlak, Engin. "Public Relations, Media Relations and Reputation Management". *Reputation Management Techniques in Public Relations*. ed. Ayşe Erdemir. 358-374. USA: IGI Global, 2017
DOI: 10.4018/978-1-5225-3619-2.ch018.

Davutoğlu, Naci Atalay. "Sanayi 4.0'in Uygulanmasında Y Kuşağının Rolü". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/40 (2019), 570-580.

Davutoğlu, Naci Atalay. "İşletme Yönetiminde Sanayi 4.0 Kavramı ile Farkındalık Oluşturarak Etkin Bir Şekilde Değişimi Sağlamak". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/52 (2017), 544-567.
http://www.asosjournal.com/Makaleler/96227596_12648%20Naci%20Atalay%20DAVUTO%20C4%9ELU.pdf

EBSO, Ege Bölgesi Sanayi Odası. *Sanayi 4.0. Ege Bölgesi Sanayiciler Odası, Araştırma Müdürlüğü*, 2015. <http://www.ebso.org.tr/>

Emirgil, Burak Faik vd.. "Türkiye'de İş ve Meslek Danışmanlığının Etkinliği: Sorun Alanları ve Beklentiler (Bursa İşkur Örneği)". *Çalışma ve Toplum Dergisi* 1 (Şubat 2014), 139-162.

Ensari, Muhterem Şebnem & Alay, Hazal K. "Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Demografik Değişkenler ile İlişkinin Araştırılması: İstanbul İlinde Bir Uygulama". *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2017), 409-422.
ISSN: 2147-088X DOI: 10.20304/humanitas.358378.
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/humanitas/issue/33201/358378>

Eisenberg, Michael. "3D printing for children: What to Build Next?". *International Journal of Child-Computer Interaction* 1/1,

(2013), 7-13.

Ersoy, Ali Rıza. “Endüstri 4.0 Forum”. (Video Kaydı, 6 Haziran 2016).

<https://www.youtube.com/watch?v=csNwlNNZx0g>.

Ertürk, Mümin. *İnsan Kaynakları Yönetimi*. 1. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi, 2011.

Eryılmaz, Ali & Mutlu, Tansu. “Yaşam Boyu Gelişim Yaklaşımı Perspektifinden Kariyer Gelişimi ve Ruh Sağlığı” *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 9/2 (2017), 227-249. doi: 10.18863/pgy.281802.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/pgy/issue/26726/281802>

Gerrard, Bradley. “Just eat Deliver 1000th Meal in London by Robot”. (27 Agosto 2017). Erişim Tarihi: 23.05.2018

<https://www.telegraph.co.uk/business/2017/08/27/just-eat-deliver-1000th-meal-london/>

Greenhaus, Jeffrey H. vd.. *Career Management*. Four Edition. USA: Sage Publication, 2010.

Hurley, Lydia. *A Quantitative Analysis Investigating Career Decision-Making Difficulties, Self-Efficacy And Ego Identity Status Among College Students*. Dublin: Dublin Business School, Master Thesis, 2013. <http://hdl.handle.net/10788/1639>

Independent Türkçe. “Çocuk Oyunağı: Çin’de kodlama dersi veren 8 Yaşındaki Çocuğun 60 Bin Takipçisi Var”. (2019).

<https://www.independentturkish.com/node/101941/ya%C5%9Fam/%C3%A7ocukoyunca%C4%9F%C4%B1%C3%A7i%E2%80%99dekodlamadersiveren8a%C5%9F%C4%B1daki%C3%A7ocu%C4%9Fun-60-bin-takip%C3%A7isi-var> (Erişim Tarihi: 08.03.2020).

Karagülle, Başak. *Türkiye’de İşsizliğe Bir Çözüm Önerisi Olarak*

Türkiye İş Kurumu’nun İş Danışmanlığı Hizmetleri. Ankara:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2007.

<https://media.iskur.gov.tr/15609/basak-karagulle.pdf>

Korkmaz, M. "4'üncü Sanayi Devriminde Mesleki Eğitim Algısı". *AR-GE Bülten* (Mayıs-Haziran 2017), 19-21.

http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/64151498216799.pdf (Erişim Tarihi:15.04.2019).

Kovach, Steve & Morgan, Clancy. "We Interviewed Pepper – The Humanoid Robot". (Video Recording, 9 July 2018)

<https://www.businessinsider.com/pepper-humanoid-robot-interview-softbank-robotics-2018-7> Erişim Tarihi: 15.07.2019.

Özgür, Aysun & Çelik, Eyüp. "Mesleklerle İlgili Öykülerin İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Kariyer Gelişimi Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/41(2018), 57-77.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/36823/288365>

Ulaş Özlem & Özdemir Serap. "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinde Algılanan Kariyer Engellerinin Yordayıcıları". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 33/3 (2018), 672-688. doi: 10.16986/HUJE.2017033806.

<http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2422-published.pdf>

Soh Peter Y., & Unkefer Hannah. "Industrial Internet of Things Offers Significant Opportunity for Growth of Digital Services, Says Accenture Report". (16 Setember 2014).

<https://newsroom.accenture.com/industries/systems-integration-technology/industrial-internet-of-things-offers-significant-opportunity-for-growth-of-digital-services-says-accenture-report.htm> (Erişim Tarihi: 18.10.2017)

Tanhan, Fuat & Yılmaz, Ümmühan. “Öğrencilerin Kariyer Seçimlerinde Aile ve Sosyal Medyanın Etkisinin İncelenmesi: Bir Odak Grup Çalışması”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/35 (2017), 35-47. ISSN:1302-6879, <http://www.yyusbedergisi.com/dergi/ogrencilerin-kariyer-secimlerinde-aile-ve-sosyal-medyanin-etkisinin-incelenmesi-bir-odak-grup-calismasi20171025010854.pdf>

TDK, Türk Dil Kurumu. *Büyük Türkçe Sözlük*. 2019. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MESLEK.

WEF, World Economic Forum. *Future of Jobs Report: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution, Global Challenge Insight Report*. 2016 http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf

Yeşilyaprak, Binnur. *Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı: Kuramdan Uygulamaya*. 1. Baskı. Ankara: Pegem A. Yayıncılık, 2011.

Yeşilyaprak, Binnur. “Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığında Paradigma Değişimi ve Türkiye Açısından Sonuçlar: Geçmişten Geleceğe Yönelik Bir Değerlendirme”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 12/1, (2011), 97-118. <https://docplayer.biz.tr/2137621-Mesleki-rehberlik-ve-kariyer-danismanliginda-paradigma-degisimi-ve-turkiye-acisindan-sonuclar-gecmisten-gelecege-yonelik-bir-degerlendirme.html>

Yıldırım, Gürkan vd.. “Yeni Bir Bakış - 3 Boyutlu Yazıcılar ve Öğretimsel Kullanımı: Bir İçerik Analizi”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13/25 (2018), 163-184. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/498694>

DUYGUSAL EMEK ALGISININ TÜKENMİŞLİK SEVİYESİNE ETKİSİ: BANDIRMA BELEDİYESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Edip ÖRÜCÜ*
İtir HASIRCI**

Öz

Bu araştırmanın amacı, duygusal emek algısının tükenmişlik seviyesine etkisini incelemektir. Araştırmanın evrenini Balıkesir'in Bandırma ilçesinde bulunan 120 belediye çalışanı oluşturmaktadır. 120 belediye çalışanından 111 kişiye anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %38,7'si kadın, %61,3'ü erkektir. Elde edilen verilerin analizi için korelasyon analizi ve regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde duygusal emeğin bir alt boyutu olan samimi davranışın tükenmişlik üzerinde negatif yönlü etkiye sahip olduğu, tükenmişlik ile samimi davranış arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bilgiler ışığında duygusal emeğin alt boyutları ile tükenmişlik arasındaki ilişkiye yönelik gelecek çalışmalar için öneriler verilmiştir. Samimi davranışın önemli bir olgu olduğunu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Emek, Tükenmişlik düzeyi, Samimi Davranış

---

*Prof. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, eorucu@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5449-2640

**Yüksek Lisans Öğrencisi., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, itir8686@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5449-2640

The Effect of Emotional Labor on Burnout Level: A Research on the Employees in Bandırma Municipality

Abstract

The purpose of this study is to examine the effect of emotional labor on burnout level. The population of the research consists of 120 municipal employees in the district of Bandırma in Balıkesir. A survey was conducted with 111 people from 120 municipal employees. 38.7% of the participants are women, 61.3% are men. As a result of the analyzes, it was observed that sincere behavior has a negative effect on burnout, and there is a negative and significant relationship between burnout and sincere behavior. In the light of the information obtained, suggestions are given for future studies on the relationship between the sub-dimensions of the emotional labor scale and burnout. This shows how sincere behavior is an important fact in your organization or in your daily life. The results are interpreted and discussed.

Keywords: Emotional Labor, Burnout, Sincere Behavior

1. Giriş

İnsan hayatındaki önemine rağmen duygu olgusunun anlamı örgütsel hayatta söz edilmez duruma gelmiştir (Oral ve Köse, 2011). Duygusal emek, çalışanlar üzerinde pozitif ya da negatif etki yaratabilir. Bu durum sergilenen duygularla doğru orantılı olarak kendini gösterir (Dursun, Bayram ve Aykaç, 2011). İnsanoğluna hayatı boyunca duygularını dikkatli bir şekilde kontrol altında tutması gerektiği öğretilmiştir. Oysa duygular, hayatta kalabilmek için insanın doğuştan sahip olduğu bir zorunluluktur. Dolayısıyla, duyguların yapılmakta olan işlere karıştırılmaması hayali bir öngörü olarak görülmelidir (Güzel & Gök, 2013). Hizmet sektöründe müşteri ve iş gören arasındaki iletişimin temelini duygular oluşturmaktadır. Hizmet sunanlar, duygusal tepkilerini müşterinin memnun olacağı şekilde düzenlemekle yükümlüdür. Bu yükümlülük elbette rekabetin ağır sorumluluklarını da beraberinde getirmektedir. Çalışanların

aldıkları ücret karşılığında müşterilerinin duygularını kontrol etmek mecburiyetindedirler. Duygusal emek bu tanımlardan yola çıkarak oluşmuş bir kavramdır.

Örgütler, müşterilerin memnuniyetlerine göre, belli başlı çalışma koşulları yaratmışlardır. Duyguların kontrolü işletme içerisinde yaşanabilecek sıkıntıların denetimi açısından önemlidir (Pala ve Sürgevil, 2016). Duygusal emeğin arttığı durumlarda tükenmişlik de artış gösterir mi? Sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, duygusal emek davranışlarının işgörenler üzerindeki etkilerini Bandırma Belediyesi çalışanları aracılığıyla ortaya koymaktır. Bu amaçla, işgörenlerin tükenmişlik düzeyleri ölçülmüş; duygusal emek davranışlarının çalışanların iş tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisi ele alınmıştır.

Duygusal emek ile ilgili çalışmalar incelendiğinde tükenmişlik kavramının en önemli sonuçlardan biri olduğu görülmektedir. Çalışanlar iş hayatlarında kendilerinden istenen davranışları sergilerken asıl duygularını gizleyerek genel bir yorgunluk hali yaşamaktadırlar. Bu yorgunluk hali zamanla duygusal olarak tükenmeye sebep olmaktadır. Bu çalışmada amaç duygusal emek, alt boyutları ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Bu nedenle duygusal emek, alt boyutları ve tükenmişlik kavramlarının kuramsal çerçevesi detaylı olarak incelenmiş, aralarındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar da ele alınmıştır.

2. Duygusal Emek

Duygularımız, hem bulunduğumuz ortamda sergileyeceğimiz bireysel faaliyetler için hem de çevremiz ile iletişim kurabilmemiz için birer araçtır. Belki tüm ifadelerimizi yansıtamayabiliriz ama mimiklerimiz duygularımızı ve düşüncelerimizi açıkça ortaya koymamız için net bir yol çizer bizlere. Bu sebeple çoğumuz belli yüz ifadelerini belli duyguları ifade etmek için sergileriz.

1983 senesinde Hochschild tarafından ortaya atılan duygusal emek kavramı, tanımlandığı günden bu yana birçok değişkenle bağlantı kurmuştur. Hochschild duygusal emek tanımını, çalışanların duygularını diğer insanların görebileceği fiziki hareketlere çevirmesi olarak ifade etmiştir. Çalışanların, duygularını denetim altında tutmaları beklenir (Köse vd., 2011). Bir başka tanımla duygusal emek, duygusal ifadelerin uygun örgütsel kurallara daha iyi uyum sağlamak için çalışanların gerekli çabayı sarf etmesi demektir (Tang vd., 2013).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hochschild (1983), duygusal emeği inceleyen ilk kişiydi. Hochschild, çalışanlar görevleri gereği müşterilere duygularını duygusal emek kavramı ile yerine getirmek durumundadırlar şeklinde bir ifade kullanmıştır. Hochschild duygusal emeği iki şekilde tanımlamıştır. Birincisi kişinin gerçekten hissetmediği halde hissediyor gibi rol yaparak sahte duygularla karşı tarafa yaklaşmasıdır (Örücü & Korkmaz, 2018). Örneğin; yorgun bir garson öfkeli, uykusuz dahi olsa sırf işyeri müşterilere karşı hoş tutum sergilemesini istiyor diye rol yapabilir. İkinci kavram ise derin oyunculuktur. Bu kavram yine bir rol yapma yeteneğini daha beraberinde getiren faktörleri içerir (Ashkanasy & Humphrey, 2011). Mumby ve Putnam ise duygusal emeği, kendilerinden çalıştıkları kurum tarafından gerçekleştirmeleri beklenen davranışları adeta bir rol oynayarak yerine getirmeleri şeklinde tanımlamıştır. Bu görüşe göre, işyerinde daha geniş duygu yelpazesinin ifadesi, verimliliği arttırmak, örgütsel üyelerin öznel refahını teşvik etmek için arzu edilir (Mishra, 2007). Morris ve Feldman duygusal emeği, örgüt kapsamında duygularını ifade etmek için gerekli çaba ve denetim şeklinde belirtmiştir. Duygusal emeğin bu tanımı, çalışanlar için müşterilerle olan etkileşimlerinde örgütsel beklentileri ve gerçek duygularından uzak duyguları gösterdiğinde ortaya çıkan iç gerginlik durumunu içerir. (Morris & Feldman, 1996). Liu, Perrewe, Hochwarter, Kachmar, (2004) ise duygusal emeği, bireyin hissettiği ve hissetmeyip aslında rol olarak gerçekleştirdiği duygular arası

uyuşmazlık olarak tanımlamaktadır (Liu vd., 2004).

Duygusal emek, asıl olarak hizmet sektöründe bulunmayan, görev temelli olmaktan çok duygusal açıdan düşünmeye önem vermektedir. Bu kavramla ilgili hususlar örgütün bir unsuru olarak görülmektedir. Örgüt kültürü sayesinde işgörenlerin hem tavırları hem de duygusal tavırları kontrol altına alınabilmektedir (Güngör, 2009).

Günümüzde artan rekabet ortamıyla birlikte her işletme müşterilerine daha farklı hizmet verme fikri düşünmeye başlamıştır. Bu durum müşteri odaklı pazarlama kavramını getirmektedir. Müşteri memnuniyeti önemli bir etmen haline gelmiştir (Yağcı & Duman, 2006). Çelik ve Turunç 'a göre iki alt boyutu bulunur ve bunlar: yüzeysel rol yapma davranışı ve derin rol yapma davranışıdır (Çelik & Turunç, 2011). Duyguların, şirketin hedefleriyle doğru orantılı olması beklenir ve bu nedenle çalışana stres vb. negatif çıktıları vardır (Özkaplan, 2009).

Örgüt kuralları çalışanların duygusal olarak kendilerini nasıl öne çıkarabileceklerini kendi kurallarıyla belirlemelerini sağlar ve çalışanlar da bu kurallar çerçevesinde işlerine devam ederler. (Leung, 2008). Bu durum aslında örgütün kendisinden beklediği davranış ile ve iç dünyasında barındırdığı duygular ile örtüşmemektedir (Oğuz & Özkul, 2016). Duygusal emeğin alt boyutlarını da ele alırsak:

-Yüzeysel Davranış: Reel olmayan hislerin yaşanıyor gibi olması durumudur. Bu boyuta göre çalışanlar çalıştıkları kurumun koyduğu kurallar doğrultusunda, işlerini koruyabilmek için gerçek hislerinin dışında hareket ederler (Diefendorf vd., 2005). Çalışan zor bir müşteri ile karşılaştığında istemeden de olsa gülümsemek zorunda kalır. Bu durumda ileride çalışanda depresyon, stres, tükenmişlik gibi olumsuz sonuçlar sebep olabilir (Ulutaş & Kaplan, 2016) .

-Derin Davranış: İşgörenin hissetmediği duyguları hissetmek için kendini zorlaması halidir. Bu boyutta çalışanın kendi hissettiği duygular ile kendinden beklenen duygular arasında bir uyumsuzluk görülmektedir. Çalışan gerçekleştirmesi beklenen duyguları sergilemek için bir çaba sarfeder. Derinlemesine davranış da aynı yüzeysel davranış gibi çalışanın hissetmediği duyguları zorla sergilemesidir(Ashforth & Humphrey, 1993).

-Samimi Davranış: Samimi davranış, işletme tarafından sergilenmesi istenilen davranışların çalışanlar tarafından da sergilenmesi durumu olarak ifade edilir. Bu boyutta çalışan iş için sarf etmesi gereken duyguları hiç zorlanmadan yerine getirir. Samimi davranışı daha çok dışa dönük bireyler sergiler. Bu sebeple bu bireylerin yüzeysel davranışta olduğu gibi istemedikleri davranışları gerçekleştirme gibi bir zorunlulukları olmamaktadır (Chu & Murmann, 2006). Samimi davranış, bireyin gerçek duyguları ile kendisinden beklenen davranışlarıyla örtüşen bir davranış halidir (Ashforth & Humphrey, 1993).

3. Tükenmişlik

Bireyin duygusal kaynaklarının azalması ve duygusal olarak tükenmesi ile ortaya çıkan tükenmişlik kavramı, kişinin zamanla çevresiyle iletişimini kısıtlamasıyla başlar ve duyarsızlaşma boyutuna kadar gelir. Birey daha önceden sergilediği davranışlarla mevcut durumu arasındaki farklılığı görmeye başlar ve verimliliğin düştüğünü hisseder (Süren vd., 2016). Bireyler zamanla kendilerini iş yaşantılarında yetersiz hissetmeye başlarlar ve yaşadıkları tükenmişlik hali kişisel başarısızlık hissine dönüşür (Ünlü & Yürür, 2011).

1970'lerden sonra tükenmişliğe yönelim yükselmiş ve tükenmişlik ile ilgili ilk bilimsel çalışma faaliyetleri 1974 yılında Freudenberger tarafından yapılmıştır (Aslan & Özata, 2008). Freudenberger tükenmişliği çalışanın aşırı enerji, güç gibi istekler

nedeniyle performansının bitmesi ve yıpranması şeklinde tanımını yapmıştır (Jeung vd., 2018). Maslach ise; tükenmişlik için başkalarıyla çalışma mecburiyetinde olan çalışan kesimin yorgunluk gibi sıkıntılarla iç içe kalması, çaresizlik gibi duygularının artış göstermesi, sonuç olarak da bunu işine yansıtmasıdır (Bolat, 2011).

Tükenmişliğin belirtileri (Dalkılıç, 2014):

- Çaresizlik, suçluluk, başarısızlık hissi, özgüven kaybı, paranoya, depresyon gibi duygusal belirtilerle,
- Ağrı, sızı, uyku bozukluğu, kilo kaybı, mide rahatsızlıkları, geçmeyen baş ağrıları gibi fiziksel belirtilerle,
- Değişime karşı direnç gösterme, güven kaybı, konsantrasyon kaybı, çalıştığı örgüte karşı ilgisizlik yalnız kalma isteği, aşırı sinir patlamaları, işe geç gelme veya işe gelmeme gibi davranışsal belirtilerle kendini gösteren bir kavramdır.

Tükenmişliğin yoğun çalışma şartlarında mesleki faaliyetlerini sürdüren kişilerde olmasının sebebi, çalışanların kendilerinden hizmet alan kesimle yakın ilişki içinde olması ve bu durumun mesleklerinin zorunlu bir parçası haline gelmesidir. Ayrıca kendilerine gelen talepleri karşılamakta zorluk çekmektedirler (Eroğlu, 2014). Tükenmişlik faktörü ile kişilerin psikolojik özellikleri arasındaki ilişkiler, üzerinde tartışılan konular arasındadır (Aslan & Özata, 2008). Tükenmişlik ile çalışma performansı düşen işgörenler zihinsel ve ruhsal verimliliklerinde de çöküş yazarlar (Albar & Ofluoğlu, 2017).

Tükenmişliğin oluşmasında etkili olan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler bireysel ve örgütsel olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Bireysel faktörler, örgüt çalışanlarından kaynaklanan ve tükenmeye sebep olan unsurlardır. Aynı koşullar altında olsalar dahi, bazı çalışanlar tükenirken, bazılarının tükenmediği görülebilir. Tükenmişliği etkileyen örgütsel faktörler ise

küçülme, iş güvenliğinin olmaması, rol çatışması, uzun çalışma saatleri, örgüt içinde iletişimsizlik, örgütün kararlarına katılamama, rol belirsizliği şeklinde sıralanabilir (Ardıç & Polatçı, 2008).

Maslach, tükenmişliğin beraberinde anksiyete, depresyon ve panik atak gibi sıkıntıları da getirebileceğini belirtmiştir (Konakay, 2013). Sağlık problemlerinin yaşanması, tükenmişliğin bireysel sonuçları arasındadır (Çetin vd., 2011). Tükenmişliğin alt boyutları da şöyle sıralanır:

-Duyarsızlaşma: Duyarsızlaşma genellikle hissiz ve aşırı öfkeli olmayı ifade eder. Duygusal tükenmenin devamı gibidir. Birey etrafına karşı umursamaz davranır (Maslach & Goldberg, 1998). İşine karşı duygularında olumsuz değişimler yaşar (Basım & Şeşen, 2006).

-Duygusal Tükenme: Duygusal tükenme süresince bireyin enerjisi düşük, duyguları yıpranmış bir hal alır ve genel olarak bir yorgunluk hali içindedir (Budak & Sürgevil, 2005).

-Düşük Başarı Hissi: Bu durum çalışanın işinde kendini değersiz ve yetersiz hissetmeye başlar. Strese bağlı olarak kişide tükenme başlar ve bireyde duygusal tükenmeye karşı duyarsızlaşma hissi oluşur. Yani çalıştığı kurumla kişi arasında bir duvar oluşur. Bu da düşük kişisel başarı hissini oluşturur (Ersoy & Utku, 2005).

Örgütlerde örgütsel düzeyde tükenmişlik ile başa çıkmanın yolları bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak;

- Gerektiğinde yardımcı çalışana başvurmak,
- Örgüt içinde kararlara katılımı sağlamak,
- Adaletli bir ödül sistemi sağlamak,
- Çalışanların takım çalışmalarına destek olmak,
- Çalışanların kariyerleri için imkân tanımak,
- Örgütsel bağlılığa imkân tanımak,
- Üst yönetim desteği sağlamak,

- Çalışanların uzun çalışma saatlerini kısaltmak,
- Sosyal etkinlikler için imkân tanımak,
- Örgüt içi iletişimi sağlamak,
- Adaletli bir terfi politikası izlemek,
- Hizmet içi eğitim imkânı sağlamak şeklinde sıralanabilir (Taycan vd., 2006).

Örgütlerde bireysel düzeyde tükenmişlik ile başa çıkmanın yolları da aşağıda gibi sıralanabilir:

- Tükenmişlik ile ilgili bilgi sahibi olmak,
- Kişinin kendini iyi tanınması ve bireysel ihtiyaçlarını belirlemesi,
- Stresle başa çıkma konusunda kendisini geliştirmek,
- Bir işe başlamadan önce o işin riskleri ve zor yönleri hakkında bilgi sahibi olması,
- İşle ilgili beklentilerinin gerçekçi olması şeklindedir (Selçukoğlu, 2001)

4. Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi

Yerli ve yabancı literatürde duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisini ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Seçer ve Tınar (2004) çalışmasında Denizli’de kamu ve özel sektörlerde çalışmakta olan 159 hemşire ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerin neticesine göre tükenmişlik ile duyarsızlaşma arasında bir ilişki bulunamamıştır. Kişisel başarıyı duygusal emek davranışının arttırıcı yönde etkisi olduğu da tespit edilmiştir (Seçer ve Tınar, 2004).

Furnell (2010) Güney Afrika’da bir çağrı merkezinde görev yapmakta olan 210 işgören arasında bir anket çalışması

gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin sonucuna göre yüzeysel davranış ile duygusal tükenme boyutu arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Furnell, 2010).

Yalçın tarafından 2010 yılında Aydın'da bulunan otellerde 254 çalışan personele bir anket çalışması uygulanmıştır. Yapılan analizlerin neticesine göre derin davranış ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir (Yalçın, 2010).

Noor ve Zainuddin (2011) kadın öğretmenler arasında duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi ve bu ilişkide iş-aile çatışmasının rolünü belirlemek için yaptıkları çalışmada, 102 evli öğretmen üzerinde anket uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda duygusal tükenme ve duyarsızlaşma arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir (Noor & Zainuddin, 2011).

Basım ve Beğenirbaş tarafından 2012 yılında Eskişehir'de bulunan 152 ilköğretim okulunda görev yapan öğretmen arasında bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin sonucuna göre yüzeysel davranışın duyarsızlaşma ile pozitif yönlü, doğal duygular ile negatif yönlü ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir (Basım & Beğenirbaş, 2012).

Yıldırım ve Erul 2013 yılında yaptıkları çalışmada duygusal emeğin tükenmişlik üzerindeki etkisini belirlemek için Aksaray'da kamuda ve özel hastanelerde görev yapan 128 hemşire üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analizlerin neticesine göre tükenmişlik ile duygusal emek arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Elde edilen sonuçlar duygusal emek kavramının tükenmişliğe yol açtığını belirtmişlerdir (Yıldırım ve Erul, 2013).

Kaya'nın 2014 yılında İzmir'de bulunan 7 huzurevinde çalışmakta olan 162 bakım çalışanı arasında yaptığı çalışmada tükenmişlik ve yüzeysel davranış arasında pozitif yönlü, duygusal

tükenme ile derin davranış arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kaya, 2014).

Sünnetçioğlu, Koyuncu ve Korkmaz'ın 2015 yılında İzmir'de bulunan 5 adet 5 yıldızlı otelin zincirlerinde görev yapan işgörenler arasında gerçekleştirdiği çalışmada 218 kişiye anket uygulanmış olup, yüzeysel davranışın tükenmişliği çoğalttığı, derin davranışın kişisel başarı hissini arttırdığı tespit edilmiştir (Sünnetçioğlu vd., 2015).

Naktiyok ve Ağırman tarafından 2016 yılında yapılan çalışmada Erzurum'da bulunan kamu hastanelerinde çalışmakta olan 267 hemşire ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerin neticesi mesleğine bağlı olan hemşirelerin duygusal tükenme düzeylerinin azalacağı yönündedir (Naktiyok & Ağırman, 2016).

Yücebalkan ve Karasakal'ın 2016 yılında yaptıkları çalışmada akademisyenlerin duygusal emek ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki Kocaeli Meslek Yüksekokulu'nda görev yapmakta olan 184 öğretim görevlisi arasında gerçekleştirilen bir anket çalışması ile tespit edilmiştir. Yapılan analizlerin sonucuna göre doğal duygular ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ilişki olduğu görülmüştür (Yücebalkan & Karasakal, 2016).

Kaplan ve Ulutaş (2016) çalışmasında, duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi belirlemek için Nevşehir'deki dört ve beş yıldızlı otel çalışanlarına anket uygulamışlardır. Netice olarak derin davranışın duygusal tükenme ve duyarsızlaşma üzerinde negatif yönlü bir etki yarattığı tespit edilmiştir (Kaplan & Ulutaş, 2016).

Akdu ve Akdu (2016) duygusal emeğin tükenmişlik üstündeki etkisini belirlemek için profesyonel turist rehberleri üzerinde bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Yaptıkları araştırma sonucunda

duygusal emek düzeyleri ile tükenmişlik düzeyleri arası pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir (Akdu & Akdu, 2016).

Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisine dair bir diğer çalışma Yılmaz ve Arslan tarafından 2017 yılında Konya Selçuk Üniversitesi'nde çalışmakta olan 180 hemşire ile yapılan çalışmadır. Bu araştırmanın sonuçları iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Yılmaz & Arslan, 2017).

Sakagami vd. (2017), Japonya'daki psikiyatri hemşirelerinde duygusal emeğin tükenmişliğe etkisini belirlemek amacıyla 169 hemşire üzerinde yapılan çalışmada iki değişken arası pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu; fazla çalışan hemşirelerde tükenmişliğin önlenmesi ve duygusal emeğe verilen önem ile hastalara daha kaliteli bakım sağlanabildiğini saptamışlardır (Sakagami vd., 2017).

Özen'in 2017 yılında Konya'da bulunan bir kamu hastanesinde çalışmakta olan 381 çalışan arasında gerçekleştirdiği çalışmada duygusal tükenme ile derin davranış arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Özen, 2017).

Yanar'ın (2018) 264 turist rehberine anketler uygulanmak suretiyle yapılmış, netice olarak tükenmişlik ile samimi davranış arasında olumsuz ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum benzer çalışmalarda da olduğu üzere müşterilerin çalışanlardan samimi davranış beklediği gerçeğini ön plana çıkarmıştır (Yanar, 2018).

Güler ve Marşap (2018) İstanbul'da bulunan vakıf üniversitelerinde çalışmakta olan 540 akademisyen ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin neticesine göre cinsiyete göre işten ayrılma niyeti ve duygusal emek faktöründe farklılık olmadığı belirlenmiştir (Güler & Marşap, 2018).

Jeung vd. (2018) belirttikleri gibi yüzeysel davranış hissi bireyde enerjiyi tüketir, tükenmişliğe neden olur. Duygusal emek

gerektiren işlerde yoğun iş yükü olmamalı; iş yükü ağır olan bireylerin yükü azaltılarak, duygusal açıdan harcanan çaba azaltılıp, tükenmeden korunma mümkün olmaktadır. Yapılan çalışma aslında literatür taraması niteliğindedir (Jeung, 2018).

Demirhan vd. (2018) İstanbul'daki bankacı ve satış temsilcilerinden oluşan 175 kişilik bir gruba anket çalışması düzenlemişlerdir. Yapılan analizlerin sonucu derinlemesine davranışın tükenmişliği pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Demirhan vd., 2018).

Daban tarafından 2018 yılında Giresun'daki kamu ortaokullarında çalışmakta olan 302 öğretmen arasında yapılan anket çalışmasına göre yüzeysel davranış ile duygusal tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Daban, 2018).

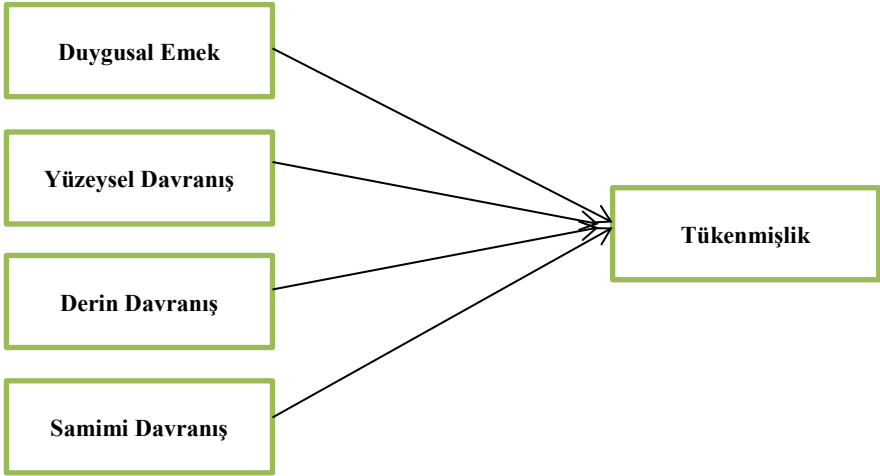
5. Araştırmanın Yöntemi ve Hipotezleri

Çalışmanın temel varsayımı Bandırma Belediyesi çalışanlarının duygusal emek düzeyleri ile tükenmişlik düzeyleri ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Soru formunda duygusal emek boyutunu ölçmek için, Chu ve Murmann (2006) tarafından geliştirilen ve Pala ve Sürgevil (2016) tarafından Türkçe 'ye çevrilen "Duygusal Emek Ölçeği" kullanılmıştır. Tükenmişlik boyutu için 1981 yılında "The Measurement of Experienced Burnout" çalışması ile Maslach ve Jackson tarafından geliştirilen, İnce ve Şahin (2015) tarafından Türkçe'ye çevrilen "Tükenmişlik Ölçeği" kullanılmıştır. Duygusal emek ve tükenmişlik değişkenleri için (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmanın ana kütlesini Bandırma Belediyesi çalışanları oluşturmaktadır. Bandırma Belediyesi'nde toplam 120 kişi çalıştığı

öğrenilmiştir. Anakütlenin 120 olduğu bir araştırmada örneklem hacminin en az 92 olduğu tespit edilmiştir (Ural ve Kılıç, 2005: 43). Dolayısıyla 111 anketin anakütleyi temsil ettiği ifade edilebilir. Örneklemin ana kütleye oranı %92,5'dir. 43'ü kadın ve 68'i erkek olmak üzere 111 işgören üzerinde, kolayda örnekleme yöntemi ile birebir uygulamalı bir çalışma şekli izlenmiştir. Verilerin tümü bir paket program ile analize tabi tutulmuştur. Cronbach's Alpha katsayısı duygusal emek ve tükenmişlik boyutları için ayrı ayrı ele alınmıştır. Araştırmanın modeli şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın tüm hipotezleri sosyal değişim kuramı ışığında geliştirilmiştir.

Araştırmanın temel hipotezleri ve alt hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₁: Duygusal emek davranışı tükenmişlik algısı üzerinde pozitif yönlü etkiye sahiptir.

H_{1a}: Duygusal emeğin bir alt boyutu olan yüzeysel davranış tükenmişlik üzerinde pozitif yönlü etkiye sahiptir.

H_{1b}: Duygusal emeğin bir alt boyutu olan samimi davranış tükenmişlik üzerinde negatif yönlü etkiye sahiptir.

H_{1c}: Duygusal emeğin bir alt boyutu olan derin davranış tükenmişlik üzerinde pozitif yönlü etkiye sahiptir.

Araştırma verilerinin analizi için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Verileri değerlendirmek için frekans analizi yapılmıştır. Nicel veri analizlerinden çoklu regresyon ve korelasyon analizleri kullanılmıştır.

6. Bulgular ve Yorum

6.1. Tükenmişlik Ve Duygusal Emek Ölçekleri İçin Güvenilirlik Analizi

Araştırmada duygusal emek için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen değer, 0,728'dir. Tükenmişlik ölçeği için güvenilirlik analizi yapıldığında elde edilen sonuç ise 0,778 şeklindedir. Tükenmişlik faktörünü etkilediğini belirttiğimiz samimi davranış için hesaplanan Cronbach's Alpha Değeri ise 0,76'dır. Belirtilen sayısal ifadeler analizin yapılabileceğini ifade etmektedir. Örneklem sayısı 200'ün altında seyrettiği için faktör analizi yapılamamıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 1-112). Elde edilen tüm değerler 0,65'ten yüksektir. Bu durumda ölçeklerin güvenilirliği yüksektir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

	Cronbach's Alpha Değeri	N
Duygusal Emek	0,728	19
Yüzeysel Davranış	0,666	7
Derinlemesine Davranış	0,712	7
Samimi Davranış	0,763	5
Tükenmişlik	0,778	22

Tablo 2. Normallik Testi

Basıklık(duygusal emek)	Çarpıklık(duygusal emek)	Basıklık(tükenmişlik)	Çarpıklık(tükenmişlik)
-,001	,817	,525	-,330

Normallik testi sonucunda basıklık ve çarpıklık değerleri -1 ile +1 arasında olduğu için normal dağılım olduğu kabul edilmiştir. Normallik testi için sadece çarpıklık ve basıklık değerleri kullanılmıştır. Çünkü Kolmogorov Smirnov gibi normallik testi için örneklem büyüklüğümüz açısından elverişli durum olmadığı görülmüştür.

6.2. Bandırma Belediyesi Çalışanlarının Genel Özellikleri

Tablo 3 örnekleme ait demografik özellikleri göstermektedir. Araştırmaya katılan 111 çalışanın %38,7 'sinin kadın (43 kişi) ve %61,3'ünün(68 kişi) erkek olduğu görülmektedir. Ayrıca %73,9 gibi büyük bir çoğunluğun da evli olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %0,09'u 24, %41'i 25-34, %41'i 35-45, %15'i 46-54, %13'ü 55-64 yaş aralığındadır. Katılımcıların anketlere verdikleri cevaplar doğrultusunda aylık gelirlerine bakıldığında, 1501-2500 TL arası %9,9, 2501-3500 TL arası %28,8, 3501-4500 TL arası %24,3 ve 4501 ve üstü arası maaş alanların ise %36,9 oranında olduğu görülmüştür. Eğitim durumlarındaki yüzdeler ise ortaöğretim %3,7, lise %25,2, ön lisans %21,6 lisans %47,7 ve yüksek lisans ve doktora %2,7 şeklindedir. İş tecrübeleri ise, 1 yıldan az %2,7, 2-5 yıl arası %20,7, 6-10 yıl arası %33,3, 11-15 yıl arası %13,5, 16-20 arası %8,1 ve 21 yıl ve üzeri %21,6 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişken		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	43	38,7
	Erkek	68	61,3
Medeni Durum	Evli	82	73,9
	Bekâr	29	26,1
Yaş	24 ve altı	1	,9
	25-34	41	36,9
	35-45	41	36,9
	46-54	15	13,5
	55-64	13	11,7
	65 ve üzeri	0	0
Aylık Gelir(TL)	1500 ve altı	0	0
	1501-2500	11	9,9
	2501-3500	32	28,8
	3501-4500	27	24,3
	4501 ve üstü	41	36,9
Eğitim Durumu	İlkokul	0	0
	Ortaöğretim	3	2,7
	Lise	28	25,2
	Ön Lisans	24	21,6
	Lisans	53	47,7
	Yüksek Lisans ve Doktora	3	2,7
İş Tecrübesi	1 Yıldan az	3	2,7
	2-5 Yıl	23	20,7
	6-10 Yıl	37	33,3
	11-15 Yıl	15	13,5
	16-20 Yıl	9	8,1

6.3. Çoklu Korelasyon Analizi Sonuçları

Bandırma Belediyesi çalışanlarının duygusal emek algıları, alt boyutları ve tükenmişlik seviyeleri arasındaki ilişki çoklu korelasyon

analizi ile incelenmiştir. Tablo 4'teki çoklu korelasyon analizi sonuçlarına göre tükenmişlik ile samimi davranış arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ancak tükenmişlik ile duygusal emek, tükenmişlik ile yüzeysel davranış, tükenmişlik ile derinlemesine davranış arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Sonuçların %5 anlamlılık düzeyi ışığında yorumlanmasına öncelik verilmiştir.

Tablo 4. Çoklu Korelasyon Analizi

	D. Emek	Y. Davranış	S. Davranış	D. Davranış	Tükenmişlik
Duygusal Emek Pearson Korelasyon	1				
Anlamlılık	111				
Değeri					
N					
Yüzeysel Davranış Pearson Korelasyon	,527*	1			
Anlamlılık	,000	111			
Değeri	111				
N					
Samimi Davranış Pearson Korelasyon	,398*	-,186	1		
Anlamlılık	,000	,051	111		
Değeri	111	111	111		
N					
Derinlemesine Davranış Pearson Korelasyon	,616*	,096	,271*	1	
Anlamlılık	,000	,318	,004	111	
Değeri	111	111	111	111	
N					
Tükenmişlik Pearson Korelasyon	-,062	,174	-	-,106	1
Anlamlılık	,515	,068	,256*	,267	111
Değeri	111	111	,007	111	111
N			111		

*0,05 güven düzeyinde

**0.01 güven düzeyinde

6.4. Duygusal Emegin Alt Boyutları Açısından Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 5'te çoklu regresyon modeline ait anlamlılık sonucunu gösteren ANOVA sonuçları, regresyon modelinin özeti ve regresyon modelinin katsayıları görülmektedir. Tabloda R^2 değeri bağımlı değişkendeki (tükenmişlik) değişimlerin ne kadarının bağımsız değişkenler (yüzeysel davranış, derin davranış, samimi davranış) tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu duruma göre tükenmişlikteki %8,5'luk değişimin bağımsız değişkenlere bağlı olduğu görülmektedir. Düzeltilmiş R^2 değeri bağımlı değişkendeki varyansın ne kadarının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu duruma göre tükenmişlik seviyesindeki %6'lık varyansın bağımsız değişkenlere bağlı olduğu görülmektedir. %6'lık değer düşük dahi olsa bağımsız değişkenler içerisinde etki açısından öne çıkanları ortaya koymak mümkün olmuştur. Samimi değer için anlamlılık düzeyi 0.033 olarak belirlenmiş olup, 0.022 modelin tamamının anlamlı olduğunu gösteren F istatistiğine aittir. Elde edilen bu değer modelin tamamının anlamlı olduğunu göstermektedir. Duygusal emegin alt boyutlarının tükenmişliği etkileme oranı düşük de olsa alt boyutlarından hangisinin tükenmişlik üzerindeki etkisinin daha anlamlı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Tabloda tolerans ve VIF değerleri incelendiğinde bağımsız değişkenler arasında çoklu korelasyon olmadığı görülmektedir. Tolerans değeri kabul edilen sınırlar içinde çıkarsa VIF değeri ile birlikte çoklu korelasyon etkisinin olmadığı anlaşılır. F değeri modelin bütününlüğünün anlamlılığının test edilmesi için kullanılmaktadır. Bu değer 0.022 olasılık değerine göre %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Bu durum modelin tamamının anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Çalışmamızda tolerans değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu anlaşılmıştır. Çünkü tüm tolerans değerleri 0,1'den büyük (Kaplan, 2010, 147-160) ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 5'ten küçüktür (Kaplan ve Ulutaş, 2016, 165-174).

Çoklu regresyon analizi sonucuna göre (H_{1b} : Duygusal emeğin bir alt boyutu olan samimi davranış tükenmişlik üzerinde negatif yönlü etkiye sahiptir.) hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5. Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Olasılık	Tolerans	VIF
Yüzeysel Davranış	,063	0,043	1,470	,144	,942	1,061
Derinlemesine Davranış	-,035	0,055	-,636	,526	,904	1,106
Samimi Davranış	-,117	0,054	-2,160	,033*	,881	1,135
F	3,325					
Düzeltilmiş R^2	0,060					
R^2	0,085					
Standart Tahmin Hatası	,42551					
F testi anlamlılık düzeyi	0,022					

Bağımlı Değişken: Tükenmişlik

*%5 güvenlik düzeyinde anlamlı

7. Sonuç

Araştırmanın anakütlesi 120 Bandırma Belediyesi çalışanından oluşmakta olup izinli olan ve anketleri yanıtlamak istemeyen çalışanlar elendikten sonra 111 örneklem ile analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı belediye çalışanlarının duygusal emek, alt boyutları ve tükenmişlik seviyeleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Ankete katılanların çoğunluğu erkektir ve yaş ortalamaları (%36,9) 25-34 yaş ile 35-45 yaş arasında değişmektedir. Araştırmada ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Cronbach's

Alpha değerleri duygusal emek için 0,728, yüzeysel davranış alt boyutu için 0,666, derinlemesine davranış alt boyutu için 0,712, samimi davranış alt boyutu için 0,763 ve tükenmişlik seviyesi için 0,778 olarak tespit edilmiştir.

Yapılan çoklu korelasyon analizi neticesine göre tükenmişlik ile samimi davranış arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-,256^{**}$). Ancak tükenmişlik ile duygusal emek, tükenmişlik ile yüzeysel davranış, tükenmişlik ile derinlemesine davranış arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Samimi davranış sergileyen işgörenlerin tükenmişlik seviyelerinde azalma olacağı görülmektedir. Bu analiz sonucu samimi davranış gösteren işgörenlerin tükenmişlik seviyelerinin azalacağını göstermektedir. Çalışan gün içerisinde içinden geldiği gibi davrandığında daha az duygusal emek harcar ve hizmet alanında da olumlu bir tepki yaratmış olur. Bu olumlu tepkiyle beraber hem çalıştığı kurum hem kendisi yarar görür. Bu analiz sonuçları Koçak ve Gürsoy (2018) çalışmasıyla örtüşmektedir (Koçak & Gürsoy, 2018). Bu çalışmada da çalışanların olumsuz sonuçları en az olan samimi davranışları sergilediklerinden tükenmişlik seviyelerinin de azaldığı görülmektedir. Araştırmanın sonuçlarıyla örtüşen bir çalışmada Güllü ve Şahin (2019) tarafından yapılan ve antrenörlerde duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmadır. Bu çalışmada da sonuç samimi davranış ile tükenmişlik arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu, hissettikleri gerçek duygularla hareket eden sporcuların verimlilik ve motivasyon seviyelerinin artacağı yönündedir (Güllü & Şahin, 2019).

Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre samimi davranışın tükenmişlik seviyesi üzerinde negatif yönlü bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Yapılan analizlerin neticesine göre H_{1b} hipotezi kabul edilmiş olup, H_1 , H_{1a} , H_{1c} hipotezleri reddedilmiştir. Bu sonuç literatürdeki Kozak ve Güçlü (2008) çalışmasıyla örtüşmektedir

(Kozak & Güçlü, 2008). İşgörenlerin müşteriler ile iyi ilişkiler geliştirmesi samimi davranışlarla hizmet sunulmasına bağlıdır. Araştırmanın sonucu ile örtüşen bir diğer çalışma Kaya ve Özhan tarafından 2012 yılında 147 turist rehberi ile yapılmış ve sonuç olarak çalışanların samimi davranış sergilediklerinde tükenmişlik seviyelerinin azaldığını, duyarlı ve kişisel başarı hissi oldukça yüksek bireylerin sayısının arttığını belirten çalışmadır (Kaya & Özhan, 2012). Ortalamalara bakarak çalışanların genel itibariyle gün içinde çalıştıkları kurum tarafından sergilemelerini istedikleri davranışları aslında içten yaşayarak ortaya koymakta zorlandıklarını söyleyebiliriz. Bu durum bir nevi kişisel başarı hissini ve motivasyonu artırma özelliğine sahip olmakla birlikte samimi davranışın ister çalıştığınız örgütte ister günlük yaşantınızda ne kadar önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Bu kavramın yerine yüzeysel davranış tercih edilirse boş vermiş bir tutum, mesleğe duyulan ilgisizlik hali oluşmaya başlar. Belirtilenlerden yola çıkarak Bandırma Belediyesi çalışanlarının, samimi davranışı tercih ettikleri durumlarda, hayatlarında ciddi bir sorun olan duygusal tükenmeyi tecrübe etmeyeceklerini söyleyebiliriz (Çapri, 2006). Samimi davranış hali bu boyutun önüne geçebilecek önemli bir faktördür. Örgütlerde samimi davranış ile ilgili uyumu yakalayabilmek için gerekli olan tüm çaba yalnızca çalışanlara ait değildir. Bu konuda yöneticilere şu tavsiyeler verilebilir;

- İşleri gereği yüzeysel davranış sergilemek zorunda kalan çalışanlara duygusal açıdan tükenmelerini önlemek yardımcı olunmalı,
- Seminerler ve eğitimler düzenlenmeli, duygusal emek ile tükenmişlik arasındaki ilişki anlatılmalı,
- Duygusal emek gerektiren işlerde çalışanların iş yükleri en aza indirilmeli,
- Çalışanlara yüzeysel davranış sergilemeleri hususunda baskı yapmak yerine samimi davranış sergileyerek işlerine motive olabilecekleri aktarılmalı,

- Tükenmişlik ile başa çıkma yolları eğitimler vasıtasıyla anlatılmalıdır.

Yöneticilere sorumluluk düştüğü kadar çalışan bireylere de tükenmişlik ile başa çıkmak için birtakım sorumluluklar düşmektedir:

- Kişi hem bireysel hayatında hem de iş hayatında monotonluktan uzak durmalı ve kendisini zorlayacak her türlü işten kaçınmalıdır,
- Yaptıkları işe yönelik eğitimlere katılmalı, müşterilerin isteklerine saygı göstermelidir,
- İşgörenler mesleklerini seçmeden önce duygularının kullanılıp kullanılmadığını anlamalı ve mesleğinin gerektirdiği duygular ile kendi duygularının uyumlu olup olmadığına bakmalıdır.

Bu çalışmanın da belli başlı kısıtları vardır. Bu kısıtlardan ilki çalışmanın örnekleme üzerinedir. Belirtildiği üzere örneklem sayısı 111'dir. Çalışma daha geniş bir örnekleme gerçekleştirilirse daha verimli sonuçlara ulaşılabilir.

Çalışmanın diğer kısıtı ise yalnızca Bandırma Belediyesi'nde yapılmış olmasıdır. Sonuçların daha sağlıklı bir hal alabilmesi için geniş örneklem içeren bir örgüt içerisinde ve farklı sektörlerde yapılmasında yarar vardır.

Kaynakça

- Akdu, Uğur & Akdu, Serap. "Duygusal Emek Ve İş Stresinin Tükenmişlik Üzerindeki Etkileri: Profesyonel Turist Rehberleri Üzerinde Bir Araştırma". *Journal Of International Social Research*, 47/9 (2016): 1142-1153.
- Albar, Banu & Ofluoğlu, Gökhan. "Çalışma Hayatındaki Mobbing ve Tükenmişlik İlişkisi". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplu Dergisi*, 6/16 (2017): 538-550.
- Altan, Senem & Özpehlivan, Murat. "Duygusal Emek Ve Tükenmişlik İlişkisi". *International Journal Of Management and Administration*, 3/5 (2019): 80-99.
- Ardıç, Kadir & Polatçı, Sema. "Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama (GOÜ Örneği)". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 2/10 (2008): 69-96.
- Ashforth, Blake & Humphrey, Ronald. "Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity". *Academy of Management Review*, 1/18 (1993): 88-115.
- Ashkanasy, Neal & Humphrey, Ronald. "Current Emotion Research in Organizational Behavior". *Emotion Review*, 2/3 (2011): 216-230.
- Aslan, Şebnem & Özata, Musa. "Duygusal Zeka ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkilerin Araştırılması: Sağlık Çalışanları Örneği". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (2008): 80-90.
- Basım, Nejat & Beğenirbaş, Memduh. "Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması". *Yönetim ve Ekonomi*, 1/19 (2012): 77-91

Bolat, Oya İ. "Lider Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisi". *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 2/13 (2011): 66-80.

Budak, Gülay & Sürgevil, Olca. "Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/20 (2005): 96-112.

Chu, Kay & Murrmann, Suzanne. "Development And Validation Of The Emotional Labor Scale". *Tourism Management*, 6/27 (2006): 1181-1191.

Çapri, Burhan. "Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2006): 62-77.

Çelik, Mazlum & Turunç, Ömer. "Duygusal Emek ve Psikolojik Sıkıntı: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Etkisi". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2/40 (2011): 228-240.

Çetin, Fatih vd. "Örgütsel Bağlılığın Tükenmişlik ile İlişkisi: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2011): 61-70.

Daban, Yılmaz B. "Ortaokul Öğretmenlerinin Duygusal Emek İle Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Rize: *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Demirhan, Ayşe vd. "Duygusal Emek Davranışının Tükenmişliğe Etkisi: Hizmet Sektörü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/56 (2018): 745-757.

Diefendorff, James & Gosserand, Robin "The Dimensionality And Antecedents Of Emotional Labor Strategies" . *Journal Of Vocational Behavior*, 2/66, (2005): 339-359.

Eroğlu, Şeyma. "Örgütlerde Duygusal Emek Ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" . *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2014): 150-170.

Güler, Hale & Marşap, Akın. "Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti: Cinsiyet ve İş Deneyimine Göre Farklılıkların İncelenmesi". *İşletme Araştırmaları Dergisi*,10/3 (2018): 488-507.

Güllü, Sevim & Şahin, Süleyman. "Antrenörlerde Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17/10 (2019): 331-354.

Güzel, Özlem & Gök, Gaye. "Duygusal Emek Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerinde Bir Araştırma" . *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10/3 (2013): 107-123.

Halbesleben, Jonathan & Buckley, Ronald. "Burnout In Organization Life". *Journal Of Management*, 30 (2004): 859-879.

Jeung, DaYee vd."Emotional Labor And Burnout: A Review Of The Literature". *Yansei Medical Journal*, 59/2 (2018): 187-193.

Kaplan, M. "Otel İşletmelerinde Etiksel İklim Ve Örgütsel Destek Algılamalarının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Kapadokya Örneği". Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış doktora tezi. Konya: *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı*.

Kaplan, Metin & Ulutaş, Özlem. "Duygusal Emegin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35 (2016): 165-174.

Kaya, F. "Duygusal Emek ile Tükenmişlik ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na Bağlı Huzurevlerinde Çalışan Yaşlı Bakım Personeline Yönelik Bir Araştırma". Celal Bayar Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Manisa: *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Kaya, Ufuk & Özhan, Çağlar. "Duygusal Emek Ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma". *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3/2 (2012):109-130.

Koçak, Orhan & Gürsoy, Gül. "Duygusal Emek Ve Tükenmişlik İlişkisi". *Emek Ve Toplum Dergisi*, 7 (2018): 161-181.

Konakay, Gönül. "Akademisyenlerde Duygusal Zeka Faktörlerinin Tükenmişlik Faktörleri İle İlişkisine Yönelik Bir Araştırma : Kocaeli Üniversitesi Örneği". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/1 (2013): 125-126.

Korkmaz, Halil vd. "Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi: Yiyecek İçecek Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/7 (2015): 14-33.

Kozak, Meryem & Güçlü, Hatice "Turizm İşletmelerinde Duygusal Çaba Faktörlerinin İşe Alma Sürecinde Kullanılması Üzerine Bir Araştırma". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2 (2008): 39-56.

- Köse, Sevinç vd."Duygusal Emek Davranışlarının İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeyleri İle İlişkisi Üzerine Sağlık Sektöründe Bir Araştırma". *Celal Bayar Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 12/2, (2011): 165-185.
- Leung, Grace. "Examining The Relationship Of Emotional Labor With An Ability-Based Conceptualization Of Emotional Intelligence". *The Graduate Faculty Of The University Of Akron*, 4/2, (2008): 2-91.
- Liu, Yongmei vd. "Dispositional Antecedents And Consequences Of Emotional Labor At Work" . *Journal Of Leadership And Organizational Studies*, 10/4 (2004): 12-25.
- Maslach, Christina & Goldberg, Julie. "Prevention Of Burnout: New Perspectives" . *University Of California*, 7 (1998): 63-74.
- Mishra, Sanjaya. "What Emotional Labor Is A Review Of Literature". *Indian University Of Management*, 12/5 (2007): 2-33.
- Morris, Andrew & Feldman, Daniel. "The Dimensions, Antecedents, And Consequences Of Emotional Labor". *Academy Of Management Review*, 21/4 (2016): 986-1010.
- Naktiyok, Atılhan & Ağırman, Ülke. " İş Odaklı Duygusal Emek ve Duygusal Tükenme Arasındaki İlişkide Çalışan Odaklı Duygusal Emek ve Mesleki Bağlılığın Aracılık Etkisi". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30/4 (2016): 789.
- Noor, Noraini & Zainuddin, Masyitah. "Emotional Labor And Burnout Among Female Teachers: Work Family Conflict As Mediator". *Asian Journal Of Social Psychology*, 14/4 (2011): 283-293.

Oğuz, Hatice & Özkul, Metin. "Duygusal Emek Sürecine Yön Veren Sosyolojik Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Batı Akdeniz Uygulaması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 16/7 (2016): 130-154.

Oral , Lale & Köse, Sevinç. "Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımı İle İş Doyumu Ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/2 (2011): 337-349.

Örücü, Edip & Korkmaz, Erdoğan. "Psikolojik Sözleşme İhlali ve Duygusal Emek İlişkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40/21 (2018): 337-349.

Özkaplan, Nurcan. "Duygusal Emek ve Kadın İşi / Erkek İşi". *Çalışma Ve Toplum Dergisi*, 2 (2009): 15-22.

Pala, Tuğba & Sürgevil, Olca. "Duygusal Emek Ölçeği: Ölçek Geliştirme, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması". *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16/4 (2016): 773-787.

Sakagami, Akira vd. "Burnout Releate Deffects Of Emotional Labor And Work Related Stress Among Psychiatric Nurses In Japan". *Journal Of Wellness And Healthcare*, 41/1 (2017): 97-111.

Selçukoğlu, Z. "Araştırma Görevlilerinde Tükenmişlik Düzeyi ile Yalnızlık Düzeyi Ve Yaaşm Doyumu Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi". Selçuk Üniversitesi, *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Konya: *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

- Süren, Seray vd. "Banka Çalışanlarında Tükenmişlik ve Beş Büyük Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması". *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 23/1 (2016): 247-262.
- Tang, Cheung vd. "Emotional Labor The Role Of Employee Acting Strategies On Customer Emotional Experience And Subsequent Buying Decisions". *International Review Of Management And Marketing*, 3/2 (2013): 50-57.
- Taycan, Okan. "Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Depresyon ve Tükenmişlik Düzeyinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi". *Anatolian Journal Of Psychiatry*, 7 (2006): 100-108.
- Ünlü, Onur & Yürür, Senay. "Duygusal Emek, Duygusal Tükenme Ve Görev Bağlamsal Performans İlişkisi: Yalova'da Hizmet Sektörü Çalışanları İle Bir Araştırma". *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 37 (2011): 183-207.
- Yağcı, Mehmet & Duman, Teoman. "Hizmet Kalitesi- Müşteri Memnuniyeti İlişkisinin Hastane Türlerine Göre Karşılaştırılması: Devlet, Özel Ve Üniversite Hastaneleri Uygulaması". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7/2 (2006): 218-238.
- Yalçın, A. "Emotional Labor: Dispositional Antecedents And The Role Of Affective Events". Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı*.
- Yanar, R. "Duygusal Emek ve Tükemişlik İlişkisi: Ege Bölgesi'nde Görev Yapan Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma". Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Aydın: *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı*.

- Yıldırım, Mehmet & Erul, Emel. "Duygusal Emek Davranışının İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5/1 (2013): 89-99.
- Yılmaz, Evre & Arslan, Selda. "Dâhili Kliniklerde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyi ve Duygusal Emek Davranışı ile İlişkisi". *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 9/4 (2017): 289-298.
- Yücebalkan, Benan & Karasakal, Nilay. "Akademisyenlerde Duygusal Emek ile Tükenmişlik Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma: Kocaeli Üniversitesi Örneği". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2/1 (2016): 188-200.

MANIFESTO STORYTELLING: A NEW METHOD OF ORGANIZATIONS*

Beris ARTAN ÖZORAN **

Abstract

In postmodern era, rational bound in consumption relations was untied. Signs, symbols and “meanings” created by organizations in consumption, have replaced the use-value of products. The “meanings” created by organizations through public relations, advertising and marketing affect the consumption decisions of individuals. Individuals buy the “meaning” attributed to the product together with the product. Storytelling emerges as an important tool for creating these meanings. Stories disseminate emotions and help to bound people. The purpose of the article is to discuss how “manifesto storytelling”, a new way of storytelling, functions in the new conception of consumption. In this context, *Dove’s “Real Beauty”, Diesel’s “Be Stupid”, Axe’s “Boys do Cry”, Nike’s “Find Your Greatness”* campaigns were analyzed through multiple case study method by using descriptive analysis. It was concluded that “Manifesto storytelling” is used by organizations as a tool to create a sense of “being a part of a cause” and to establish an emotional bond with the consumer within the new conception of consumption.

Keywords: Storytelling, Manifesto, Brand, Postmodern Culture

---

*The article is an enlarged and edited version of the paper presented at the 2nd Budapest Social Sciences and Humanities Conference.

**Assist. Prof., Ankara University, Communication Faculty,
bartan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1814-4323

Manifesto Hikâye Anlatıcılığı: Örgütler İçin Yeni Bir Yol

Öz

Postmodern dönemde tüketim ilişkilerindeki rasyonel bağın koptuğu görülmektedir. Ürünlerin tüketilmesinde kullanım değerlerinin yerine, örgütler tarafından oluşturulan simgeler, semboller ve “anlamlar” geçmiştir. Örgütler tarafından halkla ilişkiler, reklam ve pazarlama aracılığıyla oluşturulan “anlamlar”, bireylerin tüketim kararlarını etkilemektedir. Birey ürünle birlikte, ürüne yüklenen anlamları da satın almaktadır. Hikaye anlatımı, bu anlamların oluşturulması için önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Hikâyeler duyguları yaymakta ve insanların birbiriyle bağ kurmasını sağlamaktadır. Makalenin amacı, hikaye anlatımının yeni bir yolu olan “manifesto hikayeciliğinin” yeni tüketim anlayışı içinde nasıl bir işleve sahip olduğunu tartışmaktır. Bu bağlamda, *Dove*’un “Gerçek Güzellik”, *Diesel*’in “Aptal Ol”, *Axe*’in “Erkekler de Ağlar” ve *Nike*’in “Sınırsız Ol” kampanyaları çoklu vaka analizi çerçevesinde, betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. “Manifesto hikayeciliği”nin yeni tüketim anlayışı içinde örgütler tarafından “bir amacın parçası olma” duygusunu yaratmak ve tüketiciyle duygusal bağ kurmak için bir araç olarak kullandıkları sonucuna varılmıştır.

Ahahtar Kelimeler: Hikâye Anlatımı, Manifesto, Marka, Postmodern Kültür

1. Introduction

How much money will you pay for a small “craft doll”? 5 dollars, maybe 10? What if that doll was bought for 50 dollars? How can someone sell a doll which has no specialty without using a brand’s name? How about if you read a powerful story attached to the “craft doll”? What if this doll was made by someone for the memory of his grandma after she had a stroke? His grandma was a wonderful woman who had a difficult life full of poverty, diseases, and disasters like losing her kid. However, she never gave up living and smiling. Now, she is dead and her grandson has the strength to move on. He is saying, “I can’t think of anything better than sharing Grandma E’s strength and endurance with someone who needs it more than I do”. He is selling it on auction at e-bay. Will you buy it now?

It isn’t a true story. It was a storytelling experiment made by

Rob Walker and Joshua Glenn (2009) called “Significant Objects”. They bought some items from thrift-stores for 1.25 dollars apiece and approximately 200 writers made up stories for each one of the item. They sold 128.74 dollars’ worth objects for 3,612.51 dollars. It is approximately 2500 times more than their worth. They didn’t plan any communication or advertising campaigns, the only thing they did is to add convincing stories written by talented writers. Because it is a project, they donated this money. However, if it was a profit-oriented company, it wouldn’t donate the money. Many organizations are writing stories to form bonds with their shareholders and make a profit. They are using their created stories in their public relations, marketing or advertising campaigns showing their vision, beliefs or history. Stories become locomotive for organizations.

The main reason why all organizations need stories is the change in consumption rituals of people. The rational link in consumption rituals has been broken. People are consuming the “meaning”, in other words, the “story” of the goods. They purchase some products for thousands of dollars. For example, we can buy a watch for 5.000 dollars. If we look at this case within the context of “need”, we have to consider what a watch put in our lives. What is the function of a watch? We need a watch to measure time, or in the sophisticated versions, you can measure seconds. You can satisfy this easily for 10 or 15 dollars, maybe less. However, for some brands, people are paying 10000 times more. In Turkey, a photo showing two women wearing similar dresses became viral this year.¹ One of the women is a peasant living rural side of Turkey, the other one is a model of a famous brand. The model’s dress belongs to a famous brand and its price is approximately 2400 dollars. The first woman is wearing a spit dress and we can guess she cannot pay 2400 dollars not even 240 to that dress. Two dresses look alike but there is a world difference price-wise between them. Some people are still

---

¹ <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/son-moda/14-bin-200-tlye-satilan-basma-elbise-konusunda-son-noktayi-koyuyoruz/>

buying the expensive one.

We can't explain this kind of consumer behavior within "necessity". These examples are indicating that consumers are looking for something different from the "function" of the products. They are interested in the "meanings" of them. Consumers are not deciding with the rational mind, they tend to move with their emotions. It is related to the change in the meaning of consumption in the late 20th century. Many authors (Bocock, 2009; Bourdieu, 1984; Featherstone, 1990; Veblen, 1953; Wernick, 1996; Ritzer, 2011; Ilich, 2011; Baudrillard 2008; Bauman, 2005; Miles, 2006; McCracken, 1990; Peterson, 2006) discussed the change in the consumption relations, the motivation of consumption, and what consumption means in the postmodern world. They use different theories to explain the new type of consumption and consumerism. However, they all agree that the use-value of the product is no longer the most effective motivation for consumption, signs, and symbols created by the organization gained great importance. Therefore, organizations need enchantment tools to form effective meanings and evoke emotions for both organization itself and its products. Stories are influential tools for enchantment.

To create meaning through stories, some organizations use manifestos. Manifestos offer a specific "cause" to the target audience, organizations call their target audience to be part of a "purpose" that can the world. In other words, organizations form "meaning" through signs and symbols they create with manifesto storytelling. When a brand use this new kind of storytelling, it should have a revolutionary idea and plan an action to realize it.

This article aims to discuss how brands use "manifesto storytelling" in the new consumption relations of postmodern era. For that reason, 4 campaigns (*Dove's "Real Beauty", Diesel's "Be Stupid", Axe's "Boys do Cry", Nike's "Find Your Greatness"*) which used manifesto storytelling was examined by multiple case study

method. The main assumption of this article is that brands use manifesto stories to create “a meaning” for their companies, the manifestos are superficial and they are not embracing the values in the manifestos.

Before the analysis of campaigns, why storytelling become that essential should be discussed. To discuss the increasing importance of stories, first, we have to analyze how consumption and the structure of organizations changed.

2. The Change in Production and Consumption

The consumption in this era and the production technologies are interrelated. Nowadays, if you have financial opportunities, you can get any product in maximum one week. Also, this product could be made only for you. For example, you can buy a shoe from *Nike's* website, which is unique and made only for you. You can customize the style and color of the base, size and the color of the logo, laces, lining, flywire, midsole, outsole, heel logo, also you can add a text on the tongue. It is possible because of the developments in production, transportation and communication technologies. Consumer behaviors have changed drastically, yet we cannot discuss it without analyzing the transformation in production systems.

In the pre-modern era, there were very few people who had money and, there were not any opportunity to spend the money. People produce and consume what they need (Huberman, 2009, 27). Until the first factories, because there is no mass production, people only consume for their “real needs”. After the emergence of factories, specifically with Fordism, production system has changed drastically. Assembly line and scientific management principles (Hancock & Tyler, 2001, 39-40) in the Fordist factories generated mass production. After the Fordist system, consumption is not only for petty bourgeoisie class or the elite class but for the whole people. With the spread of mass production, mass consumption became a

necessity for the continuity of the system (Dikmen, 2011, 130). However, the Fordist system started to congest because of the paradoxes inherent to the system itself. In order to overcome these paradoxes, a new production system called “global production” emerged around the 1970s to lower the labor costs and divide the risks arising from production between different countries (Dikmen, 2011, 129-136; 2003a; 2003b), Organizations have a chance to change their product sets as often as they want, at a very low cost. Therefore, the economic life of products has been shortened. They get rid of the obligation to cheapen their products or selling their products to different income groups, they began to sell new models of the same product to the old costumers. Nowadays, both scholars and business people are indicating that the world is standing in another breaking point called “Industry 4.0”. It is defined as a new stage of the industry including 3D Printers, smart factories, internet of things and cyber-physical systems. With Industry 4.0, the assembly line becomes so flexible and modular that they can produce under mass production conditions even for the smallest order quantity (Weyer et. al., 2015, 581). These developments seem to pave away for a significant increase in the number and variety of products and a significant reduction in costs. The impact of the changes in production will not be limited only to the production area. According to Toffler (2011, 45-56) technological developments envision new social, intellectual and event personal solutions. It changes the way of thinking, view and the whole frame of the reason for people.

The changes in production technologies are interrelated with consumption. Modern consumption emerged with the Industrial Revolution. Before the Industrial Revolution, luxury consumption is only available to a certain small class (Ackerman, 1997, 110). However, it is argued that “consumption culture” is originated in 16th and 17th Century England where nobles tried to stand out with their clothes and jewelry to differentiate themselves from other nobles. In the 18th century, it is observed that the demand not only for the products people needed but also for luxury products has

increased with the effects of mass production (Aydın, et. al., 2015, 26). Consequently, consumerism, which started only in the upper classes of society in the 16th century started to spread across the middle and lower classes in the 18th century (Kırıcı, 2014, 84). Products that only a privileged class were able to reach before have become available for other individuals. Additionally, in time the motivation behind consumption had changed. Researches made at the beginning of the 20th century revealed that people no longer consume only to satisfy their needs. American sociologist Veblen made research on the new rich middle class in North America and he found that they consume for “imitation”. And what they imitate is the lifestyle of the upper class in Europe (Bocock, 2009, 25). Simmel developed the view of Veblen, and he advocated that modern consumption occurred because of the people living in metropolises. Living in metropolises causes the birth of a new kind of individual, who is concerned about preserving the autonomy and individuality of his/her existence towards socio-technological mechanism, which tires to banalize him or her (Bocock, 2009, 27). According to both Veblen and Simmel, the new bourgeois class emphasizes their well-being and consumes appropriate products in order to separate themselves from the working class and make hierarchy natural (Peterson, 2006, 22-23). In other words, consumption became a tool to create status and differentiate people from others.

After the second half of the 20th century, in other words in postmodern culture, the meaning attributed to consumption started to transform. Postmodern consumption differs from modern consumption, even expressing its opposite. Despite the rise in consumption, in modernity consumption is seen as a secondary activity. It is considered as an activity to be avoided as much as possible in order to focus on production and work which are seen as more important activities than consumption (Ritzer, 1997, 495). In the postmodern period, “consumption” is the main activity, those who do not consume are excluded from the society, and it turned into

a tool of “self-expression” and a method of identification.

In postmodern world, there is more production than needed. Therefore, it is essential to sustain consumption, not production. To sustain production, system produces the market for the product before production. In other words, usefulness and objectivity which were the basic principles of production, are completely disappeared (Baudrillard, 2001, 2008). Meaning attributed to the products became more important than their functions. Products started to either discarded before they run out of life or replaced with higher models. Consumers are convinced to buy new products before the old ones run out of life. Toffler (2011) called this period as “throw-away” society. Because there is more production than needed, it is important to ensure consumption, not production. In Baudrillard’s (2008) words, “need”, “symbols” and “signs” should be created because the distinction between real needs and false needs is disappeared. The only thing distinguishes the goods which are similar in quality and price is their “meanings”.

Consumption has become a tool for creating a “lifestyle”. People consume to form a specific lifestyle and identity for themselves. For example, “by using environmentally friendly products, people try to show how environmentally-conscious personality they have” (Odabaşı, 2013, 83) or by using animal-friendly products, they underline their animal lover identity. Because products can gain new meanings with symbols and signs created by the communication efforts of organizations, objects became replaceable by limitless objects with their connotations (Baudrillard, 2008, 84-85).

Goods have gained symbolic value outside their functions. For example, a washing machine serves as a household good but also plays the role of comfort and prestige. Consumption is about the latter one which is about the role of the good. The goods undertake the task that determines people’s status rather than satisfying actual needs (Baudrillard, 2008, 84-85; Baudrillard, 2001). This creates a

specific way of thinking that reflects organizations. People communicate, form any kind of relationship –could be about consumption or if it is a non-governmental organization being a volunteer or donating money- not because of the function of the organization. The important thing is what the organization “means” for them. For example, we are defining some companies as eco-friendly, feminist, happy, caring or sophisticated regardless of the product or the service they are trying to sell. We are identifying organizations with some concepts or emotions to articulate these concepts into our identities. Organizations use communication activities such as advertising, marketing and public relations to form these emotions. In a world where there are millions of organizations, trying to survive doing same business, the emotions or meanings created by the organization become essential.

3. Once Upon a Time... In a Postmodern World

Humanity made up stories. Gottschall (2012) stated that humans are storytelling animals; in other saying, storytelling is what distinguishes us from animals. Auster (as cited Fog et. al., 2010, 16) said: “stories is the only way we can create meaning in our lives and make sense of the world”. According to him, we can understand ourselves, communicate who we are, better understand the conflicts of our lives with stories.

Since the beginning of humanity, people tell stories through cave pictures, sound and body language. Humans hand down their beliefs, knowledge, and emotions through stories to the next generations. Every culture has stories, myths, tales, fables or heroic epics. In the ancient times, before literacy wasn't common, stories verbally told and transferred. In modern societies, storytelling is used by a wide variety of groups for many different purposes. People are familiar with storytelling no matter which culture they belong to because they grow up with them. Stories are used in education,

influencing beliefs, attitudes or behaviors and more sincere transmission of messages (Coşkun, 2017, 5). In other words, our lives consist of stories. We grew up with fairy tales and stories about our family, heroes, successes, failures... Also, we tell stories to express our ideas and emotions throughout our lives.

Not just humans but also tribes, groups, states, and organizations are storytellers from past to present. In the era when human are still hunters and gatherers, social life took place around a campfire and while women prepare meal, their men swapped stories about the hunt. Tribe's elders shared the myths and legends around the campfire. Thus, they exchanged knowledge and experience, at the same time shaped the identity of the tribe and establishes its reputation among rivaling tribes (Fog, et. al., 2010, 16). So, the storytelling of a community is not a new way to create an identity, reputation and image. However, with the change in "way of understanding" in the postmodern culture and developing communication technologies, the importance of storytelling has increased.

As stated above the competition among companies reached higher levels. There are many products, services and ideas in the market, so organization should stand out amongst others. Additionally, they have a compulsion to sell the newest product or service to old customers. With the outstanding developments in the communication technologies, now organizations can use many different platforms without gatekeepers to "communicate" and tell their stories to shareholders.

According to Fog et. al. (2010, 16-20), modern companies are telling stories like old tribes. Stories in modern companies form an understanding about culture, values, heroes, and enemies, good and bad points. They transmit them to both their employees and customer. Companies show "who they are" and "what they stand for" with stories. There are many ways of storytelling for organizations.

They can use stories internally for their employees (Boje, 1991; Boyce, 1996; Barker & Gower, 2010; Ohara & Cherniss, 2010; Denning, 2001; Brady & Shar, 2013; McCarthy, 2008), advertising (Deuze, 2005; Richardson, 2002; Nemčoková, 2010; Park & Lee, 2014), public relations (Kent, 2015; Silvia & Terry, 2011; Elmer, 2011; Kantola, 2016) or marketing (Woodside et. al, 2008; Lee & Shin, 2015; Gillet, 2014; Vincent, 2002).

Many examples in the field show that “best brands are story brands” (Papadatos, 2006, 382). With storytelling, they are adding an emotional level to the corporation. We can’t see storytelling as a simple narrative. It is a discourse that creates persuasion, feeling, and desire, carries ideology (Sanchez, 2014, 134). One can say that stories that have a huge impact already, raised its importance in the postmodern culture. It is because of the change in the understanding of “reality”. Modernity attaches great importance to the “mind”, there was a belief that everything can be known and every problem can be solved through the mind. In modernity, the reason is believed to be the most correct and only way to reach a single and universal truth. Postmodernism, on the other hand, opposes a single and universal conception of “truth”. In the postmodern culture, the truth has dissolved in multiple realities because it is hard to speak of about a “single truth” in this era. Baudrillard (2008) explains this by the concept of “hyperreality” in which image, simulation and reality intertwined. In “The Perfect Crime” (2012), he mentions the murder of reality and its transformation to simulation. In this society, symbols and signs no longer have any relation to the facts (Baudrillard, 2014, 19). Simulation is different from “as if”, it is not an imitation or parody, but a fact that has been replaced by signs (Baudrillard, 2014, 14-15). Mass media is an effective tool to spread these simulations, signs and symbols.

Communication activities such as advertising and public relations are effective in creating hyperreality for organizations. The

symbolic meanings and images created as a result of these activities form a hyperreal environment. For example, a shampoo stripping away from its basic qualities such as cleansing and pleasant smell and gain qualities like fun and active (Batu, 2015, 111-112). It happens also in companies, people have started to identify companies with some emotions and adjectives which not directly in relation to its main job. People are engaging these companies, not because of their function but the emotions they spread via communication activities.

One of the main reasons people are consuming “meaning” and “emotion” of the companies lies under the concept of “modular identity”(see Bauman, 2000b). People have started to build their identities by using the meaning of products they are consuming or the choices of the organization they are making. People use symbols and visual expressions that signal personality and value. For example, “A pair of hiking boots from *Timberland* a Kevlar jacket from *North Face*, signal an outdoorsy type.” (Fog et. al., 2010, 18). Stories are helping to form these symbols and meanings for the companies. Stories told by companies become synonymous with how people define themselves, communicate who they are (Fog et. al., 2010, 18). It is related to the new kind of consumerism. It is seen that the meaning attributed to “consumption” changes concerning economic, political and cultural conditions. The word “consumption” had passed into English and French through the Latin word “consumere” which means “to take up completely, devour, waste, spend. Therefore, “consumption” has been used in negative meaning such as destroying, exhausting for a long time. In the 18th century is a breaking point, consumption started to be used as a neutral concept while preserving its negative meanings (Williams, 2005: 95-96). In postmodern times, “consumption” defined as a tool to form identity, differentiate self from others. It is not about necessity anymore; it is about the “meanings” of the products which people can articulate to their identities. A new kind of consumerism depends upon “its specific set of values becoming acceptable and comprehensible

among sufficient groups of people so that sales of consumer products can be made” (Bocock, 2009, 61). Therefore, the system should produce some values for customers to move them.

With writing manifestos, organizations create special values, calling their customers to become part of a movement, a group. In recent years, specifically powerful brands started to publish “manifestos”. In these manifestos, they explain why their organization exists, its purpose and why people should care about this brand. They are creating manifestos to connect with their target audience emotionally and persuade them to support their brands. Brands try to create “brand relevance” with manifestos. “This includes crafting a mission niche that can be tied to a specific area of focus. This mission niche is a social contract with stakeholders, for which the brand is held accountable (Overton & Sieneart, 2006).

Brand manifestos are becoming more and more popular among brands. In a google search with the keyword “brand manifesto”, we receive 113.000 results. Most of the results are articles that explain the importance of “writing a manifesto” for brands, and give advice for an “effective brand manifesto”. However, there are only a few academic researches (Lozano, 2012; Banet-Weiser & Lapsansky, 2008; McNally & Speak, 2003) discussing manifestos for brands.

In this article, the focus is on “manifesto storytelling” which is different from “brand manifesto”. Different from “brand manifesto” where organization declare its overall mission, organizations started to develop manifestos for their communication campaigns. They write manifestos for a specific communication campaign and use storytelling tools like public relations, advertising and marketing to spread it. Manifesto means “a public declaration by a sovereign prince or state, or by an individual or body of individuals whose proceedings are of public importance, making known past actions and explaining the motives for actions announced as forthcoming”. It

is a “document of ideology”, “peculiar and angry or downright crazed”, “always opposed to something”. Therefore, it is revolutionist. We are familiar with the concept by the “communist manifesto” written by Marx and Engels which aims to change the world and affected the whole world. Organizations started to use manifestos to tell their stories and create a “meaning” for their organizations. In other words, it can be advocated that organizations are using “manifesto storytelling” as a part of new consumerism logic.

Within this article 4 “manifesto storytelling” examples were chosen for the analysis. Many brands such as *Apple*, *Levi’s*, *TedX*, *Fanta*, *The North Face* have brand manifestos. However, they didn’t create extensive communication campaigns for spreading their manifestos yet. For the analysis 4 manifesto storytelling campaigns which are *Dove’s* “Real Beauty”, *Diesel’s* “Be Stupid”, *Axe’s* “Boys do Cry”, *Nike’s* “Find Your Greatness” were chosen because they conduct large-scale communication campaigns to spread their manifestos. These brands use both advertising and public relations activities to narrate the values and “meanings” they created by the manifestos.

For the analysis, multiple case study method was used. The case study aims in-depth examination of a specified subject or situation (Yin, 2009, 23). While aiming to provide detailed information about the case, it is important to reveal the context in which the phenomenon takes place. There are several models such as instrumental, intrinsic and multiple (Stake, 2005, 455-447) for case study analysis. In this research multiple case study analysis was conducted because it is carried out by addressing multiple cases to investigate a general situation and it leads the researcher to a more in-depth understanding of the subject (Stake, 2005, 447). “Manifesto storytelling” is a new way for organizations to create signs and symbols in the new logic of consumerism. Because of that reason, the analysis aims to gain insight into how they are using this new tool to persuade their target groups.

For that reason the the manifesto they declared, videos, web sites, Twitter and Instagram posts about the campaigns were analyzed by descriptive analysis. Additionally, the manifestos of brands were evaluated with other communicated activities they made to analyze if they stick by the values they declared in the manifestos.

4. Research

4.1 “Be Stupid”

The famous fashion brand *Diesel* launched its “be stupid” campaign designed by *Anomaly* Agency in 2010 and published a manifesto. It was a multi-platform campaign, they used the press, outdoor advertising, digital tools, and pr stunts. Also, they make the campaign participant by calling people to send videos to Diesel:

“Are you doing something stupid right now... Well if so, we want you to be a part of our new music video. This unique video will not only exhibit the new collection, but it will also expose you and your creative cause by directing people to your personal website and social networks... This is a great opportunity to demonstrate your stupidity to the world.”

They declared “be stupid” as their philosophy. It is a bold and proactive story, their agency is also outside the box. *Anomaly* defines itself as “deviation or departure from the normal or common order, form or rule”. They together formed 40 images and 15 slogans for the campaign which are redefining the concept of “stupid” that originally means “slow of mind, given to unintelligent decisions or acts, lacking intelligence or reason”. They position “stupid” in opposition to the “smart”. In this campaign, smart is used for social norms, rules, control and stupid means thinking outside the box, free, being unique, living emotions, living moment.

It shows a feature of “postmodern culture” which opposes to

the “rational mind”, “reason”. The most important feature of modernity is the rise of “reason”. With the Enlightenment project, “reason” was centralized and exalted. In modernity, the human mind/reason is the most important and greatest talent a person can have. Due to modernity, reason not only provides “thinking correctly” but also “acting in a correct way”. Modernism and Enlightenment project has endless confidence in reason and science. The utopia of Enlightenment argues that eternal peace can be achieved and problems can be completely solved through reason. However, this didn’t happen for various reasons. In the modern era, people have faced problems such as hunger, death, poverty, unemployment, nuclear threats... This caused suspicion against reason and science (Odabaşı, 2013, 21).

One of the main criticisms of postmodernity is based on “reason” and “Enlightenment Project”. Although this project once praiseworthy, it later began to suppress humanity and condemn it to a particular set of thoughts and actions (Sims, 2006, IX). Postmodern culture challenges the uniform lifestyle and society created by modernity. When we analyze the “be stupid” campaign, we can track the footprints of postmodern culture. “Stupid” in the campaign was used to challenge a set of values and a uniform lifestyle of modernity. In the manifesto, they stated “over a time a single sentence creeps into our lives. Don’t be stupid”. In other words, obey the rules and be like everyone.

In the campaign manifesto and slogans, they did it by using comparisons: “Smart may have brains, but stupid has the balls”, “smart critiques, stupid creates”, “smart may have plans, but stupid has the stories”, “smart listen to head, stupid listens to the hearth”, “stupid might fail, smart doesn’t even try”. These sentences all emphasize postmodern culture versus postmodern culture. Modernity is about projects because the most important time is not now but the future. The present time loses its meaning after not completely devoting itself to their service of the future. However, in

postmodernity, everything happens “right now” (Bauman, 2000a, 214; Urry, 2015, 18). Living the moment is valuable because you can no longer know what is going to happen in the future. Also, in postmodern culture, emotions become equally important as reason. In this campaign, one can say that many features of postmodernism like living the moment, confronting reason, emotions are reproduced.

4.2. “Free the Men from Stereotypes”

Axe the famous cosmetic brand, launched “Is it ok for guys?” international campaign in 2016. The first part of the global campaign launched in the USA and Britain with the social mission of “helping men to reach their most attractive states by express their personalities”. However, *Axe* found out some obstacles against it. In the research *Axe* conducted, it is found that there is a pressure on men about “being a man”. Additionally, they found that guys are searching online asking permission to be themselves. They are asking if it is ok “to be a virgin”, “wear pink”, “to cook”, “cross the logs” or “cry”. Therefore the aim of the campaign is to “work to create a society where there is no wrong way to be a man”. *Axe* stated that they are combating with “toxic masculinity”.

In the Turkey version of the campaign launched in 2017, *Axe* used “Boys Do Cry” slogan. The campaign video shared via social media and broke a record with 4.6 million clicks within 36 hours, and #boysdocry hashtag received 14.9 million impressions, became a trending topic. The campaign started with a manifesto highlighting the patterns of behavior that demonstrates the understanding of masculinity in Turkey such as: be a guardian of honor, pillar of the house, paying all the bills, not asking someone the way, football fanatic, not crying. Living with these stereotypical behaviors was criticized and made a call to men by saying “forget what you know” and “live their emotions”. These are the path to freedom for man in the manifesto. And at the end of the manifesto, *Axe* emphasizing that

“your tears make you who you are, don’t wipe your tears”.

Modernism attributes certain gender roles and determines the frameworks of women and men to perceive themselves and each other (Uçan, 2012, 266). Different gender characteristics are the basis of industrial society. If there is no distinction between the roles of women and men, there is no industrial society (Beck, 2011: 157). Beginning in the 18th century, masculinity was defined by a set of standards and deepen in the 20th century. It was built on the axis of competitiveness, strength, endurance, stiffness, and confidence (Cengiz, et.al, 2004, 55). Men should avoid feminine behaviors like expressing feelings (Oktan, 2008, 154). These are the certain patterns that must be followed by man.

In the postmodern culture, all of the stereotypes are rejected including gender. In the manifesto crying, which is feminine in the modern sense, is encouraged. Axe said it is not forbidden to show emotions, emotions are making a who he is. Living and liberating emotions is also a feature of postmodern culture.

4.3. “Free the Women from Beauty Stereotypes”

Dove, aglobal self-care brand, launched its “real beauty” campaign in 2004 with Edelman and Ogilvy&Mother. This campaign relies on “The Real Truth about Beauty” research Dove conducted. Research showed that only 4% of women describe themselves as “beautiful”, 72% were under pressure to be beautiful and 80% accepted that every woman is had a kind of beauty but did not realize their beauty (Millard, 2009, 84). Based on this research they build a new “beauty philosophy” by using the press, outdoor, digital and pr stunts.

The vision of *Dove* is defined by these words “We believe beauty should be a source of confidence and not anxiety. That’s why we are here to help women everywhere develop a positive relationship with the way they look, helping them raise their self-esteem and realize

their full potential.” In this scope, the aim of this campaign is to create and encourage a discussion about beauty. *Dove* contradicts the existent understanding of beauty, and advocates that woman is beautiful at any age, in any body, at any weight.

They published a manifesto at the beginning of the campaign. In this manifesto, it is stated that for a long time, beauty has been characterized by narrow and unattainable stereotypes. With this manifesto, *Dove* declared its aim to change it. They announced why they started this campaign by saying “true beauty comes in different shapes, sizes, colors, and ages”. And with this manifesto, it invited people to join campaignrealbeauty.com and discuss how people can make beauty “true” again.

It is seen that the campaign opposes the “stereotypical” beauty understanding raised with modernity. The body is not just an organism, but a historically and culturally determined entity. Therefore, historical conditions define the human body, beauty, and ugliness (User, 2010, 149). In modernity, the body is transformed into a tool that can be restructured and perfected (İnceoğlu - Kar, 2010, 88). Beauty has started to be defined over the body, specifically female body, and transformed into a commodity (Güzel, 2013, 37). As a result, beauty became a norm that women must strive to achieve. *Dove* challenges the modern understanding of beauty and supports modern cultures' position that highlights differences.

After the manifesto, *Dove* published a pledge with three articles. Firstly, they won't use models in their campaigns, they will use “real woman” and reflects diversity. Secondly, they promised not to use digital differences on real women, they will show women as they are. Finally, they promised to support girls to develop their self-esteem. With the pledge and manifesto, they stand against the modernity-specific woman images which are manipulated and perfected in the media.

4.4. “Everybody Can Be Great”

Nike’s “Find your greatness” campaign was launched before the 2012 London Olympics. The official sponsor of this big event was Adidas. However, with the launch of “Find your greatness campaign, Nike became visible during the Olympics by starting a discussion about what “greatness” is. While other sports brands made campaigns showing successful sports people in their campaigns during the Olympics, *Nike* followed another path. The campaign emphasizes that not only athletes but all of the humans can force their limits and be great. It is not only champions or record-breaking athletes who push their limits. Amateurs also work to achieve excellence within their boundaries, achieve their personal goals and capture their own great moments.

The campaign started with a manifesto saying “greatness has no peak”. With the manifesto they aired a commercial on tv and social media, also they opened a #findgreatness hashtag and call people to share how they find their greatness. In the manifesto, *Nike* said “somehow we’ve come to believe that greatness is only for the chosen few, for the superstars. The truth is greatness is for all of us”. One can say that *Nike* liberated “greatness”, not only athletes but everyone can be great. In another way, campaign manifesto opposes to the limitation of greatness to a specific class of people.

Within the campaign, *Nike* shared a bunch of videos showing the greatness of amateurs: a little boy passing through an older rugby player, a boxer woman punching pillows, a little girl backflipping, a little boy jumping from high point to a pool. All of these images underline that if you force your limits, you can be successful, you don’t need to be a professional athlete to be great. Greatness is for everyone. Similar to another campaign it contradicts limits about what people can do and cannot do.

5. Discussion and Conclusion

In this article, the cultural change became dominant after the 1970's defined as "postmodern culture" which emerged by confronting modernity. The most prominent feature of postmodern culture is the change in the meaning of "consumption". Consumption became a kind of communication system (Baudrillard, 2008) that people show who they are. With the new understanding of consumption, people no longer buy products for the "use value". In other words, the basis of consumption is no longer necessity. Symbols and signs are the new basis of consumption. In new consumerism logic, a series of symbols should become clear to the potential consumer (Bocock, 2009, 62).

Another characteristic of postmodern culture is fragmentation. While modernism is a project of unity, integrity, and homogeneity; postmodernity avoids all the singular, integrative and reductionist social phenomena and explanations (Özcan, 2012, 32). It is mainly because postmodernism is opposed to great narratives. Fragmentation can be seen at all levels. First, "truth" was fragmented. With the simulation, the truth was hidden behind imitation (Bati, 2015, 102). In the abstract level, fragmentation breaks down the integrated view of the nature and philosophy of knowledge. Social systems such as states, society, social institutions like family, and political parties were fragmented. Also, people's lives are increasingly disconnected and fragmented (Berthon & Katsikeas, 1998, 150). Additionally, in the postmodern period, individuals are also fragmented. In postmodernity, the self is not a whole; in contrast with modernity changing images, having different "selves" are welcomed (Firat, 1991). Bauman (2000b, 167-170) explains the disintegration of the individual with the concept of "modular identity". People have portable, disposable and replaceable characteristics.

Identity is now decentralized. People establish their identity by choosing to switch between images produced by consumer culture. People weave objects with symbolic meanings as a narrative that describes who they are. Thus, a narrative identity emerges (Binay, 2010, 20). Individuals form their identities through their relationships with the products and individuals (Odabaşı, 2012, 52). Consumption activities shaped around brands create a dynamic, variable and slippery identity (Batu, 2015, 102). That is the main reason why companies eager to create “meanings”. Creating stories around the organization one of the most effective ways to create meanings. Companies use stories to build or maintain relations with their shareholders and create a kind of enchantment around themselves. They are not only creating an enchantment for their brands but they are also re-enchanting consumption. The enchantment in consumption relations were disenchanting in the modernity because of rationalization and became “polar night”, “icy darkness” (Ritzer, 2011). System should re-enchant consumption again to maintain itself. Marketing and public relations are tools for re-enchantment (Yıldız, 2013, 126). And these tools are using stories.

The popular way of storytelling is creating manifestos for the last 10 years. The manifesto is a revolutionary text including resistance to the current situation. Four manifesto storytelling cases were examined by multiple case study method using descriptive analysis in this article. All of the cases have something in common: resistance. They declared their opposition to some generally accepted stereotypes. *Diesel’s* “be stupid” campaign declares they are opposed to “smart” and support “stupid”. Being smart, in other words, “reason” is the main value modernity depends on. *Axe’s* “boys do cry” manifesto objected to man stereotypes, *Dove’s* real beauty manifesto opposes to existing beauty understanding, *Nike* “Find your greatness” rejects the idea that the adjective of “greatness” belongs to a specific group, it is for all of the people. All of the manifestos declares companies vision. Though they advocate freedom on other subjects, they all emphasize “freedom” and going beyond the

ordinary.

The other common trait of the campaigns is they did not just tell stories; they are including people to build the story together. They form a kind of “collaborative” storytelling. They call their shareholder to get involved in their stories by sending photos, videos or sharing their experiences. It means that they did not pacify their target group, people are active in these storytelling processes.

All of these brands' statements are bold and they are saying that they have a goal about “culture change”. They are creating symbols for their target groups and calling them to join a “cause”. They are giving a message to their audience saying “be part of our resistance to the stereotypical definitions of the society”. As mentioned before, symbols and signs created by organizations became more vital than the use-value of the product in postmodern era. By consumption, people rebuild their identities and it is an endless process. Therefore, the brands analyzed in the article offer new “identity pieces” for people to articulate their identities. In other words, you are not buying just the product when you are consuming Axe, Dove, Diesel or Nike, you are also buying the symbols. You are buying products of Axe to show you care about Men’s freedom from stereotype; Diesel to show you resist the unquestionable power of reason, Dove to show you are against beauty stereotypes and Nike to support the idea “everybody can be great”.

However, when we analyze other communication activities made by these brand, we found some contradictions or they are not doing concrete actions besides from the campaign. While Axe opposing the man stereotype, in its website it is said all of this effort is for impressing women. They stated that Axe is designed to make the man more assertive in the face of girls with its cool and adventure-loving image; Axe is a brand, which is assistant of man who wants to impress women. Axe seems to define women as the

main target audience, not men. On the one hand, the brand emphasized “liberation” from stereotyping; on the other hand, they said the main aim is to impress women. They both giving men the message to be themselves, at the same time they remind them of the duty of “impressing woman”. In words, “liberation” in the campaign positioned as a mean of influencing women. Therefore, it seems that only the way to impress woman has changed.

Dove’s campaign declared that every woman is beautiful, the woman shouldn’t care about beauty stereotypes, they have to explore their own beauty. Dove advocated getting rid of the beauty pressure by using slogans such as “be yourself, be beautiful”, “Everybody is beautiful”. The whole campaign emphasizes the way to beauty is “naturalness”. However, the direct link between women and beauty is not questioned in the campaign. Women still have to be beautiful and feel beautiful. Only they reinterpret the way to be beauty.

“Find Your Greatness” campaigns’ central topic is “you don’t need to be an athlete to be great”. However, after the campaign, we see that Nike returns to use known athletes in its commercials and communication activities. Therefore, one can say that Nike used Find your greatness to differentiate itself from the other brands doing campaigns in the Olympic period. After that, it turns back to identify success and gratefulness with professional athletes such as LeBron James and Serena Williams.

In the “be stupid” campaign, brands say they are against “smart”, in modernity language “reason”. However, criticism of the reason is more about criticizing categorization modernity made such as hierarchies, social classes, elitism, marginalization, etc. In this campaign and other activities of Diesel, we cannot see their reflection. Therefore, one can say that the manifesto has a superficial criticism.

To conclude companies used manifesto storytelling to form

“meaning”, add value to their company. They created manifestos about the values they want to be identified with. In the first glance, they look at they are rebelling to a taboo, social norm. However, when it is analyzed with the other communication activities of the company, the rebel seems superficial. Therefore, one can say that their manifestos are “as if” manifestos. Therefore, it can be said that these brands used manifesto storytelling for creating a new “meaning” for their organizations, form an emotionally bound with their audiences, create a feeling of “we” as a community and make people feel they are part of a “great cause” formed by the brand.

References

- Ackerman, Frank. “Overview Essay Part IV”. *The Consumer Society*. ed. Neva R. Goodwin et.al. 109-119. Washington: Island Press, 1997.
- Aydın, Ali vd..“Tüketim Kültürü Çalışmaları Üzerine Bir Literatür Taraması”. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi* 7/11 (2015): 23-43.
- Banet-Weiser, Sarah & Lapsansky, Charlotte. “RED is the New Black: Brand Culture, Consumer Citizenship and Political Possibility”. *International Journal of Communication* 2 (2008): 1248-1268.
- Barker, Randolph T. & Gower, Kim. “Strategic Application of Storytelling in Organizations: Toward Effective Communication in a Diverse World”. *The Journal of Business Communication* 47/3 (2010): 295–312.
- Batı, Uğur. *Tüketim Davranışları*. İstanbul: Alfa, 2015.
- Baudrillard, Jean. *Consumer Society*. London: Sage, 2008.
- Baudrillard, Jean. *Perfect Crime*. London: Verso, 2012.

- Baudrillard, Jean. *Simulacra and Simulation*. Michigan: Michigan Press, 2014.
- Bauman, Zygmunt. *Mortality, Immortality and Other Life Strategies*. Oxford: Blackwell, 2000a.
- Bauman, Zygmunt. *In Search of Politics*. Cambridge: Blackwell, 2000b.
- Bauman, Zygmunt. *Work, Consumerism and the New Poor*. London: Open University Press, 2005.
- Beck, Ulrich. *Risk Society*. London: Sage, 2011.
- Berthon, Pierre & Katsikeas, Constantine. "Essai: Weaving Postmodernism". *Internet Research* 8/2 (1998):149-155.
- Binay, Ayşe. "Tüketim Vasıtasıyla Oluşturulan Postmodern Kimlikler". *Global Media Journal Turkish Edition* 1/1 (2010): 18-31.
- Bocock, Robert. *Tüketim*. İstanbul: Dost Kitabevi, 2009.
- Boje, David. "The Storytelling Organization: A Study of Story Performance in an Office-Supply Firm". *Administrative Quarterly* (1991): 106-126.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard Press, 1984.
- Boyce, Mary. "Organizational story and storytelling: a critical review". *Journal of Organizational Change Management* 9/5 (1996): 5-26.
- Brady, William & Shar, Haley. "Storytelling Defines Your Organizational Culture". *Physician Executive* 39/1: 40-43.

Cengiz, Kurtuluş vd.. "Hegomonik Erkekliğin Peşinden". *Toplum ve Bilim Dergisi* 101 (2004): 50-71.

Coşkun, Ayşen. "Once Upon A Time": Using Digital Storytelling In Marketing Education". Conference Paper. Antalya, 2017.
https://www.researchgate.net/publication/326540950_BIR_VARMIS_BIR_YOKMUS_PAZARLAMA_EGITIMINDE_DIJITAL_HI_KAYE_ANLATIMININ_KULLANILMASI_ONCE_UPON_A_TIME_USING_DIGITAL_STORYTELLING_IN_MARKETING_EDUCATION_

Denning, Stephen. *The Springboard: How Storytelling Ignites Action in Knowledge-Era Organizations*. New York: Routledge, 2001.

Deuze, Mark. "Towards professional participatory storytelling in journalism and advertising". *First Monday* 10/7 (2005).

Dikmen, Ahmet Alpay. "Standart Üründen Marka Standardizasyonuna". *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar (Korkut Boratav'a Armağan)*. ed. Yeldan, E. & Şenses, F. Köse, A.H. 515-538. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003a.

Dikmen, Ahmet Alpay. *Küresel Üretim*. ASO Medya, 2003b.
http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asome_dya/eylul-ekim2003/buyuteceylul-ekim2003.html, Accessed: 14.06.2016.

Dikmen, Ahmet Alpay. *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*. Ankara: Tan Kitabevi, 2011.

Elmer, Paul. "Public Relations and Storytelling". *Public Relations, Society & Culture*. ed. Edwards, Lee & Hodges, Caroline. 59-72. Routledge, 2011.

Featherstone, Mike. *Consumer Culture and Post-modernism*. London: Sage, 1990.

Firat, Fuat. "Postmodernity: The Age of Marketing". *International Journal of Research in Marketing* 10/3 (1993): 227-249.

Fog, Klaus – Budtz & Christian - Munch, Philip. *Storytelling: Branding in Practice*. Berlin: Narayana, 2010.

Gottschall, Jonathan. *The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2012.

Gillett, Rachel. "Why our brains crave storytelling in marketing". *Fast Company* 6, 2014.
<https://www.fastcompany.com/3031419/why-our-brains-crave-storytelling-in-marketing>.

Güzel, Ebru. *Kültürel Bağlamda Kadın ve Güzellik: Türkiye'de Bir İktidar Alanı Olarak Elitler Üzerinden Güzellik Anlayışına ve Tüketim Nesnesine Dönüşen Kadın Sorununa Bakış*. Unpublished Thesis, Yeditepe Üniversitesi SBE Antropoloji, 2013.

Hancock, Philip & Tyler, Melissa. *Work, Postmodernism and Organization: A Critical Introduction*. London: Sage, 2001.

Hobsbawm, Eric. *Sanayide İmparatorluk*. Ankara: Dost Kitapevi, 2008.

Huberman, Leo. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Illich, Ivan. *Tüketim Köleliği*. İstanbul: Pınar Yayınları. 2011.

İnceoğlu, Yasemin & Kar, Altan. *Kadın ve Bedeni*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.

Kantola, Anu. "Cleaning rotten politics, selling exclusive liaisons: public relations consultants as storytelling professionals between markets and politics". *Public Relations Inquiry* 5/1

(2016): 33-52.

Kent, Michael L. "The power of storytelling in public relations: Introducing the 20 master plots". *Public Relations Review* 41/4 (2015): 480-489.

Kırıcı, Hülya. "Hedonik Tüketim Davranışları ve Toplumsal Etkileri". *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 10/1 (2014): 80-100.

Lee, Yong-sook & Woo-jin Shin. "Marketing tradition-bound products through storytelling: a case study of a Japanese sake brewery". *Service Business* 9/2 (2015): 281-295.

Lozano, Victoria. "Rediscovering your Brand's True North", *Brand Strategy* 1/1 (2012): 12-34.

McCarthy, John F. "Short Stories at Work: Storytelling as an Indicator of Organizational Commitment". *Group & Organization Management* 33/2 (2008): 163-193.

McCracken, Grant D. *Culture and Consumption: New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities*. Indiana: Indiana University Press, 1990.

McNally, David & Speak, Karl D. *Be Your Own Brand*. San Francisco: Berret-Koehler Publishers, 2003.

Miles, Steven. *Consumerism: A Way of Life*. London: Sage, 2006.

Millard, Jennifer. "Performing Beauty: Dove's 'Real Beauty' Campaign". *Symbolic Interaction* 32/2 (2009): 146-168.

Nemčoková, Katarína. "Storytelling as a discourse strategy in printed advertising". *Theories and Practice* 111 (2010): 61-73.

- Odabaşı, Yavuz. *Postmodern Pazarlama*. İstanbul: MediaCat Kitapları, 2012.
- Odabaşı, Yavuz. *Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2013.
- Ohara, Stacey & Cherniss, Mariah. "Storytelling at Juniper Networks Connects a Global Organization to the Values and Behaviours of Success". *Global Business and Organizational Excellence* 29/6 (2010): 31-39.
- Oktan, Ahmet. "Türk Sinemasında Hegomonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı-Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları". *Selçuk İletişim Dergisi* 5/2 (2008): 152-166.
- Overton-de Klerk & Nina – Sienaert Marilet. "From Research Excellence to Brand Relevance: A Model for Higher Education Reputation Building". *South African Journal of Science* 5/6 (2016): 1-8.
- Özcan, Burcu. "Postmodernizmin Tüketim İmajları". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2007): 261-273.
- Peterson, Mark. *Consumption of Everyday Life*. New York: Routledge, 2006.
- Papadatos, Caroline. "The art of storytelling: how loyalty marketers can build emotional connections to their brands". *Journal of Consumer Marketing* 23/7 (2006): 382-384.
- Park, Myung Jin & Doo Hee Lee. "Effects of Storytelling in Advertising on Consumers Empathy". *Asia Marketing Journal* 15/4 (2014): 103-129.
- Richardson, Glenn W. "Visual storytelling and the competition for political meaning in political advertising and news in campaign 2000". *American Communication Journal* 5/3

(2002).

Ritzer, George. *Postmodern Social Theory*. New York: The McGraw-Hill, 1997.

Ritzer, George. *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Sanayi 4.0: Uyum Sağlayamayan Kaybedecek. Ege Bölgesi Sanayi Odası, http://www.inovasyon.org/pdf/EBSO.Sanayi-4.0_Raporu.Ekim.2015.pdf, Accessed: 03.05.2017.

Sánchez, Carmen. "Transmedia Storytelling, an ally of Corporate Communication: #Dropped by Heineken case study". *Communication & Society / Comunicación y Sociedad*, 27/3 (2014): 127-150.

Silvia, Tony & Terry Anzur. *Power Performance: Multimedia Storytelling for Journalism and Public Relations*. John Wiley & Sons, 2011.

Sim, Stuart. *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. Ankara: Ebabel Yayınları, 2006.

Stake, Robert E., "Qualitative Case Studies". *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Ed. Norman K. Denzin – Yvonna Lincoln. CA: Sage, 2005.

Toffler, Alvin. *Şok: Gelecek Korkusu*. İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2011.

Uçan, Gülten. "Post-Modern Erkek(Lik)". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 10/2 (2012): 262-271.

Urry, John. *Mekânları Tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

- User, İnci. "Biyoteknolojiler ve Kadın Bedeni". *Kadın ve Bedeni*. ed. Yasemin İnceoğlu & Altan Kar. 131-169. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Veblen, Thorstein. *The Theory of Leisure Class*. London: Oxford University Press, 1953.
- Vincent, Laurence. *Legendary Brands: Unleashing The Power Of Storytelling To Create A Winning Marketing Strategy*. Dearborn Trade Publishing, 2002.
- Wernick, Andrew. *Promosyon Kültürü: Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım*. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.
- Weyer, Stephan, et.al. "Towards Industry 4.0 – Standardization as the crucial challenge for highly modular, multi-vendor production systems". *IFAC-Papers Online* 48/ 3 2015: 579-584.
- Williams, Raymond. *Anahtar Sözcükler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Woodside, Arch G. et.al. "When consumers and brands talk: Storytelling theory and research in psychology and marketing". *Psychology & Marketing* 25/2 (2008): 97-145.
- Yıldız, Nuran. *Aşk Yüzyılı Bitti: Aşkta, İşte, Siyasette Yeni Zamanlar*. İstanbul: Doğan Kitap, 2013.
- Yin, Robert. *Case Study Research Design and Methods*. USA: Sage Publications, 2009.

ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK VE SOSYAL YAŞAMLARINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR ÜZERİNE İNCELEME

Fikret TOPAL*
Soner TAUSCHER**

Öz

Küreselleşme sürecinin sağladığı ivmeyle birlikte son yıllarda uluslararası öğrenci hareketliliğinde ciddi bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Genellikle İngilizce konuşulan ülkelere gerçekleşen bu hareketlilik ev sahibi ülkelere hem ekonomik hem de kültürel birçok alanda katkı sağlamaktadır. Böylece uluslararası öğrenci hareketliliği ülkeler için ilgi çekici olmakta ve buna ilişkin politikalar üretilmektedir. Türkiye de bu bağlamda son yıllarda uluslararası öğrenci hareketliliğinin artış sağladığı ülkeler arasında yer almaktadır. Buna göre bu çalışma öncelikle dünyada uluslararası öğrenci hareketliliğini açıklamaktadır. Daha sonra Türkiye’de ve Sakarya Üniversitesi özelinde uluslararası öğrencilerin hareketliliğini incelemektedir. Çalışmanın ikinci kısmında uluslararası öğrencilerin sorunlarına ilişkin literatür analiz edilerek bu sorunların hangi bağlamlarda tartışıldığı ortaya konulmaktadır. Bu çalışmada sorunlar iki başlık altında toplanarak eğitim (akademik) ve sosyo-ekonomik (sosyal yaşam) sorunlar bağlamlarında değerlendirilmektedir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. SPSS analizi sonrası C&A değeri 0,817 çıkmıştır. Bulgular arasında oryantasyon eksikliği, iletişim eksikliği, eğitimin niteliğine dair endişe, ekonomik durum ve sıla hasreti gibi sorunlar bulunmaktadır

Anahtar Kelimeler: Göç, eğitim, uluslararası öğrenciler, akademik sorunlar, sosyal sorunlar

---

*Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi, fikrettopal@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7579-0017

**Araş.Gör., Sakarya Üniversitesi, sonert@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1837-5831

A Study on the Problems of International Students in the Academic and Social Life

Abstract

With the momentum provided by the globalization process, it has been observed that there has been a substantial increase in international student mobility in recent years. The mobility, mostly occurring towards the English speaking countries, contributes to host countries in many ways particularly economic and culturally. Thus, international student mobility is interesting for countries and policies are produced about that. In this context, Turkey in recent years rank among these countries which international student mobility increased. Accordingly, the study primarily explains international students mobility in the world. Then it examines the international student mobility in Turkey by taking Sakarya University as case study. In the second part of the work, by analyzing the literature on international students' problems, it has been revealed that in which context the problems being discussed. In this study, the problems are gathered under two titles and evaluated in the context of education (academic) and socio-economic (social life) problems. This study used face to face survey method as data collection technique. After SPSS analysis, C&A value was found as 0,817. Findings include problems such as; lack of orientation and communication, concerns about the quality of education, economic situation and homesickness.

Keywords: Migration, education, international students, academic problems, social problems.

1. Giriş: Dünyada ve Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler

Son yıllarda küreselleşmenin ve onun getirdiği imkânların sağladığı ivmeyle uluslararası öğrenci¹ hareketliliğinde yükseliş

---

¹ Literatürde, yabancı uyruklu öğrenci (*foreign students*), uluslararası öğrenci (*international students*) vb. kavramlar kullanılmaktadır. Yabancı uyruklu öğrenci kavramı daha çok vatandaşlık üzerinden yapılan bir tanımlamadır. Yabancı uyruklu öğrencilerin ülkelerin politika tercihlerine göre uzun dönemli ikamet sahibi hatta o ülkede doğmuş olma ihtimalleri bulunmaktadır. Uluslararası öğrenci kavramı ise eğitim amaçlı başka bir ülkeye giden öğrencileri anlatmaktadır (OECD, 2018, 225). Bu çalışmada da uluslararası öğrenci (*international students*) kavramı tercih edilmiştir.

olduğu gözlemlenmektedir. 1999 yılında iki milyon olan uluslararası öğrenci sayısı 2016 yılına gelindiğinde beş milyona ulaşmıştır. Beş milyon uluslararası öğrencinin üç buçuk milyonu OECD bölgesinde bulunmaktadır (OECD, 2018, 219). OECD bölgesinde en çok öğrenci çeken ülkeyse Amerika Birleşik Devletleri'dir (ABD). 3.5 milyon öğrenci içerisinde 971 bin öğrenci ABD'de bulunmaktadır. Genellikle İngilizce konuşulan ülkeler bu bağlamda ilk sırayı almaktadır. Öğrenci hareketliliğinin yarısından fazlası İngilizce konuşan 4 ülkeye olmaktadır. ABD'den sonra Birleşik Krallık 432 bin ile ikinci, Avustralya 336 bin ile üçüncü, Kanada ise 189 bin ile dördüncü sırayı almaktadır. Bu ülkelerdeki öğrencilerin büyük kısmınıysa Asyalı öğrenciler oluşturmaktadır. Avustralya'daki öğrencilerin %87'si Asyalı iken, ABD'nin %77'si, Kanada'nın %61'i, Birleşik Krallık'ın ise %52'sini oluşturmaktadır (OECD, 2018, 221). 2017-2018 verilerine göre ise ABD'de 1.094.792 uluslararası öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrenciler de ABD içerisindeki yükseköğrenimin %5,5'ini oluşturmaktadır (Open Doors, 2018). Nitekim Hobsons'un 2017 yılında yaptığı çalışmada da öğrencilerin "en güvenli ülke", "en iyi eğitim kalitesine sahip ülke", "en misafirperver ülke", "en iyi yaşam tarzına sahip ülke", "en iyi parasal imkânlar sağlayan ülke" gibi sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında, ABD, Avustralya, Kanada, Birleşik Krallık gibi ülkeler ilk sıraları paylaşmaktadır.

Yükseköğretimde uluslararası öğrencilerin artan etkinliği hem üniversitelere hem de ilgili ülkeye ekonomik, kültürel ve sosyal birçok bağlamda katkı sağlamaktadır. Örneğin uluslararası öğrencilerin Amerikan ekonomisine katkısı 2017 itibariyle 42 milyar dolardır (Open Doors, 2018). Bu bağlamıyla uluslararası öğrenci hareketliliğinin ekonomik boyutu ev sahibi ülkelerin ilgisini çekmektedir ve bu öğrencilere yönelik politikalar geliştirmektedirler. Ayrıca bu hareketliliğin uluslararası öğrenci çeken ülkeler açısından en avantajlı taraflarından biri de nitelikli insan dolaşımını sağlamasıdır. Ev sahibi ülkeler kaynak ülkenin yetişmiş, nitelikli

öğrencilerini kendi bünyelerine katabilmektedir.

OECD bölgesinde yükseköğretim programlarına kayıt olan öğrenciler arasında Asya'dan gelen öğrenciler 1.9 milyon ile en fazla grubu oluşturmaktadır. Bunların 860 bini Çin'den gelmektedir. İkinci en büyük grup ise 845 bin ile Avrupalılardır. Bu öğrencilerin %80'i de hareketliliğini Avrupa içerisinde gerçekleştirmektedir. Bu durum büyük oranda Erasmus programı ile açıklanmaktadır. Afrika ve iki Amerika kıtası ise OECD ülkelerine yaklaşık 300 bin öğrenci göndermektedir. Afrikalı öğrencilerin $\frac{3}{4}$ 'ü Avrupa'yı tercih etmektedir (%35 Fransa, %12 Birleşik Krallık, %7'si ise Almanya). Latin Amerikalı öğrencilerin İspanya'yı, Kuzey Amerikalı öğrencilerin ise Birleşik Krallığı tercih ettikleri de görülmektedir (OECD, 2018, 221).

Uluslararası öğrenci hareketliliğinde kültürel, tarihsel ve dilsel bağların etkili olduğu Latin Amerikalı öğrencilerin İspanya'yı ve Kuzey Amerikadaki öğrencilerin Birleşik Krallık'ı seçmesinde görülebilir. Bu bağların yanında ev sahibi ülkedeki ekonomik şartlar, döviz kurundaki değişim, daha karşılanabilir eğitim maliyetleri, düşük öğrenim ücretleri veya yükseköğretim sübvansiyonları gibi ekonomik faktörler de öğrenci hareketliliğinde önemli rol oynamaktadır (OECD, 2018, 223). ABD başkanı Trump'ın uyguladığı seyahat yasağı² sonrası 1030 kişiyle yapılan bir anket çalışmasında öğrencilerin %61'inin karar sonrası Amerika'da okumak konusunda endişeli olduğu görülmektedir (Hobsons, 2017, 13). Bu örnek, politik gelişmelerin de öğrencilerin tercihleri üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Yine Hobsons (2017, 5) tarafından dünya ölçeğinde 65 üniversitenin ve 62 bin civarı öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen uluslararası öğrenciler anketinde, öğrencilerin

---

² ABD Başkanı Trump tarafından 2017 yılında başkanlık kararnamesi ile ilan edilen seyahat yasağı uygulaması Irak, Suriye, İran, Libya, Somali, Sudan ve Yemen gibi Müslüman ülkeleri kapsamaktadır. Bu yüzden yasak "Müslüman Yasağı" (Muslims Ban) olarak da bilinmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: (travel.state.gov).

%79'u üniversite seçiminde eğitim-öğretim kalitesinin önemini vurgulamaktadır. Bunun yanında güvenlik, misafirperver bir ortamın varlığı ve ekonomik olarak uygun olma durumu öğrencilerin gidecekleri yeri belirleme kriterleri arasında başta gelmektedir. Çetinsaya'ya göre de (2014, 145) kaynak ülkenin altyapı ve kapasite yetersizliği ile ev sahibi ülkenin "uluslararası alandaki imajı, sembolik değeri ve yükseköğretim alanında sunduğu sürdürülebilir öğrenim ve araştırma imkânları" gibi yükseköğretimde uluslararasılaşma sürecini besleyen iki boyut bulunmaktadır. McMahan (1992, 467-468) uluslararası eğitimin eşit olmayan ekonomik, kültürel ve politik ilişkilerin temel karakteristiğini oluşturduğu küresel bir sistemin içerisinde gerçekleştiğini dile getirerek uluslararasılaşma sürecini öğrencileri uluslararası eğitime kaynak ülkeden iten ("*push*") ve ev sahibi ülkeye çeken ("*pull*") faktörler olarak incelemiştir. Kondakçı da (2011, 577-578) uluslararası öğrencilerin yurtdışında eğitimini "*gidiş öncesi bireysel/kamusal ve gidiş sonrası bireysel/kamusal*" gerekçeleriyle iki boyutta inceler. Öğrencinin kendi ülkesindeki olumsuz şartlar ve ev sahibi ülkedeki olumlu şartlar gidiş öncesi kamusal gerekçelerden biridir. Öğrencinin bireysel tercihleri, motivasyonu, beğenileri, öncelikleri gibi sebepler yine gidiş öncesi bireysel gerekçeleri oluşturmaktadır. Gidiş sonrası kamusal ve bireysel gerekçeler ise ev sahibi ülkedeki ağlar, organizasyonlar ve kültürel, ekonomik ve sosyal nedenlerle birlikte, öğrencilerin ev sahibi ülkedeki bireysel deneyimlerini de kapsamaktadır.

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih sebeplerine ilişkin çalışmasında Kondakçı (2011, 588), kaliteli akademik kurumların varlığının, farklı kültürleri keşfetme isteğinin, Türkiye'nin jeopolitik konumunun ve tarihsel mirasının uluslararası eğitimde Türkiye'yi cazip kılan faktörler arasında yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca Kondakçı'nın çalışması farklı ülkelerden/bölgelerden gelen öğrencilerin farklı tercih sebepleri olduğunu göstermiştir. Örneğin

Avrupa ve Amerika'dan gelen öğrenciler için temel motivasyon farklı kültürü keşfetme arzusu iken, Balkan ülkelerinden gelen öğrencilerin motivasyonunu akademik kalite oluşturmaktadır. Özoğlu vd. (2015) tarafından 37 uluslararası öğrenciyle yapılan nitel araştırmada da uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercihinde etkili olan faktörler; eğitim kalitesi, eğitim ve hayat harcamalarının karşılanabilirliği, burs imkânları, kültürel-dini-etnik vb. yakınlıklar ve daha önce Türkiye'ye gelmiş arkadaş, akraba gibi yakınların tavsiyesi şeklindedir.

Görüldüğü gibi uluslararası öğrenci hareketliliğinin temel sebepleri arasında; kültürel, dilsel ve tarihsel bağlar, ekonomik şartlar, politik gelişmeler, kaynak ülkenin yetersizliği, ev sahibi ülkenin imajı ve sunduğu araştırma imkânları, bireysel ve kamusal birçok gerekçe bulunmaktadır. Burada özellikle kültürel, tarihsel ve dilsel bağların (İspanya ve Birleşik Krallık örneğinde de görüldüğü gibi) ve jeopolitik konumun Türkiye'deki hareketliliği açıklamada daha etkili olduğu iddia edilebilir. Ayrıca 2011 yılından itibaren artarak devam eden Suriye İç Savaşı zorunlu olarak bir göç hareketi doğurmaktadır. İç savaştan kaçan Suriye kökenli üniversite öğrencileri de Türkiye'deki yabancı öğrenci sayısında önemli bir artışa neden olmaktadır. Tablo 1'e bakıldığında bu durum daha net bir şekilde görülmektedir.

YÖK, 2012 yılından itibaren Suriye'den Türkiye'ye göç eden üniversite öğrencilerin sorunlarını çözmek için girişimlerde bulunmaktadır. Bunun için öncelikle Suriye sınırında bulunan yedi üniversiteye resmi yazı göndererek Suriyeli mültecilerin özel öğrenci statüsünde üniversitelere kabul edilmelerini sağlamıştır. Bunun yanında Suriyeli sığınmacı öğrencilerden öğrenim ücreti alınmaması dair bir genelge yayınlamıştır (Seydi, 2014, 285, 287). Türkiye'de üniversite eğitimi alan Suriyeli öğrenci sayısını etkileyen faktörler arasında iç savaşın doğurduğu koşullar ve YÖK'ün düzenlemeleri yanında Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde yapılan bir saha çalışmasının da gösterdiği üzere Suriyeli gençlere Türkiye'deki eğitim

sistemi de cazip gelmektedir (Sezgin-Yolcu, 2016, 433).

Tablo 1: Uluslararası Öğrencilerin Uyruklarına Göre Sayıları (2017-2018)

Sıra	Ülke	Öğrenci Sayısı	Sıra	Ülke	Öğrenci Sayısı
1	Suriye	20.701	6	Irak	5.187
2	Azerbaycan	17.088	7	Almanya	4.012
3	Türkmenistan	12.247	8	Bulgaristan	2.510
4	İran	6.418	9	Çin	2.084
5	Afganistan	5.826	10	Kazakistan	2.065

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2017-2018 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistiklerinden derlenmiştir.

Son yıllarda her ne kadar uluslararası öğrenci sayısında lider olsa da ABD’de yeni kayıt yaptıran uluslararası öğrencilerin sayısı azalmaktadır (Open Doors, 2018). Dünya genelinde uluslararası öğrenci sayısının artmasıyla birlikte de ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, Avustralya gibi geleneksel rotalar Rusya, Çin, Singapur, Malezya gibi yeni ülkelerle rekabete girmektedir (De Wit vd., 2013, 17). Uzun yıllar yükseköğretim için yurtdışına öğrenci gönderen kaynak ülke pozisyonunda olan Türkiye de son yıllarda uluslararası öğrencileri çekmek için çabasını artırmaktadır (Özoğlu vd., 2015, 224). Türkiye’de 1983’te 5.378 olan uluslararası öğrenci sayısı, 1990’da 7.661’e, 2000’de 16.656’ya, 2014’te 55.000’e yükselmiştir (Çetinsaya, 2014, 151). YÖK 2017-2018 yükseköğretim verilerine göre ise Türkiye’de toplam 125.138 uluslararası öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 81.783’ü erkek, 43.355’i ise kadınlardan oluşmaktadır. Öğrencilerin 8.600’ü önlisans 89.381’i lisans, 19.127’si yüksek lisans ve 8.030’u doktora yapmaktadır. Ancak bu artışa rağmen uluslararası öğrencilerin Türkiye’deki toplam öğrencilere oranı ABD ile kıyaslanıldığında hala düşük

seviyededir. 2017-2018 verilerine göre bu oran %1.65'dir.

Türkiye'yi tercih eden öğrencilerin üniversiteler arası dağılımına bakıldığında ise İstanbul Üniversite'sinin ilk sırayı aldığı görülmektedir. İlk 10 sıraya bakıldığında (Tablo 2) Sakarya Üniversitesi'nin 2017-2018 YÖK verilerine göre en çok uluslararası öğrenciye sahip üniversiteler sıralamasında sekizinci sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Uluslararası Öğrencilerin Eğitim Birimlerine Göre Dağılımı (2017-2018)

Sıra	Üniversite	Öğrenci Sayısı	Sıra	Üniversite	Öğrenci Sayısı
1	İstanbul Üni.	7.448	6	Karabük Üni.	3.329
2	Anadolu Üni.	5.721	7	Ondokuz Mayıs Üni.	3.162
3	Uludağ Üni.	4.356	8	Sakarya Üni.	3.151
4	Gaziantep Üni.	3.175	9	Mersin Üni.	2.899
5	İstanbul Aydın Üni. (V.)	3.505	10	Bahçeşehir Üni. (V.)	2.827

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2017-2018 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistiklerinden derlenmiştir.

Sakarya Üniversitesi'nin internet sitesinde yayınlanan 2019 yılı verilerine bakıldığında ise toplam 2.603 uluslararası öğrenci olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere geçen yıllara oranla uluslararası öğrenci sayılarında bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün temel sebebinin Sakarya'da kurulan ikinci üniversite ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu öğrenciler arasında uyruklara göre ilk beş sıra Tablo 3'teki gibidir. Bu öğrenci dağılımı Tablo 1'deki ulusal dağılım ile de paralellik göstermektedir.

Tablo 3: Sakarya Üniversitesindeki Uluslararası Öğrencilerin Uyruklarına Göre Dağılımı

Sıra	Ülke	Öğrenci Sayısı
1	Azerbaycan	351
2	Türkmenistan	279
3	Suriye	216
4	Afganistan	206
5	Endonezya	153

Kaynak: (SAU, 2019)

2. Uluslararası Öğrencilerin Sorunları

Uluslararası öğrencilere yönelik teorik çalışmaların zeminini uluslararası göç literatürünün oluşturduğu söylenilebilir. Uluslararası göçü açıklamada kullanılan faktörler uluslararası öğrencilere de uyarlanarak benzer sebeplerin etkili olduğu varsayımı yapılmaktadır. Bu bağlamda uluslararası öğrenciler literatürü uluslararası göçten bağımsız değildir. Ancak Güçlü'nün de belirttiği gibi (1996, 103) yabancı öğrencilerin yaşadığı uyum sorunlarına ilişkin çeşitli kuramsal modeller geliştirilmiştir. Oberg'in "*kültür şoku kuramı*", Lysgaard'ın "*U-Eğrisi Yaklaşımı*", Gullarhorn ve Gullahorn'un "*W-Eğrisi Yaklaşımı*", Selby ve Woods'un "*V-Eğrisi Yaklaşımı*" bu modeller arasında yer almaktadır.

Literatürde uluslararası öğrencilerin sorunlarını anlamaya yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Gebhard (2012), Amerika'daki öğrencilerin karşılaştığı problemleri ve bu problemlere karşı tutumlarını anlattıkları çalışmasında problemleri; akademik, sosyal ilişkiler ve duygusal olmak üzere üç grupta toplamıştır. Kusek (2015), Ohio'da yaptığı çalışmada yabancı öğrenciler ile yerel halk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. DeVors (2017), Amerika'da öğrencilerin entegrasyon sırasında karşılaştığı sorunlara odaklanmıştır. Hellsten ve Prescott (2004), uluslararası öğrenciler ile akademisyenler arasındaki ilişkiye odaklanarak bunun eğitim

kalitesine olan etkisini anlamaya çalışmıştır.

Bu araştırmaların yanında öğrencilerin sorunlarını ölçmeye yönelik çeşitli ölçekler de geliştirilmiştir. Porter'ın "*Michigan Yabancı Öğrenci Problem Envanteri (Michigan International Student Problem Inventory)*" ve Crano ve Crano'nun "*The Inventory of Student Adjustment Strain (ISAS)*" (1993) adlı ölçekleri bunlar arasında öncü sayılabilir. Ancak Crano ve Crano (1993, 271) bazı sorularını Michigan envanterinden uyarladığını söylemektedir. Michigan Envanteri ise 1962 yılında Porter tarafından geliştirilmiş ve 1977 yılında revize edilerek son halini almıştır. 132 sorudan oluşan bu envanter 11 alt kategoriye ayrılmıştır (Can, 2015, 87). Porter, bu envanterin yabancı öğrenciler için geliştirildiğini ve kültürel olarak bağımsız olduğunu dile getirmektedir (Güçlü, 1996, 105). Uluslararası öğrencilerin sorunlarına yönelik uluslararası literatüre bakıldığında Michigan Envanterinin birçok araştırmacı tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Galloway ve Jenkins (2005), Wang (2009), Malaklolu ve Selan (2011) gibi yazarlar uluslararası öğrenciler üzerine yaptıkları çalışmalarda bu envanteri kullanmışlardır. Güçlü de (1996) Pittsburgh Üniversitesi'nde yabancı öğrencilerin uyumuna ilişkin problemleri ve bunlara ilişkin öğrencilerin geliştirdiği stratejileri ve yardım kaynaklarını Michigan envanterini kullanarak araştırmıştır. Sadece bu envanter değil bunun yanında açık uçlu sorular da kullanılmıştır. Envanterin belirlediği 11 problem alanının da ölçüldüğü çalışmada öğrenciler en fazla zorluğu "İngilizce", daha sonra ise "mali yardım" alanında çektiklerini dile getirmişlerdir (Güçlü, 1996, 105). Ayrıca Güçlü, öğrencilerin ırk ayrımı, önyargı, stres, yalnızlık, memleket hasreti ve arkadaş edinme gibi alanlarda kişisel-toplumsal olarak zorluklar yaşadığını da ifade etmektedir. Nihayetinde Güçlü, bu sorunların aşılması için oryantasyon programının yaygınlaştırılması, yabancı öğrencilerin evlere konuk olarak alınması ve yabancı öğrenci hizmetleri merkezi gibi kurumların kültürlerarası danışmanlık hizmeti sağlaması gibi çözüm önerileri sunmaktadır (1996,108-109).

Türkiye’de de uluslararası öğrenci literatürüne bakıldığında Michigan envanterinin uyarlanmasıyla yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Kılıçlar vd. (2012) Türk dünyasından gelen turizm öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada bu envanteri kullanmış ve buna istinaden yeni bir ölçek geliştirmeye çalışmıştır. Kumcağız vd. (2016) de geliştirilen bu ölçeği kullanarak Ondokuz Mayıs Üniversitesi’ndeki uluslararası öğrencilerin yaşadığı sorunları sınıf düzeyine göre tespit etmeye çalışmıştır.

Türkiye’de bu ölçeğin dışında üniversite düzeyinde uluslararası öğrencilerin sosyo-kültürel ve uyum sorunları üzerine yapılan çeşitli çalışmaların ve geniş bir literatürün olduğu görülmektedir. Örneğin Özoğlu vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin Türkiye’de karşılaştığı problemler tespit edilmiştir. Bunlar; başvuru sürecinde, vize ve kayıt sürecinde, akademik hayatta ve sosyal hayatta yaşanan sorunlar şeklindedir. Çalışmanın sonuçları uluslararası öğrencilerin başvuru ve kayıt sürecinde yeterince bilgilendirilmediğini ve bazı öğretim görevlileri ile uluslararası öğrenciler arasında sorunlar yaşandığını göstermektedir. Alagöz ve Geçkil’in (2017) Konya ili özelinde 109 kişiyle yaptıkları anket çalışmasında yabancı öğrencilerin yaşadığı sorunlar incelenmiştir. Yabancı öğrencilerin yaşadığı sorunların başında Türkçeyi konuşma ve anlama sorunu gelmektedir. Katılımcılar sözel dersleri anlamada güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında “yemekler, lise denklik sorunları, dersleri anlama, sosyal yaşama uyum, ikamet izinleri ve sağlık hizmetlerinden yararlanma sorunları” (Alagöz ve Geçkil, 2017, 284) gibi sorunların Türkçe sorununu takip ettiğini belirtmiştir. Ayrıca yine aynı çalışmada öğrencilerin toplum içerisinde ayrımcılığa maruz kalma oranlarının çok az olduğu görülmektedir. Yabancı öğrencilerin %15,6’sının öğrenci arkadaşlarından, %6,4’ünün akademik personelden, %4,6’sının idari personelden, %23,9’unun ise halktan ayrımcılık gördüğü tespit edilmiştir. Ancak burada halktan görülen ayrımcılık oranının görece

yüksek olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda yabancı öğrencilerin halk ile ilişkisi noktasında yeni çalışmaların gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.³

Uluslararası Öğrencilere ilişkin Sakarya Üniversitesi özelinde de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Gürbüz ve Güleç (2016) tarafından Sakarya Üniversitesi'nde yapılan nitel araştırmada uluslararası öğrencilerin Türkçeye yönelik algıları ve dil öğrenme sürecinde yaşadığı sorunlar araştırılmıştır. Çalışmada Türkçe'nin yapısının ve dilbilgisi kurallarının zorlayıcılığı ortaya konulmuştur. Yardımçioğlu vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada yine Sakarya Üniversitesi'nde uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket ve mülakat tekniğinin beraber kullanıldığı çalışmada uluslararası öğrencilerin ekonomik, psikolojik ve akademik sorunları olduğu hipotezleri doğrulanmıştır. Bunun yanında dil ve iletişim, arkadaşlık, sağlık, kültürel, sosyal sorunlar bağlamında sorunları olduğu hipotezleri doğrulanmamıştır. Ancak çalışmada iki farklı araştırma yönteminin kullanılması iki farklı sonucun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin anket araştırmasının arkadaşlık sorunları başlığında uluslararası öğrencilerin “%68.6'sı Türk arkadaşlarının kendilerine karşı anlayışlı olduğunu, %66'sı Türk arkadaşlarının kendilerine genellikle yardım ettiğini, %64.9'u dil problemi yüzünden Türkler ile iletişim kurmakta zorlanmadığını” (Yardımçioğlu vd., 2017, 223) söylerken, aynı çalışmanın mülakatlarda dikkat çeken noktalar kısmında uluslararası öğrencilerin “hemen hemen tamamı Türk arkadaşlarının Türkçeleri dolayısıyla kendileriyle dalga geçtiğini bunun da konuşma motivasyonlarını düşürdüğünü konuşmaya korktuklarını ve çekindiklerini belirtmektedirler” (Yardımçioğlu vd., 2017, 223) sonucuna varılmaktadır.

---

³ Burada bahsedilemeyen diğer çalışmalar için bkz: Paksoy vd. (2012), Sungur vd. (2016), Kiroğlu vd. (2010), Şahin ve Demirtaş (2014), Usta vd. (2017), Zavalısız ve Gündoğ (2017), Gökyer (2017).

Nihayetinde uluslararası öğrencilere ilişkin geniş bir literatürün varlığı yadsınamaz. Bu literatür üzerinden gidildiğinde sorunların eğitim ve sosyal yaşamla ilgili sorunlar olarak iki kategoride toplanabileceği söylenebilir. Nitekim bu çalışma da bahse konu olan çalışmalardan kapsam ve yöntem olarak farklılaşarak ve Michigan envanterinden uyarladığı soruları alt başlıklar halinde iki kategori etrafında toplayarak “akademik” ve “sosyal yaşama” dair sorunları tespit etmeye çalışmaktadır.

3. Metodoloji

Nicel araştırmalar anket veya yapılandırılmış mülakat gibi metotlar aracılığıyla geniş çaplı ölçümler yaparak istatistik üreten araştırmalardır (Dawson, 2007, 16). Bu çalışmalarda geçerli ve güvenilir ölçümler yapabilmek için örneklem temsiline dikkat edilmesi gerekmektedir. Punch'ın da dile getirdiği gibi (2016, 102) nicel araştırmalarda örneklemden toplanan veriler evren hakkında açıklamalar yapmak için gereklidir. Örneklemden toplanan bulgular evrene genellenmektedir. Bu yüzden örneklemin evreni temsil edip etmediği meselesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın örneklemini de rastlantısal seçim ile oluşturulmuş 368 kişi oluşturmaktadır. Bu kişilerin 193'ü (%52,4) erkek ve 175'i (%47,6) kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler Afrika, Asya, Balkanlar, Avrupa, Ortadoğu olmak üzere sınıflandırılmışlardır (Tablo 4). Sakarya Üniversitesi verilerine bakıldığında da Asya ve Afrika'dan gelen öğrencilerin oranlarının ortalama %80'lere ulaştığı görülmektedir.

Tablo 4: Ankete Katılan Uluslararası Öğrencilerin Geldikleri Bölgeye Göre Dağılımı

Bölge	Frekans	Oranlar
Afrika	112	30,4
Asya	188	51,1
Balkanlar	22	6,0
Avrupa	17	4,6
Ortadoğu	24	6,5
Diğer	5	1,4
Toplam	368	100,0

Araştırmanın evrenini Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır. 2019 verilerine göre bu öğrencilerin sayısı 2.603'tür. Dolayısıyla +/- 0.05 örnekleme hatası için 2500-5000 kişi arası temsil sayısı 333 olduğundan (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, 50) araştırma örnekleme evreni güvenilir bir şekilde temsil etme yeterliliğine sahiptir.

Çalışmada kültür farklılıklarından bağımsız olan ve geniş bir soru havuzunun bulunduğu Michigan Envanteri kullanılmıştır. Michigan Envanter'inde yer alan 11 konu başlığının hepsi anketin oluşturulmasında kullanılmıştır. Envanterin orijinalinde 132 soru yer almakla birlikte, bu çalışmada envanterin 59 sorusu araştırma için önemine göre uyarlanarak kullanılmıştır. Bahse konu 11 başlık, akademik ve sosyal yaşam olmak üzere iki üst kategori altında toplanmıştır. Akademik kategori altında, seçme ve başvuru, oryantasyon, akademik sorunlar, dil ve eğitim konuları ele alınırken sosyal/kişisel sorunlar, yaşam ve yemek, sağlık hizmetleri, dini hizmetler, öğrenci aktiviteleri ve ekonomik sorunlar sosyal yaşam kategorisi altında değerlendirilmiştir. Bu iki kategori altında toplanan sorun alanları da birbirinden bağımsız değildir. Tam aksine birbiriyle ilişkili ve birbirlerini etkilemektedir. Sosyal yaşamda karşılaşılan güçlüklerin akademik hayata ve akademik hayatta yaşanan sorunların sosyal hayata etkisi olmaktadır.

Çalışmada veri toplama tekniği olarak yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Demografik sorular kısmı belirli kategorilerden sadece birinin seçilebileceği kategori sorular şeklinde tasarlanmıştır. Sorunları tespit etmeye yönelik soruların bulunduğu ikinci kısımda ise yargı bildiren ifadeler katılımcıların katılıp katılmadığını belirten beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Sorular mümkün olduğunca sade bir dille ve kısa bir şekilde ifade edilmiştir. Her katılımcıya anketin amacı açıklanmış ve bilimsel amaçlar dışında kimseyle paylaşılmayacağı iletilmiştir. Sahaya çıkılmadan önce muhtemel hataları düzeltebilmek için pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sonrasında yanlış veya anlaşılamayan bazı ifadeler düzeltilmiş, katılımcıların cevap vermekten kaçındığı sorular çıkarılmış ve anket formu güncellenerek son halini almıştır. Anket verileri SPSS 22.0 programıyla analiz edilmiş, Cronbach's Alfa değerinin 0,817 olduğu görülmüştür.

4. Bulgular

Sakarya Üniversitesi'nde eğitim gören uluslararası öğrencilere dair demografik veriler, öğrencilerin sosyo-ekonomik arka planını ortaya koymasından bulgulara temel teşkil edebilme kapasitesindedir. Bu bakımdan öğrencilerin ne kadar süredir Türkiye'de buldukları, nerede ikamet ettikleri, temel geçim kaynaklarını nasıl sağladıkları, Türkçe dil seviyeleri ve nihayetinde Sakarya Üniversitesi'nden genel olarak memnun olup olmadıklarına dair araştırmanın demografik kısmını oluşturan veriler önemlidir.

Araştırma grubunda bir yıldan az süredir Türkiye'de bulunanların oranı %25,3, bir-üç yıl arası %43,5, üç-beş yıl arası %24,2 ve beş yıldan fazla süredir Türkiye'de olanların oranı %7,1'dir. Görüldüğü üzere öğrencilerin önemli bir kısmını üç yıldan daha az süredir Türkiye'de kalanlar oluşturmaktadır. Bu durum lisansüstü eğitimde göz önüne alındığında uluslararası öğrencilerin bir süre daha Sakarya'da bulunacağına işaret etmektedir. Uluslararası

öğrencilerin konaklama istatistiklerine bakıldığında %54,1'nin KYK'da, %19,8'inin özel yurtlarda ve %23,6'sının da evde yaşadığı görülmektedir. Bunun yanında öğrenciler geçimlerini %57,3 ile kamu, %42,7 ile özel kaynaklardan karşılamaktadır. KYK ve kamu kaynaklarının kullanım oranı göstermektedir ki öğrencilerin Sakarya'daki eğitimleri büyük ölçüde kamu tarafından karşılanmaktadır. Öğrencilerin %90,4'ü Türkçe diline B2, C1 ve C2 düzeyinde hâkim olduğunu beyan etmektedir. Bunun yanında Sakarya Üniversitesi'nden genel olarak memnuniyet oranı da %92,7 ile oldukça yüksektir. Öğrencilerin sadece %8,2'sinin mezuniyet sonrasında başka bir üniversiteye kayıt yaptırma düşüncesinde olması bu durumu doğrulayan bir diğer veriyi oluşturmaktadır. Öğrencilerin %32,6'sı ise Sakarya Üniversitesi'nde kalıp lisansüstü çalışma yapmayı hedeflemektedir. Geri kalan öğrencilerin %28'i memleketlerine dönmek istemektedir.

4.1. Akademik Sorunlara Dair Bulgular

Uluslararası öğrencilerin akademiye yönelik karşılaştıkları ilk sorun, ev sahibi ülkenin ve üniversitenin seçimi konusunda olmaktadır. Katılımcıların önemli bir oranının (%70,9) Türkiye'de okumayı değerli bulması, öğrencilerin Türkiye'de bir üniversite eğitimi seçiminin bilinçli bir tercih olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin görece az bir kısmının (%27,2) vize ve oturma izni almada güçlük çekmesi Türkiye'deki yükseköğretimin seçilmesini cazip kılmaktadır. Türkiye'deki eğitimin cazibesi sadece seçme ve başvuru aşamasındaki kolaylıktan kaynaklanmamakta, öğrencilerin önemli bir kısmı ders planları (%58,4) ve içerikleri (%60,3) gibi kurumsal nitelikleri de olumlu karşılamaktadır. Ayrıca kurumsal olarak karşılaştıkları sorunların çözüm noktasında idari personeli başarılı bulmaktadır (%72,2).

Üniversiteye başvuru ve kayıt sonrasında kurumu tanıtabilecek oryantasyon imkanları konusunda sorun görülmektedir.

Katılımcıların sadece %42,1'i oryantasyon almıştır. Bu oran geniş bir coğrafi alana yayılmış yaklaşık 50.000 öğrencisi bulunan bir üniversite için oldukça düşüktür. Buna rağmen öğrencilerin kampüste zaman geçirme olanakları (%54,4) ve kütüphaneyi kullanma becerileri (%69,9) noktasında olumlu bir durum bulunmaktadır. Bu durum, kampüs olanaklarına erişebilirliğin açık olması yanında, öğrencilerin sosyal girişkenliği ile yakından alakalıdır. Benzer bir sorun Taşar'ın Adıyaman Üniversitesi'ndeki Suriyeli öğrenciler üzerine yaptığı saha çalışmasında da görülmektedir. Suriyeli öğrencilerin dil yetersizliği akademik ve idari personelle olan iletişimde önemli sorunların doğmasına yol açmakta, öğrencilerin akademik ve idari işleyişe hâkim olmaması düşük not almalarına hatta derslerden kalmalarına yol açabilmektedir (Taşar, 2019, 170). Görüldüğü gibi oryantasyonun, akademik ve idari personelle ilişkilerin yetersiz olması uluslararası öğrencilerin akademik başarılarını doğrudan etkileyen unsurlardandır.

Her ne kadar Sakarya Üniversitesi on yıla yakındır uluslararası öğrenciler için cazip bir kurum olsa da halen öğrencilerin %62,5'i kendisini yabancı öğrenci olarak hissetmektedir. Bu durum Sakarya Üniversitesi'nin yerelliğini koruduğunun bir göstergesi sayılabilir. Öğrencilerin %34'nün üniversiteye ilk geldiklerinde kendi ülkeleri hakkında olumsuz düşüncelerle karşılaşması da bu durumu doğrular niteliktedir. Tüm bunlara rağmen yabancı öğrencilerin kendilerine karşı olumsuz bir algının olduğunu hissetme oranı %16,3 ile oldukça düşüktür. Bunun yanında katılımcıların %31,8'nin (Tablo 5) Türklerin öğrencilere karşı olumlu ya da olumsuz tutumu konusunda fikri olmaması, uluslararası öğrenciler ile Türkler arasındaki etkileşimde kısıtlılıklar olduğunu göstermektedir ki çoğu soru da fikrim yok oranları görece yüksek çıkmaktadır. Uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki ikamet süreleri arttıkça kendilerine karşı olan tutumlara yönelik algı pozitif yönde artmaktadır. Örneğin bir yıldan az kalanların kendilerine karşı Türklerin tutumlarını %41,8

gibi bir oranla olumlu bulurken, 1-3 yıl arasında kalanlar %51 ve 3-5 yıl arasında kalanlar %64,1'lik oranlarla olumlu bulmaktadır.

Tablo 5: Türkiye’de Yabancı Öğrencilere Karşı Tutum Olumludur

	Frekans	Oran %
Kesinlikle Katılmıyorum	16	4,3
Katılmıyorum	44	12,0
Fikrim yok	117	31,8
Katılıyorum	126	34,2
Kesinlikle Katılıyorum	65	17,7
Toplam	368	100,0

Üniversiteye olan kurumsal adaptasyon sonrasında sorunların ortaya çıktığı diğer bir yer öğrencilerin eğitim/öğretim faaliyetleriyle ilişkilidir. Bunların başında derse katılımın zorunlu olmasından %49,2’si memnun ve %46,4’ü de ders yükünün fazla olmasından şikâyet etmektedir. Bu negatif tablonun karşısında ise öğrencilerin az bir kısmını teşkil eden %21,5’i hocalarından yeterli yardımı alamadığını düşünmekte, söz konusu memurlardan yardım almak olduğu zaman bu oran %19,3 ile daha da düşmektedir. Bu durum üniversitedeki insani ilişkilerin yüksek olmasının bir göstergesi iken, ders yükü, derse girme zorunluluğu gibi daha formel fenomenlerin öğrenciler için zorluk oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Uluslararası Öğrencilerin Dil Eğitimi ve Hâkimiyeti Konusundaki Verileri

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
TÖMER'den Aldığım Türkçe Dersleri Akademik Başarımlarım İçin Yeterlidir.	17,4	19	16,8	33,2	13,6
İhtiyaç Duyduğum Zaman Türkçe Konusunda TÖMER'den Yardım Alabilirim	5,7	15,8	22,6	41	14,9
İyi Derecede Türkçe Konuşurum	6	19,8	16,8	42,7	14,7
Türkçe Sunum Yapabilirim	6,3	18,2	19	41,6	14,9
Türkçeyi Rahatça Yazabilirim	6,8	17,9	11,7	45,4	18,2
Derslerimi Rahatça Anlarım	5,4	19,3	12	48,4	14,9

Türkiye'ye gelen ve üniversitede bir yıl boyunca Türkçe hazırlık eğitimi alan uluslararası öğrencilerin %46,8'i Türkçesinin akademik başarısı için yeterli olduğunu ve öğrencilerin %55,9'u TÖMER'den yardım alabileceğini düşünmektedir. Bu noktada TÖMER'in eğitim sırasında ve sonrasında öğrencilerin beklentilerini karşılamadığı görülmektedir. Öğrencilerin dil yeterlilikleri entegrasyon ve uyum için en önemli alanlardan biridir. TÖMER'den daha yeterli çıkacak öğrencilerin sosyal ve akademik yaşamda yaşayabilecekleri sıkıntıların büyük bir kısmını daha kolay aşacağı söylenmelidir. Her ne kadar TÖMER beklentileri karşılamasa da öğrencilerin büyük kısmı kendini Türkçe konuşma, yazma, sunum yapma ve dersi

anlama hususunda yeterli görmektedir. Bu durum da öğrencilerin kişisel çabaları ve sosyalleşme imkânları ile ilgilidir.

Tablo 7: Uluslararası Öğrencilerin Dil Eğitimi ile Geldikleri Ülkelere Göre Çapraz Analizi

	Afrika	Asya	Balkanlar	Avrupa	Orta Doğu
TÖMER'den Aldığım Türkçe Dersleri Akademik Başarım İçin Yeterlidir.	44,6	48,4	63,7	41,1	37,5
İhtiyaç Duyduğum Zaman Türkçe Konusunda TÖMER'den Yardım Alabilirim	56,4	55,4	72,7	41,2	54,2
İyi Derecede Türkçe Konuşurum	55,3	59,5	72,7	47	41
Türkçe Sunum Yapabilirim	50	60,6	63,7	64,7	37,5
Türkçeyi Rahatça Yazabilirim	62,5	66	86,4	64,7	37,5
Derslerimi Rahatça Anlarım	58	66,5	72,7	64,7	54,2

Uluslararası öğrencilerin geldikleri yer ile dil eğitimlerinin çapraz analizine bakıldığında dil yeterliliği konusunda öne çıkan iki grup bulunmaktadır. Balkan ülkeleri menşeli öğrenciler Türkçe dili konusunda konuşma, yazma, sunum yapma ve anlama becerilerinin oldukça yüksek olduğunu düşünürken, aksi yönde Orta Doğu ülkelerinden gelen öğrenciler bu yeteneklerinin daha kısıtlı olduğunu ifade etmektedir. Diğer bölgelerin bu yeteneklerinin de Orta Doğu'ya göre görece yüksek olduğu düşünüldüğünde bu durumun oluşmasındaki önemli gerekçelerden birini alfabenin farklı oluşuyla açıklamak mümkündür. Bunun yanında coğrafyada yaşanan iç savaş, çatışma ve terör olgusu, Orta Doğu'dan gelen öğrencilerin ciddi psikolojik sorun yaşamalarına sebebiyet vermekte, bu psikolojik sorunlar Türkçe öğrenimi, derslere katılım ve başarılı olmada önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin; Harunoğulları vd., araştırmasının

ortaya koyduğu üzere Suriye'den gelen öğrencilerin %56'sının iç savaştan psikolojik olarak etkilendiği, %20'sinin sıla hasreti çektiği gözlemlenmektedir (2019, 826). Balkanlardan gelen öğrenciler dışındakiler aldıkları dil eğitimini akademik başarıları açısından çok yeterli görmemektedir. Bunun sebebinin Balkan kökenlilerin Türkçeyle diğer bölgelere nazaran daha fazla etkileşime girdikleri, böylece dile daha aşina oldukları söylenebilir.

Öğrencilerin büyük kısmının (%70,9) Türkiye'de okumayı değerli bulmasına ve yukarıda da görüldüğü gibi Sakarya Üniversitesi'nden %92'i ile memnun olmasına rağmen eğitim hususunda Türkiye'den ve Sakarya Üniversitesi'nden duyulan memnuniyetin az olduğu görülmektedir. %31,8'lik önemli bir oran Türkiye'deki eğitimin bekledikleri gibi olmadığını belirtmişlerdir. Eğitimi olumlu bulanların oranı %44,8'i geçmezken, kararsızların oranı %23,4 ile oldukça yüksektir. Bu oranların Sakarya Üniversitesi ile diğer üniversiteler arasındaki farka dair fikirlerinin oldukça karmaşık olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü öğrencilerin %35,9'u imkânı olsa üniversitesini değiştireceğini dile getirirken %27,7'si de kararsızdır. Sadece %37'lik kesim Sakarya Üniversitesi'nde eğitim görmekte kararlı bir tutum sergilemektedir. Bu veriler ders yükünden duyulan memnuniyetsizlik, kendini yabancı hissetme ve TÖMER eğitiminin yetersizliği ile beraber düşünüldüğünde sorunun akademik ve sosyal yanlarının belirleyiciliği görülmektedir. Ancak yine de öğrencilerin dil seviyelerini yüksek görmesi ve büyük oranda Türkçe sunum, yazma, konuşma ve anlama konusunda görece iyi olduklarını hissetmesi memnuniyetsizliğin niteliksel bir memnuniyetsizlik olabileceğini de göstermektedir. Öğrencilerin Türk yükseköğretim sistemi ve Sakarya Üniversitesi'nde okumaya dair sahip oldukları memnuniyetsizliğin diğer sebebinin ise aldıkları eğitimin geldikleri ülkede iş bulmada artı bir rol oynayıp oynamayacağından emin olamamaları oluşturmaktadır. Öğrencilerin yarısı (%50,6) Türkiye'de aldıkları

eğitimin memleketlerine döndüklerinde iş bulmalarına katkı sağlayacağını düşünürken oldukça yüksek bir oran (%33,2) bu konuda kararsızdır. Bu durum Türkiye'nin çok kısa bir süre önce dünyanın dört bir tarafından uluslararası öğrenci kabul etmesi sonucu mevcut mezunların ülkelerine dönmeleri ve iş deneyimlerinin oluşması sürecinin çok yeni olmasıyla ilişkili gözükmektedir. Aynı kararsızlık öğrencilerin çalışma imkânları bakımından kendi ülkeleri ile Türkiye arasında tercih yapmaları durumunda da gözükmektedir. Katılımcıların %32,6'sı Türkiye'de çalışmaya olumlu bakarken %28,5'i kendi ülkesini tercih etmektedir. Olumlu ya da olumsuz görüşler görece dengeli bir seyir izlerken kararsızların oranı %38,9 gibi yüksek bir yer kaplamaktadır. Öğrencilerin gerek kendi gerekse Türkiye'deki iş yaşamı ve çalışma olanaklarına dair yeterince bilgiye ve deneyime sahip olmamalarının böyle bir kararsızlığa yol açtığı düşünülebilir. Bu bakımdan yurtdışında öğrenim görmeyi düşünen yeni öğrenciler açısından Türkiye cazip bir ülke konumundayken üniversitede gördükleri eğitim, Türkiye'deki iş imkânları ve Türkiye'de aldıkları eğitimin gelecekteki iş bulma süreçleri açısından önemli bir deneyim ve bilgi eksikliği yarattığı düşünülmektedir. Üniversitelerin ve uluslararası öğrencilere burs vererek Türkiye'de okumalarına imkân veren kamu kurumlarının öğrencilere yönelik eğitim, öğretim ve gezi programlarının yanında onlara iş deneyimi kazandıracak staj olanaklarını sunması ve mezun bilgi sisteminin işler hale getirilmesi öğrencilerin mezuniyetten sonraki yaşamlarının şekillenmesinde önemli katkılar sunabilecektir.

4.2. Sosyal Yaşam Sorunlarına Dair Bulgular

Sadece uluslararası öğrenciler için değil aynı zamanda zorunlu göç ile gelen bir yabancı için de geldiği ülkede başarılı olabilmesinin yolu yaşadığı ortama asilime olmadan kendi değerlerini de koruyarak uyum sağlayabilmesinden geçmektedir. Yabancı bir ülkeye uyum sağlamada gelinen ülkenin dilinin, kültürünün ve sosyal hayatının öğrenilmesi kadar göçmen kabul eden ülkenin de gelen yabancılara

karşı tutumu, toplumsal kabulü, yabancı kültürlerle karşı açık olması gibi etkenler önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan anketin ikinci kısmını oluşturan sosyal yaşama dair sorunları olabildiğince doğru tespit edilebilmek adına sorular sosyal ve kişisel engeller, yaşam ve yemek, sağlık, dini inanç, diğer öğrencilerle sosyalleşme ve ekonomik sorunlar üst başlıkları altında katılımcılara yöneltilmiştir.

Tablo 8: Uluslararası Öğrencilerin Gündelik Yaşantısına Dair Veriler

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Kalacak Yer Bulmada Sorun Yaşamadım	9,0	20,7	11,1	40,2	19
Kaldığım Yerden Memnunum	7,9	15,2	12	47,8	17,1
Kaldığım Yerden Üniversiteye Ulaşım Kolaydır	6,8	14,9	9,2	45,7	23,4
Sağlık Sorunlarım Bulunmaktadır	19,6	35,6	16,8	22,3	5,7
Sağlık Hizmetlerine Ulaşmada Sorun Yaşamam	9,2	16,6	22,3	42,4	9,5
Üniversitenin Sunduğu Sağlık Hizmeti Yeterlidir	4,3	16,8	37,5	32,6	8,7
Türkiye’de Okumak Streslidir	7,1	28,3	15,5	32,1	17,1
Türkler Misafirperverdir	4,6	11,4	18,5	39,7	25,8
Türkiye’de Yaşam Ucuzdur	15,5	32,9	16,3	27,7	7,6
Türkiye’de Dinimi Rahatça Yaşarım	8,2	6	16,6	31,8	37,5
İnancımdan Ötürü Bir Ayrımcılığa Uğramadım	7,1	10,6	24,7	28	29,6

Uluslararası öğrencilerin sosyal yaşama dair verdikleri cevapların olumlu ve olumsuz istatistikleri bir önceki bölüme oranla daha fazla eşit dağılmıştır. Ayrıca kararsızlar/fikrim yok oranı akademik sorunlara dair verilen cevaplardan daha fazla gözlemlenmiştir. Bunun sebepleri arasında akademik yaşama dair yöneltilen soruların öğrencilerin yaşamında daha somut ve daimi karşılaştıkları problemleri ele almakla birlikte sosyal yaşamda bir sağlık ya da konut problemiyle her öğrencinin her an karşı karşıya kalmaması doğal olarak deneyimlemediği bir durum karşısında fikrinin bulunmaması yatmaktadır. Sosyal yaşam açısından iki önemli başlık olan ekonomi ve sosyalleşme ön plana çıkmaktadır. Sosyalleşmede yaşanan sorunlar dini inanç, kültürel baskı ya da konut ve sağlık sorunları gibi altyapı problemlerinden oluşmamaktadır. Suriyeliler özelinde ise toplumsal kabulü etkileyen faktörler arasında kendilerinin ülkeden ve savaştan kaçtıkları, üniversiteye sınav kayıt yaptırabildikleri, yerli halkın işlerini elinden aldıkları vb. (Sezgin-Yolcu, 2016, 431) olumsuz önyargılar bulunmaktadır.

Katılımcıların sadece %19,3'ü asimile olmaktan korkmaktadır. Bu oran bir yıldan az Türkiye'de bulunanlarda %21,7 iken bir ila üç yıldır Türkiye'de bulunanlarda %16,9'ye düşmektedir. Görüldüğü gibi üzerlerinde kültürel bir baskının bulunduğu öğrenci sayısı görece azdır. Dini yaşamın sürdürülebilmesi bakımından uluslararası öğrencilerin %15,8'i ibadethaneye erişimde sorun yaşarken %73,4'ü herhangi bir güçlükle karşılaşmamaktadır. Benzer oranlar dini inançları rahatça yaşayabilme imkânında da ortaya çıkmaktadır. Burada öğrencilerin %15,2'si inançlarını serbestçe yaşayamadığını dile getirirken, %69,3 inançlarını yaşamada bir sorunla karşılaşmadığını belirtmektedir. İnançlarından dolayı ayrımcılığa uğradığını düşünen öğrenci sayısı da son iki oranla görece paralellik arz ederek %17,7 seviyesindedir. %57,6 oranı dini inancı bakımından ayrımcılığa uğramadığını ifade etmektedir. Bu durum doğrudan uluslararası öğrencilerin önemli bir kısmının Müslüman

ağırlıklı ülkelerden gelmeleri dolayısıyla kendilerinin Müslüman olmalarıyla yakından ilişkilidir. Dini inanca ayrımcılık konusunda toplum ile uluslararası öğrenciler arasında küçükte olsa bir gerilim olduğu göze çarpmaktadır. Benzer bir durum üniversitede yaşanan dış görünüşe yönelik ayrımcılıkta da kendini göstermektedir. %26,3 gibi önemli bir oran dış görünüşünden dolayı ayrımcılığa uğramaktadır. Bunlar arasında en yüksek oranı % 28,6 ile Afrika ve %27,6 ile Asya kökenliler oluştururken % 17,7 ile Avrupa ve % 16,7 Ortadoğu kökenliler ise en düşük oranları meydana getirmektedir. Bu durum genelde iki kültürün birbiriyle olan ilişkilerindeki önyargı ya da bilgisizlik kaynaklı olabilmektedir. Afrikalıların genelde ten rengi üzerinden ayrımcılığa uğramaları, Asya kökenlilerin ise göz yapılarından dolayı şakalara maruz kalmaları önemli gündelik ayrımcılık kategorileridir. Ancak oranların gösterdiği üzere sosyalleşme açısından önemli bir sorun oluşturmamakla beraber bu durum derin toplumsal ya da kültürel ırkçılıkla mı ilgili olduğu yoksa yabancı kültüre alışık olmamanın getirdiği iletişimsel nezaket yoksunluğundan mı kaynaklandığı araştırmaya muhtaç bir konudur.

Katılımcıların genç olmaları onların daha az sağlık sorunuyla karşılaşmasına yol açmaktadır. Öğrencilerin %78'i sağlık sorunları bulunmadıklarını dile getirmektedir. Sağlık sorunları bulunanların %21,1'i üniversitede mevcut sağlık hizmetlerine ve %25,8'i genel sağlık hizmetlerine ulaşımında sorun yaşadığını belirtmiştir. Benzer oranlar konaklama imkânlarında da yaklaşık olarak aynı seyretmektedir. Kalacak yer bulmada sorun yaşayanların oranı %29,7'dir ki bu oran yabancı bir ülkeye ilk defa gelen öğrenciler için görece düşük bir orandır. Konaklama imkânına erişimi olan öğrencilerin %25,1'i kaldıkları yerden memnun olmamakla birlikte %69,1'i eviyle üniversite arasındaki ulaşımın kolay olmasından memnundur. Böylece sağlık, konut ve eğitime erişebilirlikte uluslararası öğrencilere yönelik gettolaşma benzeri bir ayrımcılığın olduğundan ya da altyapı yetersizliğinden kaynaklı bir sosyalleşme

probleminden bahsetmek için eldeki veriler yetersiz görünmektedir. Bunun yanında uluslararası öğrencilerin sosyalleşme konusunda yaşadıkları sorunlar arasında öne çıkan problemler; sıla hasreti, ekonomik durum, Türklerle zaman geçirme ve arkadaşlık kurma sayılabilir. Kendisini Türkiye’de yalnız hisseden öğrencilerin oranı %33,5 ile görece düşüktür. Özellikle zaman geçtikçe yalnızlık hissi de azalmaktadır. Bir yıldan az zamandır Türkiye’de ikamet edenlerin %37,7’si kendini yalnız hissederken beş yılı aşkın süredir bulunanların sadece %23’ü kendilerini yalnız hissetmektedir. Kendini yalnız hissedenlerin geldikleri coğrafyaya bakıldığında %45,9 ile Ortadoğu, %37,5 ile Afrika ve %33,5 ile Asyalıların en yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Avrupalıların %5,9’u ve Balkanlardan gelenlerin %18,1’i kendilerini yalnız hissetmektedir. Tablo 7’den okunabileceği üzere Türkçe diline olan hâkimiyet düzeyi arttıkça yalnızlık hissi azalmakta, dilin yetersizliği ise beraberinde izole olmayı getirebilmektedir. Sosyalleşme açısından önemli olan diğer bir sorun öğrencilerin ekonomik durumudur. Bu bakımdan ekonomik durumu meydana getiren bileşenler aşağıda (Tablo 9) verilmiştir.

Tablo 9: Uluslararası Öğrencilerin Ekonomik Durumunu Meydana Getiren Bileşenler

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Gelirim Türkiye’de Okumak İçin Yeterlidir	11,7	28	19,3	34,5	6,5
Gelirim Sosyal/Kültürel Faaliyetlerim İçin Yeterlidir	10,3	27,4	26,1	31	5,2
Geçimimi Sağlamak İçin Çalışmak Zorundayım	9,2	28,3	24,2	26,4	12
Üniversitem Bana Çalışma İmkânı Sunar	13,9	22,8	39,4	19,3	4,6
Türkiye’de Yeterli Beslenebiliyorum	6,5	16,8	16,8	47	12,8

Tablo 9 incelendiği zaman katılımcıların gelir düzeyleri konusunda verdikleri olumlu ve olumsuz yanıtların hemen hemen birbirine yakın oranlarda olduğu görülmektedir. Örneğin, gelirinin Türkiye’de okumak için yeterli olduğunu düşünenler %41 ve aksini düşünenler %39,7 oranındadır. Aynı şekilde gelirinin bir sosyal ya da kültürel aktivitede bulunmak için yeterli olduğunu varsayanlar %36,2 ve yetersiz olduğu kanaatinde bulunanlar ise %37,7’lik kesimi oluşturmaktadır. Öğrencilerin %37,5’i geçimini sağlamak için çalışmak zorundayken, %38,4’ünün geliri okuması için yeterlidir. Gelir konusundaki oranların bu denli paralellik arz etmesi uluslararası öğrencilerin geçimlerini sınırda yaşadıklarını göstermektedir. Örneğin, Türkiye’de öğrenim gören öğrencilerin %23,3’ü yeterli beslendiğini düşünmemekte, yani her dört öğrenciden biri dengeli beslenememektedir.

Yıllar içerisinde ise öğrencilerin temel geçim kaynaklarını

kamusal kaynaklardan özel kaynaklara doğru yönelttikleri gözükmetedir. Türkiye’de bir yıldan az ikamet edenlerin %61,3’ü, bir ila üç yıl arasında kalanların %58,1’, üç ila beş yıl arasında bulunanların %56,2’si ve beş yıldan fazla süredir yaşayanların %42,3’ünün geçimlerini kamusal kaynaklardan sağladıkları gözükmetedir. Bu durum bir yandan sürenin uzamasıyla birlikte bursların azalması ya da kesilmesinin getirdiği bir durumken bir yandan da ülkeye adaptasyonla birlikte özel sektörde kendilerine iş bulabilmekten kaynaklı bir değişime işaret etmektedir. Temel geçim kaynağının menşei aynı zamanda öğrencilerin konaklama birimlerinin seçiminde de önemli rol oynamaktadır. Katılımcılardan KYK yurtlarını tercih edenlerin %82,4’ü temel geçimini kamudan sağlarken, özel yurtları tercih edenlerin %49,3’ü ve bir evde kalanların %89,7’si geçimini özel kaynaklardan sağlamaktadır.

Öğrencilerin kaldıkları yerin niteliği onların sosyalleşmesini etkilemektedir. Örneğin; KYK yurtlarında konaklayanların %70,3’ü sıla hasreti çekerken özel yurttaki kalanların %58,9’u ve bir evde yaşayanların %56,4’ü memleket özlemi içerisinde. Özel yurttaki kalanların %75,3’ü iyi Türkçe konuştuklarını düşünürken, KYK’da kalanlarda bu oran %55,8 ve bir evde yaşayanlarda %48,3’tür. Türkçe konuşmanın derslerine yönelik başarı hissini arttırdığı ve yalnızlık hissini azalttığı daha önce gösterilmiştir. Aynı şekilde sosyalleşmenin diğer ayırt edici bir adımını oluşturan arkadaş edinme konusunda da Türkçe konuşmak önemli rol oynamaktadır. KYK’da konaklayan öğrencilerin %42,2’si ve özel yurttaki kalanların %39,8’i Türk öğrencilerle daha çok vakit geçirmektedir. Türk öğrencilerle vakit geçirme oranlarının Türk kültür havzasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Balkanlardan gelenlerin %50’si, Asyalıların %44,5’i ve Ortadoğu menşeililerin %41,7’si Türk öğrencilerle daha çok vakit geçirdiğini belirtirken bu oranlar Afrika kökenlilerde %37,5 ve Avrupalılarda %35,3’e gerilemektedir. Benzer şekilde Türk kültürünün kendi kültürlerine yakınlığı konusunda Balkanlardan gelenlerin %81,8’i, Asyalıların %56,4’ü ve Ortadoğu kökenlilerin

%50'si hemfikirdir. Bu durumda Balkanlardan gelenlerde kültürün, Ortadoğu kökenlilerde dinin ve Asyalılarda dilin kültürel birleştirici unsur oluşturduğu söylenebilir. Ancak bu bağdaştırmalar mutlak değildir. Modernleşmenin küreselleşmeyle birleşmesi milletler üzerinde homojenleştirici bir etki yapmıştır. Keza Avrupalıların da %58,9'u ve Afrika kökenlilerinde %51,8'i Türk kültürünü kendi kültürlerine yakın bulmaktadır. Genele bakıldığında katılımcıların %56'sı Türk kültürünü kendi kültürlerine yakın bulurken %31,8'i ise uzak bulmaktadır. Uluslararası öğrencilerin sadece %26,6'sı arkadaşlık kurmakta zorlandığını ve %14,2'si yabancılarla etkinlikte bulunmayacağını belirtirken Türk öğrencilerle zaman geçirme oranı %41,8'de kalmaktadır. Bunun sebepleri arasında dil, din ve kültür gibi faktör bulunmakla birlikte öğrencilerin birbirleriyle derinlemesine etkileşime girecekleri ortamların kısmen yetersiz olması da yer almaktadır. Üniversitede sportif etkinlikleri yeterli bulanların oranı %40,5 ve kültürel etkinlikleri yeterli bulanların oranı ise sadece %35,6'dır. Uyumun ve sosyalleşmenin önemli bir ayağını oluşturan yaşanan ülkedeki politik gelişmeler konusundaki iletişim oranları da oldukça düşüktür. Arkadaşlarıyla Türk siyaseti hakkında konuşurum diyenlerin oranı %32,6'dır. Sportif, kültürel ve politik iletişimin düşük olmasının uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki eğitim, kültür ve sosyal hayata uyumunu zorlaştırdığı söylenebilir.

5. Sonuç

Çalışmanın başında öğrencilerin Türkiye'yi tercih sebepleri arasında tarihsel, dilsel ve kültürel faktörlerle birlikte jeopolitik faktörlerin etkili olabileceği söylenmişti. Bu bağlamda yaşanan sorunlara bakıldığında bu alanlarda ciddi bir sorun alanının tespit edilemediği, yaşanan sorunların daha ziyade akademi ve sosyalleşme gibi sistematik meseleler olduğu söylenebilir. Yaşanan sorunlar; oryantasyon eksikliği, Türklerle iletişimde sorunlar, eğitimin

niteliğine dair endişe, ekonomik durum ve sıla hasreti gibi başlıklar altında toplanabilir. Oryantasyon eksikliği birçok çalışmada dile getirilmesine rağmen halen bu alanda yeterli adımların atılmadığı ve öğrencilerin kendi imkânları ile bu sorunu aştığı, bu durumun da yaşanan sorunları arttırdığı söylenmelidir. Bu anlamda atılacak adımlar öğrencilerin üniversite içi hareketliliğini ve sosyalleşme imkânlarını arttıracaktır. Öğrencilerin dil seviyelerini yüksek görmeleri ve okuma, yazma, konuşma, anlama gibi noktalarda kendilerini yeterli görmeleri Türklerle iletişimde salt dilsel bir sorun yaşanmadığını göstermektedir. Bu durum kendini yabancı hissetme duygusu ile beraber düşünülebilir. Bu hissin bireysel bir boyutu olabileceği gibi toplumsal bir boyutu da bulunmaktadır. Yine kendilerini dilsel olarak yeterli hissedişleri ve eğitim hususunda belirttikleri, bunun yanında üniversitenin kültürel ve sportif faaliyetlerinin yetersizliği konuları birlikte ele alındığında eğitimin niteliğinden duyulan memnuniyetsizliği ortaya koymaktadır. Ayrıca ekonomik durumda yaşanan sorunlar ve sıla hasreti çeken öğrencilerin varlığı da eğitimin ve sosyal hayatın niteliğini belirleyen temel sorun alanlarını oluşturmaktadır.

Çalışmada tespit edilen sorun alanlarının literatürde karşılaşılan sorunlarla da örtüştüğü söylenilmelidir. Oryantasyon, iletişim, eğitim kalitesi, ekonomik imkânlar gibi faktörlerde yaşanan sorunlar öğrenci hareketliliğini zorlaştıran faktörler arasındadır. Özellikle bu imkânların sözlü olarak diğer öğrencilere deneyim yoluyla aktarıldığı düşünüldüğünde, bunun uluslararası öğrenci hareketliliğini etkileyen bireysel faktörler açısından önemli olduğu vurgulanmalıdır. Aynı şekilde sorunların sürekliliği Sakarya Üniversitesi'nin uluslararası öğrenci hareketliliğini etkileme potansiyelini de barındırmaktadır.

Kaynakça

- Alagöz, Sevda Başaran & Geçkil, Tahsin. "Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Sorunlarının İncelenmesi: Konya İli Örneği". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 20/4 (2017), 279-285.
- Can, Ahmet. *An Examination of the Relationship Between Adjustment Problems, Homesickness, Perceived Discrimination and Psychological Wellbeing among International Students*. Ohio: Ohio University, Doktora Tezi, 2015.
- Crano, Suellen L. & Crano William D. "A Measure of Adjustment Strain in International Students". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24/3 (1993), 267-283.
- Çetinsaya, Gökhan. *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Genişletilmiş 2.Baskı, 2014.
- Dawson, Catherine. *A Practical Guide to Research Methods*. Oxford: How to books, Third Edition, 2007.
- De Wit Hans vd.. "International student mobility". *Perspectives: Policy and Practice in Higher Education* 17/1 (2013), 17-23.
- DeVors, J. "International Students Struggles". Erişim: 21 Eylül 2019. https://www.researchgate.net/publication/320765245_International_Student_Struggles
- Fred J Galloway & John R Jenkins. "The Adjustment Problems Facedby International Students in the United States: A Comparison of International Students and Administrative Perceptions at Two Private, Religiously Affiliated Universities". *NASPA Journal*, 42/2 (2005), 175-187.

Gebhard, J. G. "International students' adjustment problems and behaviors". *Journal of International Students* 2(2) (2012), 184-193.

Gökyer, Necmi. "Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Uyumu", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 7/1 (2017), 98-108.

Güçlü, Nezahat. "Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (1996), 101-110.

Gürbüz, Rabia & Güleç İsmail. "Türkiye'de Eğitim Gören Yabancı Öğrencilerin Türkçeye İlişkin Görüşleri: Sakarya Üniversitesi Örneği". *Sakarya University Journal of Education* 6/2 (2016), 141-153.

Harunoğulları, M. vd.. "Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencileri ile İlgili Bir Durum Tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Örneği". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/3 (2019), 816-837.

Hellstên, Meeri & Prescott Anne. "Learning at University: The International Student Experience". *International Education Journal* 5/3 (2004), 344-351.

Hobsons. "Global International Student Survey 2017: The changing Dynamics of international student recruitment". Erişim: 21 Eylül 2019.
https://www.hobsons.com/res/Whitepapers/Hobsons_Insights2017_Global_Web.pdf

Kılıçlar, Arzu vd.. "Türk Dünyasından Gelen Öğrencilerin Yaşadıkları Sorunların Akademik Başarılarına Etkisi: Turizm Öğrencileri

Örneği". *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 61 (2012), 157-172.

Kıroğlu, Kasım vd.. "Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (2010), 26-39.

Kondakçı, Yaşar. "Student mobility reviewed: attraction and satisfaction of international students in Turkey". *High Educ* 62 (2011), 573-592.

Kumcağız, Hatice vd.. "Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Yaşadıkları Sorunlar". *OMÜ Eğt. Fak. Dergisi* 35/2 (2016), 37-50.

Kusek, Weronika A. "Evaluating the Struggles with International Students and Local Community Participation". *Journal of International Students* 5/2 (2015), 121-131.

Malaklolunthu, Suseela & Selan Poovaikarasi Satyeyen. "Adjustment problems among international students in Malaysian private higher education institutions" *Procedia Social and Behavioral Sciences* 15 (2011), 833-837.

McMahon, M.E. "Higher Education in a World Market. An Historical Look at the Global Context of International Study", *Higher Education* 24/4 (1992), 465-282.

OECD "Education at a Glance 2018: OECD Indicators". Paris:OECD Publishing. Erişim: 01 Mayıs 2019
<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2018-en>

Open Doors "Report on International Education Exchange". Erişim: 01 Mayıs 2019 <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Open-Doors/Open-Doors-2018-Media-Information>

Özoğlu Murat vd.. “Factors influencing international students’ choice to study in Turkey and challenges they experience in Turkey”, *Research in Comparative & International Education* 10/2 (2015), 223-237.

Paksoy, Mustafa H. vd.. “Türkiye’de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Sorunları: Gap Bölgesi Üniversiteleri Örneği”. *Kahramanmaraş Sütçü imam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2012), 85-94

Punch, Keith F. *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev. Dursun Bayrak, H.Bader Arslan, Zeynep Akyüz. Ankara: Siyasal Kitapevi, 4.Baskı, 2016.

SAU. “Yabancı Öğrenciler”. Erişim: 21 Eylül 2019.
<http://about.sakarya.edu.tr/tr/Ogrenciler/Ogrenciler/YabanciOgrenciler>

Seydi, R. A. “Türkiye’nin Suriyeli SığınmacılarınEğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31 (2014), 267-305.

Sezgin, A. A. & Yolcu. T. “Göç İle Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum Ve Toplumsal Kabul Süreci”. *Humanitas* 4/7 (2016), 417-436.

Sungur, M. A. vd.. “Düzce Üniversitesinde Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Yaşam Doyumları ve Sosyal Uyumlarını Etkileyen Faktörler” *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2016), 101-109.

Şahin, Münir & Demirtaş, Hasan. “Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri”. *Milli Eğitim* 204 (2014), 88-113.

- Taşar, H. Hüseyin. "Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Yükseköğretim Sorunları: Adıyaman Üniversitesi Örneği". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/31 (2019), 160-187.
- Travel.state.gov. "Court Order on Presidential Proclamation". Erişim: 20 Eylül 2019. <https://travel.state.gov/content/travel/en/us-visas/visa-information-resources/presidential-proclamation-archive/2017-12-04-Presidential-Proclamation.html>
- Usta, Sefa vd.. "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kente ve Üniversiteye Uyumunu: Karaman İli Örneği". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 7/3 (2017), 565-577.
- Wang, Jing. "A Study of Resiliency Characteristics in the Adjustment of International Graduate Students at American Universities". *Journal of Studies in International Education* 13/1(2009),22-45.
- Yardımcıoğlu, Fatih vd.. "Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği)". *Akademik İncelemeler Dergisi* 12/1 (2017), 203-254.
- Yazıcıoğlu, Yahşi & Erdoğan, Samiye. *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2004.
- YÖK, "Öğrenci İstatistikleri", Erişim: 20 Eylül 2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Zavalsız, Y.Sinan & Gündoğ Emine. "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği)". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 3168-3192.

OSMANLIDA DEĞİŞİM ÇABALARI VE MEHMET SADIK RIFAT PAŞA

Rahime Hülya ÖZTÜRK *

Öz

Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıldan itibaren yaşanan gelişmeler ve devletin eski ihtişamını kaybetmeye başlaması gerek sosyal ve askeri yapıda gerekse iktisadi yapıda pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Yaşanan olumsuz gelişmelerin önlenmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ise devletin iktisadi hayata bakış açısında geniş çaplı değişiklikleri içeren bir iktisat politikasının varlığını gerektirmektedir. Devletin dağılmasını önlemek isteyen aynı zamanda iktisadi gelişmeyi sağlayarak eski güçlü devlet yapısını sürdürmek isteyen devlet adamları devletin bütünlüğünü sağlayacak alternatif bir politika olarak kameralizm ile tanışmışlardır. Viyana Büyükelçisi Sadık Rıfat Paşa, Avrupa'da yaşanan gelişmeleri Bab-ı Ali'ye aktarmada ve Tanzimat esaslarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu makalenin birinci bölümünde kameralizmin temel ilkeleri ortaya konmaya çalışılmış, uygulandıkları ülkelerde ortaya çıkan sonuçlar tartışılmıştır. İkinci bölümde Avusturya Başbakanı Metternich'in kameralizme bakış açısı değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise kameralizm politikalarını Osmanlı devletiyle tanıştıran Avusturya büyükelçisi Sadık Rıfat Paşa'nın görüşleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Sadık Rıfat Paşa, Kameralizm, Metternich, Tanzimat Fermanı

---

*Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, hulyaozturk@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1396-9737

The Efforts of Change in Ottoman Empire and Mehmet Sadık Rifat Pasha

Abstract

Developments in the Ottoman Empire since the 16th century and the loss of State's former glory brought about many changes in both the social, economic and military structure. Making the necessary arrangements to prevent negative developments requires the existence of an economic policy that includes wide changes in the State's view of economic life. Statesmen who wanted to prevent the disintegration of the state and also wanted to maintain the old strong state structure by providing economic development met with cameralism as an alternative policy that would ensure the integrity of the state. The ambassador of Vienna, Sadık Rifat Pasha, was influential in transferring the developments in Europe to Bab-ı Ali and determining the principles of Tanzimat. In the first part of this article, the basic principles of cameralism are tried to be put forward and the results of the countries they are applied to are discussed. In the second part, Austrian Prime Minister Metternich's perspective on cameralism is evaluated. In the third and last part, the views of the Austrian ambassador Sadık Rifat Pasha, who introduced the policies of cameralism to the Ottoman state, were discussed.

Keywords:

Keywords: Mehmet Sadık Rifat Pasha, Cameralism, Metternich, Tanzimat Reform.

1. Giriş

16. Yüzyıl Osmanlı Devleti için siyasi, askeri ve iktisadi alanda pek çok değişimin ortaya çıktığı ve kurumsal mekanizmalarda bir takım aksaklıkların görülmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Devlet karşılaştığı sorunlarla mücadele edebilmek için çeşitli alternatifler geliştirmiştir (Demir, 2016). 16. Yüzyılın sonu ve 17. Yüzyıldan itibaren Osmanlı yöneticilerini endişelendiren en önemli konu, savaşlarda yaşanan başarısızlıklar ve askeri disiplinsizlikler olmuştur. Bu sorunla baş edebilmenin tek çaresi olarak da devletin eski güçlü dönemine dönmenin yollarının aranması gösterilmiştir (İpşirli, 1999). Bu endişe, yaşanan olumsuzlukların nedenlerinin

anlatıldığı layiha ve risaleler yazılmasına ve hükümdarların devlet adamlarından layiha ve risale yazmalarını talep etmelerine sebep olmuştur. Osmanlı toplumsal, siyasi ve iktisadi hayatında yaşanan bu olumsuzlukların nedenlerini açıklayan çözüm önerileri sunan layiha geleneği bu şekilde ortaya çıkmıştır (Demir, 2016). Dönem itibariyle pek çok layiha ve risale kaleme alınmıştır. Bunların içinde en dikkat çekici olanları belki de Mehmet Sadık Rıfat Paşa'nın Viyana'dan göndermiş olduklarıdır.

Mehmet Sadık Rıfat Paşa Tanzimat devrinin önemli düşünce adamlarından biridir. En önemli eseri Müntehabat-ı Asar, askeri, eğitim, maliye ve iktisadi konulara yer verir. Başarılı bir eğitim hayatı olan ve ailesinin nüfuzuyla birlikte Saray'la erken yaşlarda tanışan Sadık Rıfat Paşa pek çok önemli devlet görevinde bulunmuştur (Günay, 1992). Sadık Rıfat Paşa'nın Viyana büyükelçisi olarak görev yaptığı sırada edindiği tecrübeler, O'nun iktisat düşüncesinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Sadık Rıfat Paşa'nın 1837 yılında Viyana'ya Büyükelçi olarak gönderilmesiyle birlikte Avusturya Başbakanı Prens Metternich ile dostluğu başlamıştır. Prens ile olan bu yakın ilişki sayesinde sık sık yapılan görüşmeler sonucunda Avrupa'nın siyasal durumu hakkında görüş ve düşünceleri yenilenmiştir. Bu sayede İstanbul'da edinmiş olduğu siyaset, devlet ve millet hakkında İstanbul'da edindiği kuramsal görüşlerini yeni etkili yargularla pekiştirmiştir (Şeref, 1978, Mardin, 1991). Sadık Rıfat Paşa Metternich ile yaptığı görüşmelerde önemli bulduğu idari, mali siyasi ve iktisadi konularda risaleler kaleme almış ve bu risaleler Bab-ı Ali'de itibar görmüştür (Pakalın, 1977). Bu risalelerden özellikle Avrupa'nın iktisadi, sosyal ve siyasi yapısını inceleyen 'Avrupa Ahvaline' başlığını taşıyan risale en dikkat çekici ve çarpıcı olanıdır.

Metternich ile Sadık Paşa arasında yapılan görüşmelerde, Metternich'in üzerinde durduğu konular, iç yönetimin düzenlenmesi, ülkenin güvenliği, vatandaşların hukuku gibi konular olmuştur.

Metternich özellikle iç siyasetini düzenlemeyen bir devletin sorunlarından kurtulamayacağı, gücünün sürekli olamayacağı konularına vurgu yapmıştır. Metternich Osmanlı devletinin Tanzimat fikrini benimsemiş ve uygulanması konusunda zihninde bir takım fikirler tasarlamıştır (Şeref, 1978). Metternich'in Tanzimat fikrini benimsemesinin nedeni aslında, çokuluslu bir yapıyı bir arada tutabilmek için bir takım hak ve özgürlüklerin genişletilmesi böylece farklı ulusların bir takım taleplerinin karşılanmasıyla birlikte devlete bağlılıklarının sürdürüleceği düşüncesidir.

Batı siyasal düşüncesinin Osmanlı devletine girişi kameralizm yoluyla gerçekleşmiştir. Kameralizm Batı'da 'aydın despotizmi' adı verilen görüşün siyasal teorisini oluşturmaktadır. Siyasal düşünce anlamında Batı tarzı bir anlayışı sistematik bir şekilde inceleyen ilk Osmanlı düşünürü Sadık Rifat Paşa'dır (Mardin, 1997). Kameralizm uygulamalarını Avusturya Büyükelçisi Sadık Rifat Paşa ve Londra Elçisi Mustafa Reşid Paşa Avrupa'da gözlemlemiş ve Avrupa'nın gelişmişliğinin temel dinamiğinin kameralizm olduğunu ifade etmişlerdir. 1839'da ilan edilen Tanzimat Ferman'ı ise kameralizmden büyük ölçüde ilham almıştır (Demir, 2016).

2. Kameralizmin Nitelikleri

Kameralizm asıl olarak bir iktisat politikasıdır. Ancak kameralizm politikasını etkin bir şekilde uygulamak için, siyasal ve sosyal alanda bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Özünde güçlü bir milli devletin varlığını isteyen iktisadi kameralizm, siyasi alanda bu güçlü devleti ayakta tutacak araçlarla donatılmıştır (Erdem, 2010). Almanca 'kamera' prensin hazinesinin muhafaza edildiği yer demektir. Prenslere ait emlakın ve gelirlerin idare siyasetine de kameralizm denir. Kameralizmin doğuşunda 17. Yüzyılda Almanya'nın ekonomik durumunun büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde Almanya pek çok küçük devletten oluşmaktadır ve bu devletler arasında sürekli savaşlar meydana gelmektedir. Ekonomisi genel olarak tarıma dayalı olan Almanya sanayi bakımından diğer

Avrupa devletlerinden geri durumdadır. Kameralizm Alman devletlerinin ekonomik güçlüklerini ortadan kaldırmak amacıyla gereken elemanları yetiştirmek görevini üstlenmiştir (Koloğlu, 1963).

16.Yüzyılda hükümdar hazinesinin idaresi ile ilgili prensipleri öğreten kürsüler üniversitelerde kurulmaya başlanmıştır. Bu kürsülerde okutulan kameral bilimler devletin iç işleyişine yönelik ekonomik, sosyal, siyasal ve idari alanları düzenlemeye yönelik bir devlet bilgisi olmuştur (Sur, 1949). İlk başlarda kameralizm politik, teknik, hukuki ve ekonomik düşüncelerin birleşiminden oluşuyordu. Savaş' a (2007) göre kameralizm, Orta Çağ'ın sonlarına doğru politik, hukuki ve teknik birleşimlerden arınıp maliye ve ekonomiye gittikçe ağırlık vermeye başladı. Almanya ve Avusturya'da güçlü bir devleti kurmanın yolu ancak güçlü bir ordu ile dolayısıyla güçlü bir ekonomi ile mümkündü. Ekonomik ve mali gelişmeye bu denli ağırlık verilmesindeki bir diğer sebep ise o dönem içinde merkantilizmin uygulandığı Fransa ve İngiltere'de çok önemli olmasıydı.

Kameralistlere göre güçlü devlet, güçlü ve problemsiz bir orta sınıfa dayanan devlet anlamına gelmektedir. Devletin görevi halkın eğitimi, ticaretin kolaylaştırılması, halkı koruyarak üretici haline getirmek ve bu yolla elde edilen vergilerle yeni bir ordunun kurulması, bürokrasi ve devlet kurumlarının güçlendirilmesi olmuştur (Mardin, 1997). Kameralizm, devletin çıkarları ile bireyin çıkarlarının devamlı bir çatışma içinde olacağına inanmaktadır. Bu nedenle kameralist sistemde devlet daha otoriter bir niteliğe sahiptir. Alman kameralistler, devletin ekonomiye geniş bir şekilde müdahale etmesini, gümrük tarifelerinin ve vergilerin yoğun bir biçimde kullanılmasını, altın ve gümüşün yurt içinde biriktirmek suretiyle ulusal zenginliğin arttırılmasını istemişlerdir. Kameralizm, ticari yayılma ve dış ticaret konusunu merkantilistler kadar önemsemez. Kameralizmin temel hedefi ülke içerisindeki üretimin arttırılmasıdır. Kameralizm ile ilgili kitaplarda tarım teknolojisi,

otlatma, madencilik, ormanlar ve çeşitli imalat sanayi ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır (Savaş, 2007). Engels kameralizmi 'birbirine benzemeyen bir sürü şeyi bir araya getiren bir çorba' sözleriyle nitelendirmektedir (Hançerlioğlu, 1973). Kameralist politika uygulamalarını dönemin şartları içinde değerlendirmek gerekmektedir. Merkantilist politikaların hakim olduğu dönemde gerekli atılımı sağlayamayan Almanya ve Avusturya bu açığın kapatılmasını sağlayacak etkin politikaların daha otoriter bir devlet anlayışı çerçevesinde ele alınması gerektiğine inanmışlardır. Bu devletlerin çok uluslu yapısı da otoriter devlet anlayışını pekiştirmiştir.

3. Metternich ve Kameralizm

Kameralizm'in 1820'lerden sonra yeniden önem kazanması ekonomide devlete atfedilen görevleri gündeme getirmiştir. Metternich bu değişimi kabullenmiş görünmektedir. Sadık Rıfat Paşa ise tek belirleyici güç olan devletin faaliyet alanlarının yeniden gözden geçirilmesi, görev dağılımı ile bunların ortaya koyacağı problemler ile ilgilenmiştir (Sayar, 2009) Tanzimat olarak bilinen 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun esin kaynağı büyük ölçüde "Kameralizm"dir. Sadık Rıfat Paşa ve Mustafa Reşit Paşa'ya kameralizmin cazip gelmesinin belki de en önemli nedeni Osmanlı devleti gibi dağınık bir ülkeyi birleştirici bir izlenim vermiş olmasıydı (Mardin, 1997).

Metternich Avusturyası Fransız ihtilalinin getirdiği özgürlüklere, anayasal kurumlara, vatandaşlık bilincine ve geniş halk kitlelerinin siyasal katılımına karşı bir düzen anlamına gelmekteydi. İlginç olan ise aynı Metternich'in sanayi, tarım, ticaret, bankacılık ve ulaşım alanındaki yeniliklerin de öncüsü olmasıdır. Metternich vergi adaletsizliği, müsadere gibi uygulamalara sık rastlanıldığı, mülkiyet ve kazanç güvenliğinin bulunmadığı Avrupa'nın tam tersi bir yönetim modeli ortaya koymuştur. Adil ve kanuna dayanan bir yönetim modeliyle Avusturya İmparatorluğu modern bürokrasi yolunda

büyük değişimi Metternich döneminde geçirmiştir (Ortaylı, 1983). Metternich Balkanlardaki Rus yayılmasını İngiltere ile uyum içinde, Osmanlı devletinin mümkün olduğu ölçüde bütünlüğünü koruyarak sağlayacağını düşünmüştü. Osmanlı devleti 1815 Viyana düzenlemelerini getiren Avrupa'daki büyük kargaşanın dışında kalmıştı. Fransız devrimci düşünceleri İstanbul'u etkilememiş ancak Osmanlı egemenliği altındaki bazı Balkan halklarını etkilemişti (Tuncer, 2013). Osmanlı topraklarında yaşayan bazı Balkan halkları bu tarihten itibaren içten içe yönetime karşı tavır sergileyerek bağımsızlıklarını kazanacakları günün gelmesini bekliyorlardı.

Metternich' in hiçbir ulusçuluğa karşı en ufak sempatisi yoktu. Ona göre devletler monarkların kişisel topraklarıydı ve bundan farklı bir birleştirici ögeye ihtiyaçları yoktu. Metternich ülkesini Napolyon'dan kurtaran adam ve Avrupa'nın yeni kurucusu olarak büyük bir prestije sahipti. Bazı konularda da büyük devlet adamı niteliğine sahipti. Ancak, bu, ilkeleri katı ve etkisi çok geniş olan devlet adamı, bakış açısını çok daraltıcı ve uzun sürede yanılıcı bir entelektüel boşluğa sahipti (Sander, 1983).

Avusturya özellikle Polonya'daki çıkarları açısından Rusya'yı Balkanlardan uzak tutmayı, bu nedenle de Osmanlı devletini savunmayı amaçlıyordu. Böylece Avusturya İmparatorluğu Rusya'nın ve Osmanlı devletine karşı ayaklanan Balkanlar'daki Hristiyan toplulukların karşısında, Osmanlıların ise yanında yer almıştı (Tuncer, 2013). Metternich'in Yunan ulusalcılarının taleplerini şiddetle reddetmesi ve Rus Çarı'nı Balkanlar konusunda uyarmasının asıl amacı aslında Osmanlı devletinin dağılmasını engellemektir, zira böyle bir dağılmanın ardından Avrupa'da dengelerin değişmesi kaçınılmazdı. Yunanlılar, Sırlar, Karadağlılar bağımsızlık kazanırsa Macarlar, Polonyalılar ve Çekler de bu hareketten etkilenip, bağımsızlık talep edeceklerdi. Dolayısıyla bu bölgede güçlü bir Osmanlı devletinin varlığı Metternich tarafından tercih edilmekteydi. Metternich ulusalcılık akımlarının neden olabileceği sonuçları

öngörmüş olsa da önleyememiştir (Ortaylı, 2012). Metternich'in tüm çabalarına rağmen ne Avusturya İmparatorluğu ne de Osmanlı devleti parçalanmaktan kurtulabilmiştir.

Metternich'in izlediği Avrupa politikası Osmanlı devletinin bütünlüğü açısından Osmanlı devlet adamlarına çekici gelmiştir. Tanzimat'ın devlet adamlarıyla Metternich arasındaki güçlü ilişkinin temel nedeni aslında budur. Sadık Rıfat Paşa Metternich'in fikir ve telkinlerini bu nedenle benimsemiştir. 'İmparatorluk dış politikada güçlü olmak istiyorsa içte de düzeni sağlamalıdır' sözü Tanzimatçıların düsturu olmuştur. Adeta Metternich Sadık Rıfat Paşa'ya Tanzimatın planını çizmiştir. Ancak Tanzimatçı devlet adamları Osmanlı devletinin gerçekleriyle dış devlet adamlarının yorumlarını ve kendi görüşlerini tartarak hareket etmiştir (Ortaylı, 1983). Metternich'in düşüncelerinden etkilenen ve bazı yönlerini benimseyen Tanzimatçı devlet adamları, bu düşüncelerle kendi ülke gerçeklerini bir arada değerlendirerek sonuca ulaşmıştır. Dolayısıyla Tanzimat'ın ilan edilmesinde tüm detaylarıyla ele alınan ve üzerinde uzun bir süre düşünülen bir süreçten söz etmek mümkündür.

4. Sadık Rıfat Paşa'nın Görüşleri ve Kameralizm

Sadık Rıfat Paşa'nın düşünceleri ve Tanzimat Fermanı'nda yer alan görüşler, doğal haklar, yolsuzluğun önlenmesi, askerlik ve vergi düzenlemesinin ötesine geçerek Osmanlı devlet adamlarının düşünce dünyasındaki değişime de ışık tutmaktadır. Bu durum özellikle Sadık Rıfat Paşa'nın Avrupa Ahvaline Dair Risale'sinde açıkça görülmektedir. Paşa, Osmanlı devleti için bir takım standartlar ortaya koymuş ve Osmanlı idarecilerine gelişme ve kalkınmanın yolunu kendi ifade biçimiyle 'sivilizasyon' ile çizmiştir (Özgür, 2017). 19.yüzyılın başlarında ticari faaliyetlerin artmasına paralel bir şekilde Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gelişmiş İngiltere önemli ticaret ortaklarından biri olmuştur. 1838 yılı Osmanlı iktisat zihniyetinde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. İngiltere ile imzalanan serbest ticaret anlaşması sonucu,

eski geleneksel iktisadi yapı yerini serbest ticarete bırakmaya başlamıştır (Demir, 2016). Osmanlı devletinin iktisadi çöküşünü ve Avrupa'nın mali kontrolü altına girmesini tamamen Balta Limanı anlaşmasının bir sonucu olarak göstermek doğru değildir. Osmanlı ekonomisinde sorunlar çok daha önce 18. Yüzyılın ikinci yarısında başlamış Viyana Kongresi'nin akabinde Avrupa pazarlarının İngiliz mallarına kapanması sonucunda Osmanlı devleti en iyi Pazar haline gelmiştir. Dış ticarete uygulanan %3 gibi düşük bir vergi İngilizlerin işini kolaylaştırmış, Osmanlı hammaddelerini üretim bölgelerinde ucuza almalarını sağlamıştır (Kütükoğlu, 2013). Ekonomik ve siyasal anlamda ortaya çıkan bu sorunlarla mücadele edebilmek için Sadık Rıfat Paşa, kameralizmin, uygun nitelikler taşıdığını düşünmektedir. Çünkü özellikle Almanya ve Avusturya'da izlenen politikalar sayesinde, krallar ülkelerinde otorite tesis edebilmiş, milli bütünlüklerini sağlamışlardır (Mardin, 1997). Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı devleti'nin devlet adamları bu politika önerilerine hem ulusal yapıyı bir arada tutacak hem de iktisadi gelişmeyi sağlayacak bir çözüm önerisi gözüyle bakmışlardır.

Sadık Rıfat Paşa, bir bilim adamı değil, devlet adamıdır. Dolayısıyla, Sadık Rıfat Paşa, görüşlerini hiçbir zaman, kameralizm başlığı altında, teorik bir çerçeve içerisinde toplamamıştır. Sadık Rıfat Paşa "kameralizm" in temel ilkelerini, ülkesinde uygulanmasını isteyen bir devlet adamıdır. O devlet adamı kimliği ile gözlemlerini aktarırken Avusturya modelini, Osmanlı devleti için, uygulanabilir en uygun model olarak görmüştür (Erdem, 2010). Sadık Rıfat Paşa normatif dünyadan reele geçişte başarılı bir devlet adamıdır, önerilerini Tanzimat'tan önce dile getirdiği düşünüldüğünde Paşanın önemi daha da artmaktadır (Sayar, 2009). Modern iktisadi düşüncenin Osmanlı Devletinde yayılmasında serbest ticaret anlaşmasının önemi büyüktür. Osmanlı bürokratları da 19. Yüzyıl itibarıyla geleneksel iktisadi yapının mevcut sorunları çözmede yetersiz kaldığı, gelişme ve kalkınma için batı tarzı düşünce ve iktisat politikalarının uygulanması gerektiği yönünde fikir birliği

sağlamışlardır. III.Selim döneminden itibaren bu etki kendini pek çok alanda göstermiştir. II.Mahmud ise köklü değişiklikler uygulamış Tanzimat Fermanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde iktisadi, siyasi, idari, sosyal ve hukuki alanda artık Batı düşünce sisteminin benimsendiğini göstermiştir (Demir, 2016). Ortaya çıkan tüm bu köklü değişimler devletin güç kaybederek parçalanması sürecinin önünde bir set oluşturmayı amaçlamaktadır.

Sadık Rıfat Paşa Avrupa ülkelerindeki gelişmeye benzer bir ivme kazanmak için köklü iktisat politikalarına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu politikaların en başında ülkenin kalabalık bir nüfusa sahip olması gelmektedir. Devlet nüfus artışı sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır. Sadık Paşa Osmanlı devletinin bir tarım ülkesi olduğunu ve tarımsal üretimde verim artışı sağlanabilmesi için yurtdışından gerekli makinelerin ve alanında uzman teknisyenlerin ülkeye getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Paşa'nın üzerinde durduğu önemli konulardan biri de yolların düzeltilmesi, demiryollarının Osmanlı devleti için büyük önem arzettiğidir (Sayar, 2009). Sadık Rıfat Paşa Avrupa'da şahit olduğu teknik ilerlemenin üretimin arttırılması ve sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde önemli ve gerekli bir koşul olduğunu ifade etmektedir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı devletinde Reşit Paşa gibi devletin serbest ticaret ve piyasa ekonomisinin altyapısını oluşturmaktan başka ekonomide önemli bir rolü bulunmaması gerektiğini savunan yöneticiler olduğu gibi, Avusturya elçiliği görevinde bulunan Sadık Rıfat Paşa gibi devlet adamlarının öncülük ettiği yöneticiler de iktisadi gelişme ve kalkınmanın devletin kontrolünde gerçekleşmesi gerektiğine inanmışlardır (Bulut, 2012). Sadık Rıfat Paşa İngiltere'ye sempati besleyen bir devlet adamı olsa da iktisadi liberalizmin' bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' ilkesine karşı çıkmıştır. Sadık Rıfat Paşa Avrupa'nın Ahvaline Dair risalesinde 3 temel ilke üzerinde durmuştur; halkın huzuru, devlet hazinesinin güçlü olması ve askeri güç. Düşman tarafından ülkesi işgal edilmedikçe savaştan yana olmayan Paşa'ya göre içerde ve

dışarda huzurun sağlanması ancak devlet hazinesinin güçlü olması ile sağlanabilirdi (Mehmet Sadık Rifat Paşa, 2006). Osmanlı fetih politikasına ters düşen bu yaklaşımın Sadık Rifat Paşa tarafından kabul görmesi muhtemelen devletin eski parlak ve güçlü dönemlerini geride bırakmış olmasıyla açıklanabilir.

4.1. Sadık Rifat Paşa'nın Sanayileşme ve Refah'a İlişkin Görüşleri

Sadık Rifat Paşa da kendi kuşağının pek çok düşünürü gibi Avrupa'nın servet, endüstri ve biliminden büyük ölçüde etkilenmiş ve ülkesinin gelişmesi için esas çareleri bu alanlarda görmüştür. Ancak Sadık Rifat Paşa Avrupa'nın gelişme ve refahını bazı siyasal koşullara da bağlayarak Avrupa devletlerinin refah temelini, nüfusun sürekli artışı, tarımsal gelişme, esenlik ve güvenliğin korunması olduğunu açıklar (Lewis, 1996). Osmanlı ekonomisi için köklü değişiklikler ön gören Sadık Rifat Paşa canlı ve faal bir nüfusun gerekliliği üzerinde durmuştur (Sayar, 2009). Sadık Rifat Paşa ülkenin kalkınması için halkın eğitimi, tarım, sanayi ve ticaret konularına büyük önem vermiştir. Paşa yurtdışı görevlerinin etkisiyle olsa gerek dış politika konusuyla da bir hayli ilgilenmiştir. Avrupa devletleri nezdinde elçilikler açılması gerektiğini ifade eden Paşa Osmanlı-Türk toplumuna yararlı olacak dış politikanın ilkelerini saptamıştır. Rifat Paşa'nın layihalarında üzerinde ısrarla durduğu halkın refahı ilkesi Fransız müelliflerin görüşlerinden esinlenmiş olabileceği fikrini akıllara getirebilir. Oysa dönem itibariyle insanların içinde bulunduğu zor yaşam koşullarından çıkış yolu olarak benzer ilkeleri benimsemiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Üzerinde önemle durulması gereken nokta ise Rifat Paşa'nın emeği sömüren büyük bir sanayi burjuvazisinden yana olmamasıdır (Kurdakul, 1989). Sadık Rifat Paşa açıkça üretimin, sanayinin ve emeğin verimliliğinin arttırılması gerektiğini ifade ederken bir yandan da bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyulması gerektiği hususunun altını çizmektedir.

4.2. Sadık Rifat Paşa ve Hak ve Özgürlükler

Sadık Rifat Paşa'ya göre servet sahiplerinden varislere kalan mallara devlet tarafından el konulmamalıdır. Vatandaşların kişisel saygınlığı zedelenmemeli, kendi isteği olmadıkça kimsenin taşınır, taşınmaz malı, zorla elinden alınmamalıdır. Tüm yurttaşlar, kişilikleri, onur ve namusları, mülk edinme hakları saldırıya uğrarsa hükümet ve yargı organına başvurduğunda saldırganın düşmanlığından korunacağına inanmış olmalıdır (Şeref, 1978) Milli servetin oluşabilmesi iktisadi faaliyetlerin güvence altına alınmasını gerektirmektedir. Sadık Rifat Paşa'nın devletten can ve mal güvenliğini istemesinin altında bireye dönük ekonomik özgürlüğe açık bir ekonomi arayışı bulunmaktadır. Bu arayış Osmanlı kadim iktisat düşüncesinin dışındadır (Sayar, 2009). Sadık Rifat Paşa sermaye birikiminin yetersiz olduğu bir ekonomide bireysel özgürlüklerin teşvik edilerek sermaye birikimine katkı sağlanması gerektiğini fark etmiş görünmektedir.

Sadık Rifat Paşa'ya göre devletlerin gerçek gücü yurttaşlarının onun varlığına karşı duydukları tam bir boyun eğme ve devlete devamlı sevgi beslemeleri ile mümkündür. Hükümetlerin amacı bütün vatandaşlarının haklarını korumaktır. Hükümetler halk içindir, halk hükümetler için yaratılmamıştır. Devlet tüm vatandaşlarına can, mal ve saygı bakımından tam bir güven sağlamalıdır. Dini kurallara göre ceza gerekmedikçe hiç kimse gizli ve açık bir şekilde katledilmemeli, idam edilmemelidir (Şeref, 1978). Özgürlükçü ve meşrutiyetçi fikirler elbette uzun yıllardır Osmanlı devletinde bilinmekteydi. Belirsiz de olsa bu düşünceler Sadık Rifat Paşa'nın yazılarında gözükmüş ve Sultan Abdülmecit ile Mustafa Reşit Paşa'nın reformları üzerinde etkileri olmuştur (Lewis, 1996) Can ve mal güvenliği ile bireyin ekonomik kimliğini ona teslim edecek dengeleri, Sadık Rifat Paşa farklı bir siyasal düzen ile hukuki kaynağında aramaktadır. Bu bakış açısına göre ciddi bir odak değişikliği gerekmektedir. Yüzyıllardır ferdin üzerine abanan devlet, söz edilen dengeleri kurmasıyla kendi tarihi çözülmesinin de önüne

gececektir. Sadık Rıfat Paşa üzerinde önemle durduğu iktisadi güven ortamında devletin özel sektöre ulaşmasını istediği görülmektedir. Sadık Rıfat Paşa bu noktada bu tür bir ekonomik ortamın ve mevcudiyetinin korunmasının Avrupa devletleri tarafından desteklendiğini ifade etmektedir (Sayar, 2009). Sadık Rıfat Paşa hürriyete bağlı olan insan hakkından bahsetmiş fakat onun korunması için hükümdara tavsiye vermekten başka yol göstermemiştir (Lewis, 1996).

Pragmatik-reformist bir Osmanlı paşası için temel sorun değişen yapı karşısında öncelikli olarak normların tespit edilmesiydi. Paşa bu normlara kanun koyucu hassasiyetiyle eğilirken Batıda gerçekleşen ekonomik gelişmeye Osmanlı düşünce sisteminin kendiliğinden imkan vermeyeceğini düşünüyordu (Sayar, 2009). En önemli amacı Osmanlı devleti'nin parçalanmasını önlemek olan Paşa mevcut sorunlara pragmatist bir devlet adamı yaklaşımıyla eğilmiştir. Osmanlı devleti'nin parçalanma ve yıkılma sürecini önleyerek siyasi ve ekonomik birliği sağlamak, ekonomik gelişme ve kalkınma için gerekli adımları atmak Sadık Rıfat Paşa'nın nihai amacı olmuştur. Nihai amacına ulaşabilmek için seçtiği araç ise kameralist politikalar (Erdem, 2010). Avusturya gözlemlerine dayanarak Sadık Rıfat Paşa'nın önerdiği politika uygulamaları elbette bu ülkede başarı sağlayan politika örnekleri olmuştur.

4.3. Sadık Rıfat Paşa ve Tarım Politikaları

Sadık Rıfat Paşa tarımsal verimlilik konusuna özellikle vurgu yapmaktadır. Paşa'ya göre üzerinde az bile olsa tarım yapılan arazi boş araziden üstün tutulacağı için devletin gücü sahip olduğu toprağın genişliği ile karşılaştırılmaz. Ülkenin bayındırlığı, yurttaşların zenginliği, hazinesinin servetiyle ölçülür. Ülkenin bayındırlığı zenginliğe bağlıdır. Servetin kaynağı ise tarım, ticaret ve sanayidir. Tarımsal üretimi destekleyen makinelerin ve onları kullanacak teknisyenlerin Osmanlı devletine getirilmesi

gerekmektedir (Şeref, 1978). Tarımın ve ziraatin gelişmesi için yolların açılması gerektiği kadar demiryollarını da inşa edilmelidir. Elbette demiryollarının inşa edilmesi için yabancı devletlerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Madenlerin düzgün şekilde işletilmesi de Paşa'nın önem verdiği konular arasındadır (Sayar, 2009). Rıfat Paşa 1838 yılında kaleme aldığı Avrupa'nın Ahvaline Dair başlıklı risalesinde lüks eşyalar için çok kuvvetli gümrük vergileri konularak ithalatı önlemek ve bu suretle ithalatın ihracattan daha düşük seviyelerde tutulmasını önermektedir (Kurdakul, 1989). Dış ticarete Paşa'nın ithalat ve ihracat arasındaki dengeyi gözetiyor olması Paşa'nın Avrupa deneyimlerinin bir sonucudur.

Paşa'ya göre büyük fabrika ya da demiryolu gibi ülkeye faydalı olacak yüksek maliyetli hizmetlerin devlet hazinesine yüklenmeden hisse senedi yöntemiyle yerine getirilmesi faydalı olacaktır. Bu tarz tesis ve işletmelerin karına devlet karışmaz (Mehmet Sadık Rıfat Paşa, 2006). Sadık Rıfat Paşa 1840'lı yıllarla birlikte değişmekte olan devlet filozofisinin iktisata yansımaya yeni bir yön vermek ister. O zamana kadar her ekonomik işi üstlenen devletin yükünü hafifletmek ve bireylerin tahvil ihracıyla ekonominin işleyişin finansmanına katkı sağlamalarını ister. Paşa aslında bu yolla ülke içerisinde birey temeline göre örgütlenmiş firmalar vasıtasıyla yerli sanayii kurma amacını taşımaktadır. Bu tür girişimleri desteklemenin bir yolu olarak devletin alacaklı olduğu vergiyi erteleyebileceğini belirtir (Sayar, 2009). Sadık Rıfat Paşa devlet birey işbirliğine vurgu yaparak hem devletin yükünün hafifletilmesi hem de bireysel girişimlerin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

4.4. Sadık Rıfat Paşa ve Servet Birikimi

Paşa'nın servete bakış açısı Merkantil yazarlara yakın görünmekle birlikte onun bakış açısı daha çok Osmanlı ahlakçıların, devlet adamlarının ve tarihçilerinin sağduyu ve tecrübelerinin kaynaklık ettiği yordamlamaya açık bilgiye benzemektedir. Paşa sahih sikke ayarını savunurken de klasik yazarların değil İslamiyetin

etkisi altındadır (Sayar, 2009). Rıfat Paşa mali yönden özellikle para üzerinde çok titizdir. Paranın ayarına her ne sebeple olursa olsun müdahale edilmesine karşıdır (Kurdakul, 1989). Sadık Rıfat Paşa'nın sahih sikke ayarını savunmasının bir nedeni pratikte gizlidir. Osmanlı devletinin gelirlerini açısından bakıldığında 1828-1831 tağşişleri oldukça başarılıdır. Bu başarılarda büyük payı olan kişilerden biri Ermeni sarraf Artin Kazaz olmuştur. Kazaz aslında 18.yüzyılın ikinci yarısından 1840'lara kadar Darphane-i Amire'yi yöneten Ermeni sarraflardan biridir (Pamuk, 1999). Kazaz Osmanlı devletinde ilk defa enflasyonla devlete gelir sağlama yolunda büyük başarı gösteren bir devlet adamıdır (Kazgan, 1980). Sultan Mahmut'un baş ekonomik danışmanı görevini ifa etmiştir. Kazaz içerdeki ve yabancı sarraflarla hükümetin pazarlık gücünü artırmış ve dış borçlanmaya başvurulmadan finansman kaynağı yaratmıştır. Rus savaşı sırasında yaşanan kıtlıkla mücadele için padişahın şehri boşaltın önerisi karşısında Kazaz padişaha spekülasyon saiki ile saklanan malların ortaya çıkması için fiyat narhının kaldırılmasını önermiş ve kıtlık kısa sürede son bulmuştur (Kazgan, 1980)

Bu uygulamalar sonuçları açısından incelendiğinde II. Mahmud döneminde Kazaz Artin'in sikke tağşişiyle harp finansmanını sağlayıp, bunun bedelini geniş halk kitlelerine ödetmesi ve bu usulün barış zamanlarında da uygulanması ihtimali Paşa'yı endişelendirmektedir. Paşa bu noktada ilk kez bir Merkez Bankası kurulması fikrini ileri sürer (Sayar, 2009). Paşa'ya göre Osmanlı devletinde bankaların kurulması elzemdir. Tarım, ticaret ve sanayi konularında faaliyet gösteren vatandaşlar bankaların yokluğu nedeniyle yüksek faizle tefecilere ya da yabancılara borçlanmaktadır (Şeref, 1978). Sadık Paşa halkın sadece okuma yazmayı değil modern bilimleri, resim, coğrafya, matematik ve yabancı dil öğrenmeleri gerektiğini ifade eder. Bireylerin eşit olması ve sosyal adalet ilkelerinin uygulanabildiği bir ekonomik huzur içinde teker teker yetişkin bir düzeye yükselmeleriyle toplumsal kalkınmanın gerçekleşeceğine inanmaktadır (Mehmet Sadık Rıfat Paşa, 2006,

Kurdakul, 1989). Sadık Rıfat Paşa toplumun gelişmesinin temel şartı olarak eğitim olanaklarının arttırılmasını ve vatandaşın her türlü ihtiyacını karşılayacak kurumsal devlet mekanizmalarının tesis edilmesini gerekli görmektedir.

4.5. Sadık Rıfat Paşa ve Mali Disiplin

Rıfat Paşa mali konulara risalelerinde geniş yer vermiştir. Özellikle gereksiz harcamalar üzerinde durarak savurganlığa karşı çıkmıştır. Devletin büyük bina ve fabrikalar yapabilmesinin ön koşulu olarak mali gücünün artması gerektiğini ifade eder. Devletin en önemli gelir kaynağı üzerinde duran Paşa bu noktada önemli bir kıstas getirerek verginin halkın ödeme gücüne göre düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Kurdakul, 1989). Vergiler halkın kaldıramayacağı düzeyde olmamalı, servetleriyle orantılı olmalı, düzenli ve zamanında toplanmalıdır. Olağanüstü durumlarda bütçe açığını kapatmak için yeni gelirler aranması gerekse bile aşırıya kaçmadan, eşitlik esasından ayrılmadan halk tarafından kabullenilecek bir vergi çeşidi düşünülmelidir. Borçlanılarak elde edilen paranın nereye ve nasıl harcandığı önemli bir konudur. Borçlanmanın olası sonuçları, olumsuz yönleri dikkatle ele alınmalıdır. Borçlanılan miktar yalnızca verimli faaliyetlerde kullanılmalıdır (Şeref, 1978). Halkın ödeme gücüyle orantılı bir şekilde vergi toplanması ilkesi İslam devletinin ilk dönemlerinde Ebu Yusuf tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Sadık Rıfat Paşa'nın bu noktada Avrupa tecrübeleriyle olduğu kadar İslami yönetim uygulamalarını da göz önünde bulundurduğu düşünülebilir.

4.6. Sadık Rıfat Paşa ve Adalet

Sadık Paşa'ya göre hükümet ve devlet kurumlarına hayat veren adalettir. Hukuk devleti vasfını kaybeden devletlerin yıkılması kaçınılmazdır. Başarılı bir devlet yönetimi için halkın refahı, mutluluğu ve geleceği için adalet çerçevesinde çaba gösterilmelidir. Rıfat Paşa Osmanlı devletindeki ekonomik ve sosyal bozuklukların

nedenlerinin esas olarak devlet adamlarında aranması gerektiğini, nezaketle fakat ısrarla ifade etmektedir. Paşa, bilgili, adil, liyakatli devlet adamları ve memurların bulunup atanmaları konusunda ölümünden 6 ay önce verdiği layihasında açıklamalarda bulunmuş, özellikle iltimas ve adama iş gibi yolsuzluklar üzerinde durmuştur (Kurdakul, 1989). Tam da bu nokta aslında akıllara tekrar Ebu Yusuf'u getirmektedir. Ebu Yusuf Kitabül Harac Adlı eserinde adalet ilkesi üzerinde ısrarla durmuştur. Sadık Rifat Paşa'nın yönetim anlayışında İslam devletinin ilk yıllarındaki uygulama ve tavsiyelere dikkat ettiği görülmektedir.

4.7. Sadık Rifat Paşa ve Ticaret

Sadık Rifat Paşa'ya göre ticaretin en önemli unsuru hız ve güvenli taşımadır. Osmanlı devletinde sahile uzak yerlerde yapılan tarımsal üretimin kıyı bölgelerde satışı ulaşım nedeniyle oldukça güçtür. Tarımsal üretimle uğraşan çiftçiler emeklerinin karşılıklarını alamazlar. İhtiyaç duyulan yollar genişletilerek, nehirler temizlenerek ulaşımına uygun bir duruma getirildikten sonra gıda ürünlerinin kıyı kesimlere ulaşımı sağlanmalıdır (Şeref, 1978).

Rifat Paşa işgücünün arttırılmasına, emeğin karşılığının sağlanarak her sınıf için kolaylaştırılmasına önem verir. İşsizliğin önlenmesi gerektiğini, adama iş değil, işe adam yetiştirilmesini, idarenin yabancı dil bilen, eğitim görmüş, sorumluluklarının bilincine erişmiş memurlara teslim edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Taşraya atanacak memurların iyi ahlaklı olmaları gerektiğini, haklarında şikayet olunan ve suçlandırılan memurlar için teftiş mekanizmasının harekete geçmesini ve gerekli hallerde bu memurların yargılanmasını önermiştir. Sadık Rifat Paşa iktisadi liberalizmin halkın çalışma özgürlüğü yönünden taraftarı görünür, ancak bu ekolün batıya getirmiş olduğu sömürücü vasfı benimsemediği görülmektedir (Kurdakul, 1989). Rifat Paşa'nın benimsediği adalet görüşü doğal olarak bu tarz sömürücü vasıflara

değer vermemesi sonucunu doğurmaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı devletinde 16.yüzyıldan itibaren eski ekonomik ve askeri kurumların vasıflarını kaybederek yerini farklı kurumlara bırakması Osmanlı iktisat zihniyetinde bir takım değişiklikleri gerekli kılmıştır. Eski kurumsal yapının yerine yenisini adapte etmek uzun bir süre ve köklü değişiklikler gerektirmektedir. Oysa devletin güçlü zamanlarından kalma iktisadi ve askeri yapılarının işlevselliğini kaybettiğinin kabul edilmesi bile zaman almıştır. Kaldı ki bu yapıların değişikliğe uğraması toplum tarafından dirençle karşılaşılmasına neden olmuştur. Bu toplumsal direncin kaynağı zaman zaman askeri kesim zaman zaman da ekonomik birimlerdir. III Selim döneminden itibaren hızlanan devletin her kademesinde görülen bu kötüye gidişi tersine çevirecek mekanizmaların uygulamaya konulması aslında III.Ahmed döneminden itibaren devletin gündeminde olan bir konu olmuştur. Karşılaşılan direncin şiddetiyle orantılı olarak yenilikçi hareketler kesintiye uğramıştır. II.Mahmud ise daha önce yaşanan kötü tecrübeleri dikkate alarak daha sistematik bir değişim programı uygulamıştır.

III.Selim döneminden itibaren Avrupa'da kurulan elçilikler ve buralarda görevlendirilen büyükelçiler Avrupa'nın ilerleyişi ve modern yapısından etkilenmiş ve bu etkiyi sıklıkla İstanbul'a iletmişlerdir. Mevcut düzene ait sorunları ortadan kaldırmak isteyen devlet için Avrupa'nın model alınması bu şekilde ortaya çıkmıştır. Avrupa'da görev yapan büyükelçiler içinde İstanbul'u etkilemeyi başaran ve itibar gören önemli bir diplomat Sadık Rifat Paşa olmuştur. Viyana büyükelçiliği sırasında tanıştığı ve yakın ilişkiler kurduğu Avusturya Prensi Metternich Sadık Rifat Paşa'nın görüşlerinin şekillenmesinde rol sahibidir.

Metternich Avusturya'nın siyasal bütünlüğünün bozulmaması ve genel olarak Avrupa'nın dengelerinin değişmemesi konusunda bir

döneme damga vurmuş bir başbakandır. Metternich ülkesinde bütünlüğü sağlamanın en önemli politika aracı olarak kameralizmi kullanmıştır. Uygulama ilkeleri açısından kameralizm merkantilizmden farklıdır. Daha otoriter bir devlet anlayışına sahip olan kameralizm daha çok bir yönetim felsefesidir. Osmanlı düşünürlerine cazip gelme nedeni ise Avusturya gibi Osmanlı devletinin de çok uluslu yapıya sahip olması ve Avusturya'da bu yapıyı ayakta tutan aynı zamanda gelişmeyi sağlayan politika önerilerinin Osmanlı devletinde de olumlu sonuçlar vereceğine dair olan inançtır. Sadık Rıfat Paşa Avrupa'da edindiği izlenimleri İstanbul'a aktarırken sadece teknik ilerlemeden değil aynı zamanda yönetim, eğitim, adalet, bireysel ekonomik girişimler gibi konuları da aktarmıştır. Sadık Rıfat Paşa'yı diğer diplomatlardan ayıran en önemli konu Avrupa'da gördüğü ilerleme karşısında sadece hayranlık duymayıp, bu ilerlemenin arkasında yatan uygulamaları analiz edebilmesi olmuştur. Paşa politika önerileri geliştirirken bunları bilimsel bir başlık altında açıklamaz ya da önerilerinin hangi doktrine ait olduğu gibi bir teorik paylaşımda bulunmaz. O'nun aktarmak istediği şey, Avrupa medeniyetinin mevcut durumuna nasıl eriştiğini kavramaktır. Sadık Rıfat Paşa Metternich ile yaptığı görüşmelerde edindiği fikirleri Babı Ali'ye aktarmış ve burada toplamıştır.

Sadık Rıfat Paşa ekonomik gelişmenin tek başına sağlanamayacağını bunun için top yekun bir paradigma değişikliğinin gerekli olduğunu bilincindedir. Halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerektiğini, bireysel özgürlüklerin devlet güvencesi altında olması gerektiğini, yönetim kademesinin işinin ehli, eğitilmiş ve ahlaklı kimselerden oluşması gerektiğini, taşraya atanacak memurların nitelikleri, adaletin her kurum ve kademe tesis edilmesi gerektiği, kimsenin bulunduğu makamı kötüye kullanmaması gerektiği gibi pek çok yönetim konusuna değinmesinin nedeni aslında devletin üst kademe yönetiminde ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi talebidir. Yönetimin üst kesiminden başlayan ve halkın eğitilmesi, refah seviyesinin arttırılmasını,

toplumsal uzlaşmanın sağlanarak toprak bütünlüğünün korunması amacını güden Paşa'nın politika önerileri yenilikçi nitelikler taşımaktadır. Sadık Rıfat Paşa'nın Metternich ile yaptığı görüşmeler ve bu görüşmelerin etkileri 1839 Gülhane Hattı Humayun-u için bir referans niteliğindedir. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken nokta bu görüşmelerden çıkan sonuçların, Osmanlı devletinin iç dinamikleriyle birlikte değerlendirilerek uygulama alanı bulmasıdır. Tanzimat'ın uygulanmasında Metternich'in ısrarla üzerinde durduğu ancak Tanzimatçı devlet adamlarının önem atfetmediği bir takım konular bulunmaktadır. Tanzimatçı devlet adamları Metternich'i bu konuda hiç dikkate almamış ve bu konular hakkında görüş bildirmesine gerek olmadığı yönünde çıkış yapmışlardır.

Sadık Rıfat Paşa'nın Osmanlı devletinin ekonomik ve sosyal anlamda bir ilerleme yakalaması için gerekli olan politika önerilerinin kameralizm ilkelerini bünyesinde barındırmasıyla birlikte Osmanlı devleti kameralizm ile tanışmıştır. Çok uluslu Avusturya ve Almanya'da toprak bütünlüğünü koruyarak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayan kameralizm ilkelerinin Osmanlı devleti'nde de etkili olabileceği inancı Tanzimat'a giden yolu açmıştır.

Kaynakça

Bulut, Mehmet. "Osmanlı Ekonomi Politığıne Yeniden Bir Bakış".

Bilig 62/Yaz (2012), 63-96.

Demir, Kenan. "Kadimden Moderne Osmanlı İktisat Düşüncesi". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 42/Winter III

(2016), 205-223.

Erdem, Çiğdem. "Mehmet Sadık Rıfat Paşa ve 19. Yüzyıl Osmanlı

İmparatorluğu'na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin

Girişi". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*

Dergisi 12/2 (2010), 171-196.

Erdem, Özgür (ed.). *Türkiye’de İktisadi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Günay, Bekir. *Mehmed Sâdık Rıfat Paşa’nın Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Hançerlioğlu, Orhan. *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1.Basım, 1973.

İpşirli, Mehmet. “İslahat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/171-174. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kazgan, Haydar. “2.Mahmur Devrinde Enflasyon ve Darphane Amiri Kazaz Artın”. *Toplum ve Bilim Dergisi* Güz Sayısı (1980), 115-130.

Koloğlu, Mahmut. *Ekonomi Doktrinleri Tarihi*. Ankara: Doğu Matbaacılık ve Ticaret Ltd. Şti. Matbaası, 1.Basım, 1963.

Kurdakul, Necdet. “Mehmet Sadık Rıfat Paşa”. *Tarih ve Toplum Dergisi* Kasım Sayısı (1989), 56-62.

Kütükoğlu, Mübahat. S.. *Balta Limanı’na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri(1580-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1. Basım, 2013.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 6.Basım, 1996.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 5.Basım, 1997.

Mardin, Şerif. *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2.Basım, 1991.

Mehmet Sadık Rifat Paşa." Avrupa Ahvaline Dair Risale Müntahabât-ı Âsâr". çev. Mehmet Kaplan, vd. *Marife* 6/3 (2006), 461-468.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Ortaylı, İlber. "Tanzimat Bürokratları ve Metternich". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan. (1983), 361-367.

Özdemir, Yavuz, vd. "Tanzimat Planı'nın Arka Planı". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 22/1 (2014), 321-338.

Sayar, Ahmed, G. *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 4.Basım, 2009.

Savaş, Vural. *İktisadın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 5.Basım, 2007.

Sur, Fadıl, Hakkı. "Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/ 6 (1949), 246-278.

Pakalın, Zeki, M. *Maliye Teşkilatı Tarihi(1442-1930)*. Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını 180/III (1977)

Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1.Basım, 1999.

Sander, Oral. "Arap-İsrail Savaşının Onuncu Yıldönümünde 1815 Avrupa'sı ve Henry Kissinger". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları* 38/1-4 (1983), 207-227.

Şeref, Abdurrahman. *Tarih Konuşmaları*. İstanbul: Kavram Yayınları, 1.Basım, 1978.

Tuncer, Hüner. *Metternich'in Osmanlı Politikası*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2.Basım, 2013.

TEREKE KAYITLARINA GÖRE 19. YÜZYIL BAŞLARINDA AİLE: RUSÇUK ÖRNEĞİ

Gülay BOLAT *

Öz

Terekeler, kişilerin öldükten sonra tespit edilen özel mülk statüsündeki mal varlıklarını gösteren kayıtlardır. Bu kayıtlar kaynak alınarak yapılan bu çalışmada Rusçuk toplumunda ailenin nicel ve nitel özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ile Rusçuk'ta sosyo-kültürel hayatın genel bir portresi çıkarılmıştır. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta sosyo-ekonomik yapı içerisinde aile kurumu incelendiği zaman hanede yaşayan kişi sayısının 4.16 olduğu görülmektedir. Kişilerin medeni durumlarına bakıldığında %71'lik bir kesimin evli olduğunun tespit edilmesi ailede evlilik kurumuna verilen önemin göstergesidir. Aile başına düşen çocuk sayısı 2.16'dır. Çocuk sayısını belirleyen etken ise kişilerin sosyo-ekonomik statüleridir. Rusçuk'ta yaygın olmamakla birlikte %8'lik bir kesimde çok eşlilik görülmektedir. Rusçuk aile yapısında da tek eşli bir yapının egemen olduğu anlaşılmıştır. Rusçuk'ta kişi başına düşen servet miktarı 191,631'dir. Bakıldığı zaman ailelerin ortalama servet miktarının altında çok fazla kişi tespit edilse de bu kişiler arasında birkaç kişinin servet miktarı ortalamanın çok üzerindedir.

Anahtar Kelimeler: Rusçuk, aile, eş sayısı, çocuk sayısı, çok eşlilik.

---

*Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, bolatgly@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4074-8166.

Family at the Beginning of the 19th Century According to the Inheritance Inventories: The Case of Ruse

Abstract

Inheritance inventories are records showing the wealth of private property of people when they die. A general portrait of socio-cultural life in Ruscuk was drew with a detailed evaluation of the family's quantitative and qualitative characteristics via the study which based on the inheritance inventories. It is seen that the number of people living in the household is 4, 16, when the family institution is examined based on the socio-economic structure of Ruscuk in the early 19th century. When looking at he marital status of individuals, it is determined that 71% of them are married and this is an indication of the importance given to the marriage institution in the family. The number of children per family is 2,16. The factor that determines the number of children is socio-economic status of the people. Even if polygamy is not common in Ruscuk, 8% of people have polygamy according to the study. It is understood that a monogamous structure is dominant in the Ruscuk family structure. The amount of income per capita in Ruscuk is 191,631. Initially although many people are detected who are below of the average wealth amount of families, the number of wealth among these people is much above average.

Keywords: Ruse, family, number of spouses, number of children, polygamy.

1. Giriş

Kadı sicilleri, kadıların devletle resmi yazışmalarını, mahalli idareler hakkında alınan kararları, hukukî düzeni sağlayan işlemleri, halkın dilek ve şikayetlerini, ait olduğu kazanın sosyal ve iktisadî hayatını sergileyen mahkeme kararlarını içeren defterlerdir (Akgündüz, 1988). Kadı sicilleri, zengin belge türlerini barındırmaktadır. Bu belgelerden bir tanesi de tereke kayıtlarıdır. Tereke, vefat eden kişinin geride bıraktığı mirası ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu mirasın kaydedildiği defterler aynı zamanda kassam, metrûkat ve muhallefât defterleri gibi isimlerle de zikredilmektedir (Özcan, 2005). Bu isimlendirmeler defterlerin niteliklerin bakımından benzer yönlere sahip olmasından

kaynaklanıyor olsa da bu kayıtların tutulmasında farklı süreç, yöntem ve işlemler gerçekleştirildiğine dikkat çekilmesi gerekir (Bozkurt, 2013). Bahsedilen konu göz ardı edildiğinde kavramsal karışıklığın ortaya çıkması muhtemeldir.

Tereke kayıtlarında vefat eden kişilerin kimlik bilgileri, statüsü, mesleği, geride bıraktığı serveti, harçları, mirasçıları ve bu mirasçıların aldıkları pay gibi kişinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Kayıtların muhtevassından dolayı terekeler, Osmanlı tarihinin temel kaynakları arasında değerlendirilmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli iki husus vardır. İlki, tarihçiler tarafından sadece terekeler incelenerek tereke sahibinin tüm mal varlığının tespiti yapılamamaktadır. Çünkü Osmanlı ailesinde miras konusu ailevi bir sır olduğu için mirasın tamamı belgelere yansımamıştır (Ortaylı, 2009). Diğer bir husus ise tarihçiler tarafından terekelerin mahkemeye intikal edip etmediği tespit edilememektedir. Çünkü terekelerin neden kayıt altına alındıkları net bir şekilde belirtilmemiştir (Bozkurt, 2012). Ancak bu eksiklikler, tereke kayıtlarının Osmanlı'nın sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı için mühim bir kaynak olduğunu değiştirmemektedir. Bu çalışmada terekelerden yola çıkarak Rusçuk toplumunda ailenin nicel ve nitel özellikleri hakkındaki veriler değerlendirilmiştir. İncelediğimiz terekeler, Rusçuk toplumunun tamamını temsil etmediği için bu çalışmada mevcut bulgulardan faydalanarak Rusçuk ailesi hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Günümüzde tereke kayıtları üzerine pek çok araştırma yapılmaktadır. Ancak bu konuda ilk çalışma Halil İnalçık'ın "15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarih Kaynakları" adlı makalesidir (İnalçık, 1953). Sonrasında tereke çalışmaları üzerine temel eserler olarak nitelendirilen kaynaklar arasında Ömer Lütfi Barkan'ın *Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)* adlı makalesi (Barkan, 1966), Hüseyin Özdeğer'in *1463-1640 Yılları*

Bursa Şehri Tereke Defterleri adlı çalışması (Özdeğer, 1988), Said Öztürk'ün XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili adlı doktora tezi bulunmaktadır (Öztürk, 1993). Bu çalışmalar dışında terekeleri yeni bir bakış açısıyla değerlendiren Fatih Bozkurt'un *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)* (Bozkurt, 2010) ve Hülya Canbakal'ın *17. Yüzyılda Ayntap, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset* (Canbakal, 2009) adlı çalışmaları oldukça önemlidir. Tereke kayıtları gözden geçirilerek yapılan mikro araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalar arasında Ömer Demirel'in *1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı* (Demirel, 1990), Rifat Özdemir'in *Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)* (Özdemir, 1990), İbrahim Ethem Çakır'ın *16. Yüzyılda Ayıntap Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)* (Çakır, 2010), Ömer Düzbakar'ın *Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği* (Düzbakar, 2010), Fatih Bozkurt'un *Osmanlı Dönemi İstanbul Ailesi* (Bozkurt, 2015) ve Ümit Ekin'in *19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Çok Eşlilik Olgusu* (Ekin, 2017) gibi ailenin sosyo-ekonomik yapısını ön plana çıkaran makaleler yazılmıştır. Bu çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Ruşuk toplumunda ailenin sosyo-ekonomik yapısını incelediğimiz bu çalışmamızda R53 numaralı Rusçuk kadı sicili içerisinde yer alan 63 adet tereke kaydı kullanılmıştır. Bu kayıtların bulunduğu kadı siciline Sofya'daki Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nin yayınladığı dijital kaynaklardan ulaşılmıştır. Bu kütüphanede 1066-1295/1656-1879 tarih aralığını kapsayan toplam 42 adet Rusçuk kadı sicili yayınlanmıştır. Bunlardan 4 tanesi 17. yüzyıla, 11 tanesi 18. yüzyıla ve 27 tanesi 19. yüzyıla aittir.

İncelemiş olduğumuz R53 numaralı kadı sicilinin tarihi 1 Muharrem 1220-1 Nisan 1805 ve 20 Cemaziyelevvel 1225-23 Haziran 1810 yılları arasında 5 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Kadı sicili içerisinde H. 1220 yılına ait 9 tereke, H. 1221 yılına ait 1 tereke,

H. 1222 yılına ait 21 tereke, H. 1223 yılına ait 5 tereke, H. 1224 yılına ait 26 tereke ve 1225 hicri yılına ait 1 tereke kaydı saptanmıştır. Bu tereke kayıtlarının kadı sicili içerisinde tarih sıralamasına göre kaydedilmediği, tarihlerine bakılmaksızın dağınık bir şekilde kaydedildiği tespit edilmiştir.

2. Rusçuk Toplumunun Genel Tanıtımı

2.1. Kişiler, Unvanlar, Meslekler

1805-1810 yılları arasında Rusçuk'ta 63 tereke kaydı incelendiğinde kişilerin 54'ü erkek 9'u kadındır. Erkekler için 43'ü Müslüman 2'si gayrimüslim 7'si İbn Abdullah iken kadınlara ait terekelerden tamamı Müslümandır.

Tablo 1: Tereke Sahiplerinin Cinsiyet ve Dini Aidiyet Dağılımı

	Erkek	% oranı	Kadın	% oranı	Toplam	% oranı
Müslüman	46	73	11	17	57	90
Gayrimüslim	2	3			2	3
Mühtedi	3	5	1	2	4	6
Toplam	51	81	13	21	63	

Tereke kayıtlarında babasının adı Abdullah olanlar "İbn Abdullah" şeklinde kaydedilmiştir. Bu konu hakkında pek çok araştırmacı Abdullah ismi üzerinde durmuştur. Heath W. Lowry, 1486-1583 yılları arasında Trabzon'da baba adı Abdullah olanların %99'unun ihtida ettiğini saptamıştır (Lowry, 1981). Feridun Emecen, 16. yüzyılda Manisa'da baba adı Abdullah olanların çoğunluğunun şehzade ve hanedana hizmet eden, onlarla birlikte şehre gelip yerleşen değişik menşeli kişiler olduğunu tespit etmiştir (Emecen, 1989). Ömer Lütfi Barkan, 1545-1659 yılları arasında Edirne'de baba adı Abdullah olanların büyük bir kısmının kendi istekleriyle İslamı kabul eden Hristiyanlar, azat edilmiş mühtedi

köleler ya da devşirme yoluyla İslamlaşmış kimseler olduğunu belirtmiştir (Barkan, 1966). Ancak bu bilgilerden herkesin mühtedi olduğunu düşünmek yanlıştır. Çoğunluk kısmın haricinde baba adı Abdullah olanların Müslüman olduğu ve ihtida etmediği bilinmektedir. Kamil Çolak'ın 16.yüzyılda İstanbul'da ihtidalar hakkında yaptığı araştırmasında, kendi ve baba adı Abdullah olanların yanı sıra, Müslüman olanların da bu adı kullandığını bunun bir kural olmadığı saptamıştır (Çolak, 2000). Çolak, 17. yüzyılda Rusçuk toplumu hakkında yazdığı makalesinde de aynı tezi savunarak, baba adı Abdullah olanların mühtedi olabileceği gibi Müslüman kişiler arasında da bu ismin sık sık kullanıldığına dikkat çekmiştir (Çolak, 2017). İncelediğimiz tereke kayıtlarında baba adı Abdullah olan kişilerin 3'ü reaya sınıfına 4'ü askeri sınıfa mensuptur. Bu kişilerden reaya sınıfına mensup olanlar Müslüman kategorisine dahil edilmiştir. Askeri sınıfa dahil olanlar ise mühtedi kategorisine dahil edilmiştir.

Tereke kayıtlarında vefat eden kişilerin isimleriyle beraber hayatta iken icra ettikleri meslekler ve kişiyi tanımlayıcı ifadeler kaydedilmiştir. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk toplumu içerisinde sarıkçı, balıkçı, tüccar, sahaf, nalcacı, tornacı, arıcı, bölükbaşı, eskici, asker, sahaf, tüccar ve kapudan gibi meslek grupları bulunmaktadır. Bu meslekleri icra eden kişiler toplam tereke kayıtları içerisinde %20'lik bir orana sahiptir.

Kişiyi tanımlayıcı ifadeler, kazandığı unvanlarla beraber kişinin fiziksel eksikliklerinden dolayı verilen lakapları kapsamaktadır. Unvanlar ismin önünde ve sonunda olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. İsmi önüne gelen unvanlar arasında hacı, seyyid, hafız bulunmakta iken ismin sonuna gelen unvanlar arasında ağa, efendi ve beşe vardır. İncelediğimiz kayıtlarda en çok kullanılan unvanlar %32'lik oranla *ağa*, %27'lik oranla *hacı* ve %15'lik oranla *efendi*'dir. Osmanlı Devleti'nde ordu, saray memuru ve mensupları için kullanılmasının yanı sıra halkın ileri gelenlerine, esnaf, kethüda ve yiğit başlarına "Ağa" denilmekteydi (Sertoğlu, 1986).

Terekelerde 13 kişi ağa unvanını kullanmakla beraber bu kişilerden 4 tanesi balıkçılık, tornacılık, seyislik ve kethüdalık gibi meslek ve unvanlara sahiptir. Diğer bir unvan “el-Hac” olarak kaydedilen hacı unvanıdır. Bu unvanla hac vazifesini yerine getirenler kastedilmektedir (Pakalın, 1993). Bu durumda 11 kişinin hacca gittiği anlaşılmaktadır. Son olarak “Efendi” unvanı ise üst düzey memurların bazılarına verilen bir unvandır. Fakat eğitim görmüş saygı duyulan ve itibar sahipleri için de kullanıldığı görülmektedir (Köprülü, 2009). Efendi unvanlı kişilerin görevlerinden dolayı toplumu eğitmek, yönetmek aydınlatmak gibi birtakım sorumlulukları vardır (Ergenç, 1995). Kayıtlarda bu unvanı kullanan 6 kişi vardır.

Erkek terekelerinde yukarıda sayılan unvanlar dışında kişinin fiziksel eksikliklerinden dolayı verilen lakaplar da bulunmaktadır. Cami-i Cedid mahallesinde ikamet eden Ali Beşe'nin bacağına sakatlık olduğu için total lakabı verildiği, Hacı Musa mahallesinde ikamet eden Süleyman Ağa'nın ise kolunda veya elinde sakatlık olduğu için çolak lakabı verildiği düşünülmektedir.

Erkek tereke sahipleri içerisinde 12 kişinin unvanı olmadığı saptanmıştır. Kadınların tereke kayıtlarında ise 10 kişinin unvansız kaydedilmesine karşın 3 kişi hatun unvanı ile kaydedilmiştir. Unvanların bir kısmı tereke sahibinin fiziki özelliklerini yansıtırken bir kısmı onların mesleklerini öne çıkararak kişinin toplum içerisindeki statüsünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu bilgiler göz önünde bulundurularak Rusçuk'ta 19. yüzyıl başlarında toplumda reaya sınıfına mensup kişilerin oranı %54, askeri sınıfa mensup kişilerin oranı %46 olarak tespit edilmiştir.

2.2. Şahıs İsimleri

Toplumda kullanılan şahıs isimleri ve isim verme geleneği o toplumun inanç ve düşünce yapısını gösterdiği için oldukça önemlidir. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta bulunan 50 erkek

isminde en çok kullanılan erkek isimleri %16'lık oranla Mehmed ve Ali isimleridir. Daha sonra %8'lik oranla İsmail ve Mustafa isimleri, %6'lık oranla Süleyman ismi, %4'lük oran ile Abdullah, Ebubekir, Memiş isimleri ve %2'lik oranla Besim, Esad, Hüseyin, Abdalbaki, Salih, Hüseyin, Emir, Arif ve Hasan isimleri gelmektedir. 13 kadın ismi arasında ise en çok kullanılan kadın isimleri %23'lük bir oranla Hadice ve Fatma'dır. Bu isimleri %8'lik oranla Rukiye, Zeynep, Emine, Vahide, Aişe ve Afife takip etmektedir.

Kişilerin anne ve baba isimlerine bakıldığı zaman baba isimlerinde en çok kullanılan isimler %16'lık oranla Mehmed, Mustafa ve %14'lük oranla Ahmed'tir. Bu isimlerden sonra sırayla Ali, Ömer, Hüseyin, İbrahim, Osman, Abdul, Halil, Mahmud, Hakan ve İsmail isimleri kaydedilmiştir. Anne isimleri kayıtlarda az geçse de en çok tercih edilen isimler %38'lik oranla Aişe ve %25'lik oranla Fatma'dır. Diğer isimler ise Rukiye, Afife ve Havva'dır. Terekelerde geçen kız kardeş isimleri arasında sırasıyla Havva, Hadice, Akile, Fatma ve Ümmügülsüm isimleri kullanılırken erkek kardeş isimleri arasında Mehmed ve Ali isimleri tercih edilmektedir. Tereke sahiplerinin eşleri incelendiğinde erkek isimleri sırasıyla %29'lük oranla İbrahim, Mehmed, Ali, Halil ve Ahmed'tir. Kadın isimlerinde ise en çok kullanılan isim %22'lik oranla Fatma'dır. Daha sonra sırasıyla Hadice, Aişe, Zeynep, Rabia, Ümmügülsüm, Rukiye, Raziye, Havva, Halime, Esmâ, Emine ve Afife isimleri tespit edilmiştir.

Kişilerin erkek çocuklarına verdikleri isimler incelendiğinde %18'lik oranla Mehmed ismi en çok tercih edilen isimdir. Sonra sırasıyla Hüseyin, Ali, Mustafa, Süleyman, İsmail, Ali, Süleyman, Salih, Osman, Emin, Ebubekir, Mahmud, Halil, Ömer ve İbrahim isimleri gelmektedir. Kız çocuklarına verdikleri isimler arasında en çok kullanılan isim ise %20'lik oranla Fatma'dır. Kız çocuklarına verilen diğer isimler arasında Hadice, Aişe, Havva, Rukiye, Zeynep, Ümmügülsüm, Ümmügülistan, Arifiye, Emine, Hümeýra, Sülbiye, Safiye, Şerife, Cemile, Yasemin, Esmâ ve Vahide isimleri yer

almaktadır.

Osmanlı idaresindeki diğer bölgelerde de Rusçuk'taki şahıs isimlerine benzer isimler kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, 19. yüzyılda Şumnu'da en çok kullanılan erkek isimleri Mehmed, Ahmed, Mustafa ve İsmail'dir (Köksal, 234). 19. yüzyılın ikinci yarısında Payas'ta en çok kullanılan erkek isimleri sırasıyla Mehmed, Ali, Mustafa ve Ahmed'tir (Akyel, 2016). 19. yüzyılda Gebze'de erkek isimleri arasında en çok kullanılan isimler sırasıyla Mehmed, Mustafa ve Ahmed iken kadın isimlerinde en çok kullanılan isimler Aişe ve Fatma'dır (Güneş, 2018).

19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta şahıs isimlerini İslam dini şekillendirmiştir. Şahıslara verilen isimlerde en çok tercih edilenler genellikle Mehmed, İsmail, Mustafa ve Ahmed gibi Hz. Peygamber'e ait isimler, Hadice, Fatma ve Aişe gibi Hz. Peygamber'in ailesine ait isimler, Ali gibi dört halifeye ait isimlerin olduğu tespit edilmiştir. Rusçuk'ta aileler çocuklarına isim verirlerken aile büyüklerinin isimlerinin verildiği saptanmıştır. Bu duruma birkaç örnek verilebilir. Kapaniçe'de ikamet eden Kara Ahmed'in babasının adı Hüseyin'i kendi oğluna isim olarak koymuştur. Cami-i Cedid mahallesinde oturan Mehmiş Ağa babasının adı olan Mustafa'yı 3 oğlundan birine vermiştir. Faik mahallesinde ikamet eden Hacı Ahmed'in babasının ismi Ahmed'dir. Hacı Ahmed'in kız kardeşi oğluna babasının ismini koymuştur (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

Osmanlı idaresinde Rusçuk'ta şahıs isimleri incelendiği zaman, bu isimlerin günümüzde hala yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda şahıslara isim verilirken dikkat edilen hususların günümüzden çok farklı olmadığı İslam dininde saygı duyulan kişiler ve aile büyüklerinin isimlerinin tercih edildiği dikkat çekmektedir.

2.3. İkamet ve Vefat Yerleri

Tereke kayıtlarında kişinin ikamet ve vefat yerleri kayıt altına alınmıştır. Burada geçen yer isimleri tereke sahibinin toplumsal rolünü şekillendirdiği için bu konu üzerinde durmakta fayda vardır. Kayıtlarda incelediğimiz 63 kişinin ikamet ettikleri yerlerin büyük bir kısmını Rusçuk'taki mahalleler oluşturmaktadır. *“Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan bir ölçüde bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir.”* (Ergenç, 2013) İncelediğimiz tereke kayıtlarında geçen mahalle isimlerinin yüzdelik oranları şu şekildedir; ilk sırada %16'lık oranla Kara Mustafa ve Faik mahallesi vardır. Daha sonra %14'lük oranla Cami-i Cedid, %6'lık oranla Arık Ramazan, %4'lük oranla Çanak ve Mahmud Voyvoda, %2'lik oranla Cami-i Atik, Mesih Voyvoda, Kuyucu, Koçan, Kozanlık mahalleleri gelmektedir. Rusçuk çevresindeki yerlerde yaşayan kişilerin oranı %18 iken Anadolu'da ikamet eden kişilerin oranı %8'dir.

Tüm kişilerin vefat ettikleri yerler belirtilmemekle beraber bazı kişilerin vefat yerleri tespit edilmiştir. Bu yerler arasında Rusçuk ve Şumnu gibi şehirler, Faik mahallesi, Kara Koca mahallesi ve İbrahim mahallesi gibi mahalleler, Hacı İbrahim Osman Hanı ve Hacı İbrahim Ağa Hanı gibi hanlar, Hacı Ali Çiftliği, Mustafa Paşa Hanesi vardır.

Rusçuk'ta bazı kişilerin misafir olarak bulunduğu sırada vefat ettiği tespit edilmiştir. Bu kişilerden Bosna'da ikamet eden tüccar Molla Mehmed'in Hacı İbrahim hanında misafir olduğu bilinmektedir. Başka bir örnek ise Yergögünde ikamet eden Seyyid İbrahim'in Hacı İbrahim Osman hanında misafir olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişilerle birlikte Rusçuk'ta misafir olan 9 kişi saptanmıştır. Bazı kişilerin ise vefat sebepleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kişilerden Hacı Musa mahallesi sakinlerinden Çolak Süleyman Ağa ve Cami Cedid mahallesi sakinlerinden Seyisli Ahmed

Ağa'nın katledilerek vefat ettiği bilinmektedir (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

3. Ailenin Oluşumu ve Nikahın Sonuçları: Mehir

Osmanlı aile yapısının oluşmasında İslam dininin oldukça etkili olduğu bilinmektedir. İslam dini Türk topluluklarının geçmişten getirdiği değer ve alışkanlıkları büyük ölçüde korumuş ve bu ananelere uyum sağlayarak varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı aile yapısının şekillenmesinde din dışında töre-gelenekler, coğrafi koşullar, yerleşim yeri, toprak sistemi, yönetim biçimi gibi unsurların da önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir (Doğan, 2009).

Aile, bireyleri birbirine bağlayan ve toplumu oluşturan en küçük birim olmasının yanı sıra toplum içerisinde güçlü bir dayanışmanın oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Türk alimi Kınalızâde Ali Çelebi, Osmanlı ailesinden bahsederken insanın medeni bir varlık olduğu ve kendisini kötülüklerden koruması gerektiğine değinerek, mutluluğa giden yolda bir eve ve tek başına karşılayamadığı maddi ve manevi ihtiyaçları için bir yardımcıya gereksinim duyabileceğini ifade etmiştir (Çakır, 2012). Dolayısıyla Osmanlı ailesinin kuruluşu hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Osmanlı toplumunda geniş aile yapısı olmakla beraber çekirdek aile yapısının yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Aybey, 2016). Osmanlı toplumunda ailenin oluşabilmesi için en önemli şart akıl ve baliğ olan erkek ile kadın arasında sözlü veya yazılı icap ve kabul ile yapılan nikahtır (Kavuncu, 1999). Nikah öncesinde kadın ve erkek arasında nişan yapılmaktadır. Ancak nişanın hukuksal açıdan bağlayıcı bir yönü olmamakla beraber taraflar istediği takdirde nişanı bozabilmektedir (Aydın, 2018).

Nikah akdinin bir sonucu olarak koca, karısına "mehir" adı altında para veya mal ödemekle yükümlüdür (Aydın, 2003). Mehir

gibi eski Türk hukukunda başlık ve namzetlik akçesi de görülmektedir. Başlık, kızını evlendirecek babanın kızını yetiştirirken yaptığı harcamaların karşılığı olarak babaya ödenen paradır. Namzetlik akçası ise bir babanın küçük yaştaki kızını beşik kertmesiyle birine vermesi karşılığında alınan paradır (Ekin, 2009).

Mehir kadının bedeli olarak değil tarafların bir ömür boyu beraber yaşama isteğinin sembolik alametidir yani kocasının karısına verdiği bir nevi hediyedir (Karaman, 2014). Mehir verildiği zamana göre mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olarak iki kısma ayrılır. Mehr-i muaccel, evlenme sırasında kadına peşin olarak verilmesi kararlaştırılan mehirdir. Mehr-i müeccel ise boşanma veya vefat halinde terekenin taksiminden önce zevceye ödenen mehirdir (Ortaylı, 1992)

Kadın ve erkek arasında nikah akdinin sona ermesi fesih, tâlak ve vefat sonucunda olurdu. Fesih, evliliğin ilk zamanlarında veya evlilik sürecinde bir eksiklik veya sakatlık olması durumunda evliliğin sona ermesidir. Tâlak ise evliliğin taraflardan birinin isteği üzerine veya tarafların karşılıklı anlaşmalarıyla evliliğin bitirilmesidir (Aydın, 2018).

Osmanlı toplumunda ailenin teşekkülü için akıl ve baliğ olan erkek ile kadın arasında sözlü veya yazılı onay ve kabul sonucunda nikah yapılması gereklidir (Kavuncu, 1999). Erkek ile kadın arasında nikahın yapılabilmesi için önemli olan şart mehir'dir. Mehir, erkeğin karısına vermekle yükümlü olduğu para veya mal olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2013). 19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta 5 kadın terekesinin mal dökümlerinde mehr-i müeccel kaydına rastlanmıştır. Bu kayıtlarda geçen mehr-i müeccel miktarı 800-7.200 para arasında değişmektedir. Mehr-i müeccel miktarı en yüksek olan kişi Hadice'dir. Hadice'nin toplam mehr-i müeccel miktarına yüzdeler oranı %50'dir. Diğer kadın terekelerinin yüzdeler oranları sırasıyla %28, %17, %6 olarak tespit edilmiştir (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

İncelenen 50 erkek tereke sahibi içerisinde 32 kişinin karlılarına mehir borçları bulunmaktadır. Bu borçların miktarı 150-22.400 para arasında değişiklik göstermektedir. En yüksek mehiri %21 oranla karısı Zeynep'e borçlu olan Memiş ödemiştir. Memiş'in servet miktarı 113.337 para olmakla beraber kendisine ait evi ve dükkânı da vardır. En düşük mehir borcu ise 8.749 para servete sahip olan Hacı İsmail Ağa'ya aittir ve 150 pare mehir ödemiştir (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

Tablo 2: Erkek Tereke Sahiplerindeki Mehr-i Müeccel Miktarının Yüzdelerlik Dağılımı

Mehr-i Müeccel Miktarı	Kişi Sayısı	% oranı
22400	1	21
12000	2	12
4800	1	5
4275-3800	5	4
3200	2	3
2400-1600	11	2
1200-150	8	1

Mehir borcu olan 30 kişinin toplam mehir içerisindeki yüzdeler oranları aşağıdaki tabloda incelenmiştir. Fakat Hacı İsmail Efendi ve Feyyaz'ın mehir borçları 2 eşli oldukları için hariç tutulmuştur. Hacı İsmail Efendi Sivas'taki karısına 4.000 para, Rusçuk'taki karısına 8.000 para mehir vermiştir. Feyyaz'ın karısı Ayşe'ye 6.000 para diğer karısı Rabia'ya 10.000 para mehir vermiştir. Hacı İsmail Efendi'nin servet miktarı 4.282.200 para iken Feyyaz'ın servet miktarı 569.129 paradır (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225) .

3.1. Eş Sayısı

İslamiyet, bir erkeğin aralarında adaleti sağlayabilmesi şartıyla dört kadına kadar evlenmesine müsaade etmektedir (Kur'ân Yolu, 19 Şubat 2020, Nisâ Sûresi, 4/3). Ancak bu durum uygulamada

problemlere sebep olmasından dolayı prensip olarak tek kadınla evliliğin gerektiği de vurgulanmaktadır (Karaman, 2010). Osmanlı ailesinde ise çok eşlilik toplumda küçük bir kesimde karşılığını bulmuştur.

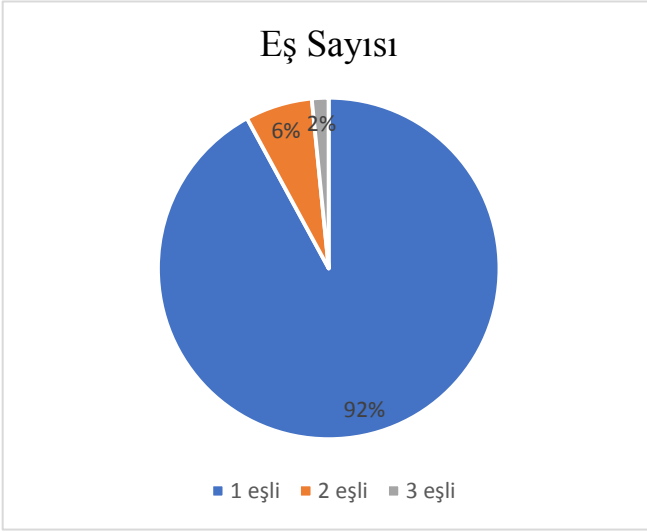
Tereke defterleri kaynak kullanılarak yapılan çalışmalarda klasik Osmanlı ailesinde çok eşlilik oranları %5-12 arasında tespit edilmektedir (Tabakoğlu, 1992). Çok eşlilik oranı 16. ve 17. yüzyıllarda Edirne’de %7 (Barkan, 1966), 15. ve 17. yüzyılda Bursa’da %5 (Özdeğer, 1988), 17. yüzyılda İstanbul’da %6.65 (Öztürk, 1993), 18. yüzyılda Sinop’ta 8.7 (Güler, 2002), 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’nun önemli merkezleri içerisinde yer alan Ankara, Kayseri, Konya, Sivas, Amasya, Adana, Ayıntab, Diyarbakır, Edirne, Manisa ve Trabzon şehirlerinde ise %10 (Demirel vd., 1992), 1810-1815 yılları arasında Kocaeli’de %0’dır (Ekin, 2017). Osmanlı idaresindeki Balkanlarda ise çok eşlilik oranlarının Anadolu’daki şehirlerden daha az olduğu görülmektedir. 1651-1678 yılları arasında Sofya şehrinde çok eşlilik oranı yaklaşık olarak %4 (Çakır, 2012), 1656-1742 yılları arasında Rusçuk’ta %4’tür (Bolat, 2019). 1698-1699 yılları arasında Vidin’de ailede çok eşli bir yapı ile karşılaşmamaktadır (Selçuk, 2012). Bu oranlardan da anlaşıldığı gibi Osmanlı aile kurumunda çok eşli aile yapıları görülse de bu kişiler toplum içerisinde oldukça küçük bir kesimi ifade etmektedir.

İncelenen tereke kayıtlarında 19. yüzyıl başlarında Rusçuk şehrinde bulunan 63 kişiden %71’i evli, %22’si bekar ve %6’sı duldur. Evli kişilerden 38’i kadın, 7’si erkek; bekar kişilerden 11’i erkek 3’ü kadın; dul kişilerden 1’i erkek 3’ü kadındır. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk’ta 63 kişi içerisinde 58 kişinin tek eşi olmasına rağmen 5 kişinin birden fazla eşi olduğu saptanmıştır. Bu kişilerden 4 kişinin 2 karısı varken 1 kişinin 3 karısı vardır. Rusçuk toplumunda 19. yüzyıl başlarında tek eşlilik oranı daha yüksek olmasına karşın %8’lik bir kesim çok eşlidir. Rusçuk toplumunda çok eşlilik oranı diğer bölgelerle karşılaştırıldığında yüzdelik

oranları arasında büyük bir farklılık olmadığı dikkat çekmektedir.

Çok eşli yapıya sahip olan ailelerin servet miktarları 38.175-4.282.200 para arasında değişiklik göstermektedir. Bu servet miktarları arasında en yüksek servete sahip olan kişi Hacı İsmail Efendi iken en düşük servete sahip olan kişi Mustafa'dır. Bu dönemde Rusçuk'ta kişi başına düşen servet miktarının 191,631 para olduğu dikkate alındığında çok eşlilik görülen kimseler arasında 3 kişinin servet miktarlarının bu miktarın üzerinde olduğu diğer 3 kişinin servet miktarlarının ise bu miktarın altında kaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ailelerin servetleri ile eş sayıları arasında herhangi bir genel kural bulunmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü çok eşli olan tereke sahiplerinin tamamının maddi durumunun çok iyi olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin, Mehmed'in terekesindeki malların toplamı 65.160 paradır. Bu mallar içerisinde Mehmed'in menkul malları az olmakla beraber gayrimenkul malları arasında sadece evi ve bahçesi vardır. 3 karısı olan Mehmed'in terekesindeki toplam malları dikkate alındığında maddi durumunun iyi olmadığı düşünülmektedir. Buna karşın Hacı İsmail Efendi'nin terekesindeki mallarının toplamı 4.282.200 paradır. Hacı İsmail Efendi'nin menkul malları arasında kumaş türlerinin bir hayli fazla olmasının yanı sıra gayrimenkul malları içerisinde evi ve dükkânı vardır. Tüccarlık yapan Hacı İsmail Efendi'nin bir karısının Sivas'ta diğer karısının Rusçuk'ta yaşadığı tespit edilmiştir. 2 karısı olan Hacı İsmail Efendi'nin toplam malları ve mesleği dikkate alındığında maddi durumunun oldukça iyi olduğu saptanmıştır (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

Grafik 1: Kişilerin Eş Sayısı Yüzdeler Dağılımı

Ruşçuk toplumu içerisinde çok eşli bir yapı olmasının bazı olası sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki ailenin çocuk sahibi olamamasının nedeni olarak genellikle kadının görülmesidir. Mesela Cami-i Cedid mahallesinde ikamet eden Salih'in 2 eşi olmasına rağmen hiç çocuk sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Aynı durum Arık Ramazan'da ikamet eden ve 2 eşi bulunan Feyyaz için de geçerlidir. Diğer bir sebep, ailenin kız çocuğu olmasına rağmen neslinin devamını sağlamak ve kırsal bölgelerde iş gücüne olan ihtiyaçtan dolayı erkek çocuk istemesidir. Bu duruma 2 eşe sahip olan Çolak Süleyman Ağa örnek olarak gösterilebilir. Çünkü sadece 2 tane kızı vardır. Öte yandan Hacı İsmail Efendi'nin Amasya'daki eşinden 2 kızı Rusçuk'taki eşinden de 1 kızı 1 oğlu olmak üzere toplamda 4 çocuğu olduğu bilinmektedir.

3.2. Çocuk Sayısı

19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta 37 kişinin çocuk sahibi olmasına karşın 26 kişinin hiç çocuk sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Toplamda 41 erkek çocuk içinde 20'si büyük ve 21'i küçük yaşta. Toplamda 39 kız çocuk içinde ise 16'sı büyük 23'ü

küçük yaştadır. Kayıtlarda çocukların yaşları hakkında bilgi verilmemesine karşın *kebir*, *kebire* ve *sagir*, *sagire* olarak kaydedilmişlerdir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda sadece küçük yaşta çocuğu olan tereke sahiplerinin genç yaşta vefat ettiği düşünülebilir (Bozkurt, 2011). 63 kişi içerisinde 15 kişinin genç yaşta vefat ettiği tahmin edilmektedir. Aynı zamanda bu 15 kişi içerisinde 9 kişinin mirasçısı arasında annesinin ve babasının yer alması bu tahmini güçlendirmektedir.

Osmanlı'da hane içerisindeki ortalama çocuk sayısı 2.31 olarak tespit edilmiştir (Çakır, 2012). Ortalama çocuk sayısı 16. ve 17. yüzyıllarda Edirne'de 2.20 (Barkan, 1966), 15. ve 17. yüzyılda Bursa'da 1.85 (Özdeğer, 1988), 17. yüzyılda İstanbul'da 1.2 (Öztürk, 1993), 17. yüzyılın sonlarında Rodosçuk'ta 2,03 (Ekin, 2013), 18. yüzyılda Sinop'ta %2.15 (Güler, 2002), 19.yüzyıl başlarında Kocaeli'de 2.45 (Ekin, 2016), 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun önemli merkezleri içerisinde yer alan Ankara, Kayseri, Konya, Sivas, Amasya, Adana, Ayıntab, Diyarbakır, Edirne, Manisa ve Trabzon şehirlerinde ise 2.89-1.54 (Demirel vd., 1992) arasında değişirken 1698-1699 yılları arasında Vidin'de 1.7 (Selçuk, 2012), 1671-1678 yılları arasında Sofya'da 1.3922 (Çakır, 2012), 1656-1742 yılları arasında Rusçuk'ta 2.77'dir (Bolat, 2019).

19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta aile nüfusu incelendiği zaman hane başına 2.16 çocuk düşmektedir. Rusçuk'ta hane başına düşen çocuk sayısı diğer bölgelere oranla daha az olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit hane halkının toplamda 4.16 kişi olduğunu açığa çıkarmaktadır. Fakat ailede ölen çocukların kayıtları terekelere yansımadiği için bu tespite şüpheli yaklaşmakta yarar vardır. Tablo 4'e bakıldığı zaman tam aileler içerisinde 1 çocuklu ailelerin oranı %41, 2 çocuklu ailelerin oranı %30, 3 çocuklu ailelerin oranı %14, 4, 5 ve 6 çocuklu ailelerin oranı %5'tir. Birden fazla eşi bulunan Salih ve Feyyaz haricinde diğer kişilerin çocuk sahibi oldukları tespit edilmiştir.

İncelenen kayıtlarda en fazla çocuk sayısı 6'dır. Kişiler arasında tek eşi bulunan Hacı Ahmed Ağa'nın ve Hacı İsmail'in çocuk sayıları 6 olarak tespit edilmiştir. Hacı Ahmed Ağa'nın 3 büyük oğlu ve 3 büyük kızı vardır. Hacı İsmail'in ise 2 büyük kızı, 1 küçük kızı ve 3 küçük oğlu bulunmaktadır. Hacı Ahmed Ağa'nın servet miktarı 1.028.103 para iken Hacı İsmail'in servet miktarı 27.236 paradır. Bundan dolayı servet miktarı ile çocuk sayısı arasında tıpkı eş sayısında olduğu gibi bir paralellik bulunmadığı dikkat çekmektedir (Ruşçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

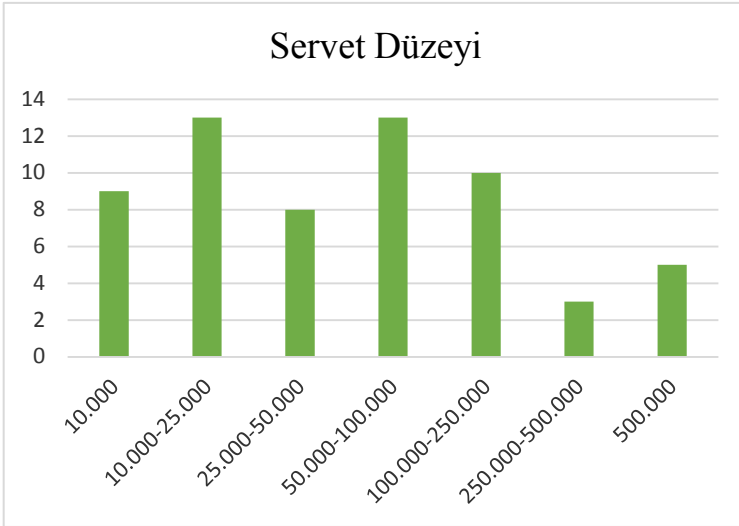
Tablo 3: Kişilerin Çocuk Sayısına Göre Yüzdeler Dağılımı

Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı	% oranı
1	15	41
2	10	30
3	5	14
4	2	5
5	2	5
6	2	5

3.3. Servet Düzeyi

Tereke kayıtlarından edindiğimiz bilgilere göre kişilerin toplam servet düzeyi 11.881.138 paradır. Kişi başına düşen servet miktarı ise 191,631 paradır. İncelediğimiz kayıtlarda servet düzeyi 500.000 paranın üzerinde olan 5 kişi, 250.000-500.000 arasında olan 3 kişi, 100.000-250.000 arasında olan 10 kişi, 50.000-100.000 arasında olan 13 kişi, 25.000-50.000 arasında olan 8 kişi, 10.000-25.000 arasında olan 13 kişi, 10.000 altında olan 9 kişi vardır. Bu sayısal veriler dikkate alınarak 11 kişinin servetinin ortalamasının çok üzerinde olduğu tespit edilmektedir. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk şehrinde toplum içerisindeki servet miktarları arasındaki fark fazladır.

Grafik 2: Kişilerin Servet Dağılımı

Servet düzeyi en yüksek olan kişi 4.282.200 para servete sahip olan Hacı İsmail Efendi'dir. Hacı İsmail Efendi'nin ev eşyaları, kıyafetler, takılar, bez parçaları, silahlar, kitap, dükkân, ev gibi kayıtların yer aldığı mal dökümü oldukça zengindir. Aynı zamanda Hacı İsmail Efendi'nin biri Amasya'da diğeri Rusçuk'ta iki karısı olduğunu da belirtmek gerekir. Bu eşlerinden 2 büyük kızı 1 büyük oğlu olmuştur. Servet düzeyi en düşük kişi ise 5420 para serveti olan Süleyman Efendi'dir. Süleyman Efendi'nin ailesi sadece karısından ibaret olmakla beraber mal dökümünde birkaç ev eşyası, alet ve edevatlar, kitap ve bağ bulunmaktadır (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

3.4. Diğer Aile Fertleri

Tereke kayıtlarında mirasta hakkı olan diğer aile fertleri de kaydedilmektedir. Bu kişiler arasında anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, kız kardeşin çocukları, erkek kardeşin çocukları ve hala sayılabilmektedir. Miras paylaşımında geçen aile fertleri içerisinde en yüksek %32'lik oran ile kız kardeşin çocuklarıdır. Daha sonra

%20'lik oran ile kız kardeş, %17'lik oran ile anne, %12'lik oran ile baba, %10'luk oran ile erkek kardeş, %7'lik oran ile erkek kardeşin çocukları ve %2'lik oran ile hala kaydı tespit edilmiştir.

Kişinin ailesinden kimsenin olmadığı durumlarda mirasın tamamı beytülmale aktarılmaktaydı. Eğer kişinin sadece karısı varsa bu durumda da mirasın bir kısmının beytülmale ayrıldığı görülmektedir. İncelenen terekelerde toplamda 10 kişinin mirasında beytülmalin hak sahibi olduğu ve bunlar içerisinde 7 kişinin ailesinde hiç kimsenin olmadığı, 3 kişinin ise sadece karısı olduğu anlaşılmaktadır.

4. Sonuç

Tereke kayıtları, Osmanlı aile yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu çalışmada 63 adet tereke kaydı incelenerek 19. yüzyıl başlarında Rusçuk ailesi hakkında genelini bir portre çizmeye çalışılmıştır. 1805-1810 yılları arasında Rusçuk toplumunda ailenin nüfus yapısı, ailede kullanılan şahıs isimleri, ailelerdeki çok eşlilik oranı, ailenin çocuk sayısı ve servet düzeyi Osmanlı idaresindeki diğer bölgelerle karşılaştırılarak sonuçlar elde edilmiştir.

İncelediğimiz kayıtların geneli Müslüman erkek nüfus oluştursa da gayrimüslim kayıtlarına rastlanmıştır. Aynı zamanda kadın tereke kayıtları da vardır. Dikkat çeken diğer bir unsur tereke sahibinin baba adının İbn Abdullah olarak kaydedilmesidir. Bulgularımızda reaya sınıfından olanlar Müslüman, askeri sınıfa dahil olanlar mühtedi kabul edilmiştir.

Rusçuk toplumunda çeşitli meslek grupları tespit edilmiştir. Aynı zamanda tereke sahibinin isminden önce kişiyi tanımlayıcı ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında kişinin hacı, seyyid, hafız gibi kazandığı unvanlarla birlikte çolak, topal gibi kişinin fiziksel yoksunluklarından dolayı verilen lakaplar mevcuttur. Ancak her tereke sahibinin isminden önce bu ifadeler

yer almamaktadır.

Tereke sahiplerinin tamamının vefat yeri olarak Rusçuk kazasında yer alan mahalleler kaydedilmiştir. Fakat ikamet yerleri için aynı durum söz konusu değildir. Çünkü Rusçuk şehrinde ikamet eden kişilerin yanı sıra Anadolu vilayetinde ikamet eden kişilerin de varlığı bilinmektedir. Bu kişilerin mesleklerinden dolayı veya çeşitli sebeplerle Rusçuk'a gelmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Osmanlı toplumunda erkek ve kadın şahıslara verilen isimler genellikle İslam dinindeki saygın kişiler ve aile büyükleri dikkate değil diğer Osmanlı şehirlerinde de rastlanılmaktadır.

Osmanlı toplumunda çok eşli aile yapıları yaygın değildir. Ancak Osmanlı idaresi altında pek çok bölgede az bir oranda olsa çok eşli aileler tespit edilmiştir. Rusçuk ailesine bakıldığı zaman genel profili tek eşli aileler oluştursa da çok eşli aile yapıları da varlığını sürdürmektedir. Bu kişilerin çocuk sahibi olmak ve erkek çocuk sahibi olmak için birden fazla eşi olduğu düşünülse de çocuğu olmasına rağmen ikinci eş alan bazı tereke sahipleri saptanmıştır. Aynı zamanda çok eşli aile yapılarının her zaman maddi durumlarının iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda kişinin servet düzeyi ile birden fazla eşe sahip olması arasında her zaman anlamlı bir bağ kurulamadığı ortadadır.

Osmanlı ailesinde çocuk sayıları bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Rusçuk ailesinde diğer bölgelerdeki oranlara benzer bir oranla karşılaşılmıştır. Fakat hane başına düşen çocuk sayısı için aynı durum söylenemez. Rusçuk'ta hane başına düşen çocuk sayısı diğer bölgelerle karşılaştırıldığında daha azdır.

Rusçuk toplumunun yaklaşık olarak 2/3'ü kişi başına düşen servet düzeyinin altında kalırken sadece 1/3'ü bu miktarın üzerindedir. Bu tespit ile toplumun gelir düzeyi hakkında fikir sahibi olunmasına karşın incelenen belgede tereke sahibinin

mallarının tamamının kayıtlı olup olmadığı bilinmediği için net bir sonuç üzerinde değerlendirme yapılamamaktadır.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmed. *Şer'îye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*. 1 Cilt, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.
- Akyel, Salih. "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Payas Sancağında Kullanılan Şahıs İsimleri". *Akademik Bakış Dergisi* 56 (2016), 305-315.
- Aybey, Salih. "Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunun Aile Kurumuna Bakışı ve Aile Yapısındaki Değişimin Değerlendirilmesi". *Tarih Okulu Dergisi* 27 (2016), 203-217.
- Aydın, M. Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Baskı, 2018.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Mehr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)". *Belgeler* 3/5-6 (1966), 1- 479.
- Bolat, Gülay. *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bozkurt, Fatih. "Osmanlı Dönemi İstanbul Ailesi". *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 4/ 4 (2015), 50-61.
- Bozkurt, Fatih. "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/ 22 (2013), 193-229.

- Bozkurt, Fatih. "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 54/ 2011-2 (2012), 91-120.
- Bozkurt, Fatih. *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Canbakal, Hülya. *17. Yüzyılda Ayntâb, Osmanlı Kentine Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Çakır, İbrahim Ethem. "16. Yüzyılda Aynbtab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/ 1 (2010), 1-17.
- Çakır, İbrahim Ethem. "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği". *OTAM* 31 (2012), 41-60.
- Çolak, Kamil. "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusçuk'ta Köle ve Cariyelerin İhtidâları". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/ 2, (2017), 379-389.
- Çolak, Kamil. *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtidâ Hareketleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Demirel, Ömer vd.. "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları 1 (1992), 97-161.
- Demirel, Ömer. "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı". *Bellekten* 14/211 (1990), 945-961.
- Doğan, İsmail. *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.

- Düzbakar, Ömer. “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 23 (2008), 85-100.
- Ekin, Ümit. “17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuklu Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları”. *Türk Tarihinde Balkanlar*. Ed. Zeynep İskefiyeli vd.. 1/567-580. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Ekin, Ümit. “19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Çok Eşlilik Olgusu”. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*. ed. Haluk Selvi vd.. 2/919-926. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.
- Ekin, Ümit. “19.yüzyıl Ortalarında Kocaeli Sancağı'nda Yaşayan Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*. Ed. Haluk Selvi vd.. 2/1165-1175. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yayınları, 2016.
- Ekin, Ümit. “Rodosçuk Örneğinde XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mehr”. *Hidayet Yavuz Nuh Oğlu Armağanı*. Haz. İshak Keskin vd..197-207. İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 2009.
- Emecen, Feridun. *XI.Asırda Manisa Kazası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Tarihi Yazıları (Şehir, Toplum, Devlet)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Güler, İbrahim. "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği". *Türkler* 14/28-40. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Güneş, Mehmet. XIX. Yüzyıl Başlarında Gebze (Gekbüze)'de Aile'nin Nicel ve Nitel Özellikleri (Tereke Kayıtlarına Göre). *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV*. ed. Haluk Selvi vd.. 1/501-535. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2018.

İnalcık, Halil, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarih Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4, (1942), 51-75.

Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1 Cilt, İstanbul: İz yayıncılık, 2014.

Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Basım, 2010.

Kavuncu, Muallâ, "Osmanlılarda Aile ve Kadın", *Dini Araştırmalar* 2/ 4 (1999), 143-168.

Köksal, Osman, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Bir Osmanlı Kasabasındaki Şahıs Adı Profili", *Bilig* 65 (2013), 231-246.

Köprülü, Orhan Fuat. "Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Kur'ân Yolu. Erişim 19 Şubat 2020. Nisâ Sûresi, 4/3.
<https://kuran.diyanet.gov.tr>

Lowry, Heat W.. *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi*. Çev. Demet ve Heat W. Lowry. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.

Gülây BOLAT

Ortaylı, İlber. "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2/* 456-467. Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2. Basım, 2001.

Özcan, Tahsin. "Muhallefât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/406-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 yılları Bursa Şehir Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988.

Özdemir, Rıfat, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *Belleten* 14/211 (1990), 993-1052.

Öztürk, Sait. *XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki. "Elhac". *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 1/518. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

Ruşçuk Şer'îye Sicil Defteri (1220-1225), Cyril and Methodius National Library of Sofia, Oriental Department, No. 53, vr. 150a-1.

Selçuk, Hava, "Vidin'de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre (1698-1699)", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/14 (2012), 27-46.

Sertoğlu, Mithat. "Ağa". *Osmanlı Tarih Lügatı*. 7. İstanbul: Enderun yayınları, 1986.

Tabakoğlu, Ahmet. "Osmanlı Toplumunda Aile". *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1/92-96*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

DİASPORA-ÜZERİNE-UZMAN(LIK), POLİTİKA ÇALIŞMALARI İÇİN NEYİ İMA EDİYOR?*

Elif MADAKBAŞ GÜLENER**

Öz

“Diaspora uzman(lığı)”, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşlar tarafından tıbbi, teknik ve yönetsel bilimler gibi çeşitli alanlarda uzman ve bir diaspora grubuna ait kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Fakat bu kavramın bir de uzmanlık alanını diaspora konusu üzerine kazanmış kişileri anlatması söz konusudur. Bu çalışmada ilk durumu anlatmak için “diaspora-içinden-uzmanlık”, ikinci durum içinse “diaspora-üzerine-uzmanlık” kullanılmıştır. Diaspora-üzerine uzmanlık; diasporaların anavatanla, misafir ülkeyle ve diğer ülkelerdeki diaspora gruplarıyla ilişkilerini kapsayan bir ağın yönetimine; bir tür dünya politikasına yönelik uzmanlık bilgisidir. Bu çalışmanın amacı, günümüzde diaspora üzerine uzmanlıktan beklenen bilgi, deneyim ve yetenek birikiminin siyaset kavramını ve disiplinini nasıl dönüştürdüğünü anlamaktır. Bu doğrultuda öncelikle kavramların anlamlarına (diaspora ve uzmanlık) ve diaspora-içinden-uzmanlığa değinilmiş; sonrasında diaspora-üzerine-uzmanlığın izleri üniversitelerde kurulan program, enstitü, merkez vb. oluşumlar üzerinden akademi alanında ve “diaspora uzman(lığı)” başlıklı iş ilanları üzerinden piyasada/uygulamada aranmıştır. Sonuç bölümünde diaspora-üzerine-uzmanlık konusundaki gelişmelerin siyaset çalışmaları akademisyenleri ve mezunları için neleri ima ettiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, diaspora uzmanı, siyaset çalışmaları, diaspora çalışmaları, dünya politikası.

---

*Bu çalışma, 28 Ekim 2018 tarihinde Paris’te düzenlenen BİSET18’de (*International Congress of Bilingualism Studies and European Turks*) sunulan “Uzman-Uzman Olmayan İlişkileri Bağlamında ‘Diaspora Uzmanı Kimdir?’ Sorusunu Tartışmak” başlıklı çalışmanın genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

**Dr. Öğretim Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Mail: emadakbas@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7353-5653

What Does Expert(ise) On Diaspora Imply for Political Studies?

Abstract

“Diaspora expert(ise) is used by non-governmental and international organizations to identify individuals who are experts in various fields such as medical, technical and administrative sciences, and, at the same time, who belong to a diaspora group. However, diaspora expertise also indicates us to an expertise gained in the area of diaspora itself. In this study, to make it more understandable, the former is reformulated as “expertise-in-diaspora” while the later is identified as “expertise-on-diaspora”. The purpose of this study is to understand how the knowledge, experience and skills expected from expertise-on-diaspora transforms the concept and discipline of politics. In this line, first of all, meanings of the concepts (diaspora and expertise) and expertise-in-diaspora are taken into consideration; then, signs of expertise-on-diaspora are traced in the realm of field through programs, institutes, centers etc. in universities and in the realm of market/practice through job advertisements titled as “diaspora expert(ise)”. In conclusion, implications of developments on expertise-on-diaspora for scholars and students of political studies are taken under discussion.

Keywords: Diaspora, diaspora expert, political studies, diaspora studies, world politics.

1. Giriş

Diasporanın politika ile ilişkisi hem anavatanla hem de misafir ülkeyle kurduğu ilişkiler üzerinden şekillenir. Anavatanla, yaşanılan ülkeyle ve diğer ülkelerdeki diaspora gruplarıyla kurulan ilişkiler; tüm dünyayı saran bir ilişkiler ağını gündeme getirir (Bottomley, 1998; Meyer, 2011). Böylece diasporanın kendisi, politikanın konusu haline gelir. Bu kapsamda diasporalar, lobicilik faaliyetlerinde bulunur ve devletlerle ilişki kurarlar; aynı zamanda devletler seviyesini aşarak ulusüstü alana çıkarlar (Laguerre, 2006). Bir başka deyişle diasporalar, “dünya politikasındaki devlet dışı aktörler[dir]”

(Koinova, 2010, 149)¹. Bu aktörler, özellikle ulus-üstü alanda toplumsal hareketlere yön verirken vatandaşlık² kavramının sorgulanmasına yol açarak çok yönlü kimliklere doğru evrilirler (Brown, 2013). Kendi içlerinde ise din, etnisite, dil, cinsiyet vb. nedenlerle birbirlerinden farklılaşırlar. Bu da yine iktidar asimetrilerini gündeme getirir (Brah, 2005). Kimlik meseleleri yanında hem içeride hem dışarıdaki ayrılıklar “çatışma ve barış” süreçleriyle iç içe olurken, diasporalar birbirleriyle teknolojinin verdiği imkanlarla bağlantı kurarak ulusüstü alana politik meseleleri taşırlar (Lyons & Mandaville, 2012). Kısaca diasporalar, hem ulus-devletle ilişkili hem de onun ötesine geçebilen fakat her durumda bir kimlik etrafında şekillenen; bunu gerçekleştirirken de kendi iç çatışmalarını doğuran gruplar olmaları nedeniyle politiktirler.

Uzmanlık kavramı da diaspora kavramı gibi oldukça politik bir kavramdır. Her şeyden önce belli bir alanda bilgi sahibi olmak ve bu sahiplikten ötürü bir güce sahip bulunmak, iktidar pratikleri ile iç içe bir durumdur. Bilgiye sahip olmak iktidara sahip olmak anlamına geldiği gibi iktidara sahip olmak da bilgiye erişimi kolaylaştırıcı bir unsurdur. Bu da meşruiyet kavramı ile yakından ilişkilidir (Turner, 2013). Kimi zaman teknik süreçlere dair bilgileri nedeniyle devlet bürokrasisindeki uzmanların mı yoksa demokratik³ seçimlerle başa gelen siyasilerden mi siyasa (kamu politikası)⁴ alanında verilen kararlara etki edeceği tartışması bu noktada oldukça önemli rol oynar (Fischer, 1990; 2000; 2009). Fakat uzmanlığın yalnızca ulus-devlet bürokrasisi ile sınırlı olduğunu söylemek yeterli olmaz.

---

¹Esman bu durumu dünya politikası olarak değil, “diaspora ve uluslararası ilişkiler” olarak ele almaktadır, bkz. Esman, (2009). Uluslararası ilişkiler temelli diğer bazı çalışmalar için bkz. Shain, (2010); Ragazzi, (2017); Varadarajan, (2010).

²Bu konu özelinde bir tartışma için bkz. Sutherland ve Barabantseva, (2012).

³Uzmanlık ve demokrasi arasında var sayılan çatışma her şeyden önce bilgi ve demokrasi ilişkisine dayanır, bkz. Stehr, (2008). Fakat bu ilişkinin günümüz için daha karmaşık bir hal aldığı söylemek mümkündür. Günümüzde siyasa, demokrasi ve uzmanlık üçgenine dair tartışmalar için bkz. Brooks vd., (2012).

⁴Kamu politikası süreçleri ile uzmanlık arasındaki ilişki üzerine daha detaylı bir bilgi için bkz. Damon & Lewis, (2015).

Günümüzde *think tank*ler (Rich, 2005) ve sivil toplum örgütleri de uzmanlarla çalışarak politik karar verme süreçlerine dahil olurlar (Hilton vd., 2013; Turner, 2003). Aynı zamanda bu örgütler, ulus ve ulus ötesi alanlarda faaliyet göstererek uzmanlığı farklı katmanlara çekebilirler (Littoz-Monnet, 2017). Belli bir alanda bilgiye sahiplik olarak uzmanlık, diasporaya benzer şekilde hem ulus-devletler hem de onu aşan düzlemler için söz konusudur. Peki diaspora ile uzmanlığın birlikteliği ya da daha net bir ifadeyle diasporaya ilişkin bir uzmanlık ne anlama gelmektedir?

Diaspora ve uzman(lık) kavramlarının birlikteliğinin literatürde en bilinen karşılığı herhangi bir diaspora topluluğunun üyesi olup aynı zamanda herhangi bir konuda uzman olmaktır. Bu mesele “bilgi ekonomisi⁵” altında işlenmektedir ve bu çalışmada bu durumdan “diaspora-içinden-uzmanlık” olarak bahsedilecektir. Üzerinde neredeyse hiç durulmayan “diaspora-üzerine-uzmanlık” ise bu çalışmanın ana konusudur. Dolayısıyla diaspora-üzerine-uzmanlığı anlayabilmek için önce diaspora-içinden-uzmanlığa değinilecektir. Diaspora-içinden-uzmanlıktan farklı olarak diaspora-üzerine-uzmanlık yeni bir uzmanlık dalı olarak ortaya çıktığından, üniversitelerde kurulan merkezler ve açılan bölümler üzerinden ve iş ilanlarında diaspora-üzerine-uzmanlık anlamında diaspora uzmanlarından beklenen nitelikler aracılığıyla anlaşılmaya çalışılacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve: Diaspora ve Uzman(lık)

2.1. Diaspora

Diaspora sözcüğü belli bir kökten, topluluktan ve yerden gelen insanların dünyanın farklı bölgelerine dağılması durumunu anlatır. Antik Yunan’daki “dia” ve “speiro” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle

---

⁵Bilgi ekonomisi ve diaspora özelinde kavramsal bir tartışma için bkznz. Filipovic vd., (2012). Örnek olaylar için bkznz. Sharabati-Shahin & Thiruchelvan, (2013); Yang & Welch, (2010).

oluşmuştur ve en basit şekliyle “dağılmak” anlamına gelir. Fakat kavram, ilk kez İsrail dışına dağılan Yahudiler için kullanılmıştır; dolayısıyla temelinde dini motivasyonu vardır. Başlarda siyahilerin Afrika kıtasından kopartılıp Batı’ya getirilmesini ve Avrupa’daki soykırım sonrası Yahudilerin Avrupa’dan ayrılmasını işaret edecek şekilde, sonraları ise pek çok topluluğun yerleşim yerlerinden edilmesini anlatmak için kullanılmıştır. İçeriği de bu şekilde çeşitlenmiştir. İçerik çeşitlenirken bir taraftan da genel bir anlama kavuşmaya başlamış; “anavatandan ayrılma” durumunu anlatır hale gelmiştir (URL-1). Kavramın tüm kopma/dağılma/yayılmaları anlatır duruma gelmesi sonucunda kavram üç unsuru işaret eder olmuştur. Bunlardan ilki diaspora sözcüğünün kişiler için kullanımını ki “anavatandan kopmaları” anlatır. İkincisi, sözcüğün bir eylem için kullanımını ki “anavatandan ayrılma eylemine” işaret eder. Son olarak ise kopan kişilerin kopuş eylemi sonucu yerleştikleri yerleri ima eder ki bu da kavramın “yer” boyutunu meydana getirir (URL-2). Anavatandan kopuş ya da dağılma göç kavramını da akla getirmektedir. Bu durumda göç kavramından farkına değinmek gerekmektedir.

Diasporanın göçten farkı üzerine öncelikle şu söylenebilir: “Her göç, diasporaya yol açmaz”. Kısaca diaspora söz konusu olduğunda yer değiştirme sonucu ortak kimlik ya da bilinç düzeyinde bir grup insan bir başka coğrafya ve kültür içine konumlanmış, o coğrafyada kendisine yabancı olan kültürlerle birlikte yaşama ya da onların arasında var olma çabasıdadır. Çünkü diasporadan söz edilebilmesi için göç edenlerin kendi iradeleri ile ortak bir noktada birleşmeleri gerekir (Esmen, 2009, 14-15). Bu düşünce, göçün “süreçler” ve “sonuçlar” açısından ele alınması farkında görülebilir. “Süreci” ele alanlar, “hareket etmenin/yer değiştirmenin” dinamiklerine odaklanırlar. İnsanların neden göç ettiklerini, göç etme eylemi esnasında neler yaşadıklarını sorar. Sonuçlara odaklananlar ise “entegrasyon, asimilasyon, ayrışma, dışlama” gibi konulara daha çok eğilir. Diaspora, her iki arasındaki geçişleri anlamak için de elverişli

bir kavram olarak düşünülebilir (Van Hear, 2010, 34). Çünkü göç, çoğu zaman “tek yönlü” bir hareket ediş ve bir yere yerleşme eylemi olarak görülür. Fakat diaspora, gelinen yerle devam eden ilişkileri de içerir (Kalra vd., 2005, 14). Bir başka deyişle diaspora toplulukları, geldikleri ve yaşadıkları kültürün kesişiminde bir yerlerde durmak isterler (Safran, 2005, 11). Bu da kimlik politikalarını gündeme getirir. Böylece iki kültürü bir arada tutmaya çalışan bir kimlik kimi kültürler içinde daha az kimi kültürler içinde ise daha çok diaspora şeklini alabilir. Diaspora topluluklarının kendi kimliklerinin ne kadar kabul gördüğü ya da görmediği; içinde yer aldıkları iktidar ilişkileri ile ilgilidir (Safran, 2005, 12) çünkü her diaspora deneyimi birbirinden farklı oluşumları işaret eder (Brah, 2005, 179-180). Özetle, diasporaların çoğulcu kimliklerle ilgili ve bir süreç içinde sürekli değişen fakat bu esnada ayaklarının her biri farklı yerlere basan (anavatan ve misafir ülke) ve anavatanla bağlarını koparmamış çok boyutlu topluluklar olduğunu söylemek mümkündür (Werbner, 2010). Yukarıda da belirtildiği üzere etnik ya da dini açıdan farklı bir grubu azınlık ya da sadece farklı bir grup olarak görmekten ziyade onu diaspora yapan, bir başka ülkeyle bağları olduğu vurgusudur. Böylece bir diğer vurgu da kimliklerini korumada ısrarcı olmalarınadır.

2.2. Uzman(lık)

Uzmanlık sözcüğüne baktığımızda en basit şekliyle “bir şeyi iyi – diğerlerinden daha iyi yapma kapasitesi” olarak tanımlandığını görürüz (Stevenson, 2003, 4). Bu noktada uzmanlar, belli bir alana ait “en üst derecede meşru bilgi iddiası bulunan bireyler[dir]” (Furusten & Werr, 2016, 1). Özellikle belli bir meslek grubu bünyesinde uzman bu kişilerin ortak bir “anlam” dünyasında buldukları, sorunlarla karşılaştıklarında ne yapılması gerektiğine dair kurallara tabi oldukları ve “deneyim” kazandıkça uzmanlıklarını pekiştirdiklerine inanılır (Stevenson, 2003, 5). Böylece uzmanlar hem bilgiye hem ahlaka uygun davranarak, bilgisini bir meslek dahilinde kullanarak ve aynı alandaki diğer uzmanların oluşturduğu topluluklara üyelik

aracılığıyla “profesyonellik” kazanırlar (Furusten & Werr, 2017, 2). Somutlaştırmak için şöyle diyebiliriz:

“Her zaman doktorlar ve diplomatlar, avukatlar ve mühendisler, ve alanlarında spesifik şekilde çalışan uzmanlar olacak. Gündelik temelde, dünya onlar olmadan işleyemez. Eğer kemiğimizi kırarsak ya da tutuklanırsak, doktoru ve avukatı ararız. Seyahat edeceğimiz zaman pilotun uçağın nasıl çalıştığını bildiğini verili kabul ederiz. Deniz aşırı yerlerde sorunlarla karşılaşırsak, ne yapılacağını bildiğini var saydığımız elçilik çalışanlarına ulaşıyoruz (Nichols, 2017, 4)”

Gündelik hayatımızın vazgeçilmezi olan uzmanların kapsamı daraltılmış bir konuya hakim olmaları, gelişmeler içinde eğilimleri görebilmeleri, sorunlara hızlı ve olabildiğince eksiksiz cevap vermeleri, gördükleri ve öğrendiklerine ilişkin iyi bir hafızaya sahip olmaları, bir sorunu derinlemesine anlayabilmeleri, tüm bunları yaparken kendilerini ve bilgilerini gözden geçirebilmeleri gibi özellikleri/yetenekleri/becerileri bulunur (Glaser & Chi, 1988, xvii-xx). Dolayısıyla uzmanlığın, “algı, hafıza, problem çözme, karar verme, içgörü, yaratıcılık, yetenek, bireysel farklılıklar, öğrenme, eğitim, yaş, toplum” gibi kavramlarla yakından ilişkili bir başka kavram olduğu söylenebilir (Gobet, 2016). Görüldüğü üzere uzmanlık, belirli bir alanda yalnızca bilgi ya da bilgi birikimine sahip olmakla ilgili değildir. Uzmanlık bunlardan ötesini de içinde barındırmaktadır.

Uzmanlığın hayata geçirilişi konusunda üç farklı unsurun etkisinden bahsedilebilir. Bunlardan ilki “piyasadır”. Uzmanlığı talep edenler ile bunu sağlayanlar arasındaki ilişkiler esastır. İkincisi “alandır”. Bir soruya aranan cevapların “meşru” bir zemin kazanması ve “yapıya” kavuşması, alanı oluşturur. Üçüncüsü ise “örgüttür”. Burada ise bir konuda uzman kişilerin belli bir sistem ve kurallar içinde bir araya gelişi söz konusudur (Furusten & Werr, 2017, 15-16). Uzmanlığın konusu diaspora olduğunda bu unsurlar nasıl şekillenebilir? Ya da soruyu tam tersi sormak mümkündür:

Diasporanın konusu “uzmanlık” olduğunda ne olacaktır?

3. Diaspora ve Uzmanlık Kavramlarının Birlikteliği: Diaspora Uzman(lığı)

3.1. Diaspora-İçinden Uzmanlık Anlamında Diaspora Uzmanlığı

Diaspora ve uzmanlık sözcüklerinin birlikteliği akla ilk olarak “diaspora uzmanlığı” konusunu getirecektir. “Diaspora uzmanı (*diaspora expert*)” sözcüğünün son yıllarda özellikle uluslararası örgütlerin ya da devlet yetkililerinin dilinde kazandığı bir anlam vardır. Örneğin Almanya Federal İstihdam Birimi ve GIZ (*Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit-Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu*) ile ortak çalışan Uluslararası Göç Merkezi (*CIM-Center for International Migration*), diaspora uzmanını şöyle tanımlar:

“Diaspora uzmanı, uzmanlıklarını gönüllü olarak iyi yönde kullanarak köken ülkelerini desteklemek isteyen göçmen arka planına sahip nitelikli ve yetenekli kişilerdir. Diaspora uzmanı olarak yerel örgütleri içeren kalkınma projelerinde kısa süreli anlaşmalar aracılığıyla bilginizi ve becerilerinizi aktaracaksınız. Bu, kişisel doyum hissine ulaşırken köken ülkenizin kalkınmasına destek vermek için harika bir yoldur (URL-3)”

CIM tam da bu noktada Almanya’da doğup büyüyen ve eğitimini yine Almanya’da alan hemşire Surafel Mengistu’yu örnek vererek Etiyopya’da belli bir süre kendi uzmanlık alanında hizmet verişinden bahseder (URL-3). Benzer şekilde IOM (*International Organization for Migration* – Göç için Uluslararası Örgüt), Finlandiya’da yürütülen bir proje kapsamında kuzey ülkelerinde çalışan Somalili sağlık görevlilerinin Somali’de bir hastanede gönüllü olarak çalışmalarından örnek verir ve bu kişilere “diaspora uzmanı (*diaspora expert*)” der (URL-4). IOM, Hollanda merkezli bir proje kapsamında Afganistan, Etiyopya, Irak gibi ülkelerde ve “eğitim, tarım/kırsal kalkınma, sağlık, adalet” gibi konularda Hollanda’da

yaşayan ve kökenleri bu ülkeler olan uzmanlara seslenir; onları “diaspora uzmanı” olarak adlandırır (URL-5). Yine IOM’la bağlantılı olarak “*Diaspora in Action*” (Eylem içinde Diaspora) isimli bir kitapçık yayınlamak için köken ülkelerine giderek uzmanlıklarını kendi ülkelerinin faydası için kullanan on sekiz kişinin deneyimlerine yer verir; sağlık uzmanı, iletişim uzmanı, kamu sağlığı uzmanı, doktor gibi kişilerden genel olarak “diaspora uzmanı (diaspora expert)” olarak bahseder (URL-6). IOM ve GIZ ile onlarla ilişkili projelerin kullandığı “diaspora uzmanı” kavramı bahsi geçen köken ülkelerde de karşılık bulmuştur. Almanya Hamburg’dan Kenyalı bir sosyal hizmet çalışanının Kenya’da GIZ aracılığıyla yaptığı gönüllü hizmet, Kenya basınında da “diaspora uzmanı” başlığıyla yer alır (URL-7). Fas, ülkesindeki havacılık alanında gelişmeler için Kanada’daki Fas diasporasına ve oradaki havacılık uzmanlarına seslenirken “diaspora uzmanı” kavramını kullanır (URL-8). Görüldüğü üzere bu anlamda kullanılan diaspora uzmanlığı, bir ülkedeki bir diaspora grubuna ait ve çoğu zaman misafir/gidilen ülkede eğitim almış/uzmanlık kazanmış kişilerin köken ülkelerine katkıları anlamında kullanılır. Bu durumda “diaspora içindeki uzmanlar (*experts-in-diasporas*)” olarak nitelendirilmeleri daha doğrudur. Çünkü uzmanlık alanları herhangi bir konudur.

Literatürde diaspora üyelerinin diaspora-içinden-uzmanlık bağlamında köken ülkelerine katkıları için “diaspora girişimciliği” kavramı da kullanılmakla birlikte (Brinkerhoff, 2016; Loannides & Minoglou, 2005; Newland & Tanaka, 2010) bunun bir diaspora üyesinin köken ülkesinde herhangi bir uzmanlık alanında bir şirket kurması ya da şirketinin bir şubesini açması ile oranın kalkınmasına katkıda bulunması olarak okuyabiliriz. Fakat “diaspora uzmanlığı (diaspora expertise)” aynı zamanda bir diaspora topluluğuna üye olup olmamasına bağlı olmaksızın uzmanlık alanı “diaspora” olan ve bu konu üzerine bilgisini geliştiren kişi anlamına da gelir. Öyle ki

Diaspora Matters (Diaspora Meseleleri/Önemlidir⁶) şirketinin ve ağının CEO'su İrlandalı Kingsley Aikins “diaspora uzmanı (diaspora expert)” olarak anılmaktadır (URL-9). Burada diaspora uzmanı ile kastedilen, Aikins'in bilgi ve tecrübesi, diaspora üzerinedir. Teknik meseleler, sağlık, yönetim vb. konulara benzer şekilde kişinin eğitimini aldığı ya da çalıştığı alan diasporadır. Bu noktada bir diaspora topluluğunun üyesi olup herhangi bir konuda uzmanlık kazanan birini tanımlamak anlamında kullanılan “diaspora uzmanlığını” nasıl “diaspora-içinden-uzmanlık” olarak netleştirdiysek çalışma alanı diaspora olarak belirlemeyi ve diaspora konusunda uzmanlaşmayı da “diaspora-üzerine-uzmanlık” olarak netleştirmekte fayda vardır. Kimi zaman bu çalışmadaki anlamıyla diaspora-içinden-uzmanların hareketliliğini ve bu konuya ilişkin devletlerin politikalarını yönetmek için diaspora konusunda uzman kişiler aranmaktadır. Bu tür uzmanlar ise en çok iş ilanları anlamında piyasada/uygulamada ve akademik bir uzmanlık olarak üniversitelerde karşımıza çıkar.

3.2. Diaspora-Üzerine-Uzmanlık Anlamında Diaspora Uzmanlığı

3.2.1. Alandaki Gelişmeler

Belli bir diaspora grubuna dahil akademisyenler, son zamanlarda köken ülkeler tarafından dikkatle takip edilmektedir. Bu ülkelerin kalkınmaları için gerekli olan bilgi birikimi, diaspora grubunun üyesi olan uzman akademisyenler ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Teknik, medikal, sosyal vb. alanlardaki akademisyenler diaspora-içinden-uzman olarak değer görmekte; aynı zamanda pek çok farklı ülkedeki aynı kökeni paylaşan akademisyenlerin birbirleriyle bağlantıya geçmeleri “uluslararası”

---

⁶ Burada *matter* sözcüğü hem “mesele, konu” gibi anlamlara gelirken hem de “önemli olma” anlamına gelmektedir. Her ikisini işaret eden bir kelime oyunundan bahsedilebilir.

boyutta ağların inşa edilmesine de hizmet etmektedir (Larner, 2015). Akademisyenler ve onların ağlarından faydalanma yanında ulusal ya da uluslararası alanda diaspora kuruluşlarının sayısında da artış gözlemlenmektedir. Bunların nedeni köken ülkeye kaynak sağlama gibi neoliberal amaçlar taşımak, köken ülkeye ait kimliği “temsil etmek” ve ulusal çıkarları gözetirken aynı zamanda uluslararası alanda da var olmak olarak sıralanabilir (Gamlen vd., 2019). Bu kuruluşların yine diaspora-içinden-uzmanlık anlamında farklı uzmanlıklarla ilişkili olacağı söylenebilir. Fakat akademiye diaspora-üzerine-uzmanlık anlamında diaspora konusunda çalışan uzmanlar da vardır. Bu kısımda bu akademisyenlere ve akademiyle ilişkili olarak diaspora konusu özelinde kurulan merkez, program, enstitü vb. kuruluşlara değinilerek bazılarında örnekler verilecektir.

Uzmanların, kendi uzmanlık alanlarına sahip meslektaşlarına daha kolay ulaşabilmeleri amacıyla oluşturulan *expertisefinder* (uzmanlık bulucu) sitesinde tümü üniversitelerde istihdam edilmiş kırk sekiz kişi kendilerini “diaspora” ile ilişkili bir uzmanlık ile etiketlemiştir. Bunların içinde uzmanlıklarını “diaspora”, “diaspora girişimleri”, “göç ve diaspora”, “ulusötecilik ve diaspora”, “diaspora politikaları ve milliyetçilik” olarak genel bir isimle tanımlayanlar olduğu gibi daha spesifik alanlarda uzmanlıklarını tanımlayanlar da bulunmaktadır. Bunları “Lübnan diasporası, Afrika diasporası, Çin diasporası, Ukrayna Diasporası, Rusya diasporası, Çingene diasporası, Karayip diasporası, Yahudi diasporaları, Fars diasporası, Hindu-Karayip diasporası, Punjab Diasporası vb.” sıralamak mümkündür. Bu spesifikleştirmede yine en çok sayıdaki etiketlemenin “Afrika diasporası” ya da bir diğer adıyla “siyahi diaspora” olduğunu görmek mümkündür. Spesifik alanda diaspora uzmanlıklarının aynı zamanda daha spesifik konulara odaklanmış versiyonlarına rastlamak da mümkündür: *Punjab diasporasında yaşlılık, Karayipte sosyal medya ve bunun diasporası, Afrika diasporası sanat tarihi, Manitoba Afrika diasporaları, Ukrayna Diasporasının Kültür ve Edebiyatı vb.* (URL-10). Master derecesi ile başlayan bir alanda

“uzmanlık” diploması, akademik kariyerine diaspora ile ilişkili alanlarda devam eden kişilere uzman sıfatı kazandırır. Fakat diaspora üzerine uzmanlıkların daha spesifik alanlara dek uzayabildiklerini görmek mümkündür. Kişilerin uzmanlıklarıyla hem bağlantılı hem de onlardan ayrı olarak belirli bir alanda yeni uzmanlar yetiştirmek amacıyla ilgili ve benzer çalışma alanları olan kişiler; merkez, bölüm, program ve enstitü gibi isimler altında kurumsallaşmış yapılar oluşturmaya çalışırlar.

“Çalışma” ve “araştırma” odaklı bu oluşumlar “merkez, enstitü, bölüm, program, inisiyatif” gibi farklı isimler alırlar. Kimi lisans kimi yüksek lisans düzeyinde eğitim verirken kimileri araştırma üzerine odaklanırlar. “Diaspora çalışmaları” başlığı taşıyabildikleri gibi çoğu kez “göç” sözcüğüne de entegre olurlar. Spesifikleşmenin söz konusu olduğu durumlarda Afrika diasporasının açık ara daha iyi kurumsallaştığı yeniden görülür. Burada amaç Afrika’dan milyonlarca insanın rızaları dışında Amerika kıtasına getirilmeleri gerçeğinden hareketle, söz konusu toplulukların tarihsel süreç içindeki oluşumu ve bunun Amerika’daki Afrikalı kimliğine nasıl etkide bulunduğunun çalışılmasıdır (URL-11). Afrika diasporası yanında Leh, Karayip, Lübnan, İran, Hint, Ermeni, Asyalı, Ukrayna diasporaları da kurumsallaşan diğer diasporalardır.

Diaspora merkezleri, kendilerini çoğunlukla “disiplinlerarası” nitelikte tanımlarlar. Örneğin “sosyoloji, antropoloji, tarih, kültür çalışmaları, kent çalışmaları, edebiyat çalışmaları, psikososyal çalışmalar, felsefe, hukuk (URL-12)” gibi alanları bir araya getirirler. Çalışma konuları “ırk, toplumsal cinsiyet, kültür, sınıf, kimlikler, çalışma/emek, cinsellik ve renk (URL-13)”, “milliyetçilik, göç, yabancı düşmanlığı, toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve kimlik (URL-14)” konularıdır. Bu yapılanmalar ile “sosyal ve politik hayattaki uzman bilgisinin değerine (URL-15)” dikkat çekerken “yüksek seviyede uzmanlığa (URL-16)” sahip olduklarını da söylerler. Amaçları, sahip oldukları uzman bilgisi aracılığıyla “yeni bilgi ağları (URL-17)” geliştirmektir. Mezunların çalışabilecekleri alanlar şöyle sıralanır:

“üniversiteler ve kolejler, çıkar odaklı olmayan örgütler, danışmanlık firmaları, araştırma & geliştirme hizmetleri, eğitim kurulları, halkla ilişkiler firmaları, kamu politikası araştırma enstitüleri, uluslararası yardım birimleri, sigorta şirketleri, sosyal destek grupları, hastaneler ve tıbbi araştırma olanakları, toplumu kalkındırma birimleri, hükümet birimleri ve yasal birimler, sendikalar ve işçi tazminat kurulları, yayınevleri, gazete ve dergi şirketleri, toplum/kültürel kalkınma örgütleri (URL-18)”

Özetle, “sivil toplum örgütleri, hükümet yapıları ve özel enstitülerde” çalışacak diaspora ve göç konusunda yetişmiş eleman ihtiyacının karşılanması hedeflenmektedir (URL-19). Bir diaspora topluluğunu yerel ve uluslararası boyutta temsil etme isteği, bu toplulukların eğitimle birlikte diğer hedefleri olmaktadır (URL-16). Mezunlar yine akademik dünyada kalarak uzmanlaşmalarına devam edebilecekleri gibi yukarıda “mezunların çalışabilecekleri yerler” alıntısında bahsedilen yerlerde de istihdam edilebilirler. Söz konusu mezunlardan, bir başka deyişle “diaspora-üzerine-uzmanlık” anlamında diaspora uzmanı arayan pozisyonlar için adaylardan, ne gibi nitelikler beklenmektedir? Diaspora çalışmaları disiplinlerarası bir alan olmakla birlikte bu alanın kurumsallaşması daha çok lisansüstü boyutta gerçekleşmektedir. Siyasetle ilişkili bölümlerden mezunlar eğitimlerine diaspora çalışmalarında devam edebileceği gibi siyaset bilimciler de diaspora çalışmalarına entegre olabilirler. Peki bu durumda piyasanın beklentisi nedir? Diaspora uzmanlığı için siyaset bilimi disiplininden ne gibi katkılar ya da dönüşümler beklenmektedir? Bu durum iş ilanlarının gözden geçirilmesi ile anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.2.2. Piyasada/İş İlanlarındaki Beklentiler

“Devetex”, “linkedniş” ve “monster.com” gibi iş ilanı sahaları ile uluslararası kurum ve kuruluşların (BM, IOM vb.) web sayfalarında “diaspora (diaspora)”, “uzman (expert)”, “uzmanlık (expertise)” kelimelerini içeren ilanlar arandığında karşımıza sınırlı sayıda ilan çıkmaktadır (23 iş ilanı). Kimi ilanların başlıklarında “diaspora” ve

“uzman(lık)” sözcükleri geçmekle birlikte alt metindeki iş pozisyonu tanımında “danışmanlık (consultant/consultancy)” nitelemesi yer almaktadır. Böylece aranan sözcüklere “diaspora, danışmanlık” kalıbı eklendiğinde; bu da bizi yine danışmana benzer şekilde “tavsiye verici” anlamına gelen “advisor” sözcüğüne ve “advisor/researcher” örneğinde olduğu gibi bir de “araştırmacı” sözcüğüne götürmektedir. Özetle diaspora özelinde uzmanlaşmayı işaret edecek şekilde “danışmanlık, danışma/tavsiye verme ve araştırma” sözcüklerini de dikkate almak gerekmektedir. Sayının sınırlı olmasında “diaspora uzmanlığının” henüz yeni bir alan olmasıyla birlikte bazı yerel dillerdeki ilanların bu çalışmada kullanılamaması (aramalar yalnızca İngilizce ve Almanca dillerinden yapılmıştır) ya da pek çok ilanın kaldırılmış olması da söz konusudur. İş ilanları, alandaki gelişmelerle ilişkili bir şekilde, diaspora uzmanlığından ne beklendiği konusunda önemli veriler sağlamaktadır⁷.

23 (EK-1’de görüleceği üzere) ilanın 2’si ABD hükümeti tarafından, 7’si IOM (International Organization for Migration – Göç İçin Uluslararası Örgüt) tarafından, 5’i Birleşmiş Milletler (UN) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından, 3’ü Sırbistan, Moldova ve Liberya hükümetleri tarafından, 1’i Alman Hükümeti ile çalışan GIZ tarafından ve kalan 5 ilan ise diğer STK’lar tarafından verilmiştir. 23 ilanın 19’u “kısa süreli işler” iken biri “uzun” sürelidir. Üç ilanda ise iş süresi belirtilmemiştir. Dolayısıyla ilanların büyük çoğunluğunun kısa dönemli işlerden oluştuğu

---

⁷İlanların, sayılarının azlığından dolayı, geçerlik ve güvenilirlik anlamında yeterli bir nitel analize imkan vermediği düşünülmektedir fakat yine de yeni gelişmekte olan bir uzmanlık türü olarak keşifsel değer taşımaktadır. Örneğin Choi ve Rasmussen (2009), üniversite kütüphanelerinde çalışacak dijital kütüphane elemanları için verilen 363 ilanı incelemiştir. Di Gregoria ve diğerleri (2019) de 359 iş ilanını inceleyerek pazarlama profesyonellerinden beklenen “becerileri (skills)” analiz etmiştir. Brooks ve diğerleri (2018) bilgi sistemlerine ilişkin 798 ilana bakarak sonuçların “bilgi sistemleri ders programı” için ne ifade ettiğini görmek istemişlerdir. Burada hacimli dökümanlar için analizler söz konusudur. 23 ilanın, bu noktada, kod ve kategori oluşturmak için yeterli bir veri oluşturmadığı düşünülmektedir.

söylenebilir. İşin icra edileceği yerler ABD (3 ilan), İtalya (1), Arnavutluk (2), Filistin (2), Kosova (1), Bosna (4), Ermenistan (1), Sırbistan (1), Pakistan (1), Sri Lanka (1), Belçika (1), Nijerya (1) ve Kenya'dır (1). Üç ilanda ise yer belirtilmemiştir. İçinde "diaspora" ve "uzman(lık)" sözcüklerinin geçtiği ilan başlıkları sadece "diaspora uzmanlığı" olarak yer almamakta, farklı uzmanlık alanlarıyla birleşebilmektedir. İlan başlıklarından yola çıkılarak şu sınıflandırma yapılabilir:

-doğrudan diaspora (uzmanlığı)

-diaspora ve X (uzmanlığı)

-diaspora angajmanı ve diaspora-anavatan ilişkileri (uzmanlığı)

-diaspora haritalama (uzmanlığı)

-diaspora stratejisi ve diaspora politikası (uzmanlığı)

Bu noktada karşımıza öncelikle doğrudan "diaspora uzmanlığı" çıkmaktadır. Bu tür ilanlarda vurgunun büyük ölçüde ekonomi ve kalkınma konularına olduğu görülmektedir. Fakat böyle bir vurguya sahip diaspora uzmanlığının "ekonomi uzmanlığından" farkı diaspora grupları arası ağ oluşturabilme; özellikle anavatana ekonomik kalkınma sağlayabilecek diaspora toplulukları ile iletişime geçmenin esas olmasıdır. Örneğin Ek-1'de yer alan 4 numaralı ilan kapsamında *Filistin Kalkınma Programı için Diaspora Uzmanı* aranmaktadır. Aynı proje için verilen bir diğer ilan Aralık 2013 tarihli "piyasa kalkınma uzmanı" ilanıdır. Bu ilanın adaydan beklentisi piyasaya ilişkin "risk" ve "fırsat" değerlendirmelerinin yapılması ile "üretimin arttırılması" yönündedir (URL-20). 4 numaralı "diaspora uzmanlığı" da ekonomi öncelikli olmasına rağmen ana konusu dünyanın farklı bölgelerindeki Filistinli girişimciler ile bağlantı kurulmasıdır. Bu da ekonomiden fazlasını ve bir kültüre ait kimliği hesaba katarak ilişki geliştirmeyi gerektirmektedir.

“Diaspora ve X” şeklinde karşımıza çıkan ilanlarda yine ekonomik gerekçelere dikkat çekecek şekilde “diaspora ve ticaret geliştirme uzmanı” ve “diaspora ve özel sektör danışmanı” ilanları söz konusudur. Ayrıca “diaspora kampanya danışmanı” ve “göç ve diaspora danışmanı” da bu başlıkta ele alınmıştır. Göç ve diaspora kavramları arasındaki farka bu yazının başlarında değinilmişti. Göç ve diaspora uzmanlığı beraber ele alınmaya uygun olmakla birlikte yalnızca göç uzmanlığı ile ilgili bir ilana baktığımızda *Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği için Federal Alman Bakanlığı*’nın ilanı ele alınabilir. Bakanlık, Almanya’daki Iraklılar’ı ülkelerine geri göndermek ve onlara orada iş imkanları bulmak için bir “Göç/Yeniden Entegrasyon” danışmanı/tavsiyecisi aramaktadır (URL-21). Proje kapsamında göç uzmanından bu hareketi yönetmesi beklenmektedir. Diasporada ise bağlantı kurma esastır.

“Diaspora angajmanı, diaspora-anavatan ilişkileri” grubunda ise iki ilan “diaspora-anavatan ilişkileri⁸” alanında uzmanlık ve danışmanlık ararken diğerleri “angajman” sözcüğü üzerinden anavatan-diaspora ilişkilerini ifade etmektedir. Bir diğer ilan grubu ise “diaspora haritalama” ilanlarıdır. Burada bir ülkenin yurtdışında yaşayan vatandaşlarının, bunların oluşturduğu nüfusun, derneklerin ve işletmelerin görsel bir şekilde kağıda dökülmesi yani haritalanması istenmektedir. Haritalamanın, diaspora gruplarıyla anavatan arasındaki ilişkiler için inisiyatif alınmasından önce durum tespiti yapan birer hazırlık çalışmaları olduğunu söylemek mümkündür. Son ilan grubu ise “diaspora stratejisi” oluşturabilecek ve “diaspora politikası⁹” yazabilecek, yazımına katkıda bulunabilecek ve uygulayabilecek elemanların aranmasıdır.

---

⁸Diaspora-anavatan ilişkileri, literatürde çokça işlenen bir konudur. Bazı önemli çalışmalar için bkz. Sheffer, (2013); Lainer-Vos, (2010); Patterson, (2006).

⁹Benzer şekilde diaspora politikaları da üstünde sıkça çalışılan bir konudur. Bazı örnekler için bkz. Ragazzi, (2014); Délano, (2014); Mahieu, (2015).

Kısaca diaspora üzerine uzmanlık anlamında diaspora uzmanlığına yönelik ilanlar, ekonomik ilişkileri vurgulasa da önceliği “ilişkiler” olmaktadır. Bir başka deyişle diaspora toplulukları arasında ya da diasporalar, misafir ülkeler ve köken ülkeler arasında ekonomik işbirliğini sağlayacak politik, kültürel vb. unsurları da dikkate almayı gerektiren bağlantılar önemlidir. Bu nedenle beklenti ekonomi eğitiminden fazlasını da gerektirmektedir. Yine de sahip olunması beklenen derecelerde ilk sırayı ekonomi eğitimi almaktadır (14 kez geçmektedir). Sonrasında genel olarak “sosyal bilimler” ifadesi yer almaktadır (9 kez). Onu siyaset bilimi (7), kamu politikası (4), kamu yönetimi (3), sosyoloji (3) ve uluslararası ilişkiler (3) takip etmektedir. İşletme (1) ve finans (1) derecelerini ekonomiyi destekleyecek şekilde görmek mümkündür fakat işletme; sosyoloji ve ekonominin bir arada olması olarak da görülebilir. Uluslararası kalkınmanın da yine uluslararası ilişkiler ve ekonominin bir aradalığını işaret etmesi mümkündür. Göç çalışmaları, çalışma ve göç ekonomisi, göç ve kalkınma konuları yine başta ekonomi ve sosyoloji olmak üzere disiplinlerarası bir nitelik taşımaktadır. Kamu politikası konusu hem kamu yönetimi hem de siyaset bilimi ile iç içedir. Özellikle diaspora haritalama uzmanları için sosyoloji, demografi ve istatistik eğitimi aranmaktadır.

Adaylardan beklenen özelliklere bakacak olursak, karşımıza öncelikle işin gerçekleşeceği ya da ilişki içinde olacağı bağlamın bilgisine/deneyimine sahip olmak çıkmaktadır. “*Diaspora grupları içinde çalışma (İŞ-4)*”, “*Haiti-Amerika diasporası (İŞ-7)*” bilgisi/deneyimi ve “*farklı diaspora toplulukları ve onlara özgü özelliklerin (İŞ-12)*” bilinmesi vb. örneklerde görülebileceği üzere “*diaspora gruplarına (İŞ-4, İŞ-6)*” ilişkin bilgi ve deneyim, diaspora grubunun bağlamına ilişkin bilgiyi/deneyimi işaret etmektedir. Yine bağlam bilgisi içinde ele alabileceğimiz bir diğer beklenti, diaspora topluluklarının köken ülkesinin ya da anavatanının bilgisine sahip olma ya da bunun deneyimlenmesi anlamında bağlamın bilgisini/deneyimidir: “*Liberya’daki göç desenleri ve eğilimleri bilgisi*

(İŞ-22)", "Pakistan'daki topluluklara ait konular (İŞ-14)", "Filistin ekonomisi ve yatırım endüstrisi (İŞ-5)" vb. Bir diğer beklenti ise diaspora topluluklarının yaşadığı ülkeye ait bilgi ve deneyime sahip olma anlamında bağlamın bilgisi/deneyimidir: "Almanya kalkınma kooperasyonu hakkında deneyim (İŞ-8)", "Birleşmiş Devletler yasama ve yürütme organı (İŞ-7)" bilgisi, "Belçika'da araştırma (İŞ-16)" yapmış olma deneyimi vb.

Bir sonraki adımda yukarıda bahsi geçen bağlamlar arasında ilişki kurma/kurabilme beklentisinden bahsedilebilir. Bunlardan biri uluslararası alanda deneyimler iken -"uluslararası göç konuları (İŞ-16)", "uluslararası araştırma yapma (İŞ-17)", uluslararası anlamda "proje yönetimi/koordinasyonu (İŞ-15)" vb.- diğeri ise ağ oluşturma ve ilişki kurma meselelerine yapılan vurgudur: "diaspora toplulukları ile ağ oluşturma (İŞ-4)", "çeşitli örgütler ile ilişki inşa etme (İŞ-4)", "kültürler arası çalışma (İŞ-14)" vb.. Adaylardan beklenen özelliklerden bir diğeri de aldığı teorik eğitimi pratiğe geçirebileceği, somut adımlar atabileceği bilgiye/deneyime sahip olmasıdır. "Politika yazımı (İŞ-4, İŞ-5)", "politikalarının uygulanması (İŞ-4, İŞ-5, İŞ-21)", "politika analizi (İŞ-23)", "politika metinleri dizayn etme (İŞ-21)" vb. şeklinde hem politikanın hazırlanmasına hem de bunların uygulanmasına yönelik adımlar söz konusudur. Kamu politikası, kamu yönetimi ve siyaset biliminin bir karışımı olarak belirli bir alanda belirli bir süreyi içeren plan ve program hazırlama anlamında "policy" sözcüğünün karşılığı olarak "siyasadır". Örneğin bir hükümetin eğitim, sağlık, çevre politikası vb. bu kapsamdadır. Proje kültürü de yine son zamanlarda oldukça gelişmiş bir alandır. Proje oluşturma, kamu politikası gibi somut adımlar atmayı ve teorik bilgiyi pratiğe geçirmeyi gerekli kılmaktadır. "Göç konusuna ilişkin proje oluşturma (İŞ-19)", "proje yönetimi (İŞ-15)", "proje değerlendirme (İŞ-15)" bu kapsamda ele alınabilir. Proje noktasında önemli olan bir başka husus da fon bulabilmedir: "DFIF fonlu projeler ile çalışma (İŞ-4)", "DFID ile fonlanan projelerde çalışma (İŞ-5)", "eylem planı taslağından gelecek fonların güvenle saklanması(İŞ-21)" vb.. Adaylardan beklenen en önemli özellik ise hem nitel hem nicel

yöntemi kullanacakları sosyal araştırma mantığını çok iyi bilmeleridir. Sosyal araştırmada “*veri toplama (İŞ-2)*”, “*araştırma dizayn etme (İŞ-4)*”, “*veri yönetimi (İŞ-16)*”, “*veri analizi (İŞ-2, İŞ-16)*”, “*metodoloji geliştirme (İŞ-9, İŞ-10, İŞ-11)*” gibi bir araştırmanın tasarlanması, verinin toplanması, analiz edilmesi ve sunulmasına dek pek çok adımı içeren bir süreç hakim olmak diaspora uzmanı adaylarından beklenen niteliklerdendir.

Özetlemek gerekirse iş ilanlarının gösterdiği ve literatürün de desteklediği üzere diasporanın uzmanlıkla buluşması, ekonomik yönü ön plana çıkarsa dahi kültürel ve siyasal boyutları içerecek şekilde bağlamın bilgisine sahip olma ve bunlar arasında ilişkilerin kurulması olarak görülebilir. Gruplar ve devletlerarası ilişkinin kurulması, yönetilmesi ve değerlendirilmesi konusunda ise projeler, kamu politikaları ve sosyal araştırmalar düzenleyici bir rol oynamaktadır. Derinlemesine sosyal araştırmalar, bağlam hakkında o kültüre ait birinci elden bilginin toplanması konusunda da önemlidir.

4. Sonuç: Diaspora Üzerine Uzmanlaşmanın Siyaset Çalışmaları İçin İmaları

İş ilanlarında gördüğümüz üzere ekonomi bölümü mezunlarından sonra (14 kez geçmekteydi) en çok sosyal bilimler alanında mezuniyet (9) geçmekteydi. Bunu siyaset bilimi alanından mezuniyet takip etmekteydi (9 kez). Sosyal bilimler alanının içine siyaset bilimini de yerleştirebileceğimizi düşündüğümüzde ekonomiden sonra diaspora ve uzmanlığın bir araya gelişinin en çok siyaset bilimi ile ilişkili olduğunu görebiliriz. Akademik anlamda diaspora uzmanlığının ve üniversitelere bağlı açılan enstitü, merkez ve programlar içinde siyaset bilimi bölümlerine bağlı olanlara rastlamak da mümkündür¹⁰. Fakat bu noktada bazı imalar siyaset çalışmaları disiplinin yeri ve müfredatı ile ilgili imalarken bazıları yeni çalışma konularına yöneliktir.

¹⁰Örneğin bunlardan biri Windsor Üniversitesi'ndedir, bkznz. URL-22.

Öncelikle siyaset çalışmaları içinden diaspora konusuna doğru hem akademik hem piyasaya yönelik ilginin, disiplinler arası bir nitelik gerektirecek olması durumu karşımızda durmaktadır. Bu da günümüzde politik ekonomi, politik sosyoloji, politik coğrafya vb. ikili disiplinlerarasılık yerine uluslararası politik ekonomi ya da ulusüstü-ulusal-ulusaltı geçişleri daha iyi anlamaya yardımcı olabilecek uluslararası politik sosyoloji gibi çok yönlü işbirliklerini işaret etmektedir¹¹. Diaspora özelinde bakılacak olursa proje, politika yapımı, stratejik planlama gibi meselelere piyasada ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu noktada buraya ağırlık verilmesi seçeneği ile bu seçeneğin eleştirilmesi ikircikli durumu karşımızdadır. Kalra ve diğerleri (2006, 25), günümüzde diasporanın önemini ve diasporalar ile devletlerarası bağları tartışırken şu soruyu sormaktadırlar: Tüm bu olanlar “piyasa” ve “kapitalizme” yönelik hizmetler midir yoksa sadece “politik ağ oluşturma” anlamına mı gelmektedirler? Diasporayla ilişkili ilanların ekonomi ve kalkınma vurgusu ile dolu olması, projelerin çok önemli bir rol oynaması ve strateji oluşturma gibi unsurlar neoliberal tabloya işaret etmektedir. Bu durum bir gerçeklik olarak kabul edilerek ona göre müfredatlar düzenlenebileceği gibi sürekli değişen piyasaya hizmet etmek yerine konunun kendi özüne dair bir planlamaya önem veren eleştirel bir tutum da takınılabılır.

Siyaset çalışmaları alanındaki gelişmelere bakacak olursak ilk olarak “siyasetin” ne olduğu ve nasıl algılanması gerektiğine yönelik büyük bir değişiklik iması söz konusudur. Bu da siyasete sadece ulus-devlet yönetimi, farklı çıkarların uzlaştırılması, kamusal işlerin halledilmesi vb. olarak bakmanın (Heywood, 2018, 27-38) dışında çok aktörlü ilişkiler olarak bakmayı gerektirmektedir. Siyasetin artık devletle tanımlanmasının mümkün olmayışı bir analiz birimi olarak devleti de yetersiz bırakmış; günümüzün karşılığı olarak ulus-devlet altı ve üstü birimleri ve bunlar arası ilişkileri gündeme getirmiştir.

---

¹¹Bu alanlarda çalışmalar ve tartışmalar için bkz. Guillaume ve Bilgin, (2017); Basaran vd., 2017.

Fakat diasporaların kimlik ve köken devlet ile ilişkileri aynı zamanda uzun zamandır arka plana atılan devlete yönelik Gabriel Almond'a ait "devletin geri dönüşü" argümanlarını da doğrular niteliktedir. Çünkü yetersiz görünse de gerekli bir birim olarak varlığını korumaktadır. Devletin dönüşü neoliberalizmin yükselişiyle eş zamanlı olmakla birlikte akabinde "kamu politikası" çalışmalarının da yükselişe geçtiği görülebilir (Öğün & Sarıbay, 2015, 31-32). Diasporaların önemli hale gelişiyle birlikte "diaspora diplomasisi (Rana, 2013; Singhvi, 2012; Gonzales, 2011)", "diaspora milliyetçiliği (Tötölyan, 2010)" gibi yeni diplomasi ve milliyetçilik türleri tartışmaya açılmaktadır. Bağlamın ve ulus-altı pratiklerin gösterdikleri doğrultusunda genel tanımlamaları (diaspora, uzmanlık, ilişki vb.) sarsacak ampirik çalışmaların gerekliliğinin altını çizmek mümkündür. Burada aynı zamanda bağlamsal temelli politik analizlerin (Goodin & Tilly, 2006) ve mikropolitika incelemelerinin (Alonso, 2019) gündeme gelişinden bahsedebiliriz. İlanlarda "metodoloji geliştiren" ya da araştırma mantığını iyi bilen kişilerin aranması bu tür analizlere ihtiyacı göstermektedir.

Yukarıda alandaki ve piyasadaki/uygulamadaki gelişmeler üzerinden mevcut durumu anlamaya yönelik bir resim çizilmiştir. Fakat politikanın önemli bir görevi de gösterilmeyeni ya da söylenmeyeni "söylemler" üzerinden anlamaktır. Bu nedenle daha derinleşmiş çalışmalar üzerinden sorulması gerekli sorular Birleşik Krallık menşeli örgütlerin Filistin'de ne işi olduğu ya da BM'nin Balkan ülkelerindeki bu yoğun aktivitesinin sebeplerinin neler olabileceğidir.

Bir diğer mesele uzmanlık ve diaspora kavramlarının kendi eleştirileri ve sorunları ile ilgilidir. Uzmanlığın bir otorite meselesi olduğundan bahsedilmişti. Bu otorite iddialarını üç grupta toplamak mümkündür. Bir karar verme aşamasında görüşlerden ilki o konuyla ilgili uzmanlara karar verme aşamasında yer vermektir. İkincisi uzmanlardan ziyade o konunun muhatabı olan "uzman olmayan"

kişilerin kararlar üzerinde otorite sahibi olmalarıdır. Üçüncü grup ise ikisi arasında bir denge kurmayı amaçlar (Pierson, 1994). Eğer arada bir denge kurulacaksa bu nasıl olacaktır? Bunu diasporaya uyarladığımızda diaspora politikaların oluşmasında diaspora konusunda “uzman” kişiler mi rol oynamalıdır yoksa diaspora topluluklarının üyelerinin tavrı mı etkili olmalıdır sorusu söz konusudur. Ya da diaspora üzerine uzmanlar diaspora toplulukları üyeleri içinden seçildiğinde (diaspora-içinden-ve-diaspora-üzerine uzman) etkili olmaları daha muhtemel midir? İçeriden olmak mı dışarıdan olmak mı bir bağlamı anlamayı daha kolaylaştırır?

Diasporaya ilişkin sorun ise kavramın ne ifade ettiğine yönelik tartışmalardır. Bir araya gelişlerinin temelinde bir “anavatan” algısı olmayan grupların¹² nereye yerleştirilebileceği açık değildir (Kalra vd., 2005, 11-12). Bu durumda yukarıda bahsedilen mikro politikalar ve bağlam temelli çalışmalar yeniden önemli olmaktadır. Aynı zamanda elbette bu ilişkinin her zaman anavatanın faydasına olduğunu söylemek doğru olmaz. Diasporalar anavatanına destek olabildikleri gibi ilişkilerin gerginliği durumunda anavatanın aleyhine bir tavır da takınabilmektedir (Esman, 2009, Bölüm 5). Dolayısıyla anavatan algısının belirsizliği yanında diasporanın anavatanla ilişkisi de her zaman pozitif yönde olmamaktadır. Bu gibi durumlar da siyaset çalışmaları bünyesinde ele alınabilecek diğer konuları oluşturmaktadır.

---

¹²Böyle bir çalışma için bkzn. Ryang ve Lie, (2009).

Kaynakça

- Alonso, Alexandra Délano. "The Microfoundations of Diaspora Politics: Unpacking the State and Disaggregating the Diaspora". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45/4 (2019), 473-491.
- Basaran, Tugba vd. (ed.). *International Political Sociology*. Routledge, 2017.
- Binkerhoff, Jennifer M.. *Diaspora Entrepreneurs: The In-Between Advantage*, New York: Oxford University Press, 2016.
- Bottomley, G.. "Anthropologists and the Rhizomatic Study of Migration". *The Australian Journal of Anthropology* 9/1 (1998), 31- 44.
- Brah, Avtar. *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. Londra & New York: Routledge, 2005.
- Brooks, Nita G. vd.. "Information Systems Security Job Advertisement Analysis: Skills Review and Implications for Information System Curriculum". *Journal of Education for Business* 93/5 (2018), 213-221.
- Brooks, Stephen vd. (ed.). *Policy Expertise in Contemporary Democracies*. Ashgate, 2012.
- Brown, Garrett Wallace. "Diaspora, Transnationalism, and Issues in Contemporary Politics". *A Companion to Diaspora and Transnationalism*. ed. Ato Quayson & Girish Daswani. 68-87. Wiley Blackwell, 2013.
- Choi, Youngok. "What Qualifications and Skills Are Important for Digital Librarian Positions in Academic Libraries? A Job Advertisement Analysis". *The Journal of Academic*

Librarianship 35/5 (2009), 457-467.

Damon, Alexander & Lewis, Jenny M. (ed.). *Making Public Policy Decisions: Expertise, Skills and Experience*. New York: Routledge, 2015.

Délano, Alexandra. "The Diffusion of Diaspora Engagement Policies: A Latin American Agenda". *Political Geography* 41 (2014), 90-100.

Di Gregorio, Angelo vd.. "Employability Skills For Future Marketing Professionals". *European Management Journal* 37/3 (2019), 251-258.

Esman, Milton J.. *Diasporas in the Contemporary World*. UK ve USA: Polity Press, 2009.

Filipovic, Jovan vd.. "Knowledge Based Economy: The Role of Expert Diaspora". *Panoeconomicus* 59/3 (2012), 369-386.

Fischer Frank. *Citizens, Experts, and the Environment: The Politics of Local Knowledge*. Duke University Press, 2000.

Fischer, Frank. *Democracy and Expertise: Reorienting Policy Inquiry*. OUP Oxford, 2009.

Fischer, Frank. *Technocracy and the Politics of Expertise*. Sage, 1990.

Furusten, Staffan & Werr, Andreas. "The Contemporary Expert Society". *The Organization of the Expert Society*. ed. Staffan Furusten & Andreas Werr. 1-21. New York & Londra: Routledge, 2017.

Gamlan, Alan vd.. "Explaining the Rise of Diaspora Institutions". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 45/4 (2019), 492-516.

Glaser, Robert & Chi, Michelene T. H.. "Overview". *The Nature of*

Expertise. ed. Michelene T. H. Chi vd.. xv-xxix. New York & Londra: Psychology Press, 1988.

Gobet, Fernand. *Understanding Expertise: A Multidisciplinary Approach*. Red Globe Press, 2016.

Gonzales, Joaquin Jay. *Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and Its Soft Power Influences*. Mill City Press, 2011.

Goodin, Robert E. & Tilly, Charles (ed.). *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford University Press, 2006.

Guillaume, Xavier & Bilgin, Pinar (ed.). *Routledge Handbook of International Political Sociology*, Londra & New York: Routledge, 2017.

Heywood, Andrew. *Siyaset*. BB101 Yayınları, 2018.

Heywood, Andrew. *Siyasetin Temel Kavramları*. Adres Yayınları, 2012.

Hilton, Matthew vd.. *The Politics of Expertise: How NGOs Shaped Modern Britain*. Oxford University Press, 2013.

Kalra, Vrinder vd.. *Diaspora and Hybridity*. London: Sage, 2005.

Koinova, Maria. "Diasporas and International Politics: Utilising the Universalistic Creed of Liberalism for Particularistic and Nationalist Purposes". *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. ed. Reiner Bauböck & Thomas Faist. 149-166. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

Laguerre, Michel S.. *Diaspora, Politics, and Globalization*. New York: Palgrave, 2006.

Lainer-Vos, Dan. "Diaspora-Homeland Relations as a Framework to Examine Nation-Building Processes". *Sociology Compass* 4/10 (2010), 894-908.

Larner, Wendy. "Globalizing Knowledge Networks: Universities, Diaspora Strategies, and Academic Intermediaries". *Geoforum* 59 (2015), 197-205.

Littoz-Monnet, Annabelle (ed.). *The Politics of Expertise in International Organizations: How International Bureaucracies Produce and Mobilize Knowledge*. New York: Routledge, 2017.

Loannides, Stavros & Minoglou, Ionna Pepelasis. "Diaspora Entrepreneurship Between History and Theory". *Entrepreneurship in History and Theory*, ed. Cassis, Youssef – Minoglou & Ionna Pepelasis. 163-189. Palgrave MacMillan, 2005.

Lyons, Terrence & Mandaville, Peter G.. "Introduction". *Politics from Afar: Transnational Diasporas and Networks*, ed. Terrence Lyons & Peter G. Mandaville. 1-24. Londra: Hurst&Company, 2012.

Mahieu, Rilke. "Feeding Ties to Home: Diaspora Policies for the Next Generations". *International Migration* 53/2 (2015), 397-408.

Meyer, Jean-Baptiste. "Diaspora". *International Encyclopedia of Political Science Volume 1*. ed. Badie vd.. 650-653. Sage, 2011.

Newland, Kathleen & Tanaka, Hiroyuki. *Mobilizing Diaspora Entrepreneurship for Development*. Migration Policy Institute, 2010.

Nichols, Tom. *The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why It Matters*. Oxford University Press, 2017.

- Patterson, Rubin. "Transnationalism: Diaspora-Homeland Development". *Social Forces* 84/4 (2006), 1891-1907.
- Pierson, Robert. "The Epistemic Authority of Expertise". *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association Volume One: Contributed Papers* (1994), 398-405.
- Ragazzi, Francesco. "A Comparative Analysis of Diaspora Policies". *Political Geography* 41 (2014), 74-89.
- Ragazzi, Francesco. *Governing Diasporas in International Relations: The Transnational Politics of Croatia and Former Yugoslavia*. New York: Routledge, 2017.
- Rana, Kishan S.. "Diaspora Diplomacy and Public Diplomacy". *Relational, Networked, and Collaborative Approaches to Public Diplomacy: The Connective Mindshift*, ed. R.S. Zaharna vd.. New York ve Londra: Routledge, 2013.
- Rich, Andrew. *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise*. Cambridge University of Press, 2005.
- Ryang, Sonia & Lie, John. *Diaspora Without Homeland: Being Korean in Japan*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2009.
- Safran, William. "Deconstructing and Comparing Diasporas". *Diaspora, Identity and Religion: Directions in Theory and Research*. Ed. Carolin Alfonso vd.. 9-30. Londra & New York: Routledge, 2004.
- Shain, Yosso. *Kinship & Diasporas in International Affairs*. Michigan University Press, 2010.
- Sharabati-Shahin, Mervat H. N. & Thiruchelvan, K. "The Role of Diaspora in University-Industry Relationships in Globalized

Knowledge Economy: The Case of Palestine”. *High Educ* 65, (2013), 613-629.

Sheffer, Gabriel. “Integration Impacts on Diaspora-Homeland Relations”. *Diaspora Studies* 6/1 (2013), 13-30

Singhvi, Laxmi Mall. *Diplomacy&Diaspora*. Ocean Books, 2012.

Stehr, Nico (ed.). *Knowledge Democracy: A 21st Century Perspective*. Brunswick & Londra: Transaction Publishers, 2008.

Stevenson, John. “Expertise for the Workplace”. *Developing Vocational Expertise: Principles and Issues in Vocational Education*. ed. John Stevenson. 3-25. Allen&Unwin, 2003.

Sutherland, Claire & Barabantseva, Elena (ed.). *Diaspora and Citizenship*. Routledge, 2012.

Turner, Stephen P. *Politics of Expertise*. Londra & New York: Routledge, 2013.

Turner, Stephen. *Liberal Democracy: Civil Society in an Age of Experts*. Sage, 2003.

URL-1: *Collins Dictionary*. “Definition of ‘diaspora’”. Erişim Tarihi: 8 Eylül 2018.

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/diaspora>.

URL-2: *Merriam Webster*. “Daispora”. Erişim Tarihi: 8 Eylül 2018.

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/diaspora#learn-more>.

URL-3: *CIM*. “Put your skills to good use as a volunteer in your country of origin by exchanging ideas and passing on your knowledge”. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2018.

<https://www.cimonline.de/en/html/diaspora-experts.html>.

URL-4: *Connecting Diaspora*. “Tales of Somali Diaspora Experts”.

Erişim Tarihi: 13 Eylül 2018.

<https://www.connectingdiaspora.org/blog/2017/04/20/maahanmuuttajan-paluu-documentary-series/>.

URL-5: *IOM-Netherland*. “Connecting Diaspora for Development

(CD4D)”. <https://iom-nederland.nl/en/migration-and-development/connecting-diaspora-for-development-cd4d>,

Erişim Tarihi: 13 Eylül 2018.

URL-6: *IOM*. “Eighteen Stories From Around the World”. Erişim

Tarihi: 13 Eylül 2018.

https://publications.iom.int/system/files/pdf/eighteen_stories_0.pdf.

URL-7: *KGCEN*. “A Diaspora Expert From Kenya Giving Back to Community”. Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019.

<https://www.kgcn.com/returning-experts/relocation-programmes-for-returnees-in-germany/cim-supports-returnees-in-kenya/512-a-diaspora-expert-from-kenya-giving-back-to-the-community>.

URL-8: *Morocco World News*, “Morocco Invites Diaspora Experts from Canada to Develop Aeronautics”. Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019.

<https://www.morocroworldnews.com/2018/09/254122/morocco-invites-diaspora-experts-from-canada-to-develop-aeronautics/>.

URL-9: *Ministry of the Foreign Affairs of the Republic of Lithuania*.

“Lithuanian Foreign Ministry Hosts Discussion with Diaspora Expert from Ireland”. Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019.

<http://www.urm.lt/en/news/lithuanian-foreign-ministry-hosts-discussion-with-diaspora-expert-from-ireland->

- URL-10: *Expertisefinder*. “Experts in Diaspora”. Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019.
<https://network.expertisefinder.com/searchexperts?query=Diaspora>.
- URL-11: *Pittsburg University*. “African Diaspora”. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019. <http://www.history.pitt.edu/research-clusters/african-diaspora>.
- URL-12: *BBK*. “Culture, Diaspora, Ethnicity (MA)”. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019.
http://www.bbk.ac.uk/study/2018/postgraduate/programmes/TMADIASP_C/.
- URL-13: *Vanderbilt University*. “African American and Diaspora Studies & Callie House Research Center”. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019. <https://as.vanderbilt.edu/aads/>.
- URL-14: *San Francisco State University*. “Center for Iranian Diaspora Studies”. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019.
<https://cids.sfsu.edu/content/about>.
- URL-15: *Jagellion University*. “Institute of American Studies and Polish Diaspora of the Jagellonian University”. Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019. https://iaisp.ij.edu.pl/en_US/o-nas.
- URL-16: *Center for Caribbean and Diaspora Studies* “About Us”.. Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019.
<https://www.gold.ac.uk/Caribbean>.
- URL-17: *Global Indigenous and Diaspora Research Studies Centre*. “About Us”. Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019.
<https://www.newcastle.edu.au/research-and-innovation/centre/purai/about-us>.
- URL-18: *Toronto University* “Careers by Major – Diaspora and

Transnational Studies”.. Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019.
<https://www.utm.utoronto.ca/careers/careers-by-major-diaspora-and-transnational-studies>.

URL-19: *Toronto University*. “Careers by Major – Diaspora and Transnational Studies”. Erişim Tarihi: 11 Ocak 2019.
<https://www.utm.utoronto.ca/careers/careers-by-major-diaspora-and-transnational-studies>.

URL-20: *Devetex*. “Market Development Specialist – Palestinian Market Development Programme (PMDP) – Ramallah”.
<https://www.devex.com/jobs/market-development-specialist-palestinian-market-development-programme-pmdp-ramallah-352325>, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2019.

URL-21: *HawaJobs*. “Migration/Reintegration Advisor”. Erişim Tarihi: 30 Mart 2019. <https://www.hawa.jobs/job/migration-slash-reintegration-advisor-1/>.

URL-22: *University of Windsor*. “Combined Honors in Diaspora Studies”. Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019.
<http://www.uwindsor.ca/political-science/344/combined-honours-diaspora-studies>.

Van Hear, Nicholas. “Migration”. *Diasporas: Concepts, Intersections, Identities*. ed. Kim Knott & Sean McLoughlin. 34-39. New York: Zed Books, 2010.

Varadarajan, Latha. *The Domestic Abroad: Diasporas in International Relations*. Oxford University Press, 2010.

Walton, Dauglas. *Appeal to Expert Opinion: Arguments from Authority*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1997.

Werbner, Pnina. “Complex Diasporas”. *Diasporas: Concepts*,

Intersections, Identities. ed. Kim Knott & Sean McLoughlin. 74-78. New York: Zed Books, 2010.

Yang, Rui & Welch Anthony R.. "Globalization, Transnational Academic Mobility and the Chinese Knowledge Diaspora: An Australian Case Study". *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 31/5 (2010), 593-607.

SEYYİD KUTUP VE İHVAN İLİŞKİSİ

Zehra Betül GÜNEY*

Öz

Bu çalışmada, Seyyid Kutup'un hayatı ele alınarak, Kutup'un İhvan ile ilişkisi sorgulanmıştır. Böylelikle Kutup'un İhvandan hangi tebliğ metodları ve siyasi çizgiyle ayrıştığı açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Kendi dönemine ait birinci el kaynaklar taranarak hazırlanan bu çalışmada Kutup'un idam edilmesine kadar olan süreç titizlikle araştırılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde bilinenin aksine Kutup'un İhvanla ilişkisinin Benna döneminde başlamadığı, aksine Hür Subaylar devriminden bir yıl sonrasına kadar bu ilişkiden söz edilemeyeceği üzerinedir. Biz bu çalışmamızda Kutup'un Benna döneminden itibaren İhvanla olan ilişkisinin boyutlarına değinerek, Kutup'un siyasi ve dini çizgisine ışık tutacağı düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Kutup, Müslüman Kardeşler Cemaati, İhvan, Hür Subaylar, Cemal Abdunnasır.

---

*Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Arap Dili ve Belagatı Anabilimdalı Öğretim Görevlisi, zbguney@gmail.com. ORCID: 0000-0002-9203-8406.

The Relationship Between Sayyid Qutb and The Ikhwan

Abstract

In this study by shedding the light into the period of Qutb's life, his relationship with the Ikhwan has been questioned. Eventhough Qutb is widely considered to be a part of the Ikhwan, this work will find out the issues Qutb differs from Ikhwan which made his participation into Brotherhood very short-termed. In this study which is prepared by scanning the first hand resources of Qutb's era, the process until his execution is meticulously investigated. As a result, it is determined that, Qutb's short participation into the Ikhwan movement took place soon after the Free Officers' revolution and his relationship with the Ikhwan broke down as the ideological rift between them became deepened after one year into his imprisonment during Free Officers reign. This research will reexamine Qutb's relationship with the Ikhwan and will shed a new light on Qutb's distinct political and religious thought, which has been considered hitherto to be similar to that of the Ikhwan.

Keywords: Seyyid Qutb, Muslim Brothers, Ikhwan, Free Officers, Jamal Abdunnaser.

1. Giriş

Modern dönemde siyasi İslam'ın öncülerinden olan Kutup bir tek "Müslümanların çürümüşlüğü" teşhis etmekle kalmamış hayatı ve eserleriyle ılımlı İslam ile hangi noktalarda ayrıştığını açık bir şekilde ortaya koymuş düşünce insanıdır. Şehadetinin ardından kendisinin Benna'nın en yakın öğrencisi ve Müslüman Kardeşler Cemaati'nin¹ ilk nesil İhvanından olduğu yazılıp çizilse de bu makalede Kutup'un cemaate mensup olmadığı sadece çok kısa bir süreliğine cemaatin *İrşad Ofisi*'nde ders verdiği hususuna açıklık getirilerek onun cemaatten ayrıştığı noktalara değinilecek, bununla

---

¹Müslüman Kardeşler kavramı Türkçe bir kavram olup Arapçası *İhvanu'l-Muslimin*'dir. Arapça'da kısaca *İhvan* kelimesi kullanılmaktadır. Türkçe'de *İhvan* kavramı *Müslüman Kardeşler Cemaati* mensupları için kullanılırken, *Müslüman Kardeşler* kelimesi daha çok cemaatin kendisi için kullanılmaktadır.

İhvan ile ilişkisinin boyutları aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada Kutup'un hayatı ana hatlarıyla iki dönemde kaleme alınmıştır; doğumu olan 1906 yılından 1948 yılında Amerika'ya gidişine kadar olan süreç ve büyük bir kırılma noktası yaşadığı 1948 yılında başlayan Amerika tecrübesinden 1966 yılında idamına kadar olan süreç. Çalışmamızda, Kutup'un bu dönemlerde İhvan ile yollarının kesişip kesişmediğine değinilecek ve cemaatle olan ilişkinin detaylarına dikkat çekilecektir. Bu çalışma ile İhvan ekolü ve Kutupçu ekol arasındaki farkı ortaya koyarak, yapılacak olan Kutup ve İhvan çalışmalarına ışık tutmasını temenni ediyoruz.

2. 1906-1948 Yılları Arası Kutup ve İhvan İlişkisi

09 Ekim 1906 yılında dünyaya gelen Kutup 10 yaşında Kuran'ı ezberlemiştir. Babasının 1919 Mısır halk ayaklanmasını köyde başlatan bir direnişçi olması (Hâlidî, 2016, 87) Seyyid Kutup'un da küçük yaşlarda direnişçi bir ruha sahip olmasına neden olmuştur. 14 yaşında ailesiyle birlikte Kahire'ye yerleşen Kutup, 1930 yılında Daru'l-Ulum üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girmiştir (Sarmış, 1992, 26). 1933 yılında mezun olur olmaz Dumyat'ta öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Bu arada Kuranî ilimlere de ilgi duymaya başlamış ve bu alanda yazılar kaleme almıştır.

1940 yılının Mart ayında Milli Eğitim Bakanlığı'nın kültür departmanına atanan Kutup departmana verdiği rapor ve eleştirel makaleleriyle hükümetin tepkisini çekmiştir. Kutup'un memuriyetine son verilmesi için talimat verildiğinde bakanlıkta üst düzey danışman olan Taha Huseyn bunu defalarca engellemiştir. Bunun üzerine bakanlık onu 1944 yılında eğitim müfettişi olarak atayarak biraz olsun fikri ortamlardan uzak olmasını hedeflemiştir (Hâlidî, 1994, 87).

Kutup Kahire'ye taşındığından itibaren muhafazakar ve milliyetçi bir parti olan Vefd partisine üye olmuş, bu partinin

faaliyetlerine uzun yıllar katılmıştır. 4 Şubat 1942 tarihindeki halk ayaklanmalarında İngilizlerin Sırrı Paşa hükümetini azlederek Vefd partisi başkanı Nahhas Paşa'yı başa getirmesi Mısır egemenliğine yapılmış açık bir müdahale olarak 4 Şubat Vakıası adıyla tarihe geçmiştir. (Beyyûmî, 1979, 204; Lampson, 1995, 2/53). Bu duruma tepki gösteren Kutup, Vefd partisi dahil o tarihten itibaren bütün partilere karşı cephe almış ve İngiliz yanlısı duruşlarını her fırsatta eleştirmiştir (Habbâs, 1983, 99).

1948 yılının başında kurduğu fikri ve siyasi düşünce dergisi olan *el-Fikru'l-Cedîd*'de (Yeni Düşünce)² eleştirilerini şiddetlendiren Kutup, düzenin adaletsizliğinden hükümetlerin despotluğuna kadar birçok ülke meselelerini kaleme almıştır. Kralın ve İngilizlerin tepkisini çeken bu yazılarının karşısında dergi üç ay sonra kapatılmış ve Kutup hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır (Hâlidî, 1994, 276). Ancak, Kutup'un eski dönemden kalma Nokraşi Paşa ile olan samimiyeti sayesinde, Nokraşi Paşa bu tutuklama kararını 1948 yılında bakanlıktan çıkarttığı bir izin ile geçiştirerek Kutup'u öğretim programlarını incelemek üzere Amerika'ya göndermiştir (Hâlidî, 1994, 87).

Kutup'un bu dönemde Müslüman Kardeşler Cemaati ile olan ilişkisine bakacak olursak, cemaatin kurulduğu 1928 yılından 1949 yılında Benna'nın ölümüne kadar olan süreçte onun cemaat ile ilgilenmemesi ya da Benna ile görüşmemesi (Hâlidî, 1994, 311) dikkat çekicidir. Özellikle de Amerika'dayken onlarca makale yazarak bunları Mısır'a gönderen Kutup'un, cemaatle ilgili bir hususu kaleme almamış olmasına rağmen, hapse girmeden kısa süre önce cemaate girmesi Kutup'un İhvanî kimliğiyle ilgili şüphelerin ortaya çıkmasına neden olan ilk bulgudur. 1933-1949 yılları Benna'nın cemaatinin Mısır'daki en ileri gelen İslami cemaatlerden olduğu

---

²James Heyworth Dunne (2013, 180) kendi makalelerini yayınlamadıkları için bu dergiyi Benna'nın kapattırdığını ve Kutup ile bu dergi üzerinden husumete girdiğini ifade etmiştir.

yıllardır ve Benna da tanınmış din ve siyaset adamlarındandır³. Özel bir dini eğitimden geçirdiği ve sokaklarda her fırsatta gövde gösterisi yaptırdığı *İzci Gurupları* da o dönemde Mısır'da en çok dikkat çeken İslami guruplardandır ki (Ga'ûd, 1983, 48), Kutup'un bu guruplarla ya da onların lideri olan Benna ile tanışmamış olması dikkat çekicidir.

Diğer yandan bu yıllar, Benna'nın siyasete girmek istediği ve radikal üyeleri tarafından hükümet ve İngilizler tarafından dikkatlerin kendisine tamamıyla çevrildiği bir başka önemli yıllardır (Güney, 2017, 232). Kutup'un da bu yılları siyasi fikirlerinin olgunluk kazandığı döneme doğru tırmanışa geçtiği yıllardır. Bütün Mısır toplumu cemaatin kurucusu olan Benna'nın siyasete girmesini konuşurken Kutup'un Benna'yı o dönemde duymamış olması mümkün değildir. Özellikle 1946 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın cemaatin okullarına ciddi maddi destekte bulunmasına (Rıfat Sa'îd, 1977, 111-112; Güney, 2017, 88) ve Kutup'un aynı bakanlıkta müfettiş olarak çalışmasına rağmen Benna ile tanışmamış olması da tuhaf bir durumdur.

Benna hayatta iken Kutup'un İhvan cemaatiyle ilgilenmemesi 1940'lı yılların başında kendi cemaatini kurma girişiminden (Hâlidî, 1994, 315) kaynaklandığı düşünülmektedir. Kutup o dönemde etrafına hatırı sayılır miktarda genç toplamış ancak cemaatini kurma aşamasındayken Amerika'ya gönderilmiştir. Belki de Kutup'un Amerika'ya gönderilmesinin de arkasında yatan en önemli neden Benna'nın cemaatinden de daha sert bir çizgide olan bir cemaat kurarak hükümetin başına büyük bir problem açmasından korkulmasıdır.

Kutup'un Benna hayattayken değil de onun ölümünden sonra 1953 yılının Mart ayında Hür Subaylar Teşkilatı'ndan ayrıldıktan

---

³Benna 1938 tarihinden itibaren siyasete girmek için hazırlıklar yapmış, 1942 ve 1945 yıllarındaki parlamento seçimlerine adaylığını koymuştur (Güney, 2017, 233).

sonra ders vermek için cemaate girmesi (Hâlidî, 1994, 337), kendi fikirlerini Mısır'da yaymak için cemaati bir vesile olarak gördüğü ihtimalini güçlü kılmaktadır. Salah el-Hâlidî (1994, 318, 321) Kutup'un Amerika dönüşü cemaate girmesine sebep olarak, Benna'nın öldürülmesinden dolayı Batı'nın sevinç duymasına karşı çok üzülmelerini ve İngiliz bir oryantalistin İhvan hareketinin tehlikelerinden bahseden bir kitabına öfkelenmesini gerekçe göstermiştir. Hâlidî bu gerekçesiyle, Kutup'un cemaatin önemini ancak Benna'nın öldürmesiyle anladığını ifade etmiştir. Ancak Kutup ve Benna'yı aynı çizgide göstermek için çaba sarfeden Hâlidî ve diğerlerinin görmezden geldikleri en önemli detay da aslında buradadır. Zira Amerika'ya gönderilen Kutup ile daha sonra hapse girip idam edilen Kutup arasında büyük bir fark yoktur. Amerika sadece Kutup'un fikri alt yapısının temelini oluşturan *cahili toplum* kavramının ana vatanını ve öncü birliklerini gördüğü topraklar olmuştur. Hâlidî (1994, 318) kitabının başka bir yerinde, "*Toplumun içinde bulunduğu şirk ve çaresizliği*" Kutup'un Amerika'ya gitmeden önce de bildiğini ve hükümete bunun için yüklendiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, İslam toplumlarının yozlaşmasını ele alan Kutup (1993, 154-164)'un *Sosyal Adalet* kitabını⁴ Benna öldürülmeden önce yazdığında Mısır'daki herkes gibi Müslüman Kardeşler cemaati mensuplarının da bu kitaptan oldukça etkilenmiş olduğunu ve bu gidişattan endişelenen hükümetin Kutup'u Amerika'ya sürgün niteliğinde gönderdiğini dile getirmiştir.

Burada akıllara takılan ilk soru, Kutup'un fikri düşüncesinin neredeyse tamamı Amerika yolculuğundan önce oluşmuşsa eğer, neden Mısır'da keşfedemediği ve göremediği cemaatin büyüklüğünü ve Benna'nın fikri ve dini çizgisini Amerika'da keşfettiği sorusudur. Diğer yandan Benna, öldürülmeden birkaç gün önce sisteme karşı savaş açan cemaat mensubu radikal gençliği tekfir etmiş ve onları

---

⁴Bu kitabının ardından ilk defa İhvandan birçok gencin Kutup ile temasa geçerek onunla ders halakaları düzenledikleri belirtilmesine rağmen (Nemnem, 1999, 59), Benna ile Kutup karşılaşmasına dair herhangi bir kaynağa rastlanılmamıştır.

cemaatten azletmiştir. Onun bu tekfir bildirisi Mısır kamuoyuna bomba gibi düşmüş ve cemaat içi büyük bir iç hesaplaşma başlayarak radikal unsurlar cemaatten ya ayrılmış ya da ihraç edilmişlerdir (Güney, 2017, 234-247). Sisteme karşı hayatı boyunca bu gençler gibi cephe alan Kutup'un cemaatin çizgisini Amerika'da yeni keşfetmiş olsa dahi Benna'nın tekfir bildirisinin ardından onun çizgisine kendisini yakın hissettiğini iddia etmek oldukça zayıf bir savunma olmuştur.

Diğer yandan, madem Kutup'un cemaate yönelik düşüncesi Amerika'dayken bir müsteşrikten çok etkilendiği için gelişmiştir, öyleyse neden bu katılımı hemen Amerika dönüşü olmayıp da Hür Subaylar Teşkilatı'ndan ayrıldıktan sonra 1953 yılında olduğu sorusu da cevapsız kalmaktadır. Cemaatin güçlü olduğunu Kutup'un ilk defa Hür Subaylar Teşkilatı'ndan ayrıldıktan sonra fark etmeye başladığını dile getiren Hâlidî (1994, 319-320, 324), bir önceki bu söylemiyle de (1994, 318, 321) çelişkiye düşmüştür. Açıkçası, Benna ve Kutup ayrı istikametlerde ilerlemelerine ve farklı İslam tebliği metodları kullanmalarına rağmen Benna ve Kutup çizgisini birleştirme çabaları Kutup'un ve Benna'nın çizgisinde soru işaretlerinin oluşmasına ve her ikisi hakkında yanlış varsayımlara gidilmesine neden olmuştur. Ayrıca, Kutup'un Benna'nın çizgisini ve İhvan cemaatinin Mısır'daki önemini ve Batı için tehlike arz edip arz etmediğini bir müsteşrikten öğrendiğini ifade etmek Kutup'un Amerika'ya gitmeden önce sığ bir İslami yapıya sahip olduğu ve Mısır hakkında hiçbir şey bilmediği düşüncesine kapılmaya olanak verir ki bu, Kutup'un Amerika'ya gitmeden önce yazdığı eserleriyle çelişen bir ifadedir.

Kutup ve İhvan ilişkisi üzerine cemaat iki yol izlemiştir. Bir gurup, Hâlidî'nin yaptığı gibi Benna ve Kutup ayrışmasını görmezden gelmiş, diğer gurup da Yusuf Azm gibi Benna ve Kutup çizgisini birleştirmeye çalışarak (Halidî, 1994, 325) tarihi bulguları hasıraltı etmiştir. Her iki çaba da Kutup'un uğruna şehit olmayı göze aldığı

cahiliye toplumu doktrinini yok saymaya kadar giderek onun İslam dünyası için öngördüğü devrimci düşüncenin örtbas edilmesine ya da ötelenmesine neden olmasının yanı sıra, bir takım cihatçı gurupların Kutup'un doktrinlerini kendilerine göre tekfirci çizgiye doğru çekmesine ve tevil etmesine de sebebiyet vermiştir.

3. 1948-1966 Yılları Arası Kutup ve İhvan İlişkisi

1948 yılında Amerika'ya gönderilen Kutup iki yıl boyunca Amerikan eğitim sistemi ve Amerikan sosyal hayatını ve ekonomisini araştırma fırsatı bulmuştur. 1949 yılından itibaren Batı'nın bütün çirkinliğini en üst perdeden seslendiren, onun dikte etmeye çalıştığı sistemini külliyyen reddeden ve ona karşı savaş açan bir Kutup vardır artık. Kutup'un (1985)⁵ bu makale ve yazıları 1940'lı yıllarda Amerika'ya eleştirel bakan ve onu İslam alemine sömürü ülkesi olarak bu kadar cesurca tanıtan ilk yazılardır.

1950 yılında Amerika dönüşü sisteme ve feodal yapıya savaş açan makaleler kaleme almıştır. Bakanlığa birçok öneri de sunan Kutup'un bakanlık tarafından dikkate alınmaması onun 1952 yılında bakanlıktan istifa etmesine neden olmuştur (Habbâs, 1983, 43, 102). Kutup'un emekliliğine bir yıl kala istifa etmesi (Hâlidî, 1994, 22) onun mevki, makam ve paraya önem vermediğini gösteren en önemli detaylardan birisidir.

Amerika dönüşü kaleme aldığı *İslam'ın Kapitalizm ile Savaşı* ile *Dünya Barışı ve İslam* adlı iki ayrı eseri ordudaki birçok askerini dikkatini çekmiş Kutup'u evinde ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu askerler krala ve İngilizlere karşı darbe yapmak için planlar yapan muvazzaf askerlerdir ve İhvan cemaatin silahlı paralel yapısı olan

---

⁵Kutup, Amerika hakkındaki düşüncelerini Amerika'dayken yazmaya başlamış ve orada iken Mısır'daki dergilere göndererek yayınlamıştır. Mısır'a döndükten sonra da Amerika hakkındaki düşüncelerini hapse girene kadar yazmaya devam etmiştir. Hâlidî hepsini onun adına bu kitapta toplamıştır.

Özel Teşkilat'taki kişilere⁶ silahlı eğitim vererek İhvandan darbede büyük yardım almışlardır (Hâlidî, 2016, 201; Hâlidî, 1994, 300; Şâdî, 1981, 92).

Kutup'u ziyaret eden subayların arasında Müslüman Kardeşler Cemaati'nden de subayların olması (Hâlidî, 1994, 298), Kutup ve İhvan arasındaki ilk temasın Benna'nın ölümünün ardından Amerika dönüşü başladığını ortaya koymaktadır. Ancak her ne kadar teknik olarak İhvan-Kutup temasının bu tarihte başladığı düşünülse de, Kutup ile temasa geçen bu İhvanın *Özel Teşkilat*'tan olması ve bu teşkilatın da Benna'nın haberi olmadan cemaat içi paralel bir yapı olarak kurulmasından dolayı bu temasa resmi olarak bir Kutup-İhvan teması denilemeyeceğinin altını çizmek gerekmektedir.

Diğer yandan, 1951 yılında onun Müslüman Kardeşler cemaati ile ilk defa bir nevi düello niteliğindeki karşı karşıya gelmesi her iki tarafın fikri ayrışmasını ispatlamasının yanı sıra, Kutup'un İhvan cemaati ile yakınlığını savunan düşünceye gölge düşürmektedir. Bu düelloya giden süreç, 1951 yılında İhvan'ın radikal gençleri tarafından Süveyş Kanalı bölgesinde işgalcilere karşı direniş hareketinin baş göstermesinin ardından üç İhvan öğrencinin şehit olmasıyla başlamıştır. İrşad Ofisi üyelerinden birçok İhvan bu direnişe destek çıkmış, ülke çapında herkesin İngilizlere karşı cihada başlaması için çağrıda bulunmuştur. Gazetelerde bu mübarezenin başlamasını talep eden ve buna karşı çıkarak İngilizlerle müzakere masasına oturulmasını savunan İhvanın makaleleri art arda günlerce yayınlanmıştır. (Mahmud 'Abdulhalîm, 1985, 2/480-489).

Seyyid Kutup da bu karşılaşmaya girmiş ve "*İslam'ın Görüşü ve İhvanın Görüşü*" adlı makalesini yayınlarken, direniş çağrısını yapanların görüşüne katıldığını ancak son sözü hiçbir üyenin değil

---

⁶Diğer adı *Gizli Teşkilat* (el-Cihâzu's-sirrî/et-Tanzîmu's-sirrî) olarak da bilinen bu örgüt, Mısır'daki yer altı silahlı teşkilatların ilk İslamcı kimliğe sahip olanıdır. Detaylı bilgi için bkz. (Güney, 2017, 282-310).

cemaatin lideri Hasan el-Hudeybi'nin söylemesi gerektiğini dile getirmiştir. Cemaatin açık olmayan gizemli İslami görüşleri olduğunu ifade eden cümleleri adeta cemaatin resmi duruşuna olan tepkisini dile getirmektedir (Mahmud Abdulhalim, 1985, 2/452; Hâlidî, 1994, 328-330).

Kutup'un bu makalesi incelendiğinde kendisinin Benna dönemindeki İhvanın gücünden ve Mısır toplumuna olan etkisinden haberdar olduğu ortaya çıkmaktadır. Kutup makalesinde İhvana İslami sorumluluklarını hatırlatarak onları direniş çizgisine davet etmiştir. O vakte kadar henüz belli bir ajandası olmayan İhvan cemaatinin artık İslami ajandasını açıklaması gerektiğini savunmuştur. İlimli, modern ve söylem-eylem arasında belli çizgisi olmayan bu duruş aslında Benna döneminin sahip olduğu (Tilmisânî, 1990, 43; Mahmûd 'Abdulhalîm, 1985, 1/296) ve Hudeybi dönemine de sirayet eden en önemli özelliklerin başında gelmektedir ki bu, Kutup'un İhvan hareketi ile neden ilk başından itibaren yollarının keşişmediğine neden olarak gösterilebilir.

Hudeybi günlerce kendisini sözel düelloya çağırnlara karşı sessizliğini bozmamış, ancak halkın direniş gücünün sembolü haline dönüşmüş Kutup'un bu çağrısı, onu harekete geçirmiştir. Cemaatin resmi duruşunu açık bir şekilde ifade etmesini bekleyen Kutup'un bu çağrısına Hudeybi "*İslam'ın görüşünün yanında İhvanın görüşünün alınmasına gerek yoktur, İhvanın görüşü zaten İslam'ın görüşüyle aynıdır!*" diyerek orta yolcu bir cevap vermeyi yeğlemiştir. Cihad için çabalarının olacağını bildiren Hudeybi, aslında bu nazik ve edebi bildirisini sitemli bir şekilde bitirmiş, Benna'nın hayatı boyunca savunduğu gibi o da henüz böylesi bir direniş için vaktin gelmediğini savunmuştur (Mahmud 'Abdulhalîm, 1985, 2/480-489; Hâlidî, 1994, 328-330).

Bu bildirisiyle Hudeybi adeta Kutup ile cemaat arasındaki farklılığı açık bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Kutup direniş derken, Hudeybi önce eğitim ve toplumun ıslahı demiştir. Kutup bir

toplumun Müslüman olması için önce işgalden kurtulması gerektiğini savunup cihad için vaktin acil olduğunu belirtirken Hudeybi henüz vaktin erken olduğunu savunmuştur. Bu ayrışma günümüze kadar süre gelen ılımlı İslam ve siyasi İslam arasındaki farkın da ortaya çıkmasının tarihi öncülü (Lia, 2012, 336; Enver 'Abdulahdî, 2000, 1/121) olmuştur.

Hür Subaylar Devrimi'nin fikir babası ve manevi lideri olan Kutup'un devrimin hemen ardından devrimcilerle de yolunu ayıran hususu Süleyman Feyyad 1986 yılında *el-Hilâl* dergisinde kaleme aldığı makalesinde şöyle anlatmıştır:

Kutup'a devrimden hoşnut olup olmadığını sorduğumda "Gelişmelerde beni memnun edecek bir şey bulamıyorum. Zira eskiden İngilizler vardı hükümetin arkasında şimdi de Amerikalılar var. Anlıyorsunuz neden hoşnut olmadığımı?" demiştir (Hâlidî, 1994, 229).

Seyyid Kutup'u Hür Subaylar Teşkilatı'ndan soğutan en önemli husus aslında tam da budur; *"hükümetin bir kafir ile işbirliğine girmesi"*. *el-Velâ ve'l-Berâ*⁷ hususu, Kur'ani öğretilerden yola çıkan Kutup'un sarsılmaz kırmızı çizgisinin en başında gelmektedir. Kutub'a göre İngilizlerin açık işgalinden Amerikalıların gizli işgaline geçtikten sonra Hür Subaylar devrimi devrim olmaktan çıkmış sadece hükümet değişikliği olmuştur. Bu görüşünü 23 Temmuz 1952 yılında gerçekleşen devrimden iki hafta sonra halka açık olarak gerçekleşen *"İslam'da Düşünce Özgürlüğü"* adlı konferansta şu cümleleriyle açıklamıştır:

"Bir devrim olmuştur evet, ancak Kralı indirmek devrimin gayesi değildi. Asıl gaye İslam'ın ülkemize geri getirilmesiydi. Krallık döneminde her an hapse atılma tehdidi altındaydım. Bu devrim

---

⁷Kuran'da Kafirleri dost edinmek demek olan *el-Velâ* ile onlardan uzak olmak manasına gelen *el-Berâ*' Maide Suresi 80 ve 81. ayetlerde geçerek Müslümanların gayri Müslimlerle olan ilişkilerine sınırlamalar getirmektedir.

hükümeti sürecinde de biliyorum ki bu tehlike hala var. Hatta hapisten de öte bir tehlike ile yüz yüzeyim!” (Hâlidî, 2016, 204).

Bu şok edici konuşmanın ardından aceleyle kürsüye çıkan Cemal Abdunnasır Kutup’un yarattığı şoku “*Kutup’a biatlıyız, bu endişeleri yersizdir*” (Hâlidî, 2016, 304) cümleleriyle geçiştirmeye çalışsa da, o tarihten itibaren her iki taraf için kılıçların bilendiği tarih olmuştur. 7 ay boyunca karşılıklı süren soğuk savaşın ardından (Habbâs, 1983, 105-104) Kutup hükümetten resmi olarak koptuğunu ilan etmiş ve bu soğuk savaş aleni bir çatışma çizgisine taşımaktan çekinmemiştir.

Hükümetten kopar kopmaz cemaatin *İrşad Ofisi*’nde görev yapmaya başlamıştır. Hâlidî (1994, 232-233)’ye göre, Kutup’un *İrşad Ofisi*’nde çalışmaya başlaması onun cemaate mensup olduğunu ispatlamamaktadır. Zira o bu ofiste sadece her Salı günü sohbetler vermiştir. Müslüman Kardeşlerin *Davet* dergisi ve *Müslüman Kardeşler* dergisinde makaleler de kaleme alan Kutup’un bu yazılarının halk bilinçlenmesinde büyük etken olduğu ifade edilmiştir (Habbâs, 1983, 102-104).

Hâlidî, Kutup’un onca vakit bekledikten sonra cemaate 1953 yılında girmesini Nasır’ın İhvanı hapse atacağını bildiği için onlarla birlikte hapse girmek için fedakarlıkta bulunduğunu dile getirmiştir. Ona göre Kutup’un o tarihte İhvana girmesi tıpkı sahabenin Mekke dönemi olan işkence günlerinde Müslüman olması gibidir. Ancak cihad aşkı ile yanıp tutuşan Kutup’un 1953 tarihine kadar neden cemaate girmediği sorusunu cevapsız bırakmıştır. Diğer yandan Kutup zaten en büyük cihadı devrim olur olmaz hükümete çektiği rest ile ve devrimi tanımadığını belirten halka yaptığı konuşmada can güvenliğinin olmadığını onların gözünün içine baka baka duyurarak (Hâlidî, 2016, 204) yapmıştır. Dolayısıyla, bu sözleriyle idamı göze alan Kutup’un cemaate girmesi onu hazır olduğu idam gerçeğinden (Hâlidî, 1994, 299) daha büyük bir tehlikeye sokmayacaktır.

Bunun yanı sıra, Kutup'un (1990, 13-14) o vakte kadar İhvan'dan olmamasına rağmen hapiste yazdığı iddia edilen ve ölümünün ardından basılan *Beni Neden İdam Etiler* (Limâzâ e'demûnî) kitabında İhvan ile Nasır arasındaki husumetten dolayı hükümet ile arasının daha da bozulduğu ifade edilmiştir. Aslında bu ifadeyi şu ifadeyle düzeltmek doğru olacaktır; İhvanın Nasır hükümetiyle olan ilişkisi aslında Kutup yüzünden daha da zor bir sürece girmiştir. Hudeybi bazı cemaat mensuplarının Kutup'a olan hayranlığına engel olamadığı için ilk başlarda bu duruma sessiz kalarak Seyyid Kutup okumalarında bir beis olmadığını ancak eylemde cemaatin ılımlı yolunu izlemelerini istemiştir (Zollner, 2009, 9). Ancak ilerleyen süreçte cemaat içi radikalleşen eğilimi gördüğünde Kutup'un çizgisini reddeden *Tebliğciyiz Yargılayıcı Değil* (Du'âtun leysû gudât) kitabını yayınlamak zorunda kalarak, cemaatini hükümetin hışmından korumak istemiştir (Güney, 2017, 106).⁸

Hudeybi aynı zamanda bu kitabıyla Kuran'daki siyasi İslam'ı söylemlerde zinde tutmayı ancak eylemde de ılımlı yolu izleyerek sistemle barışık kalmayı hedeflemiştir. Kutup (1977, 29, 35-60) için ise sessiz kalmak ve sistemin içine girerek sistemi devirmeye çalışmak en büyük hatalardan birisidir. Çünkü ona göre Peygamber hiçbir zaman sistemin içine girerek sistemle mücadele yolunu seçmemiştir. Ona göre Peygamber aslında Müslüman Kardeşler Cemaati'nin takip ettiği ve güvenli gibi gözükken metodu daha kolay uygulayabilecek bir konuma ve fırsata sahipken bu uzun ama güvenli bir yol gibi gözükken yolu tercih etmemiş, daha zorlu olan ama kesin sonuçları olan devrim yolunu bir avuç köle ile başlatarak oldukça güçlü ve soylu olan kabilelerin elinde mütedavil olan hâkimiyeti (Rububiyet) en büyük otorite ve tek söz sahibi olan Allah'a iade etme

---

⁸1960'lı yıllarda İhvan hareketini bastırmakla görevli olan Mısır Emniyet Teşkilatı'nın başkanı General Fuad Allam ile 2003 yılında yapılan röportajda bu kitabı Hudeybi'ye kendilerinin yazdığını ifade ederek bununla radikal gurupları törpülemeyi hedeflediklerini itiraf etmiştir ('Amîm, 2012).

(Uluhiyet) yoluna gitmiştir.

Muctema' dergisinin cemaatin beşinci müürşidi Mustafa Meşhur (1921-2002) ile 1981 yılında yapılan bir söyleşide kendisine Seyyid Kutup'un İslam hareketine olan etkileri sorulmuştur. Kutup'un İhvanın içinde çok az süre bulunduğu için İhvan hareketine tam olarak dahil olamadığını ve hapiste maruz kaldığı işkence yüzünden de İslam hareket metodunu agresifleştirdiğini belirtmiştir. Hâlidî (1994, 338) bu cümleleri şiddetle reddederek tuhaf karşıladığını belirtmiş ve Kutup'un bir buçuk yıllık cemaatteki geçmişinin kırk yıllık cemaat geçmişi olanlar ile mukayese dahi edilemeyecek kadar Kutup'un İhvan cemaatinin asil üyelerinden olduğunu ifade etmiştir.

Cemaatin iletişim ağlarını iyi kullanan Kutup, birçok Arap ülkesinde İslam sistemi üzerine konferanslar vermiştir. Cemaatin turlarıyla Mısır'da da köy köy kasaba kasaba gezerek toplumu bilinçlendiren seri sempozyumlar düzenlemiştir. 1953 yılının son ayında Müslüman Kardeşler tarafından Kudüs'te düzenlenen İslam Konferansı'na katılarak konuşmalar yapmış ve orada İslam ülkelerinden gelen alimlerle münazaralar yapmıştır (Hâlidî, 1994, 336). Bu bir buçuk yıllık süreç cemaatin iletişim ağlarını kullanarak Kutup'un kendi fikirlerini dünya çapında yayması için büyük olanakların kendisine verildiği süreç olmuştur.

1953 yılının sonlarına gelindiğinde Nasır ve İhvan arasındaki tansiyon ve sürtüşme şiddetini artırmıştır. Kutup tutuklanacakları istihbaratını alınca Kahire'yi terk ederek daha önce öğretmenlik yaptığı Beni Suveyf şehrine giderek gizlenmeye çalışmıştır. İsteddiği tek şey, tutuklanana kadar olan süreci son dakikasına kadar değerlendirmektir. Gizlendiği yerde el altından dağıttığı yazılarla hükümetin İslamcılara yönelik tutumunu özellikle Müslüman Kardeşlere yönelik tutuklama niyetinde olduğunu bildiren bildiriler dağıtmaya başlamıştır. Ancak çok geçmeden hükümet, onu ve Müslüman Kardeşleri toplumu bölmek, huzuru bozmak ve bölücü faaliyetlerde bulunmak suçlamasıyla hapse atarak 15 Ocak 1954

tarihinde cemaati kapatma kararı almıştır (Hâlidî, 1994, 345).

Bu durum İhvanı harekete geçirmiş ve 28 Şubat'ta ülke çapında büyük bir halk ayaklanması olmuştur. Bunun üzerine Nasır geri adım atarak cemaatin yeniden faaliyetlerine geri dönmesine izin çıkarmış ve hapiste olan İhvanı da tedrici olarak teke teker hapisten çıkarmıştır. Hapisten tahliye olduktan sonra faaliyetlerine ve yazılarına geri dönen Kutup, Nasır ve hükümetini eleştiren makalelerini peş peşe yayınlamaya kaldığı yerden devam etmiştir. Hükümetin yasakları artınca bu sefer de gizli yazılar yayınlamaya başlamıştır. 26 Ekim 1954 tarihinde *Özel Teşkilat* mensubu Mahmud Abdullatif tarafından Münşie konferansında Nasır'a gerçekleştirdiği suikast girişimi sonrası Kutup dahil bütün üyeler içeri yeniden içeri atılmıştır. Bu tarih artık Kutup'un şehadetine kadar gidecek olan sürecin başlangıcı olmuştur (Hâlidî, 1994, 22).

Hakimleri ve savcılarını askerlerden oluşan *Devrim Mahkemeleri* kurularak binlerce İhvan insanlık dışı işkence ile ifadeleri alınmış ve ağırlaştırılmış hapse çaptırılmıştır (Hâlidî, 1994, 348). Seyyid Kutup'a yöneltilen suçlamalar hükümeti devirmeye çalışmak ve gizli örgüt kurmak olsa da bu suçlamaları destekleyecek bir kanıt bulunamamıştır (Sarmış, 1992, 1/43). 15 yıl hüküm giyen Kutup neredeyse içerde kaldığı dönemin çoğunu ağır ve sistematik işkenceler yüzünden hastanede geçirmiştir (Hâlidî, 1994, 352). Dönemin Irak cumhurbaşkanı Abdusselam, Kutup için hükümetle arasında aracı olmuş bunun sayesinde on yıl sonra 1964 yılında sağlık nedenleri yüzünden serbest bırakılmıştır. Oldukça bitkin ve yaşlanmış olarak hapisten çıktığını belirten kardeşi Muhammed, abisinin hapis yıllarından sonra bir daha sağlık olarak eskisi gibi olmadığını belirtmiştir. Irak cumhurbaşkanı ona Irak'a gelmesini ve yanında hükümette yüksek mevkilerde çalışmasını önerse de, Kutup bunu kabul etmemiştir. "*Benim gerçek yerim Mısır'dır. Çünkü ben burada üzerime düşen görevi ifa ediyorum*" cümlesiyle (Hâlidî, 1994, 373) cumhurbaşkanının bu teklifini nazikçe geri çevirirken kaçarak

kurtulmak yerine kalarak son nefesine kadar mücadele etmeyi seçmiştir.

Kutup'un bazı İhvana yol çizmesi daha çok hapis döneminde olmuştur. Onun derslerini takip eden İhvanın yanı sıra, kendisiyle fikir ayrılığına düşen birçok İhvan da olmuştur. Muhalefet olan kişilerin savunduğu en önemli husus Kutup'un tekfirci olduğunu düşünmeleri olmuştur. Özellikle *Yoldaki İşaretler* kitabı bu ayrışmayı tetikleyen en önemli unsur olmuştur (Hâlidî, 1994, 388). Hâlidî (1994, 387, 394), Kutup'un 1964 yılında hapisten çıktıktan sonra İhvan hareketinin daha radikal tabakasına ve hükümet aleyhine örgütlenmek isteyen kesimlerine liderlik yaptığını belirtmiştir. İddiaya göre Kutup'u bunu kabul etmeye iten neden, bu kesimin radikal eğilimlerini törpülemek ve onların yeni bir hataya düşmesini engellemek içindir. Hâlidî, Hudeybi'nin de bu liderliğe bir mani görmediği gibi bunu desteklediğini belirtmiştir.

Halbuki Benna'nın barışçıl metodunu idame ettiren Hudeybi, hapisteyken Seyyid Kutup'un *Yoldaki İşaretler* kitabına reddiye olarak *Tebliğciyiz Yargılayıcı Değil* adlı kitabını yazmıştır. Bu kitabıyla Kutup'un kendi safına çektiği İhvan'ı yeniden kazanmak ve cemaat içi radikal eğilimleri törpülemek istemiştir. Ancak bunda muvaffak olamayan ve Kutup hareketinin cemaat içi ilerlemesine engel olamayan Hudeybi hapisten çıkar çıkmaz cemaatin ılımlı çizgisine uymayan herkesi cemaatten ihraç etmiştir. Cemaatten ihraç ettiği bu kişiler aynı zamanda Benna'nın gücüne paralel bir yapı olarak ortaya çıkan Özel Teşkilat'ın mensupları ve kurucularıdır. Hudeybi bu ihracıyla aslında Özel Teşkilat'ın da gücünü zayıflatmak istemiştir. Onun dönemiyle birlikte bu gizli teşkilat bir daha asla eskisi gibi güçlü olmamıştır (Güney, 2017, 307.)

Kutup'un çizgisini reddeden Hudeybi'nin kitabını görmezden gelerek Kutup hapisten çıktıktan sonra Hudeybi'nin İhvanın liderliğine ses çıkarmadığını ve razı olduğunu iddia edenler Kutup'u İhvan çizgisinde göstermek uğruna oldukça çelişkili tutum

sergilemişlerdir. Zira hükümet aleyhine bu kadar ciddi söylemleri olan bir şahsa nasıl olacaktır da Hudeybi, cemaatini teslim etmeye razı olacaktır. Ayrıca, Hudeybi cemaatin başına geçer geçmez hükümet aleyhine taşkınlık yapanları ve muhalefet gösterenleri bizzat kendisi cemaatten çıkarmıştır. Dolayısıyla, nasıl olacaktır da bu muhalif gurupların başına hükümet tarafından en büyük terörist olarak görülen birisini geçirmek isteyecektir? Üstelik Hudeybi nasıl olacaktır da kendisi İhvanın lideriyken Kutup'un ikinci bir baş olarak İhvanın başına geçmesini kabul edecektir? Bunu kabul etmeye onu iten zorunluluk nedir? Ayrıca, Kutup'u ikinci bir lider olarak İhvanın başına getirmesi İhvan içindeki bölünmeyi daha da derinleştireceği gibi "*Kutuplaşmayı*"⁹ da beraberinde getirecektir. Kutup'un dini karizmasının ve devrimci hareketinin karşısında İhvan mensuplarının zaafiyeti ve ciddi eğilimleri Nasır'ı harekete geçirmiş, Kutup'un liderliğinde suikast girişimlerinin olacağı haberinin kendisine geldiğini iddia ederek 09 Ağustos 1965 tarihinde onu tutuklatarak içeri atmıştır. Çok kısa sürede yargılanmasına başlanmış ve 21 Ağustos 1966 tarihinde idam kararı onaylanmıştır (Habbâs, 1983, 108; Hâlidî, 2016, 205-207).

Dönemin gazete ve dergi arşivlerinde siyasi birçok kişinin ve alimin Kutup'un idam cezasına itiraz ettiği ya da aracı olarak hükümetten bu cezasının kaldırılması yönünde girişimlerde bulunduğu geçmektedir. Onu savunmak için avukatların girişimi başarısız kalmış, uluslararası af örgütünün mahkemede incelemeler yapmak için gönderdiği temsilcisi Peter Arsher'in dahi duruşmaya girmesi engellenmiştir (Habbâs, 1983, 109).

"15 yıl bu şehadete ulaşmak için uğraştım" (Hâlidî, 2016, 218) diyen Kutup'un son 15 yılını şehadete mazhar olarak görmesi onun bu yıllarını gerçek fikirlerinin ortaya çıktığı yıllar olarak okumamıza neden olmuştur. Bundan önceki süreç elbette bu fikirleri için alt yapı oluşturduğu yıllardır. Ancak hayatının son 15 yılı Kutup'u Kutup

⁹ Kutup'un radikal çizgisine meyiletmeyi ve özenmeyi.

yapan yıllardır. “Sisteme dahil olmak onun yaşayan hücresi haline dönüşmektir” sözleri, onun belki de Hür Subaylar devrimine iştirak etmekten duyduğu pişmanlığını da açıklamaktadır. Bu cümleyle ilaveten ölmeden önce Ahmet Abdulfafur Attar’a (1946-2006)¹⁰ yazdığı son iki mektubundaki şu cümleleri, Kutup’un (1977, 29, 35-60) 1952 yılında Hür Subaylar Devrimi’nden sonra gerçek manada bir fikri yapıya ulaştığını göstermektedir:

“Ben iman ve akide olarak eskisinden de daha iyiyim. Daha önceden olmadığı kadar içimdeki akidevi düşünceler netlik kazandı. Daha önce hiçbir şekilde bulmadığım kadar Allah’ı bulmuş, daha önce hiçbir şekilde bilmediğim yönüyle Allah’a ulaşmanın metodunu ve yolunu öğrenmiş bulunuyorum. Benim artık başım diktir ve Allah’tan başkasına da onu bir daha eğmeyeceğim” (Hâlidî, 2016, 219).

Kendisiyle birlikte Abdulfettah İsmail, Muhammed Yusuf Havvaş’ın idam kararı çıktığında (Sarmış, 1992, 1/54) kendisinden öldürülmemesi için takiye yapması istenmiştir. Ancak Kutup, takiyenin İslam’da olmasına rağmen bu ruhsatın liderler ve belirli kitlelerin önderleri için geçerli olmadığını savunmuştur. Affedilmesini istemesini söyleyenlere ise, *“Eğer hak ettiğim için hapsolduysam ben hakka rıza göstermeliyim ve eğer haksız yere hapsolduysam haksızlığa yalvaracak kadar küçülmedim!”* demiştir. Abdunnasır’ın hükümetini Tağut¹¹ hükümeti olarak gören Kutup, *“Allah’ın birliğini namazda işaret eden işaret parmağı bir Tağut’un yazdığı bir harfi bile yazmayacağı gibi onu da reddeder”* demiştir.

Kutup’un idam edileceği sabahın gecesi, kendisine son bir defa

---

¹⁰Suudi Arabistanlı şair ve edebiatçı olan Attar, Seyyid Kutup’un yakın arkadaşlarındandı. Kutup’un ölümünün ardından Suudi Arabistan kraliyet ailesine yakınlığı ile tanınmış ve kraliyet ailesine ait olan *Ukaz* gazetesini kurmuştur (Arabiya, 2010).

¹¹Tağut, hak yoldan saptıran, yaratılmışlık üstü konumunda tutulan varlık anlamında bir Kuranî terimdir (Yurdağür, 2010, 372).

kızkardeşi gönderilerek, başını çektiği bu davanın İhvan'ın emriyle ve sorumluluğu altında yapıldığını ifade ederse sağlık sorunlarından serbest bırakılacağı kendisine bildirilmiştir (Sarmış, 1992, 1/52). Ancak Kutup kızkardeşine bu davayı kimsenin etkisinde kalmadan güttüğünü belirterek Hudeybi'ye de şu mesajı ulaştırmasını talep etmiştir: “ *Hudeybi'ye benden selam söyle. Ona deki; “Seyyid senin en ufak şekilde zarar görmemen için bir insanın tahammül edemeyeceği şeylere katlanmıştır”* (Hâlidî, 2016, 220)”.

Her ne kadar Kutup'un düşünceleri sistemin bekası için büyük tehlike arzettiği için ölmesi zaruri olsa dahi, onun ölmesi demek ondan bir aziz yaratılması demektir. Ayrıca onu öldürmenin onun davasını ölümsüzleştirerek radikalleri daha da radikal yapacağını bilmekteydiler. Dolayısıyla, Kutup'un ağzından bu ifadeyi alarak bununla onun bir korkak olduğunu göstermenin yanı sıra, bu davada o kadar samimi olmadığını ispatlamak ve ona ılımlı Müslüman mührünü vurmak istemişlerdir. Böylelikle radikal guruplar üstündeki gücünü ve sarsılmaz etkisini kırmak ve davasını başarısız kılmak istemişlerdir.

Bazı İhvan kaynaklarında, özellikle de Hâlidî (1994, 384-385)'ye göre Kutup'un Suriye'deki İhvana hapisten mektup gönderdiği ve bu mektupta kendileriyle Nasır arasında aracı olmalarını niyaz ettiği nakledilmektedir. Hâlidî'ye göre Kutup bu mektubu, İhvani işkenceden kurtarmak için son bir çare olarak yazmıştır. Halbuki Kutup'a ölmeden önce bu teklif Nasır tarafından defalarca sunulmuş ancak Kutup ölümü bu teklife tercih etmiştir. Bütün bu iddialar Kutup'un 15 yıllık hapis dönemindeki direnişine ters düşmekte ve onun uğruna şehit düştüğü mukavemet felsefesiyle uyuşmamaktadır.

Kutup 21 Ağustos 1966 tarihinde sabah saat dört sularında arkadaşlarıyla birlikte asıldıktan sonra cesedi bilinmeyen bir yere defnedilmiştir (Görgün, 2009, 65). Kutup'un şehadetinin ardından,

Müslüman Kardeşler Cemaati'nde çözümlerin olduğunu ve çok sayıda İhvan mensubunun Kutup çizgisine geçmesinden ötürü cemaatin kan kaybettiğini gören cemaatin ileri gelen mensupları, Kutup'un sisteme karşı geliştirdiği fikirlerini törpüleyerek onun cemaat ile paralel bir çizgide olduğu imajına katkı sağlayan seri eserler kaleme almışlardır (Güney, 2017, 251).¹²

4. Sonuç

Kutup'un ardından yazılan birçok eserde Kutup'un Benna hayattayken İhvan cemaatine katıldığı hatta Kutup'un onun öğrencisi olduğu geçmektedir. Yaptığımız bu çalışmada Kutup'un İhvan cemaatine mensup olmadığı, İhvan cemaatine sadece bir takım dini dersler vermek, cemaatin iletişim ağını kendi düşüncelerini yaymak ve makalelerini dergilerinde yayınlamak için cemaatin İrşad Ofisi'nde faaliyet gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Benna ile aynı yılda doğan Kutup'un fikri ve siyasi gelişimi Benna kadar erkende yaşlarda olmasına rağmen ve hükümeti, kralı ve İngilizlere karşı aldığı tavır Benna'nın cemaati kurarak faaliyet gösterdiği yıllara paralel olmasına rağmen Müslüman Kardeşler'e girmemesi ve cemaat ile yolunun kesişmemesi Kutup ve cemaat çizgisinin farklı metodlarla seyrettiğini ortaya koymaktadır.

Benna ve Hudeybi cemaatin bekasını sağlamak için radikal eğilimlerde olan cemaat üyelerini cemaatten uzak tutmaya çalışmışlardır. Bu çabanın Kutup'un direniş çizgisine kayarak daha da başarısız olduğunu gözlemleyen Hudeybi ilk etapta cemaat üyelerinin Kutup okuyabileceklerini ancak orta yolu takip etmeleri gerektiğini iletmeye çabalamıştır. Ancak bu çabasının da işe yaramadığını fark eden Hudeybi, Kutup'un *Yoldaki İşaretler* kitabının cemaat üyelerine olan tehlikesini bertaraf etmek ve cemaatin bekasını sağlamak için *Davetçiyiz Yargılayıcı Değil* adlı kitabını kaleme almıştır. Hudeybi'nin

---

¹² Kutup'un hemen ardından yayınlanan bu eserlere günümüzde gösterilecek en önemli örnek eser Hâlidî'nin (2016) eseridir.

bu önlemleri de işe yaramamış, Kutup'un idamının ardından bu dengelenemeyen ve önü alınamayan radikalleşme eğilimine son çare olarak cemaat ile Kutup çizgisi ortak noktada birleştirilmeye çalışılarak orta yolu bulma çabası taşıyan eserler kaleme alınmıştır. Kutup'un ardından yazılan eserlerde Kutup-İhvan ilişkisindeki ayrışma noktası ele alınmadığı gibi Kutup çizgisi de ılımlaştırılmaya ve törpülenmeye çalışılarak cemaatin çizgisine çekilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma ile Kutup-İhvan ilişkisinin gerçek boyutları ortaya koyulmaya çalışılarak muğlak kalmış tarihsel bir takım hususların netleşmesi açısından yapılacak olan İhvan ve Kutup çalışmalarına ışık tutacağını temenni etmekteyiz.

Kaynakça

'Abdurrahîm 'Alî. *el-İhvânu'l-Muslimûne Kırâe fi'l-Meffâti's-Sirriyye*. Kahire: el-Hey'e'l-Mısriyye'l-'Âmme l'l-Kitâb, 2011.

Ahmed 'Âdil Kemâl. *en-Nugâtu Fevga'l-Hurûf*. Kahire: ez-Zehrâ li'l-İ'lâm, 1989.

al-Arabiya, "Ahmed 'Abdulgafur Attâr". Erişim Tarihi: 12.11.2016.
<https://www.alarabiya.net/articles/2010/12/20/130298.html>

'Amîm, Ali. "Hel Ellefe'l-Musteşâr el-Hudeybî Du'âtun lâ Gudâtun". Erişim Tarihi:20.05.2015.
<http://arb.majalla.com/2012/12/article55240765/-هل-ألف-المستشار-حسن-الهضيبي-دعاة-لاق>

Beyyûmî, Zekeriyâ Suleymân. *el-İhvânu'l-Muslimûne ve'l-Cemâ'âtu'l-İslâmiyye 1928-1948*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1979.

Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınevi, 2015.

- Dunne, James Heyworth. *el-İtticâhâtu'd-Dîniyye ve's-Siyâsiyye fî Mısra'l-Hadîs*, çev. Ahmed eş-Şenberî, Kahire: Dâru Cedâvil li'n-Neşr, 2013.
- Enver 'Abdulahadi. *el-Ahzâbu ve'l-Harakâtu ve'l-Cemâ'âtu'l-İslâmiyye*, 2. Cilt. Şam: The Arab Center for Strategic Studies, 2000.
- Gâ'ûd, İbrâhîm. *Omeru't-Tilmisânî Şâhiden 'alâ'l-'Asr*. Kahire: Dâru'l-Muhtâr, 1983.
- Görgün, Hilal. "Seyyid Kutup". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/64-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Güney, Zehra Betül. *Hasan el-Benna'yı Yeniden Okumak*, İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Habbâs, Abdullah. *Seyyid Kutub el-Edîbu'n-Nâkîd*. Kahire: Mektebetu'l-Menâr, 1983.
- Hâlidî, Salâh 'Abdulfettâh. *Seyyid Kutub eş-Şehîdu'l-Hayy*. Türkiye: ed-Dâru's-Şâmiyye, 2016.
- Hâlidî, Salâh. 'Abdulfettâh. *Seyyid Kutub mine'l-Mîlâdi ile'l-İstişhâd*. Şam: Dâru'l-Kalem, 1994.
- Havva, Sa'îd. *el-Medhalu ilâ Da'veti'l-İhvâni'l-Muslimîn*. Amman: Dâru'l-Erkam, 1984.
- Hişâm Mubârek. *İrhâbiyyûn Kâdîmûn 1928-1994*. Kahire: Merkezi'l-Mahrûse li'l-Buhûs, 1995.
- İkhwanwiki, "Mustafa Meşhûr". Erişim Tarihi: 17.08.2017.
http://www.ikhwanwiki.com/index.php?title=مصطفى_مشهور
- Kutup, Seyyid, *Yoldaki İşaretler*. çev. Salih Uçan. İstanbul: Hicret Yayınları, 1977.

Kutup, Seyyid. *el-'Adaletu'l-İctimâiyye fi'l-İslâm*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1993.

Kutup, Seyyid. *Emrîka mine'd-Dâhil: bi Minzâr Seyyid Kutub*. ed. Salah el-Hâlidî. Cidde: Dâru'l-Menâra, 1985.

Kutup, Seyyid. *Limâza E'demûnî*, Suudi Arabistan: eş-Şeriketu's-Su'ûdiyye li'l-Ebhâs, 1990.

Lampson, Killearn Miles. *Muzekkirât Lord Killearn 1934-1946*. çev. Abdurrauf Ahmed 'Amr. ed. Trefor E. Evans. 3 Cilt. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye, 1995.

Lia, Brynjar. *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu 1928-1942*. çev. İhsan Toker. İstanbul: Ekin Yayınları, 2012.

Mahmûd 'Abdulhalîm. *Ahdâsun Sana'ati't-Târîh*. 3 Cilt. İskenderiyye: Dâru'd-Da've, 1985.

Muhammed Şevkî Zekî. *el-İhvânu'l-Muslimûne ve'l-Muctema'u'l-Mısırî*. Kahire: Dâru'l-Ensâr, 1980.

Nedevî, Ebû'l-hasan. *et-Tefsîru's-Siyâsî li'l-İslâm*. Kahire: Dâru Âfâku'l-Gad, 1980.

Nemnem, Hilmi. *Seyyid Kutup ve Sevretu Yulyû*. Kahire: Mirit lin-Neşr, 1999.

Rıfat Sa'îd. *Hasanu'l-Bennâ Metâ Keyfe ve Limâzâ*. Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1977.

Sâdât, Enver. *Gıssatu Hayâtî*. Kahire: el-Mektebu'l-Mısırî, 1979.

Salâh Şâdî. *Safahâtun mine't-Târîh*. Kuveyt: Dâru's-Şu'â', 1981.

Sarmış, İbrahim. *Bir Düşünür Olarak Seyyid Kutup*. 2 Cilt. İstanbul: Fecr Yayınevi, 1992.

Zehra Betül GÜNEY

Yurdagür, Metin. "Tağût". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/372. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Zollner, Barbara H. E. *The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and Ideology*. London: Routhledge, 2009.

SÖYLENCE İLE GERÇEKLİK ARASINDA: 19. YÜZYIL OSMANLI MİZAH BASININDA KARAFERYE CADILARI

Gökhan DEMİRKOL*

Öz

Osmanlı Devleti'nde ölümden sonra hayata dönen varlıklara ilişkin temel tanımlama "cadı" kavramıdır. Ancak konu hakkında yapılan çalışmalar genellikle "cadı" kavramını "vampir" kavramı ile açıklama eğilimindedir. Bu eğilimin temel sebebi ise 19. yüzyılın son çeyreğinde "cadı" kavramının anlamında yaşanan genişlemedir. Temel özellikleri benzer olan bu iki kavram toplumsal hayatta aynı olguyu tanımlamak için birbirlerinin yerine kullanılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında kayıt altına alınmış son "cadı" olayı Tırnova cadılarıdır. Fakat 1872 ve 1874 yıllarında Selanik'e bağlı Karaferye'de iki cadı vakasının yaşandığına dair gazete haberleri bulunmaktadır. Bu çalışma bahsi geçen haberlere ilişkin dönemin gazete ve dergilerinin yaklaşımını ele almaktadır. Çalışmanın odağı mizah dergileridir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumunda "cadı" kavramının hangi kavramlar ile tanımlandığı mizah dergileri üzerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cadı, Karaferye, Osmanlı Mizah Basını

---

* Dr.Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-0672-0992

Between Myth and Reality: Karaferye Witches in 19th Century Ottoman Humor Press

Abstract

The basic definition of the creatures that came to life after death in the Ottoman Empire is the concept of “witch”. However, studies on this subject tend to explain the concept of “witch” with the concept of “vampire”. The main reason for this tendency is the expansion in the meaning of the concept of “witch” in the last quarter of the 19th century. These two concepts, whose basic characteristics are similar, are used interchangeably to define the same phenomenon in social life. The last witch event recorded in the Ottoman lands in the 19th century is the “Witches of Veliko Tarnova”. However, in that century there are news that two witch cases took place in Karaferye of Thessaloniki in 1872 and 1874. This study deals with the approach of newspapers and magazines of the period related to the mentioned news. The focus of the study is humor magazines. In the second half of the 19th century, the concepts of the definition of “witch” concept in Ottoman society were analyzed through humor magazines.

Keywords: Witch, Karaferye, Ottoman Humor Press.

1. Giriş

Merkezine “ölümden sonra yaşam” olgusunu yerleştiren ve olağanüstü nitelikler atfedilen varlıklara ilişkin inanç anlatıları, her toplumda gözlemlenen bir olgudur. Türk toplumu da benzer anlatılar açısından zengin bir literatüre sahiptir. Bu literatür içerisinde doğaüstü güçlere sahip olağanüstü nitelikler sergileyen varlıkları tanımlamak için halk anlatılarında pek çok kavrama rastlamak mümkündür. “Kara koncolas”tan “cadı”ya “vampir”den “hortlak”a pek çok farklı isme ve özelliğe sahip bu varlıklara ilişkin halk anlatıları nesilden nesile aktarılan sözlü kültürün bir parçası olmasının yanı sıra gündelik hayat pratiklerine ve gündelik dile de sirayet etme gücüne sahiptir.

Doğaüstü varlıklara dair var olan literatür genellikle kayıt altına alınmış olayları batı tarzı “vampir” ile kıyaslayarak ya da olayların öznesi olan doğaüstü varlıkları “vampir” olgusu ile ilişkilendirerek değerlendirmektedir. Ancak Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyıla kadar kayıt altına alınmış olaylar incelendiğinde ölümden sonra tekrar canlanan varlıklara ilişkin yaygın kullanılan kavramın “cadı” olduğu görülmektedir. Farsça “cadu” kelimesinden gelen “cadı”; “avamın itikad-i câhilânesince gûyâ mezardan çıkıp geceleri bir sûret-i mahufede ve cin gibi gezen hayal, vampir, kara koncolos, bed-huy ve bed-lika kocakarı, acûze” (Şemsettin Sami, 362) anlamına gelmektedir. Boratav ise “cadı”yı hortlayan ölü olarak tanımlayarak batı inanişindeki vampiri karşıladığını belirtir (Boratav, 1984, 79). 19. yüzyılın sonundan itibaren “cadı” kavramının “vampir” kavramı etrafında tanımlanması ve tanımlamanın süreklilik göstermesi konuya ilişkin var olan literatürün “cadı” ile “vampir” olgularını eşleştirdiğini göstermektedir. Ancak bu eşleştirmenin kaynağı belirsizdir. James W. Redhouse’un 1842 yılında yayıma hazır hale getirdiği ancak 1852-53 yıllarında basımı yapılan *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*’ye göre “cadı” kelimesini “sihirbaz, sâhir, sihir edici” (Redhouse, 2016, 49) şeklinde tanımlanmış iken 1890 tarihinde yayımlanmış Türkçe-İngilizce sözlükte Redhouse, “cadı” kelimesi “büyücü, cadı, büyücülük, büyü, güzel göz, acuze, uyuyan kişilerin kanını emmek için dünyaya döndüğü batıl bir inanç olarak varsayılan ölü kişi, vampir” (Redhouse, 1890, 634) biçiminde tanımlamıştır. “Cadı” kelimesinin anlamlarının arasına “vampir” kavramının girmesi kelimenin tarihsel süreç içerisinde bir anlam genişlemesi yaşadığına işaret etmektedir ki var olan literatürün bu anlam genişlemesi sonucu “cadı” ile “vampir” kavramlarını eşleştirdiği ileri sürülebilir. Bu durumun sebebinin kültürel geçişlilik olarak açıklamak mümkündür. Batı’da 18. yüzyılda yaşanan vampir çılgınlığının sonucu olarak benzer doğaüstü varlıklara verilmiş isimlerin önüne geçerek bir “şemsiye” terim haline dönüşen “vampir” kavramı (Bkz. Kırgı, 2018, 91-101; Ayrıca bkz. Yaltırak, 2013, 191-

192), 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumunda da benzer varlıklar için kullanılan “cadı” tanımlaması ile karşılanır hale gelmiştir. Kültürel geçişliliğin yanı sıra Osmanlı toplumunda yer alan “cadı” inancının ya da tanımlamasının temel niteliğinin ölümden sonra “hortlamak” olduğu göz önüne alındığında batı tarzı “vampir” ile açıklanması doğaldır ki “vampir” olarak tanımlanan olgunun temel özelliği de “(...) doğa kanunlarına karşı gelerek yaşama dönen ölü insanlar(...)” (Kırgı, 2018, 9-10) olmasıdır.

“Cadı” ya da “vampir” şeklinde farklı isimlerle tanımlanan doğaüstü varlıklara ilişkin söylemler/hikayeler/anlatılar toplumun her dönem ilgisini çekmiştir. Osmanlı toplumunun 19. yüzyılda tanıştığı süreli yayınlar da bu tarz hikaye ve anlatılara ilgi göstermiş ve sayfalarında yer vermişlerdir. Bu duruma en iyi örnek 1833 yılında *Takvim-i Vekayi*'de yer alan Tırnova cadılarıdır. Bu olay literatürde 19. yüzyılda süreli yayınlarda yer alan tek olay olarak tanımlanmıştır (Kırgı, 2018; Aycibin, 2008, 55-70; Yaltırak, 2013, 187-232).

Bu çalışmanın amacı, 1872 ve 1874 yıllarında süreli yayınlarda “cadı vakası” şeklinde yer alan iki olay etrafında dönem mizah dergilerinin “cadı” olgusuna nasıl yaklaştıklarını ve bu olguyla ilgili nasıl bir söylem oluşturduklarını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda literatürde yer alan olayların temel özellikleri saptanarak 1872 ve 1874 yıllarında süreli yayınlarda yer alan olaylar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, “cadı vakası” haberlerinin yayımlandığı 1872 ve 1874 yıllarında yayın hayatını sürdüren *Diyojen*, *Hayal*, *Latife* ve *Tiyatro* mizah dergileri üzerinden ele alınmıştır. Mizah dergilerinin çalışma kapsamında veri alanı olarak seçilmesinin altında yatan etken ise toplumsal gerçekliğin mizah ile olan güçlü ilişkisidir. Gündelik hayatın gerçekliği bireyin “şimdiliği” ve “buradalığı” etrafında düzenlenmiştir (Berger & Luckmann, 2008, 35). Mizah da geçerliliğini tıpkı gündelik hayat gibi mekan ve zaman üzerinden sağlar. Bu açıdan mizah

dergileri bir olgunun toplumsal hayattaki karşılığını temsil gücüne sahiptir. Başka bir ifade ile toplumsal hayatta yer edinmiş inanç, söylem ve zihniyet mizah dergilerinin temel malzemesini oluşturmaktadır. Bu çalışmayı önemli kılan unsur ise 19. yüzyılda kayıtlara geçmiş tek “cadı vakası” olma özelliğine sahip *Takvim-i Vekayi*’de yayımlanmış “Tırnova cadıları” dışında literatürde yer almayan iki vakayı inceleme konusu edinmesidir.

2. 19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Coğrafyasında “Cadı” Vakaları

“Cadı” kavramı telaffuz edildiğinde akla ilk gelen isim şüphesiz Ebussuud Efendi’dir. 16. yüzyılda vermiş olduğu üç fetva doğaüstü varlıklara ilişkin tespit edilen ilk kayıtlardır. Bu konuda vermiş olduğu üç fetvanın ilkinde bu tarz olayların varlığını kabul eden Ebussuud Efendi, “cadı” olgusunun ortaya çıkmasında kişinin günahkar olmasını sebep göstermiş ancak olgunun gayrimüslimleri ilgilendirdiğini de belirtmiştir. Olgunun kabulünün yanı sıra bu fetvanın bir diğer özelliği ise “cadı” olarak adlandırılan varlığın fiziki tanımlamasıdır: “(...) a’zasına kan gelip bedenini humret ihâta etmiş(...)” (“Organları kanlanmış, bedenini kızılık sarmış” Bkz. Düzdağ, 2012, 263-264). İkinci fetvayı varlığın eylemleri etrafında ele almak mümkündür. Selanik’e bağlı bir köyde söz konusu varlığın köy sakinlerinin kapısında belirerek bir yerlere gitme daveti sonucu davet edilen şahsın ertesi gün ölü bulunması eylemlerin ana çatısını oluşturmaktadır. Üçüncü fetva ise varlığın nasıl yok edileceğine ışık tutar; ilk çare kalbe bir kazık saplamaktır. Bu yeterli olmaz ise başı kesilmelidir. Şayet bu da yeterli olmaz ise ceset yakılmalıdır (Düzdağ, 2012, 264-265).

17. yüzyılda Edirne’de yaşanan iki vaka bu tarz olaylar karşısında merkezin tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Edirne’nin Maraş köyünde Bıyıklı Ali isminde bir şahsın mezarında “ervah-ı habise” (kötü ruhlar) alametlerinin görülmesi köy halkını korkutmuş ve durumun çözümü için kadıya başvurmuşlardır. Edirne

kadısı, Ebussuud Efendi'nin fetvalarından haberi olduğunu ancak bu fetvaların bir kaydını bulamadığını belirterek merkezden yardım istemiştir. Kadıya gönderilen mesaj “ehval bilür naib” atanarak tayin edilecek çavuş marifetiyle şikayet konusu alametlerin tespit edilmesidir ki bu alametler de cesedin bozulup bozulmadığı ile kızıllaşmanın olup olmadığıdır (Köhbach, 1979, 84-85). Bıyıklı Ali vakasında neler yaşandığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. İkinci olay ise Edirne'nin Elhac Sarraf mahallesinde meydana gelmiştir. Üç ay önce ölmüş Cennet isimindeki bir kadının mezarında cadı alametleri görülmesi üzerine dört kadının şahitliğinde mezar açılmış ve cesedin bozulmadığı, vücudun renginin kızılaştığı tespit edilmiştir. Bu durum karşısında merkez, halkın korkudan kurtarılması için gerekenin yapılmasını emretmiştir (Köhbach, 1979, 85). Bu iki vakada merkezin benzer olaylara ilişkin öncelikle “tespit” talebinde bulunması ve sonrasında ise net bir çözüm yolu göstermek yerine gerekenin yapılmasını emretmesi Aycibin'in ifade ettiği gibi bir “acemiliğe” (Aycibin, 2008, 61) delalet etmesinin yanı sıra doğaüstü olayların/varlığın resmi olarak kabul edilmesinin de bir göstergesi sayılabilir. En azından cadı vakalarında cadılık alametleri noktasında merkezin bir şablonu olduğunu da ileri sürmek yanlış olmaz.

18. yüzyılda yaşanan bir başka olay ise taşrada yöneticilerin sorunun çözümü noktasında inisiyatif kullanabildiklerini göstermektedir. Terkos'un Yeniköy mezarlığında 1743 yılında yaşanan cadı vakasında Terkos naibi cadıyı doğrudan yaktırmıştır (Aycibin, 2008, 61; Ayrıca bkz. Doğan, 2013, 232).

Osmanlı coğrafyasında yaşanmış en meşhur cadı vakalarından birisi kuşkusuz Tırnova cadılarıdır. Devletin resmi gazetesi *Takvim-i Vekayi*'nin 21 Cemaziyelevvel 1249 tarihli sayısında Tırnova naibi Ahmet Şükrü Efendi'nin ilâmı olduğu belirtilen yazı “cadı” olgusunun tüm yönlerini barındırmaktadır. Tetikoğlu Ali Alemdar ve Abdi Alemdar isimindeki iki eski yeniçeri cadıya dönüşmüş, gözle görülmeyen bir formda evlerde bulunan erzağı birbirine karıştırıp

yastık yorgan gibi eşyaların yerlerini değiştirerek ve yüksek bir yerden insanların üzerine taş, toprak ile tabak çanak atarak ahaliyi korkutmuşlardır (Takvim-i Vekayi, 6 Ekim 1833)¹. Hortlayan bu iki eski yeniçeriden kurtulmak için İslimiye kazasından Nikola ile 800 kuruşa anlaşmıştır. Nikola, üzeri resimli bir tahtayı parmağında hareket ettirerek cadıların bulunduğu mezarı tespit etmiş ve mezar açıldığında iki cadının vücudunun sağlıklarındaki vücutlarının iki katı olduğu, saç ve tırnaklarının uzamış olduğu ve de gözlerini kan bürüyerek korkutucu bir hale geldikleri “cemm-i gafir” (büyük insan kalabalığı) tarafından görülmüştür. İki cadının önce kalpleri kızgın suda haşlanır ancak etki etmediği görülünce cesetler yakılır (Takvim-i Vekayi, 6 Ekim 1833).

Tırnova olayının temel unsurları 19. yüzyıla kadar gözlemlenen diğer cadı vakaları ile benzerlikler taşımaktadır. Öncelikle hortlayan bu iki eski yeniçeri hayatta iken mal gasbı, ırza geçme ve insan öldürme gibi kötülükler yapmışlardır. Yani Ebussuud Efendi fetvalarına göre günahkârdırlar. Bununla birlikte kaldırılmış yeniçeri ocağının üyesi olmaları da günahkârlıklarını pekiştirmektedir ki Ortaylı, Tırnova olayını yeniçeri ocağına karşı beslenen kinin ve devletin anti-yeniçeri ideolojisinin bir tasavvuru olarak değerlendirmiştir (Ortaylı, 2001, 38). Cadılardan kurtulma yolları açısından kalbin kaynar suda haşlanması yöntemi ilk defa karşımıza çıkmaktadır. Cadıların temel özelliklerine ilişkin göz ile görülemez/görünmez olma durumu önceki olaylarda üzerinde durulmamış bir unsurdur. Yaşayanlara karşı gerçekleştirdikleri eylemler esnasında cadıların görünmez olması ancak alametlerin tespiti sürecinde görülebilir bir formda olmaları bu vakada karşılaşılan bir ilktir. Bu olayda yer alan bir başka ilk ise “cadıcı”

---

¹ Tırnova halkının yaşadığı korkuyu anlatmak için Ahmet Şükrü Efendi, dört beş aylık bir bebeğin annesinin yatağından oda kapısına kadar çekildiğinden özellikle bahsetmektedir: “(...) hatta dört beş aylık henüz bi-nefsihi meşy ü harekete adimül-iktidar olan bir nefer sagiri validesi firaşından oda kapusuna değin keşide (...)” (Takvim-i Vekayi, 21 Cemaziyevvel 1249/6 Ekim 1833, 3).

kavramıdır. Cadılık alametlerini ve cadılar ile mücadele etme yöntemlerini bilen “profesyonel” cadıcıların, cadı ile mücadelede önemli bir unsur olduğu bu olayda gözlemlenmektedir. Ursinus’un çalışması da göz önüne alındığında özellikle 19. yüzyılda “cadıcı” ya da “cadı ustası” unvanları ile bir hizmet sektörünün varlığından bahsetmek mümkün gözükmektedir.² “Cadıcı” ve “cadı ustası” unvanlarına sahip kişilerin varlığı ve bu kişilerden hizmet satın alınmasının altında yatan unsur Aycibin’e göre cadı vakalarının yaşandığı bölgelerde iç göçün önüne geçmek ve bu yolla vergi sisteminin aksamasını engellemektir (Aycibin, 2008, 65-66). Bu çıkarım doğrultusunda devletin cadıcıların sunmuş oldukları hizmeti halkta meydana gelen korku ve dehşeti bertaraf eden bir plasebo etkisi yarattığı için kullanmayı tercih ettiği ileri sürülebilir. Kayıtlara geçmiş cadı vakalarında halkın öncelikle bölgeyi terk etme isteğinin dile getirildiği dikkate alınırsa devletin bu tercihi daha anlamlı hale gelmektedir.

Farklı zaman dilimlerinde aktarılmış olan olaylar incelendiğinde 19. yüzyılın ilk yarısı itibari ile “cadı” olgusuna ilişkin genel bir çerçeve ya da şablon oluşturmak mümkündür. Bu çerçeve; alametler, sebep, eylemler ve mücadele yöntemleri olmak üzere dört başlıktan oluşmaktadır. Cadı vakalarında ölünün cadı olduğuna dair alametler; vücuda kan gelmesi, bedenın kızıllaşması ve cesedin bozulmaması şeklinde tanımlanabilir. Kişinin cadıya dönüşmesindeki temel etken kişinin sağlığında yaptığı kötülüklerdir. Bu noktada cinsiyetin bir önemi yoktur. Cadıların sergiledikleri eylemler içinde Ebussuud Efendi’nin ikinci fetvasına konu olan olay dışında ölüme yol açan bir eylem kayıtlarda yer almamakla birlikte yaşayanları

---

² Makedonya Arşivi’nde yer alan masarif defterlerindeki üç kayıta göre 1836-1839 yılları arasında cadıcılara sırasıyla 100 ½ ve 252 kuruş ödeme yapılırken üç defa hizmet alınan cadı ustalarına ise toplam 980 kuruş ödeme yapılmıştır (Bkz. Ursinus, 1992, 359-360). “Cadıcılık” olgusuna Ursinus’un çalışması kapsamında şerh koyan Doğan, 3 yıllık masarif defteri kayıtları ile böyle bir olgudan bahsedilemeyeceğini ya da peşin hüküm verilemeyeceğini belirtir (Bkz. Doğan,2013, 233).

rahatsız edici eylemler -taş, toprak atma ve eşyaların yerini değiştirme gibi- ya da gündelik hayatı sekteye uğratan eylemler temel eylem biçimlerini oluşturmaktadır. Mücadele yöntemleri ise kalbe kazık saplama, başın kesilmesi, kalbin kaynar suya atılması ve nihai olarak bedeninin yakılması şeklinde sıralanabilir.

3. 19. Yüzyıl Türkçe Mizah Basınında “Karaferye Cadıları” ve “Cadı” Olgusu

Osmanlı’da 19. yüzyılda *Takvim-i Vekayi*’nin aktardığı Tırnova cadılarının dışında “cadı” vakasına Teodor Kasab’ın sahibi olduğu *Diyojen* dergisinde rastlanmaktadır. Derginin mektup formunda yayımladığı yazıda imza ve tarih bulunmamaktadır:

Karaferyeden Mektub

Ne de acaib vakitlere kaldık!

Malûmunuz olmak gerektir ki buralar (cadı) membaı olmakla mâruftur.

Tanzimat tarihinden beri bu belâdan kurtulduk zannında bulunurken bundan biraz evvel yine zuhûr etmesin mi?

Buralarda köy kethüdalığıyla geçinir bir adam var idi. Adına Bektaş Dayı derlerdi. Baba paşa yolunda gayet mütegalib gayet şirret bir adam olduğundan dünya elinden bi-zar olmuş idi. Akıbet-i ahirete teşrif etti.

Meğer herif çok yaşamışsa da dünyasına doymamış nasılsa çaresini bulur (cadı) olur. Pancar gibi kan kırmızı bir suret kaplan gibi iliştığı yeri koparır bir turnak peyda eder. Bir hışm bir şiddetle memlekete uğrar.

Ama bilseniz ne de mashara bir (cadı) olur! Ahşam ziy-hayata musallat olan ervah-ı habise yanında halt etsin! Her gece evlere girer. Seccadeyi abdest-haneyeye serer. Abdest-hane na’leylerini sofranın üzerine kor. Mangalı baş aşağı devirir mangal kapağını baş yukarı çevirir. Ahurdaki hayvanları evin üst katına çıkarır. Üst katındaki insanları ahura indirir. Çekmeceleri açar. Paraları mücevherleri bahçeye döker. Bahçeyi kazar. Eline geçen taşları süprüntüleri çekmecelere doldurur. Tavanı eğiltir. Nerdübânı düzeltir. Evdeki gelini babasının damadı kayınvalidesinin koynuna kor. Sevmediği istemediği ne kadar adam hayvan filan varsa bir dakika bir yerde oturtmaz bir dakika uyku uyutmaz.

Kimini kolundan tutar pencereden aşağı atar. Mahallede ne kadar köpek bulabilirse arkasına düşer havlatır. Kimine sabaha kadar taş taşır kimine lâ-yenkati ortalık süpürtür. Sevdiği istediği adamlar hayvanlar filanları ise minare tepesi yar ağzı cambaz ipi gibi durulamayacak bir yere çıkarır bırakır. Herkesten para çarpar her sofradan ekmek kapar.

Akıbet-i iş bir dereceye gelir ki herkes canından hayatından bizar olur. Cenab-ı Hakktan bu belanın def'ini niyaza başlarlar. Memleketin en gayretlileri bununla da iktifa etmezler. Nüsha yazarlar (cadı) ile bi'n-nefes uğraşmaya kalkışır. Bu teşebbüslerin her biri muvaffakatının adâdına bir dereceye kadar hizmet eder. Fakat bir te'sir-i kati hasıl edemez.

Akıbet halkın rahatını iltizam eden eshab-ı hamiyetten bir zât davat-ı hayriyye için icabet-gâh olmakla meşhur olan bir mübarek makama gider. İbâdullah üzerinden musibetin def'i için kemal-i hulus u sadakatle niyaz-ı merhamet eyler

Be-tevfikullah ki duası makbul olur. "cadı" yine sûrah mezarına çekilir. Cenab-ı Hakka yüz bin şükürler olsun şimdi herkes evinde rahatça işiyle meşgul olmaktadır.

Cumartesi günü yakarlar mı imiş mahkemeden giderler üzerinde ilâmı okurlarmış ne yaparlarmış bilmem. Şimdi anı yapıp da bütün bütün elinden kurtarmaya çalışılır (*Diyojen*, 17 Ağustos 1872, 1-2).

Diyojen dergisi tarafından aktarılan Karaferye³ vakası "cadı şablonu"nun dört başlığı üzerinden değerlendirildiğinde öncelikle olayın başkarakteri olan Bektaş Dayı'nın sağında zorba olması ve insanlara eziyet etmekten imtina etmemesi "hortlama sebebi" olan "günahkâr olma" kıstasına uymaktadır. Cadının sergilediği eylemlerin yaşayanların gündelik hayatını sekteye uğratan ya da günlük işlerin sürekliliğini kesintiye uğratan eylemler olması ve de bu eylemlerin merkezinde sadece insanların değil hayvanların da yer alması eylemlerin "zorbalık" kavramı ile açıklanabilmesini mümkün kılmaktadır ki bu eylemlerin şablona uygunluğunu gösterir. Alametler noktasında da kanlanmış organlar ve uzamış tırnaklar ile cesette meydana gelen temel değişimler şablona uyum

³ Karaferye, Selanik'in batısında, Selanik-Manastır demiryolu üzerinde, bugünkü adı Béroia (Véria) olan şehirdir. 15. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Bkz. Kiel & Gara, 2001, 24/391-394).

göstermektedir. Mücadele yöntemleri hususunda metinde aktarılan “dua”⁴ etkeni ilk kez karşılaşılan bir usul olmasının yanı sıra kısmi bir çözüm sunduğu için nihai çözümün cesedin yakılmasıyla elde edilmesi de “cadı şablonu”na uygundur. Bu olay ile ilk kez karşılaşılan olgu ise cadının yakılması için seçilen günün cumartesi günü olmasıdır.

Karaferye’de yaşanan bu olayın en ilgi çeken kısmı ise Tırnova olayı ile olan benzerliğidir. Öncelikle mektubun girizgahı oldukça tanıdıktır; “(...) Malumunuz olmak gerektir ki buralar (cadı) membaı olmakla mâruftur.(...)” cümlesi Ahmet Şükrü Efendi’nin ilamının girizgahı olan “(...) Rumeli toprağında örneğiyle görülmüş olduğu üzere Tırnova şehrinde cadı ortaya çıkmış(...)” (“Rumeli arzında mesbuk bi’l-misl olduğu üzere medine-i Tırnova’da cadu zuhur” Bkz. Takvim-i Vekayi, 6 Ekim 1833, 3) cümlesini anımsatmaktadır. Bunun yanı sıra “(...) Tanzimat tarihinden beri bu beladan kurtulduk zannında bulunurken (...)” ibaresi ile de Tırnova olayına atıf yapıldığı aşikârdır. Bu benzerliklerle birlikte metnin kaynağının belirsizliği ve

---

⁴ “Cadı ile mücadele noktasında “nefes”ine başvuru alan kişileri Abdülaziz Bey “ocaklı” olarak tarif eder: [hortlakların] “(...) saldırı ve kötülüklerinden korunmak için ocaklı tabir edilen bir takım okuyuculara da başvurulur, onların aldığı tedbirlerle kurtulmak mümkün olurmuş (...)” (Bkz. Abdülaziz Bey, 1995, 374). “Dua” olgusunun halk söylencelerine dahil edilmesinde yerel hikayelerin kültürel geçişliliği de göz ardı edilmemelidir. Müslüman ve Hıristiyan toplulukların bir arada yaşadığı Selanik bu anlamda önemli bir merkezdir: “(...)Yerel bir öyküye göre, bir başpiskopos İslamı benimsemiş ve önde gelen bir molla olmuştu. Hala Hıristiyan iken, bir öfke anında, cemaatinden birini lanetlemişti: ‘Toprak seni içine kabul etmesin!’ Adam ölmüş ve üç yıl sonra bedeni mezardan çıkmış olarak bulunmuştu. Kuşkusuz ceset ‘sanki dün gömülmüş gibi’ bozulmamış bir haldeydi – aforoz eden din adamının kendisi artık din değiştirmiş olmasına karşın, aforoz hükmü hala geçerliydi ve artık bir Müslüman olsa da, hükmü geri alabilecek olan kişi sadece oydu: ‘Paşa’nın iznini alarak açılan mezarı düzeltti, yanı başına diz çökerek ellerini kaldırdı ve birkaç dakika dua etti. Anlatması çok tuhaf ama, ayağa henüz kalkmıştı ki, cesetteki etler kemiklerine kadar un ufak olup iskelet sanki hiç kirlenme nedir bilmemiş gibi çiplak ve tertemiz oldu’ (...) (Bkz. Mazower, 2007, 98).

metnin *Takvim-i Vekayi* gibi “saygın”⁵ olmayan bir mizah dergisinde yayımlanmış olması olayın gerçekliği hakkında soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu soru işaretlerini çoğaltan bir başka unsur ise dönem gazete ve dergilerinde kurmaca dışı ya da iktibas edilen metinlerin altına gazete ve derginin ismini ekleyerek kendi yorumlarını kaleme almaları geleneğinin söz konusu metinde bir örneğinin bulunmaması ve *Diyojen*’in metni sadece “Ne de acıba vakitlere kaldık!” cümlesi ile okuyucuya sunmasıdır. Ayrıca dönem basınının da olaya dair herhangi bir yazı yayımlanmaması da bu olayın gerçekliği hakkında soru işaretlerini arttırmaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısında *Diyojen* dergisi dışında ikinci bir “cadı” vakasına 1874 yılında *Selanik* gazetesi yer vermiştir. Dönemin gazeteleri *Şark*, *Basiret* ve *Medeniyet*, *Selanik* gazetesinde yer alan yazıyı bire bir iktibas etmiştir:

Karaferyeden ahyânen zuhur eylediği gibi bu aralıkta birkaç cadı zuhur eylemiş ve ahali-i memleketi rahatsız etmiş olduğunu oradan gelen mevsûku’l-kelim bazı zevat müttefikan ve tevâtüren beyan ediyorlar vâkıâ bizce böyle şeyler inanılır ahvalden değil ise de râvîlerin yalan söyler takımından olmadığına ve an’anesiyle âsar-ı vücudunu delâil-i muknia ile beyan eylemekte olduklarına göre bazı mahallerde böyle şeylerin bazen zuhuruna kâil olmak taraf-ı galebe ediyor Zira ahbâr-ı vâkıa-ı mütevâtireye nazaran bu habislerin orada etmediği habâset ve gitmediği hane kalmamış ve umum kasaba ahalsinin ve hattâ memurin-i hükümetin dahi vukuf-ı tam hâsil etmiş oldukları anlaşılıyor. Mukaddemleri böyle cadu zuhurunda hangi mezardan çıktığı tahkik ve muayene olup anlaşıldıktan sonra evvel mezarı küşad ile ihrak ediyorlarmış fakat şimdilerde evvel mezar sahibini çıkarıp ince kara nehrine ilka eyliyorlarmış ve bu suretle def’ü ref’ edilmedikçe ahali-i memleket rahatsızlıktan hâlas

---

⁵ Osmanlı’da Türkçe mizah dergilerinin yayımlanmaya başladığı 1870 yılından yasaklandığı 1877 yılına kadar resmi söylem iki tür gazete tanımlamıştır: ciddi gazete ve eğlence gazetesi. *Diyojen*, eğlence gazetesi sınıfı içerisinde yer almaktadır (1870-1877 yılları arası mizah dergilerinin kapsam ve işi hakkında resmi söylem için bkz. Demirkol, 2019, 23-59).

olmuyormuş iş bu cadular cumartesi gecesi ve günü mezarından çıkmadığı cihetle tahkik ve muayene keyfiyeti evvel gün veya gece icra olunmuş ve cadu olan mezardan bir küçük delik hâsıl olup hangi mezardan cadunun çıktığı bununla ve sair âsariyle bilinirmiş bu mezar küşad olundukta cenazenin naaşı çürümedikten başka mosmor kesilmiş ve tüyleri ok gibi dikilmiş bir halde bulunup bir tarafına âlât-ı cârihadan bir şeyle dokunulsa şiddetle kan fişkırır imiş geceleri gittiği hanelere bu vücut gitmeyip rüzgar gibi bir şey gürültü eder ve taş toprak ve sair türlü şey getirip atar ve bazen ziy-i kıyem şeyler dahi öteden beriden çalıp getirirmiş ve bazen köpek yavrusu gibi ses çıkarırmış ateşten korktuğundan mı neden ise ziyade ateş yanan yerlere gitmez ve kaçarmış attığı taşlar birine tesadüf etse de el ile konmuş gibi gayet hafif düştüğü cihetle incitmezmiş.

Ve kendisine hitap olarak bir söz söylenirse bazen ısga edip mesela felan şeyi getir dediklerinde az bir zaman içinde gidip bir taraftan istenilen şeyi bulup getirirmiş bazen dahi pislige müte'allik şeyler döküp rahatsız eylemiş velhasıl bu gibi akla baid ahval ve hareketin vuku' bulmakta ettiğini râvîler yemin ederek söylüyorlar (*Şark*, 21 Eylül 1874, 2; *Basiret*, 21 Eylül 1874, 2-3; *Medeniyet*, 21 Eylül 1874, 2-3).

Cadı vakalarının temel özellikleri açısından bu olay da diğerleri ile uyumaktadır. İkinci kez Karaferye'de ortaya çıkan cadılar alametler noktasında şablona uygunluk göstermektedir: kanlanmış organlar ve bozulmamış ceset. Eylemler noktasında metinde tanımlanmış eylemlerin gündelik hayatı sekteye uğratan eylemler olması cadı vakalarının temel özellikleri ile örtüşmektedir. Metinde boş kalan kısım ise sebep unsurudur ki mezarından "hortlayan" şahıs hakkında bir bilgiye yer verilmemiş olması bunun sebebidir. Mücadele yolları açısından bu olayda ilk kez farklı bir yöntem ile karşılaşmaktadır. Metinde daha önce yakarak cadı ile mücadele edildiğinden bahisle yeni bir mücadele yöntemi olarak cadının nehire atılarak "def'ü ref" (savuşturma, ortadan kaldırma) edildiği belirtilmiştir. Cadı vakalarına ilişkin bu olay özelinde karşılaşılan ilkler sadece bununla sınırlı değildir. Metinde ilk kez cadının mezarına ilişkin alametlere de yer verilmiştir. Mezarın üzerinde

oluşan küçük delik cadının bulunduğu mezarı gösteren temel alamet olarak aktarılmıştır. Bu durumu bir anlamda cadı ile mücadele noktasında “profesyonel” hizmet sağlayan “cadıcı” olgusunun kayboluşu olarak tanımlamak mümkündür. Mezar üzerinde oluşan deliğin cadıya ilişkin temel işaret olarak kabul edilmiş olması gerek alametleri gerekse mücadele yöntemlerini bilen “cadıcı”ların hizmetlerine ihtiyacın kalmadığına delalet etmektedir. Bu olay etrafında ilginç bir olgu ise bölge halkının cadı ile iletişime geçmesidir. Metne göre cadı kendisine hitap edildiğinde bazen “kulak vermekte” ve kendisinden istenileni yapmaktadır.

Selanik gazetesinde yer alan bu yazıyı iktibas eden *Basiret* gazetesi olaya ilişkin hiçbir yorum kaleme almazken *Medeniyet* gazetesi: “Bu mesellü hayaletin muhakemesi Hayal gazetesinin himmet-i kalemiyyesine aid bir vazifedir” (*Medeniyet*, 21 Eylül 1874, 3) şeklinde bir ibare ile fikrini beyan etmiştir. Gazetenin olayı ciddiye almadığı aşikârken *Hayal* dergisine gönderme yapması ilginçtir. Bu durumu Teodor Kasab ile Mehmet Arif arasındaki “rekabet” ile açıklamak mümkündür (Rekabet için bkz. Demirkol, 2019/17, 265-293). Ancak düşük ihtimal de olsa *Medeniyet* gazetesinin Teodor Kasab’ın *Diyoben* dergisinde yayımladığı 1872 Karaferye vakasına gönderme yaptığı da düşünülebilir. *Şark* gazetesinin olaya ilişkin tavrı da *Medeniyet* gazetesinin tavrıyla benzerlik göstermektedir:

Şark

Hatırda kaldığına göre vaktiyle bir cadu dahi Diyarbekir vilayetinde çıkıp Diyarbekir gazetesi o vakit yine böyle mufassalan yazmış idi. Fakat o cadu mangalda kahve pişirir ve başına Üsküdar yemenisi de sarar idi. Terakkiyat-ı zamane şimdi bu caduların dahi ayaklarında fotin ve başlarında kırmızı fes bulunmasını icab eder iken *Selanik* gazetesinin oralara dair malumat alıp bahs etmişse taaccüb olursa sezâdır (*Şark*, 21 Eylül 1874, 2).

“Ciddi” gazete olarak tanımlanan *Basiret*, *Şark* ve *Medeniyet*, *Selanik* gazetesinde yer alan olay karşısında ortak bir tavır benimsemişler, olayı “gazetecilik” görevi çerçevesinde sadece aktarmak ile yetinmişlerdir. Dönemin mizah dergileri ise günlük

gazetelere nispeten Karaferye cadısına daha fazla sayfalarında yer vermiştir.

Selanik gazetesinin aktardığı Karaferye'deki olaya en fazla değinen mizah dergisi *Tiyatro* dergisidir. 51. sayısında dergi, *Selanik* gazetesinin haber metnini ele alır:

Tiril tiril titriyorum! Korkuyorum.... Ödüm patlıyor!... efendim korkulmayacak şey mi? Karaferyede cadı çıkmış cadı!.. şimdi nereye kaçmalı?.. ya buraya gelirse!.. Selanik buraya ne kadar çok yer... Bir vapura binince iki günde gelir. Hem cadıya vapurla gelmeye ne hacet... Vapursuz da gelir. Çünkü cadı bu... Hem de ne cadı... Herkesi korkutuyormuş. Evlere toprak atıyormuş... sakın ha inanmamazlık etmeyiz! İşte ben Şark da gördüm. O da Selanik gazetesinde görmüş. Şark yalan söylemez a. Selanik gazetesi ise hiçbir vakit yalan söylemez. Elbette cadı çıkmış ki söylüyor. Hem Selanik gazetesine haber verenlerde yemin ediyorlarmış! Muhabirlerde zaten sözlerine inanılır adammış... Selanik gazetesi de birden bire inanmak iste[me]miş an'anesiyle âsar-ı vücudunu delâil-i muknia ile beyan etmişlerde Selanik gazetesi ondan sonra bazı mahallerde böyle şeylerin bazen zuhuruna kâil olmuş...

Öyle ya! İşte bazen zuhur ediyor. Vâkıa benim hatırımda yok ama Şark'ın hatırında kalmış: vaktiyle bir cadı da Diyarbekir vilayetinde de çıkmış imiş...

Böyle dallı budaklı yalan olmaz a. Elbette sahihtir. Evvelleri de ara sıra karaferyede yine zuhur etmiş imiş. Hatta bu cadının mezarını açarlarmış cadıyı evvelleri yakarlarmış sonraları da ince kara nehrine atarlarmış...

Selanik gazetesi bu cadı hakkında birçok mâlûmat-ı müfide veriyor. Diyor ki cadılar cumartesi gecesi ve günü mezarından çıkamazmış da işte o gün tahkik ve muayene olunmuş ve cadı olan mezardan bir küçük delik hasıl olurmuş da cadı olduğu bu delikten bilinirmiş. Daha bazı âsarı da varmış... aferin Selanik gazetesi bakınız ne kadar çok mâlûmat veriyor!.. işte gazete böyle olmalı!..

Şimdi doğru söylemek lazım gelirse Selanik gazetesi vazifesini ifâ etmiş. İyice tahkik eylemiş. Cadının ahvalini iyice anlamış ve halka bildirmiş. Selanik gazetesinin tahkikatına göre cadının mezarını açmışlar. Cenazenin naaşı cürümemiş imiş. Bundan

başka mosmor kesilmiş imiş. Tüyleri de ok gibi dikelmış imiş. Fakat bereket versin ki geceleri gittiği hanelere bu vücutla gitmezmiş. Rüzgâr gibi bir şey gürültü edermiş ve taş ve toprak atarmış bir de bu cadı arada gittiği yerlere ziyi-i kıyem şeylerde götürürmüş... {nasıl burası âla değil mi? ah bize gelse de böyle ziyi-i kıyem şeyler getirse!...}

Hay koca cadı hay!.. Arada masharalık da edermiş. Köpek gibi bağırmış. Hem de latife-perdaz şey!.. attığı taşlar birine tesadüf etse de el ile konmuş gibi gayet hafif düştüğü cihetle incitmezmiş!..

Sözde dinliyormuş. Bir şey söylense bazen ısga edermiş. Mesela filan şeyi getir derlermiş de gider getirirmiş. Fakat bazen de pislîğe müteallik şeyler döküp rahatsız eylermiş. {bana kalsa bunda cadının hakkı var. Herif herkesin hıdmetkârı değil a}

Vay!.. şimdi bu cadı buraya da gelirse!.. Bana kalsa mademki Selanik gazetesi bunun aslını esasını biliyor elbette ilacını da bilir. Şimdi biz ona gidip bu cadı buraya gelmeden bir ilaç öğrenmeliyiz!.. (*Tiyatro*, 23 Eylül 1874, 1-2).

Tiyatro dergisi olayın inandırıcılıktan uzak olduğuna ilişkin düşüncesini açıkça ortaya koyarken bu kaniya varmasında etkili olan unsurların başında haberin kaynağına dair *Selanik* gazetesinin ortaya koyduğu söylem gelmektedir. Haberin inandırıcı olmadığına ilişkin kanısının bir başka dayanağının cadıya ilişkin *Selanik* gazetesinin aktardığı eylemler olduğu *Tiyatro* dergisinin bu eylemlere yoğunlaşmasından anlaşılmaktadır ki cadının kıymetli eşyalar getirmesine dair bilgi karşısında “{nasıl burası âla değil mi? ah bize gelse de böyle ziyi-i kıyem şeyler getirse!...}” şeklinde bir ifade kaleme almış olması bunun somut delilidir. Derginin 52. sayısında Karaferye cadısına dair kaleme alınan yazının da ana eksenini bu eylemler oluşturmaktadır:

Ne dersiniz hala şu cadının korkusundan kurtulamadım? Adını işitince bir acayip hal oluyor. Gözlerim kararıyor. Benzim sararıyor. Ödüm patlıyor. Sıtma tutmuş gibi dişlerim birbirine vurmaya başlıyor.

Ne yapmalı bilmem ki?!... tutulmaz ki yakalayıp da haddini bildiresin!...

Ah cadı ah!... bir de bakarsın ki sokakta geziyor. Tutayım diye yanına sokulacak olsan bir tokat vurunca adamın otuz iki dişini

birden söker!...

Ah efendim! Bu cadı bir kıyafette dursa insan o kıyafeti beller de onu görünce bir yere saklanır. Bu öyle değil ki! Karnaval {mashara} ları gibi günde bin şekle hulûl ediyor. Mesela şimdi bakarsın ki bir gazete müvezzi kıyafetine girmiş. Şark. Basiret. Ruzname. Hülâsa. Mecmua diye bağırıyor. Aman demeye kalmaz birde bakarsın ki bir beygirci şekline girmiş. Beygirlerini katarla bağlamış çoluğu çocuğu çiğneterek beygirlerini koşturup gidiyor. “bakındı cadiya” diye taaccüb etmeye gelmez birde bakarsın ki gözüne gözlük takmış eline baston almış. Başına şapka giymiş bir âlâ paytonda yan gelmiş oturmuş. Fransızca söylemeye başlamış. Olmuş bir sivilize... ah ah!.. bu cadının ettiği fenalık bir değil beş değil on değil... yüz bin değil... Mesela sivilize kıyafetine girince istediği yere gider. Hiç kimsenin giremediği deliklere girer. Elmas çalar. Mücevher çalar. Geceleyin bir takım evlere girer çocukları korkutur. Maymun gibi ağaçlara çıkar. Kedi gibi adamın elini tırmalar. Mesela eline bir tezkere verir de dersin ki “haydi felan yere gitte şu tezkereyi felan adama ver. Bana on kuruş getir.” Peki efendim der. İstediginizden ziyadesini getiririm diye böbürlenir. Sen de memnun olursun. Birde bakarsın ki bir ay ortalıktan kaybolur. Sonra gelir. Sana üç buçuk kuruş verir. “a canım hani bunun üst tarafı?” deyince bin dereden su getirir. ne yaparsın? Elden ne gelir?

İşte bu sivilize kıyafetine girer adamı böyle aldatır. Tutar bir mühendis kıyafetine hulûl eder Almanca söylemeye başlar... (Tiyatro, 26 Eylül 1874, 2-3).

Tiyatro dergisi tarafından parodiye dönüştürülmüş cadının eylemleri aynı sayıda telgraf formu ile tekrarlanmıştır:

10 Eylül

Cadı bu gece beş eve vizite verdi. Bir eve bir elmas yüzük getirdi. Kusûr evlere toz toprak attı cadı biraz nâ-mizaçdır.

11 Eylül

Cadı gelecek cumartesi günü yakılacakmış bu gece iki eve girdi ikisini de süprüntü etti.

12 Eylül

Cadı bu gece kendisine her ne söylendiyse cevap verdi. İstanbul gazetecilerinin hepsine selamı var. Sıhhati yolundadır.

13 Eylül

Cadının karaferye nehrine atılmasına karar verildi. Cadı bu gece on dokuz eve gitti. Ne kimsenin istediğini getirdi ne de söylenen sözlere cevap verdi. Biraz nevâzili varsa da sıhhati yolundadır.

Tiyatro tarafından karaferyeye çekilen telgraf

14 Eylül

Cadıyı bu cumartesi behemehâl nehre atınız. Yoksa başınıza bir bela getirir (*Tiyatro*, 26 Eylül 1874, 4).

Selanik gazetesinin aktardığı olayın gerçek dışı olduğuna ilişkin *Tiyatro* dergisinin hiçbir şüphesi bulunmamaktadır. Bu sebeple de derginin 51 ve 52. sayısında yer alan yazılar genel “cadı” kavramından ziyade olay odaklıdır. “Cadı” kavramının toplumsal hayattaki karşılığına dair ipuçlarını ise *Hayal* dergisinde bulmak mümkündür. Karaferye olayından yaklaşık bir ay önce yayımlanmış muhavere Karagöz ile Hacivad Karamürsel’deki⁶ bir cadı vakası hakkında konuşmaktadır:

- Karagöz haberin var mı? Karamürselde cadı çıkmış.
- Vay anasını be! Hacivad gördün mü başımıza geleni?
- Ne var?
- Ne olacak ben cadıdan korkarım. Acaba Karamürsele nereden gelmiş?
- Bilmem. Lakin her gece evlere girip alt üst ediyormuş. Taş atıyormuş. Kapları bafar birbirine katıyormuş. Mum yakıyormuş. Bazen söndürüyormuş.
- Bak belaya!
- Ne o benzin attı.
- Nasıl atmaz. Yarın buraya da gelirse?
- Yok canım buraya gelmez hem zati Karamürselli imiş.
- İyi ya a babam Karamürselle İstanbulun arası iğne boyu kadar bir yer hele şimdi şimendifer de var
- Korkma karagöz İzmitte yazmışlar İzmitten de buraya bildirmişler yakacaklarmış.
- Aman Hacivad yalan olmasın belki seni aldatmışlardır.
- Yok a kuzum yalan değil oradan gelen köylüler söyledi. Hatta

---

⁶ Karamürsel’de yaşanmış bir olay hakkında dönem gazetelerinde herhangi bir verinin bulunmaması “Karaferye” ifadesinin sehven “Karamürsel” şeklinde yazıldığını akla getirmektedir. Ancak Karaferye olayına dair *Selanik* gazetesinin hangi tarihte yayın yaptığı gazetenin nüshalarının arşivlerde bulunmaması sebebi ile mümkün olmadığından bu açıklamada soru işaretleri barındırmaktadır.

ekserisi köyü bırakıp öteye beriye savuşmuşlar.

- İşte fenası o ya! Orada kimseyi bulamayınca soluğu burada alır. Yine zihnim karıştı sende musibet dellali misin nesin. Nerede korkunç bir havadis olursa hemen haber alırsın.

- Canım Karagöz bunda korkacak bir şey yok o kadar telaş etme. Onun kimseye bir zararı dokunmaz.

- Evet bende biliyorum kimseyi öldürmez. Ama öldürmeden beter eder artık ha bu eve geldi ha öteki eve gelecek diye herkeste bir yürek çarpıntısı kimsede rahat huzur yok bu iyi mi ya?

- İşte karar vermişler yakacaklarmış.

- Anladık a babam yakacaklarına kurşunla ursalar olmaz mı?

- Karagöz sen çıldırdın mı? Hiç cadı göze görünür mü?

- Ey ya mademki göze görünmez nasıl yakacaklar?

- Onu yakmanın usulünü bilenler vardır mezarını açarlar kireçle yakarlar.

- Vay! Demek ki bu öldükten sonra cadı olmuş?

- Öyle ya cadı öldükten sonra olur

- Bak ben bunu bilmezdim benim bildiğim cadıların hepsi sağ lakin bereket versin öyle ortalığı alt üst edecek kadar kuvvetleri yok yoksa onlarda bir orduyu birbirine katarlar ben ise bunu onların bir kuvvetlisi zan ettim de maazallah halimiz ne olur diye korkuyordum.

- Aman Karagöz ben cadının sağını şimdiye kadar kimseden duymadım. Cadının sağı nasıl olur.

- Hacivad tuhafsin ihtiyarladın da çocuk gibi oldun bir şeyi çabucak unutuyorsun işte biri de senin başında benim kayınvalide ile senin bacı kımıldanmaya kudretleri olmadığı halde ortalığı birbirine katıyorlar ya kuvvetleri de yerinde olsa da istedikleri yere gitseler....

- Hay Allah cezanı versin! Benim dediğim öyle cadı değil.

- Ben de cadının öldürülmesine müsaade varmış diye az daha bu gece kayınvalidenin boğazını sıkacaktım (*Hayal*, 19 Ağustos 1874, 2-3)

Hacivad ile Karagöz arasında gerçekleşen bu muhavere “cadı”nın temel eylemleri önceki olaylarda aktarılan eylemler ile uyuşmaktadır. Gündelik hayatı sekteye uğratan eylem biçimleri şeklindeki davranışların genel olarak halk arasında huzursuzluk ve korku yaratması burada da gözlemlenmektedir. “Cadı”ya ilişkin temel

eylem biçimlerinin yanı sıra “görünmez” olma durumu da başat unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıyı önemli kılan unsur ise “cadı” kavramının yaygın toplumsal tanımlamasını vermesidir. Karagöz’ün özellikle “(...) benim kayınvalide ile senin bacı kımıldanmaya kudretleri olmadığı halde ortalığı birbirine katıyorlar ya (...)” ifadesi kavramın toplumsal hayatta daha somut olarak “bed-huy ve bed-lika kocakarı, acûze” anlamları üzerinden işlerlik kazandığını göstermektedir.

Dolaylı olsa da Karaferye olayı üzerinden Türkçe mizah dergilerinin gündelik hayattaki olay, durum ve ilişkileri açıklama noktasında “cadı” olgusuna başvurdukları görülmektedir. *Selanik* gazetesinin aktardığı Karaferye olayı karşısında sessiz kalan *Latife* dergisi, “cadı” olgusunun temel niteliği olan “hortlama” ya da “ölümden sonra hayata dönme” özelliğini *Hülâsatü’l Efkâr* gazetesinin kapatma cezası alması ve sonra tekrar yayımlanması⁷ süreci için kullanmıştır. *Latife* dergisinin 9. sayısında telgraf formatında yayımlanan yazıda “hülâsatü’l efkarın mezar taşında biraz hareket ve canlanma alameti müşahade olunuyor” (*Latife*, 21 Eylül 1874, 4) ifadesi kullanılmıştır. *Selanik* gazetesinin Karaferye haberinin yayımlanması üzerine *Latife* dergisi *Hülâsatü’l Efkâr*’ın durumu ile “cadı” olgusunu ilişkilendirir:

Karaferyede cadı çıkmış olduğunu *Selanik* gazetesinde meşhud nazar-ı dehşet u havfımız olmuştur. İstanbulda da cadılar çıkmaya başladı. Hatta geçen nüshamızdaki telgraflar sırasında *Hülâsatü’l Efkâr*ın mezarında canlanmak hareket ve emareleri müşahid olunur demiş idik. Sonra tahkik ettik ki o mezardan bir cadı çıkmış veya çıkmaya hazırlanmış imiş!! (*Latife*, 24 Eylül 1874, 4).

---

⁷ Antuvan’ın sahibi olduğu gazete 23 Haziran 1874 tarihli nüshasında iki ay kapatma cezası almış ancak bir ay sonra 21 Temmuz 1874 tarihinde yayımlanmasına izin verilmiştir (Bkz. *Hülâsatü’l Efkâr*, 21 Temmuz 1874, 1). *Hülâsatü’l Efkâr* gazetesi 1874 yılının Aralık ayında da bir ay kapatma cezası almıştır (Bkz. *Hayal*, 16 Aralık 1874, 3).

“Hortlama” unsurunu *Hülâsatü’l Efkâr* gazetesinin kapatma cezası alma ve tekrar yayımlanma sürecini tanımlamak için kullanan *Latife* dergisi, *Mecmua-i Maarif* gazetesi için de aynı unsuru tekrarlamıştır:

Gazeteler cadı çıktı filan diyerek bir takım gürültüler telaşlar göstermiş oldukları üzere biz hiçbir şey demeyerek netice-i hale muntazar olmuş idik: her hususta acele etmeyerek sabırlı bulunmak güzel bir şey olduğundan biz sabrımızdan bak ne bulduk! Ne keşfettik! (...) mecmuayı diyar-ı ademe gitti diyerek herkes fâtiha-han olmakta iken bir de ne görelim! Mecmua küçülerek ezilerek büzülerek arz-ı vücud etmesin mi?! (...) bunun üzerine düşündük taşındık! Herkesin çıktı çıktı diye bağıştıkları cadı bu imiş! Vay koca cadı vay! (...) (*Latife*, 28 Eylül 1874, 1-2).

Hayal dergisi de *Latife* dergisi gibi yaşanan durumları “cadı” olgusu ile ilişkilendirerek açıklama eğilimindedir:

- Karagöz! Ne o benzin atmış?
- Aman sorma korkuyorum. İş fena.
- Hayr ola! Ne var ne oldu ki bu kadar korkmuşsun?
- Daha ne olacak hani ya karaferyede cadı çıkmamış idi?
- Ey çıkmış ise ne olmuş? Ondan sana ne ?
- Buraya gelmiş.
- Kim söyledi?
- Kim söyledi var mı ya? Yaptığı şeyler meydanda duruyor.
- Canım iyi ya ne yapmış?
- Ne yapacak gelir gelmez sarkıntılığa başlamış hem de fenası şu ki gazetelerden başlamış.
- Karagöz delilik lazım değil kendini pabucu büyüğe okut.
- Hacivad ne söylüyorsun medeniyetle pazartesi günkü şarkı görmedin mi?
- Görmedim ne olmuş?
- Olmuşu olacağı meydanda medeniyeti kasmış kavurmuş biçareyi altı aylık çocuğa döndürmüş.
- Tuhafsın be Karagöz mukaddimesini okumadın mı? Medeniyet inhisar kabul etmediği için mekteb-i sanayinin taht inhisarında kalmamak istemiş lakin o hacimde bir gazeteyi tab’ etmek için diğer matbaalarda dahi büyük makine olmadığından kendi

makinesinin vüruduna kadar muvakkaten küçülmüş.

- Bunun tev'ilini buldun. Ya şarka ne diyeceksin bakalım? Hem öyle bir kuvvetli çarpmış ki altını üstüne getirmiş

- Vakıa orası da öyle lakin acaba o da karanlıkta bir yere su dökmüş olmasın? Kim bilir.

- Bileceği bilmeyeceği yok. Küçükten büyümüş gazeteler gördük ama büyükten küçülmüş ve böyle çarpılmış şimdiye kadar görmedik.

- Nasıl görmedik? Ne çabuk unuttun şark evvelleri ne idi Hülâsatü'l Efkâr şimdiye kadar kaç kalıba girdi bilmiyor musun?

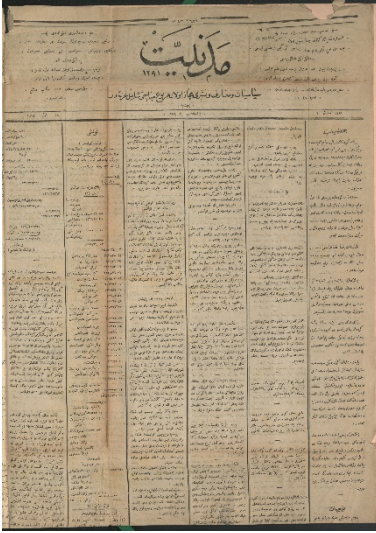
- Sen onlara bakma şark yaptığını söylediğini bilmez. Hülâsayı dersin bizim Antuvanların elinde buldukça aklına geleni yapar bir gün akşam çıkar ve artık bundan böyle akşamları çıkacağım der ertesi gün aklına eser sabahleyin şafakla sokağa fırlar. Bazen kazaya uğrar bir müddet hiç görünmez onlar müstesnadır.

- Hay Allah senden razı olsun Hacıvad ben ise cadı buraya gelmişte bunları o yapıyor zannıyla bizim perdeden de korkuyordum meğerse hepsinin sebepleri varmış (*Hayal*, 7 Ekim 1874, 2).

Hayal dergisinin “cadı” olgusu ile ilişkilendirdiği ilk durum *Medeniyet* gazetesinin 22 Şaban 1291 (18 Eylül 1874) tarihli 19. sayısında matbaa değişikliği sebebi ile ebadını küçültüp mizanpajını 6 sütundan 4 sütuna düşürmesidir (Bkz. Görsel 1 ve 2). Bir zorunluluk karşısında gerçekleşmiş olan ebat değişikliğinin dönem mizah dergilerine konu olmasının altında yatan unsur ise gazetenin dönem gazetelerine kıyasla çok büyük ebatlarda yayımlanmasıdır ki bu durum *Medeniyet* gazetesi için “perde” benzetmesi (Bkz. *Hayal*, 16 Eylül 1874, 2) yapılmasına sebep olmuştur.

Söylence ile Gerçeklik Arasında: 19. Yüzyıl Osmanlı Mizah Basınında Karaferye Cadıları

Görsel 1: Medeniyet, 20 Şaban 1291

Görsel 2: Medeniyet, 22 Şaban 1291.

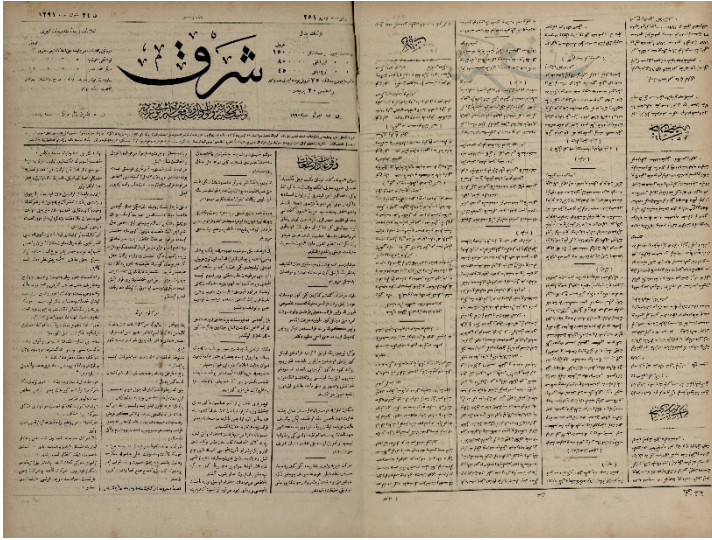
Gazetenin zorunluluktan kaynaklı durumu *Hayal* dergisi tarafından "(...) medeniyeti kasmış kavurmuş biçareyi altı aylık çocuğa döndürmüş" cümlesi ile "cadı" olgusuyla ilişkilendirilmiştir. *Latife* dergisi de *Medeniyet* gazetesinin bu durumunu farklı bir açıdan "cadı" olgusu ile ilişkilendirmektedir:

Medeniyet gazetesi küçülmüş! Ey ne çare evvelki nüshamızda da yazmış idik. Düşmez kalkmaz bir hacı yatmaz. Fakat ihtarın alt tarafında "beyan-ı hakikat ve el-cadı zaruret" serlevhasıyla bir bend var. O serlevhadaki (el-cadı) ne demek? Acaba gazetelerin bağıştıkları cadıyı tarif ve izah için cadının evveline bir harf-i tarif mi getirmiş? Eğer öyle ise (el-cadı zarurî) demeli idi o vakit mana-i şerif olurdu ki bu mananın tafsilini de tiyatrodan bekleriz. Çünkü o cadıyı çok sever biliriz (*Latife*, 5 Ekim 1874, 2).

Medeniyet gazetesi, ebatın küçülmesine dair okuyucularına bilgi verdiği yazıda "zorlama, mecbur etme" anlamına gelen "ilcâ" (اللقاء) kelimesini sehven "el-cadı" (الجادى) şeklinde yazmıştır. "Cadı"

kelimesinin önüne “el-“ öneki getirerek kelimeyi mârife⁸ yapmıştır. Dolaylı olarak *Latife* dergisi bu hatadan *Medeniyet* gazetesinin Karaferye cadısı hakkında bilgi sahibi olduğu imasını yapmaktadır.

Hayal dergisinin “cadı” olgusu ile *Şark* gazetesi arasında ilişki kurduğu durum ise bir baskı hatasına dayanmaktadır. *Şark* gazetesinin 23 Eylül 1290 (5 Ekim 1874) tarihli 251. sayısının ikinci sayfası ters basılmıştır⁹ (Bkz. Görsel 3). “Ya Şarka ne diyeceksin bakalım? Hem öyle bir kuvvetli çarpmış ki altını üstüne getirmiş” cümlesi ile yaşanan durum *Hayal* dergisi tarafından “cadı” olgusuyla ilişkilendirilmiştir.

Görsel 3: *Şark*, 23 Eylül 1290, s.1-2.

⁸ Arapçada “mârife yapmak” bilinen hale getirmektir. Belirli bir kişi veya nesneden bahsedilirken kullanılır. İngilizcedeki “the” kullanımıyla benzerdir.

⁹ *Şark* gazetesi baskı hatası ile ilgili 252. sayısında bir açıklama yapar: “dünkü nüshamızın ikinci sahifesi destgâha konulduğu sırada sahifenin üstü altı fark olunmayarak ters vaz’ edildiği gazetenin bir miktarı tab’ olunduktan sonra görülüp düzeltildiğini (...)” (Bkz. *Şark*, 6 Ekim 1874, 2).

Şark gazetesinin cadı tarafından “altını üstüne getirme” durumuna *Hayal*’in gösterdiği sebep ise oldukça ilginçtir: “(...) karanlıkta bir yere su dökmüş olmasın? (...)”. Bu ifade “cadı” terimi altında tanımlanan olguların toplumsal hayatta yer edinmiş inanç söylemleri içerisinde “karanlık” ile bağdaştırıldığını ve nasıl bir eylem karşısında “sinirlenerek” harekete geçtiğine dair “itikat”ı da göstermektedir.

4. Sonuç

Osmanlı Devleti’nde kayıt altına alınan doğaüstü varlıklara ilişkin olaylar ele alındığında çatı kavram olarak “cadı” olgusu ile karşılaşılmaktadır. 19. yüzyıl sonundan itibaren bu kavram anlamsal bir genişleme göstererek batı tarzı “vampir” kavramı ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. İki kavram arasındaki anlamsal ilişkinin “cadı” ve “vampir” kavramlarının tanımladığı olgular arasındaki benzerliğin bir sonucu olduğu ileri sürülebilir. Anlamsal ilişkinin kurulması ya da kavramların birbirlerinin anlam havuzu içerisine dahil olmasında coğrafi unsurların önemi yadsınmamalıdır. Kayıt altına alınmış olayların özellikle Osmanlı Balkanlarında cereyan etmesi kültürel anlamda Osmanlı toplumunun batı tarzı “vampir” olgusunu benimseyerek gündelik dil başta olmak üzere inanç sistemine entegre etmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Farklı kültürlerle ait söylemlerin kaynaşarak yeni bir söylem etrafında şekillenmiş inanç yapıları oluşturması, bu yapıların ya da söylencenin toplumsal hayatta yer edinmesinin ve süreklilik göstermesinin de altında yatan etken kuşkusuz coğrafi unsurlardır.

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nde bu tarz olayların halk söylencesi kalıplarının dışına çıktığı, yeni unsurların olay kalıplarına eklendiği ya da çıkarıldığı bir dönem olarak gözlemlenmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etken ise şüphesiz “gazete” ya da periyodik yayın olgusunun hayat bulmasıdır. *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayımlanan Tırnova cadıları olayı söylence veya inanç

olarak “cadı” olgusunun nasıl farklı bir kullanım alanı sağladığının iyi bir örneğidir. Bununla birlikte sözlü kültür unsurları olarak var olan söylem yapılarının yazılı kültüre geçişi ile birlikte tarihsel olarak geçirdiği değişimin takip edilmesini de kolaylaştırmıştır. Bu durum araştırmacılara toplumsal hayatın zihniyet haritasının çıkarılmasında önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. 19. yüzyılda süreli yayınlara akseden üç olay (1833 Tırnova, 1872 Karaferye ve 1874 Karaferye olayları) “cadı” unsuruna ilişkin söylem yapılarının temelde aynı kalıplar üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bu kalıplardan ilki “tarihe atıf” yapmaktır. Her üç olayda da benzer durumların daha önce yaşandığına dair ifadeler “cadı” olgusunun varlığına delil olarak sunulmuş ve olgunun gerçeklik ile bağı kurulmaya çalışılmıştır. Olayların gerçeklik ile bağının kurulmasında kullanılan bir diğer kalıp ise doğüstü bir varlık olarak “cadı”nın üç olay da ortaya koyduğu eylem birlikteliği ve etkisidir. Gündelik hayatı sekteye uğratan bu eylemlerin temel etkisi korku ve dehşettir. Batılı “vampir” olgusu ile Osmanlı “cadı”sının ayrıştığı temel noktalardan birisinin de bu eylem olgusu olduğu iddia edilebilir. “Cadı” her ne kadar “vampir” gibi ölüm sonrası hayata tekrar dönen bir varlık olsa da öldürerek ya da kurbanının kanı ile sonsuz hayata ulaşmak gibi eylem türleri sergilememektedir. Ele alınan üç olayda da yaşayanların ölümden sonra “hortlayan” bu varlıklara dair şahitlikleri de olayların gerçeklik bağının kurulduğu bir diğer unsurdur. Gerek olgunun tespitinde gerekse de aktarılmasında sürecin şahitlerin ifadeleri üzerinden gitmesi olayın gerçekliğinin önemli bir saç ayağını oluşturmaktadır.

Karaferye’de 1872 ve 1874 yıllarında ortaya çıktığı iddia edilen “cadı” olaylarına ilişkin dönemin mizah dergilerinin tavrını “söylence” karşısında sergilenen “bıyık altından gülme” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tavrın sebebi mizah ile ilgili tematik birer yayın olmaları ile açıklanabilir. Ancak bu açıklama kolaycı bir yaklaşımdır. Tanzimat sonrası Osmanlı aydınının benimsediği pozitivist düşünce, Karaferye olayları karşısında gerek mizah dergilerinin gerekse de diğer süreli yayınların yaklaşımını belirleyen temel unsur olarak kabul edilebilir. Kesin ve kanıtlanmış bilgi üzerine

bu düşünce çerçevesinde dönem periyodiklerine göre Karaferye olayı “söylence” ya da “batıl itikat”tan başka bir şey değildir.

Olayın gerçeklikten uzak oluşuna ilişkin tutumları dönemin mizah dergilerinin olay odaklı bir yaklaşım yerine olgunun toplumsal anlamı üzerine yoğunlaşmalarına sebep olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak dergiler söylemlerinin çatısını “geçimsiz, huysuz, kocakarı” tanımlamaları üzerine kurmuşlardır. Gerek Karaferye’de ortaya çıktığı iddia edilen olaya gerekse de bu olay etrafında “cadı” olgusuna aynı açıdan yaklaşan Tanzimat dönemi mizah dergileri “söylence” olarak kabul ettikleri olgunun halk inancı içerisinde tanımlanmış özelliklerini gündelik hayatta karşılaşılan durumlar ile bağdaştırmışlardır. Bu bağlamda kullanılan temel özellik “hortlama”dır. Diğer özelliklere nazaran bu özelliğin tercih edilmesinde “ölümden sonra hayata dönme” mantığının pozitivism ile çelişmesi olduğu söylenebilir.

Gerçekliği ispata muhtaç olsa da “cadı” olgusu, Tanzimat dönemi mizah dergilerine göre 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda farklı mecralarda karşılığı olan bir gerçekliktir.

Kaynakça

Abdülaziz Bey. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. yay. haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Aycibin, Zeynep. “Osmanlı Devleti’nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme”. *OTAM* 24 (2008), 55-70.
https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000545

Basiret. “Şu vakıa-i garibe Selanik gazetesinde okunmuştur”, Sayı: 1330, (10 Şaban 1291/21 Eylül 1874), 2-3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0211.

Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas. *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. çev. Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.

Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1984.

Demirkol, Gökhan. "Tanzimat Dönemi Türkçe Mizah Dergilerinin "Mizah"ı Tanımlama Biçimleri (1870-1877)". *Alay Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskalı. 23-59. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019.

Demirkol, Gökhan. "Tanzimat Mizahının "Şarivari"leri: Şarivari Yada İbretnüma-yı Âlem (1871) ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 17/1, (2019), 265-293. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.514264>

Diyojen. "Karaferiyeden Mektub", Sayı: 129, (5 Ağustos 1288/17 Ağustos 1872), 1-2. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0465.

Doğan, Cem. "Osmanlı Devleti'nde Cadı Avı Var mıydı? (Karşılaştırmalı bir İnceleme)", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2013), 218-240. <https://doi.org/10.7596/taksad.v2i1.169>

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Osmanlı Yaşamı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Hayal. Sayı: 91, (7 Ağustos 1290/19 Ağustos 1874), 2-3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0787.

Hayal. Sayı: 99, (4 Eylül 1290/16 Eylül 1874), 2. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0787.

Hayal. Sayı: 125, (4 Kanunievvel 1290/16 Aralık 1874), 3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0787.

Hayal. Sayı: 105, (25 Eylül 1290/7 Ekim 1874), 2. İ.B.B. Atatürk
Kitaplığı Demirbaş No: NS0787.

Hülâsatü'l Efkâr. "İfade-i Mahsusa", (9 Temmuz 1290/21 Temmuz 1874),
1. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0855.

Işık, S. Yetkin. "Tırnova Cadıları Yahut Sözlü Kültürlerde Halk
İnançlarının Siyasal Manipülasyonu", *Doğu Batı* 84, (2018),
255-273.

Kırgı, Salim Fikret. *Osmanlı Vampirleri*. İstanbul: İletişim Yayınları,
2018.

Kiel, Machiel - Gara, Eleni "Karaferye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi*, 24/391-394, Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Köhbach, Markus. "Ein Fall Von Vampirismus Bei Den Osmanen",
Balkan Studies 20 (1979), 83-90.

Latife. "Kabristandan", Sayı: 9, (9 Eylül 1290/21 Eylül 1874), 4.
Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 0237/1.

Latife. Sayı: 10, (21 Eylül 1290/24 Eylül 1874), 4. Hakkı Tarık Us
Koleksiyonu Yer No: 0237/1.

Latife. Sayı: 11, (16 Eylül 1290/28 Eylül 1874), 1-2. Hakkı Tarık Us
Koleksiyonu Yer No: 0237/1.

Latife. Sayı: 13, (23 Eylül 1290/5 Ekim 1874), 2. Hakkı Tarık Us
Koleksiyonu Yer No: 0237/1.

Mazower, Mark. *Selanik: Hayaletler Şehri, Hıristiyanlar, Müslümanlar
ve Yahudiler (1430-1950)*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı
Kredi Yayınları, 2007.

Medeniyet, “Selanik gazetesinden alındı”, Sayı: 9, (10 Şaban 1291/21 Eylül 1874), 2-3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS1318.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Redhouse, James W. *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*. haz. Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016.

Redhouse, James W. *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Amerikan Misyoner Şirketi, 1890.

Şark. “Okumalı da anlamalı Selanik gazetesi neler yazıyor”, Sayı: 239, (10 Şaban 1291/21 Eylül 1874), 2. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS1982.

Şark. Sayı: 252, (24 Eylül 1290/6 Ekim 1874), 2. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS1982.

Şemsettin Sami. *Kamus-i Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Takvim-i Vekayi. Sayı: 68, (21 Cemaziyevvel 1249/6 Ekim 1833), 3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS2061.

Tiyatro. “Vay!..”, Sayı: 51, (11 Eylül 1290/23 Eylül 1874), 1-2. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS2183.

Tiyatro. “Cadı !!!”, Sayı: 52, (14 Eylül 1290/26 Eylül 1874), 2-3. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS2183.

Tiyatro. “Karaferyeden alınan telgrafnameler”, Sayı: 52, (14 Eylül 1290/26 Eylül 1874), 4. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS2183.

Ursinus, Von Michael. "Osmanische Lokalbehörden der frühen Tanzimat im Kampf gegen Vampire? Amtsrechnungen (*masarif defterleri*) aus Makedonien im Lichte der Aufzeichnungen Makro Cepenkovs (1829-1920)", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. 82, (1992), 359-374.

Yaltrak, Mehmet Berk. "Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları", *Tarih Okulu Dergisi* 18 (2013), 187-232.
<http://dx.doi.org/10.14225/Joh346>

AKADEMİK İNCELEMELER DERGİSİ (AİD)

Yayın İlkeleri

- 1) Akademik İncelemeler Dergisi (AİD), sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanında yapılan çalışmaları yayımlayan hakemli ve akademik bir dergidir.
- 2) Akademik İncelemeler Dergisi, yılda iki kez (Nisan ve Ekim) yayımlanan çift taraflı kör hakemlik uygulayan bir dergidir.
- 3) Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.
- 4) Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap tanıtım, eleştiri ve değerlendirmeleri de kabul edilir.
- 5) Dergimizde yayınlanmak üzere gönderilen makaleler, benzerlik kontrol yazılımı olan i-Thenticate ile kontrol edilmektedir. Benzerlik oranı % 40'tan yüksek tespit edilen yazılar hakem sürecine dâhil edilmeden reddedilir. %20 - %40 arası benzerlik oranları ise yazara tekrar gözden geçirip, %20 benzerlik oranının altına düşürülmesi talep edilir.
- 6) Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.
- 7) Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda izinlerin alındığı varsayılarak "izinle ilgili bilgilere makalede yer verilmesi" gerekmektedir. 01.01.2020 tarihinden itibaren gönderilen yazılarda aşağıda belirtilen durumlar için etik kurul izni alınmalı ve makaleye eklenmelidir.
Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar,

Ayrıca;

- Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gereklidir.

8) Gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesine tabi tutulmadan gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir.

9) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, ön incelemesi yapıldıktan sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı hakemlere gönderilir. İki olumlu hakem raporu ile yazının yayımlanmasına karar verilir ve hangi sayıda yayımlanacağı çalışma sahibine bildirilir. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi halinde ise yazı yayımlanmaz. Aynı makale için olumlu ve olumsuz hakem raporları mevcut olduğunda yazı hakkında karar, raporların içeriği dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir.

10)Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında “düzeltmelerden sonra yayımlanabilir” görüşü belirtilmişse yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına iade edilir.

Yazar düzeltmeleri farklı bir renkle yapar. Düzeltmelerden sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı kontrol edilerek yazı yeniden değerlendirilir.

- 11) Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayınlanmayacağı konusunda en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi bilgilendirilir
- 12) Bir sayıda aynı yazara ait (telif veya çeviri) en fazla iki çalışma yayımlanabilir.
- 13) Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.
- 14) Yayımlanan çalışmanın bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazarına ya da yazarlarına aittir.

JOURNAL OF ACADEMIC INQUIRIES

Editorial Principles

- 1) The Journal of Academic Investigations (AID) is a peer-reviewed academic journal that publishes studies on social, human and administrative sciences.
- 2) The Journal of Academic Investigations is a double-blind peer reviewed journal which is published twice a year (April and October).
- 3) The publication language of the journal is Turkish and English.
- 4) The articles to be published in the journal should be original and academic studies prepared primarily by using appropriate research methods related to their fields. In addition, translations, book reviews, critiques and evaluations that contribute to the academic field are also acceptable.
- 5) The articles submitted for publication in our journal are controlled by a plagiarism software called i-Thenticate. Articles with a similarity rate higher than 45% are rejected without being processed into evaluation. Similarity rates between %20 and %45 are required to be reviewed by the author and should be reduced below 20%.
- 6) The articles submitted to the journal should not be published before or sent for publication anywhere else at the same time.
- 7) In studies requiring ethics committee approval, it is assumed that the permissions are obtained, and "information about the permits should be included in the manuscript". Ethics committee approval must be obtained for the following cases in the manuscripts which sent as of 01.01.2020 and added to the manuscript.

Researches requiring Ethics Committee approval are as

follows::

- Any research carried out with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaire, interview, focus group study, direct observation, and experiment and interview techniques alike.
- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
- Clinical researches on humans,
- Researches on animals,
- Retrospective studies related to The Law on The Protection of Personal Data,

Besides;

- In the case reports, it must be stated that “Informed consent form” was taken,
- Approvals from the owners for the use of scales, surveys and photographs that belong to others must be expressed and obtained.
- It must be noted that copyright regulations are observed for the intellectual and artistic works.

8) The submitted articles are first examined in terms of formal requirements. The article which do not comply with the publication and writing principles would be returned to the author in order to make the necessary corrections without subject to the content review.

9) The articles submitted to the journal for publication are sent to the related reviewers by the editorial board after the preliminary examination. With the report of two positive reviews, it is decided to publish the article and publishable issue of the journal is notified to the author. In case of two reviews give negative result, the article is not published. When positive and negative reviews are available for the same article, the decision on the article is given by the Editorial

Board, with the consideration of the content of the reviews.

- 10) If the articles that are decided to be published after revisions by the reviews, the article returned to the author for the necessary corrections. The author makes corrections in a different colour. After the revisions, the reviewer's warnings are taken into account and checked again.
- 11) It is decided within three months that the articles sent to the journal will be published and the author is informed.
- 12) A maximum of two studies of the same author (copyright and translation) can be published in an issue.
- 13) No copyright fee is paid to the author for the published articles.
- 14) The academic and legal responsibility of the published work belongs to the author or authors.

Etik Kurallar

Yazarlar

Gönderilen makalenin akademik alanlara katkı sunacak nitelikte olması yazarın sorumluluğundadır. Çalışmaların özgün olması ve araştırmaya dayalı olması gerekmektedir. Her ne kadar intihal taraması dergi tarafından yapılacaksa da akademik onursuzluk olan intihalin sonuçları tamamen yazara yönelecektir. Makale aynı anda farklı dergilere gönderilmemelidir ve daha önce başka bir dergiye gönderilmiş olmamalıdır. Makalede ismi yazılacak olan diğer yazarların araştırmaya katkı sağladığından emin olunmalıdır. Akademik katkısı olmayan kişilerin ilave yazar olarak gösterilmesi veya katkı sırası gözetilmeksizin, unvan, yaş ve cinsiyet gibi bilim dışı ölçütlerle yazar sıralaması yapılması bilim etiğine aykırıdır. Dergiye makale gönderen yazarların derginin yayım ve yazım ilkelerini okuduğu ve kabul ettiği varsayılır ve yazarlar bu ilkelerde kendinden beklenenleri taahhüt etmiş sayılmaktadır. Atıflar ve kaynakça gösterimi eksiksiz olmalıdır. Yazarlar, Yükseköğretim Kurulu'nca da belirtilen Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ni dikkate almalıdır.

Hakemler

Hakemler dergide yayımlanacak makalenin akademik kalitesinin en temel tespit edicisi olduklarının bilinciyle davranmalı ve akademik kaliteyi artırma sorumluluğuyla değerlendirme yapmalıdır. Hakemler, yalnızca uygun bir değerlendirmeyi yapmak için gereken uzmanlığa sahip oldukları, kör hakemlik gizliliğine riayet edebilecekleri ve makaleye dair detayları her şekilde gizli tutabilecekleri makalelerin hakemliğini kabul etmelidirler. Makale inceleme süreci sonrasında da incelenen makaleye dair herhangi bir bilgi hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmamalıdır. Hakemler, yalnızca makalelerin içeriğinin doğruluğunu ve akademik ölçütlere uygunluğunu değerlendirmelidir. Makalede ortaya konan düşüncelerin hakemin düşüncelerinden farklı olması

değerlendirmeyi etkilememelidir. Hakem raporları objektif ve ölçülü olmalıdır. Hakaret içeren, küçümseyici ve itham edici ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Hakemler, değerlendirme raporlarında yüzeysel ve muğlak ifadelerden kaçınılmalıdır. Sonucu olumsuz olan değerlendirmelerde sonucun dayandığı eksik ve kusurlu hususlar somut bir şekilde gösterilmelidir. Hakemler, kendilerine tanınan süre içerisinde makaleleri değerlendirmelidir. Şayet değerlendirme yapmayacaklarsa, makul bir süre içerisinde dergiye bildirmelidirler.

Editörler

Editörler, dergi politikasında belirtilen ilgili alanlara katkı sağlayacak makaleleri değerlendirme sürecine kabul etmelidir. Editörler, kabul veya ret edilen makaleler ile herhangi bir çıkar çatışması/ilişkisi içinde olmamalıdır. Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir. Hakemlerin ve yazarların isimlerinin karşılıklı olarak gizli tutulması editörlerin sorumluluğudur. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin intihal taraması ve böylece akademik onursuzluğun önüne geçilmesi için editörler gerekli çabayı göstermelidir. Dergiye gönderilen makalelerin ön inceleme, hakemlik, düzenleme ve yayınlama süreçlerinin vaktinde ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması editörlerin görevidir. Editörler dergiye makale kabul ederken akademik kaygı ve ölçütleri öncelermelidir.

Ethical Principles

Authors

It is the responsibility of the author to contribute to academic field. The articles must be original and based on academic research. Although the plagiarism scan will be conducted by AID, authors will be responsible for academic consequences of plagiarism. Papers should not be sent to different journals at the same time, and must be previously unpublished. It should be made sure that other individuals shown as co-authors, have contributed to the research. It

is contrary to the scientific ethics to add some, who are not academic contributors to the article, as co-authors or to put in order co-authors with non-academic criteria such as title, age, and gender regardless of the order of contribution. It is assumed that authors who submit articles to the journal read and accept the publishing and writing principles of the journal and the writers are deemed to have committed themselves to these principles. Citations and bibliography should be complete and organized. Authors should take into account the Scientific Research and Publication Ethics Directive specified by the Higher Education Council.

Reviewers

Reviewers should act with the awareness that they are the most basic determinant of the academic quality of the article to be published in the journal and should evaluate it with a view increasing the academic quality. Reviewers should only accept the articles that they have the expertise necessary to make an appropriate appraisal. Also, they should only accept the articles that they can adhere to the double-blind peer-review secrecy and they should keep the details of the article in every way confidential. Any information about the article examined in the review process should not be shared with anyone in any way. Reviewers should only evaluate the correctness of the content of the articles and the appropriateness of the academical criterias. The opinion put forth in the article by authors may differ from those of the referees. The differences should not affect the evaluation. Reviews should be objective and moderate. Defamatory, derogatory and accusatory statements must be avoided. Reviewers should avoid superficial and ambiguous expressions in evaluation reports. For the evaluations that resulted negative, the missing points and imperfections of the article must be shown clearly and concretely. Reviewers must evaluate the articles within the time-frame granted to them. If they will not evaluate the article, they must notify the journal within a reasonable time.

Editors

Editors should accept the articles that may contribute to the relevant areas expressed in the scope of the Journal to the evaluation process. Editors should not be in any conflict of interest with the accepted or rejected articles nor take advantage from them. Editors have all the responsibility and authority to accept or reject a submission. It is the responsibility of editors to keep the names of referees and authors confidential. Editors should take the necessary effort to ensure that the articles submitted for publication will be scanned to prevent plagiarism that is an academic dishonesty. It is the responsibility of editors to complete the review, refereeing, editing and publishing processes of the submitted articles in a timely and healthy manner. Editors should give priority to academic concerns and criterias when accepting the article to the journal.

Düzeltilme:

Akademik İncelemeler Dergisi Cilt 14 - Sayı 2 - 31 Eki 2019'da yayımlanan "ERMAN, TAHİRE VE ÖZALOĞLU, SERPİL. BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ TOPLUMSAL BELLEK, MEKÂN VE KİMLİK ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR, Sayfalar 339 – 348, Sercan Eklemezler" eserin ilk sayfasında sehven şekil hatası yapılmıştır. İlgili eserin ilk sayfası ekte evrildiği gibi düzeltilmiştir.

Erman, Tahire & Özaloğlu, Serpil. *Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekân Ve Kimlik Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: KÜY Yayınları, 2017, 334.sf

Sercan EKLEMEZLER *

Mekân çalışmaları ve bellek çalışmaları, 1960'lardan bu yana benzer bir eğilimle sosyolojiden edebiyata, psikolojiden kent bilimlerine kadar birçok disipline konu olmuştur. Bu süreçte, çeşitli kuramsal bakış açılarının ilgi alanına giren bellek ve mekân, kimliği kuran unsurlar olarak birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Erman ve Özaloğlu'nun derledikleri bu çalışma da söz konusu unsurlara ve bu unsurlar arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bellek ve mekâna dair çalışmaların çok sayıda disiplinin ortak ilgisi olduğu burada da göze çarpmaktadır, zira yazarlar arasında iki araştırmacı, bir küratör ve üç doktora öğrencisinin dışında çok sayıda akademisyen yer almaktadır. Akademisyenlerin alanlarına bakıldığında felsefeden antropolojiye, tarihten dil ve iletişim bilimlerine, siyaset bilimi ve kamu yönetiminden sosyoloji ve sosyal hizmete kadar geniş bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Ancak, şehir ve bölge planlama, iç mimarlık ve çevre tasarımı ile mimarlık gibi mekânı temel alan disiplinlerden akademisyenler (13 akademisyen) bu çalışmanın yazarları arasında çoğunluğu oluşturmaktadır.

Bellek ve mekân ilişkisine odaklanan bu derleme kitap, sekiz bölümden ve 28 makaleden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel hatlarıyla bellek, mekân ve tarih ilişkisiyle ilgili kuramsal tartışmaların yanı sıra belleğin bir edebi eserdeki yansımalarına yer

---

* Araştırma Görevlisi, Bursa Teknik Üniversitesi, sercan.eklemeszler@btu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3198-8413